

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

**ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
СТУДЕНТСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО**

ВІСНИК

СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА

ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ВИПУСК 14

ТОМ 1

**Вінниця
ДонНУ імені Василя Стуса
2022**

ДонНУ імені Василя Стуса
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. Вип. 14. Т. 1. 263 с.

**Редакційна колегія
Вісника студентського наукового товариства
Донецького національного університету імені Василя Стуса**

Головний редактор:

Хаджинов І. В., д-р екон. наук, професор

Відповідальні редактори:

Дороніна О. А., д-р екон. наук, професор

Пятницькова І. В., канд. іст. наук, доцент

Леонова Н. Г., канд. хім. наук, доцент

Залужна О. О., канд. філол. наук, доцент

Оверчук В. А., д-р екон. наук, доцент

Гоцуляк Ю. В., канд. юрид. наук

Зарішняк І. М., канд. пед. наук, доцент

Зелінська О. В., канд. техн. наук, доцент

Роботи друкуються в авторській редакції, в збірці максимально зменшено втручання в обсяг та структуру відібраних до друку матеріалів. Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність статистичної та іншої інформації, що надано в рукописах, та залишає за собою право не розділяти поглядів деяких авторів на ті чи інші питання. Прізвища та ініціали наукового керівника – підкреслені.

*Друкується за рішенням Вченої ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 13 від «29» квітня 2022 р.)*

ISSN 2617-0922 (Online)

ISSN 2617-0914 (Print)

Адреса редакції:
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к. 611;
тел.: (0432) 50-89-37;
e-mail: immilt.div@donnu.edu.ua, <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua>

© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022
© Студентське наукове товариство, 2022

ЗМІСТ

Історія та міжнародні відносини

<i>Анісов А. О.</i> Особливості позиціонування КНР на міжнародній арені.....	6
<i>Ахновський Д. В.</i> Відображення захисного спорядження, зброї та іншого екіпірування на картині Юзефа Брандта «Товариш панцирний»	12
<i>Бабій Д. В.</i> Політика Європейського союзу у перший місяць війни РФ проти України	15
<i>Бабій І. Р.</i> Дипломатія міст в умовах агресії Російської Федерації проти України	20
<i>Берегута В. В.</i> Конкуруючі наративи про джерело походження коронавірусу як чинник політизації пандемії у міжнародних відносинах.....	25
<i>Гринько Н. І.</i> Дискусія щодо поняття «кризова дипломатія»	30
<i>Дерев'яно А. С.</i> танки Другої світової війни в радянському кінематографі 1945–1955 рр. (на прикладі фільмів «В горах Югославії» «Сталінградська битва», «Падіння Берліну»)	33
<i>Дорош Н. В.</i> Японія як «держава середньої сили».....	37
<i>Драчук Ю. О.</i> Вінниця очима Софії Русової.....	41
<i>Жученко В. О.</i> Католицька церква у протидії тероризму як глобальній загрозі людству ...	45
<i>Заболотний Є. Р.</i> Перший місяць восьмирічної війни, що тягнеться вже сторіччями. Фейки, міфи, символи пропаганди	47
<i>Ісупова О. О.</i> Становище юдейської громади Буковини у повоєнний період.....	51
<i>Кирилюк В. В.</i> Історія формування теорій політичної еліти та її вплив на явище внутрішньопартійної взаємодії	55
<i>Костюк С. В.</i> Створення «Волкан» та ТМТ як реакція на грецький радикалізм	60
<i>Коцюрuba М. К.</i> Діяльність громадських організацій зі збереження традиційної культури гуцулів	63
<i>Мусіюк І. І.</i> Політика Російської Федерації щодо Афганістану крізь призму закордонних медіа.....	67
<i>Паламарчук Ю. Д.</i> Міжкультурне сприйняття уявного наступу глобалізації на умовне своє, на прикладі реакцій до американської адаптації польського твору	71
<i>Парчевська В. В.</i> «Модний вирок» російському вторгненню в Україну	76
<i>Савчук А. В.</i> Кібератаки Російської Федерації: реакція міжнародної спільноти	79
<i>Семеній А. О.</i> Антиукраїнська пропаганда в сучасному російському історичному кінематографі.....	83
<i>Сиротюк Д. Г.</i> Інституційна деконструкція міфу «Великої Вітчизняної війни» в Україні	87
<i>Соколенко О. І.</i> Особливості орнаментики вишивки подільського регіону	91
<i>Чурбанова М. Ю.</i> Образ Александра македонського в об'єктиві Олівера Стоуна.....	95
<i>Шевченко А. В.</i> Роль Великої Британії у російсько-українській війні.....	98
<i>Шурман І. М.</i> Значення грузинського досвіду антикорупційних реформ для України	103

Право

<i>Бабик М. К.</i> Щодо поняття шикани у цивільних правовідносинах: особливості та відмінності від інших форм зловживання правом.....	109
<i>Бульківська О. В.</i> Адміністративно-правові механізми запобігання булінгу в Україні.....	112
<i>Демчишина О. В.</i> Правове регулювання дистанційної роботи та дистанційного навчання державних службовців.....	117
<i>Драч Н. І.</i> Деякі проблеми правового регулювання антикорупційного електронного декларування в Україні	121
<i>Нечипорук Я. А.</i> Адміністративно-правовий статус біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту	124
<i>Проконова А. В.</i> Деякі проблеми правового регулювання дистанційної роботи.....	128
<i>Саюк В. Б., Крамар Д. О.</i> Проблемні питання дисциплінарної відповідальності державних службовців	133
<i>Тримбашевська Х. М.</i> Питання дискреційних повноважень органів публічної влади в Україні.....	137
<i>Цимбалюк О. І., Кислиця А. О.</i> Публічна служба у правоохоронній сфері України	141

Філологія

<i>Безвенюк А. А.</i> Особливості перекладу метонімії як лексико-стилістичного засобу (на матеріалі кінотексту роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната»).....	146
<i>Вовк А. Р.</i> Вплив на суспільну свідомість та роль російських засобів масової інформації у російсько-українській війні	149
<i>Журавель Д. С.</i> Лінгво-стилістичні і структурні особливості креолізованих текстів англомовної реклами косметичних засобів.....	154
<i>Іванюшина Р. О.</i> Біблійний інтертекст у ліриці Ліни Костенко	159
<i>Кислякова Г. В.</i> Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в англійській мові.....	163
<i>Липова С. В.</i> Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні	167
<i>Науменко Д. Ю.</i> Використання соцмереж українськими ЗМІ (на прикладі ресурсу «Громадське»)	172
<i>Поліщук А. Д.</i> Художній твір як осередок реалізації інтертекстів. адаптація вузької моделі інтертекстуальності у новітніх інтерпретаційних версіях класичного роману Джей Остін «Гордість і упередження»	174
<i>Поліщук В. В.</i> Кремлівська пропаганда під час війни (на прикладі російських телеграм-каналів)	178
<i>Рогожук Б. О.</i> Структурно-семантичні особливості лексики кіберпростору в сучасній англійській та українській мовах.....	181
<i>Савчук І. С.</i> Структурно-граматичні особливості заголовків в англійськомовному публіцистичному дискурсі (на матеріалі видання «National Geographic»)	185
<i>Шинкарьова К. Є.</i> Вплив російсько-української війни на формування порядку денного світових ЗМІ.....	189

Економічні науки

<i>Вінніченко А. А.</i> Ідентифікація середнього класу при визначенні привабливості країн світу як елемент міжнародного маркетингу	193
--	-----

Природничі та технічні науки

<i>Амаріцей К. М.</i> Виставкова діяльність як форма культурологічної роботи бібліотек	198
<i>Белік А. О.</i> Метод Стампак'я дослідження властивостей роз'язків рівнянь в частинних похідних	202
<i>Вакуленко С. В.</i> Активізація блогу та інформаційна діяльність в мережі Інтернет.....	207
<i>Діденко М. М.</i> Інформаційно-психологічний вплив на людей під час війни	211
<i>Котов К. Р.</i> Реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в системі управління організацією.....	214
<i>Мазур Ю. О.</i> Використання метаданих у сучасному світі	219
<i>Мазуркевич Т. Л.</i> Цифровий інструментарій документної комунікації: Web-портали і мобільні застосунки	222
<i>Малова Т. І.</i> Еймеріоз індиків: поширення, патогенез та заходи боротьби.....	227
<i>Матвійчук Р. Д.</i> Порівняння найвідоміших алгоритмів пошуку	230
<i>Недипіч А. В.</i> Особливості дотримання принципів академічної доброчесності: зарубіжний досвід	234
<i>Погоріла Ю. В.</i> Окремі аспекти становлення і розвитку бібліотек США	238
<i>Покотилюк В. В.</i> Використання універсального класифікатора – номенклатури справ адміністратором в організації	244
<i>Поспєхова О. А.</i> Специфіка картографічного документа	249
<i>Прокопець І. Д.</i> Узагальнення теореми Ліувілля.....	253
<i>Скрильова М. А.</i> Оцінка ефективності використання комунікаційних технологій автотранспортного підприємства ДТЕК Ладизинська ТЕС	256

ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327.82(510)

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗИЦІОНУВАННЯ КНР НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

А. О. Анісов, М. І. Прихненко

Анотація. У даному дослідженні викладено висвітлення Китайської Народної Республіки як політично та економічно активного суб'єкта на міжнародній арені. Розкривається питання критеріїв наддержави та кроків КНР на досягнення відповідності до них. Увага приділяється ідеологічним засадам функціонування політичного механізму Китаю та способів вираження заявленого ідеологією курсу. Окреслено роль статусу великої держави та наддержави в політичному дискурсі КНР та відповідного бачення Китаєм свого місця в міжнародних відносинах. Визначено сфери впливу КНР у яких здійснюється шляхом поєднання інструментів гострої та м'якої сили.

Ключові слова: Китай, політика, наддержава, м'яка сила, гостра сила.

На сьогодні значний вплив в ідеологічному вимірі КНР має спрямування держави лідером Сі Цзіньпінем. Концепція Сі Цзіньпіна стосовно соціалізму з китайськими характеристиками нової ери, яку часто називають Думкою Сі Цзіньпіна, [1] – це сукупність політик та ідей, сформульованих лідером. Вперше про це офіційно згадувалося на 19-му Національному конгресі Комуністичної партії Китаю в 2017 році, в якому доктрину було включено до Конституції Комуністичної партії Китаю [2]. Перша офіційна згадка про цей термін відбулася на 19-му Національному конгресі Комуністичної партії Китаю, який поступово розроблявся з 2012 року, коли Сі Цзіньпін став Генеральним секретарем Комуністичної партії Китаю [3]. Перші вказівки на формування ідеї були опубліковані в промові під назвою «Деякі питання щодо підтримання та розвитку соціалізму з китайськими характеристиками», даній новообраному Центральному комітету 5 січня 2013 року, а пізніше була опублікована Центральною документальною пресою та журналом «Qiushi» [4]. Велика частина думок Сі Цзіньпіна зосереджує увагу на Карлі Марксі і Мао Цзедуні, місце Китаю в історії, стратегічну конкуренцію з капіталістичними державами та подальших намірів дотримуватися цілей комунізму [5]. Оглядаючи історію Китаю, Сі Цзіньпін стверджував, що марксизм-ленінізм і думка Мао Цзедуня вивели китайський народ на шлях піднесення і створили Новий Китай. Що стосується майбутнього, то консолідація та розвиток соціалістичної системи вимагатиме свого довгого періоду історії, невтомної боротьби до десяти поколінь, що робить таку стратегію довготривалою [5]. Щодо стосунків з капіталістичними державами, Сі Цзіньпін зазначив, що аналіз Маркса та Енгельса основних суперечностей в капіталістичному суспільстві не застарів, як і історичний матеріалістичний погляд на те, що капіталізм повинен зникнути, а соціалізм – перемогти [5]. 19-й конгрес затвердив ідеологію як провідну політичну та військову ідеологію Комуністичної партії Китаю та схвалив включення цієї ідеології до Конституції Комуністичної партії Китаю. Затвердження отримало однакову підтримку [6]. Політолог Дмитро Шлапентох стверджує, що Сі Цзіньпін та його найвище керівництво розробляють плани глобального переважаючого на основі швидко зростаючої економічної могутності. Ідеологічний вимір цих намірів – це спеціалізоване поєднання марксизму-ленінізму в поєднанні з історичними претензіями Китаю на світове панування.

За даними аналітиків, Пекін ще не готовий стати головною силою формування регіональної політики [7]. Протягом останніх років Китай виявляє помірний інтерес до регіону Карибського басейну, але не в такому масштабі, як інтерес до Азії та Африки. КНР розвиває зв'язки з Кубою, Багамськими островами, Ямаїкою, Домініканською Республікою та Гаїті, а також Колумбією. До 2019 року ці малі країни не надто змінили свою зовнішню чи внутрішню політику через нові економічні зв'язки з Китаєм. Тим не менше уряди

приділяють більше уваги поглядам Пекіна. З іншого боку, поштовх Китаю до Карибського басейну все більше хвилює Сполучені Штати, і подальша ескалація між двома великими державами є потенційною в регіоні [2]. З огляду на ідеологічне підґрунтя важливим питанням постає визначення статусу КНР на міжнародній арені. Значний період часу історія налічувала дві наддержави, що утворювало біполярну систему міжнародних відносин. Відповідно до таких реалій, кожна наддержава домінувала в коаліції союзних держав і конкурувала з іншими наддержавами за вплив серед неприєднаних країн [8, с. 35]. На сьогодні, хоч існує лише одна загальновизнана наддержава – США [9 с. 28], сучасну систему міжнародних відносин неможливо назвати однополярною, адже, за таких обставин, єдину наддержаву неможливо було б стримувати будь-якою сукупністю інших гравців, а тому наддержава отримувала б фактично необмежений контроль всіх акторів на міжнародній арені [8, с. 35]. У дійсності ж, багатополарна система міжнародних відносин сучасності включає сім великих держав, що мають значний вплив на встановлення світового порядку денного: Сполучені Штати Америки(водночас виступає і в ролі наддержави), Велика Британія, Франція, Російська Федерація, Китайська Народна Республіка, Німеччина та Японія [5]. За різними ознаками деякі з великих держав відносять до таких, що потенційно можуть стати наддержавами. Список потенційних наддержав є варіативним, але найчастіше з великих держав у ньому фігурують КНР [10, с. 4] та РФ [11, с. 4], а також Індія [12, с. 165] та Бразилія [7, с. 149].

Для чіткішого розуміння доцільності претензій КНР на статус наддержави варто визначити критерії наддержавності та відповідність їм Китаю. За визначенням, яке подає Макміллан, наддержавою є така держава, що володіє потужною військовою, економічною та політичною силою [13]. Цей же термін у Кембриджському словнику англійської мови розкривається з такої перспективи, що це держава, чия політична та військова сила має світове значення [14]. Розширене подання міститься в концепції А. Л. Міллер, де статус наддержави набуває чітких критеріїв і репрезентується чотирма осями, а саме політичною, військовою, економічною та культурною (включаючи м'яку силу) [15].

Виходячи зі згаданих критеріїв, в ході аналізу китайської зовнішньополітичної діяльності можна зрозуміти, якими заходами та прийомами вимірюється прагнення КНР до становлення як нової наддержави, та наскільки Китай є успішним у просуванні своєї мети.

У своїх цілях із досягнення не лише регіонального, а й світового лідерства у КНР було розроблено певні стратегії з провадження політичного впливу засобами економіки та м'якої сили. Політика та економіка в розрізі їх просування Китаєм є нероздільними поняттями, які постійно підсилюють одне одного, допомагаючи розширенню потенціалу КНР у регіональному та світовому вимірах. Сучасним виявом стратегії є ідея створення «нового шовкового шляху». Ініціатива була представлена китайським лідером Сі Цзіньпінем у вересні та жовтні 2013 року під час візитів до Казахстану та Індонезії [16], а потім була пропагована прем'єр-міністром Китаю Лі Кецяном під час державних візитів до Азії та Європи. Ініціатива широко висвітлювалась у державних засобах масової інформації КНР, а до 2016 року стала часто публікуватися в газеті «People Daily» [16].

Ініціатива «Один пояс, один шлях» має усунути інфраструктурний розрив і, отже, має потенціал для прискорення економічного зростання в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Африці, Центральній та Східній Європі. У звіті Всесвітньої пенсійної ради підраховано, що Азія, за винятком Китаю, потребує інвестиції в інфраструктуру в об'ємі до 900 млрд доларів США на рік протягом наступного десятиліття, більшою мірою в боргові інструменти, на 50 % вище поточних показників витрат на інфраструктуру [17].

Азії та Східної Європи виявили зацікавленість у приєднанні до цієї ініціативи, зосереджуючись виключно на реальних активах та економічному зростанні, що керується інфраструктурою [17]. Спочатку основна увага була приділена інвестиціям в інфраструктуру, освіту, будівельні матеріали, залізницю та шосе, машинобудування, нерухомість, електромережі, а також обробку сталі та заліза. Вже за деякими оцінками ініціатива «Один пояс, один шлях» названа однією з найбільших в історії інфраструктурних

та інвестиційних проєктів, який охоплює понад 68 країн, включаючи 65 % населення світу та 40 % світового валового внутрішнього продукту станом на 2017 рік [18]. Проєкт базується на старих торгових шляхах, які колись з'єднували Китай із Заходом, на маршрутах Марко Поло та Ібн Баттуті на півночі та шляхах морської експедиції адмірала Чжен Хе на півдні. Розвиток китайського юаня як валюти міжнародних операцій, розвиток інфраструктури азійських країн, зміцнення дипломатичних відносин водночас зменшуючи залежність від США та створюють нові ринки для китайської продукції, експортуючи надлишковий промисловий потенціал та більш тісно інтегруючи країни багаті сировиною до економіки Китаю – це власне і є цілями ініціативи [19].

На морському шовковому шляху, який вже є маршрутом для перевезення понад половини всіх контейнерів у світі, розширюються глибоководні порти, будуються логістичні вузли та створюються нові маршрути руху. Морський шовковий шлях пролягає від китайського узбережжя на південь через Ханой до Джакарти, Сінгапуру та Куала-Лумпуру через Малаккську протоку через Шрі-Ланку до Коломбо до південної околиці Індії через Мале, столицю Мальдів. Через Момбаса (Східна Африка) шлях прямує до Джибуті, потім через Червоне море через Суецький канал до Середземного моря, через Хайфу, Стамбул та Афіни до регіону Верхньої Адриатики та північно італійського центру Трієста з міжнародним вільним портом та залізничним сполученням з Центральною Європою та Північним морем [20]. Як результат, Польща, країни Балтії, Північна Європа та Центральна Європа також пов'язані з морським шовковим шляхом і логістично пов'язані зі Східною Африкою, Індією та Китаєм через адриатичні порти та Пірей. На відміну від довших східноазійських перевезень через північно-західну Європу, південний морський шлях через Суецький канал до перехрестя Трієст скорочує вантажоперевезення щонайменше на чотири дні [21]. У поєднанні з проєктом «Шовкового шляху» Китай також намагається об'єднати і всесвітню науково-дослідну діяльність [22, с. 21]. Деякі аналітики вважають, що ініціатива «Один пояс, один шлях» є способом збільшення китайського економічного та політичного впливу [23]. Відзначається, що офіційні ЗМІ КНР намагаються замаскувати будь-які стратегічні виміри ініціативи [24]. Китай вже вклав мільярди доларів у кілька країн Південної Азії, таких як Пакистан, Непал, Шрі-Ланка, Бангладеш та Афганістан, для покращення своєї базової інфраструктури, що має наслідки для торгового режиму Китаю, а також його військового впливу. Цей проєкт також може стати новим економічним коридором для різних регіонів. Наприклад, у Кавказькому регіоні Китай розглядав питання співпраці з Вірменією з травня 2019 року. Китайська та вірменська сторони провели кілька зустрічей, підписали контракти, ініціювали дорожню програму Північ-Південь для вирішення аспектів, пов'язаних з інфраструктурою [25]. Цілі ініціативи включають внутрішнє державне будівництво та стабілізацію етнічних заворушень в КНР у її великих західних регіонах, таких як Сінцзян та Юньнань, що пов'язуватиме ці менш розвинені регіони зі збільшенням потоків міжнародної торгівлі та сприятиме тіснішій економічній інтеграції з внутрішнім ядром Китаю [26, с. 357]. Ключовими засобами у досягненні КНР поставлених цілей є застосування гострої та м'якої сили в зовнішній політиці. Гостра сила – це насамперед використання маніпулятивної дипломатичної політики однією країною для впливу та підризу політичної системи іншої цільової країни. Національний фонд демократії популяризував термін «гостра сила» з листопада 2017 року; він з'явився у статті в журналі «Foreign Affairs», де описується агресивна та диверсійна політика, що застосовується авторитарними урядами, як проєкція державної влади в демократичних країнах, політика, яка не може бути описана як жорстка сила або м'яка сила [8]. З 2018 року термін «гостра сила» широко використовується в новинах, наукових дискусіях. Представники Комуністичної партії Китаю відкидають твердження Заходу про те, що влада їхньої країни вдається до різких кроків [27, с. 13]. Гостра сила може включати спроби однієї країни маніпулювати та керувати інформацією про себе в засобах масової інформації та освітніх системах іншої держави з метою введення в оману або розподілу громадської думки в цільовій країні, або для маскування або відвернення уваги від

негативної інформації про себе. [27, с. 15] Політика «м'якої сили» може включати обмін студентами та спонсорство культурних та спортивних подій. Гостру силу відрізняють від м'якої сили, яка є привабливою політикою, яка створює позитивне враження про одну країну та сприяє кращому взаєморозумінню з іншою країною, що в кінцевому підсумку впливає на рішення іншої країни шляхом переконання. Гостра сила також відрізняється від жорсткої сили, яка є примусовою політикою однієї країни, щоб змусити іншу вжити заходів або змінити свої рішення. Жорстка сила може включати військову силу, економічні санкції та дипломатичні загрози [431, с. 16]. Гостра сила часто має цифровий елемент. Зокрема, китайські заходи з гострої сили часто здійснюються через мережу Інтернет [28].

На перевагу жорстким стратегіям у політиці м'яка сила – це здатність залучати та кооперувати, на відміну від примусу. М'яка сила передбачає формування уподобань інших за допомогою привабливості. Визначальною особливістю м'якої сили є те, що вона спрямована на добровільну прихильність; включає в себе культуру, політичні цінності та зовнішню політику. У 2012 році політолог Джозеф Най надав пояснення, що при м'якій силі «найкраща пропаганда – це не пропаганда», додавши, що в епоху інформації довіра є найдефіцитнішим ресурсом [29]. Традиційна культура Китаю виступила привабливим джерелом світової зацікавленості, спираючись на яку КНР створила кілька сотень Інститутів Конфуція в усьому світі для викладання її мови та культури. Набір іноземних студентів до Китаю збільшився з 36 тис. за десятиліття до щонайменше 240 тис. у 2010 році. Китай – найпопулярніша країна в Азії для іноземних студентів, провідне місце у світі для студентів-англомовних африканців і друга за популярністю країна для освіти у світі [30]. Азійський банк інвестицій у інфраструктуру Китаю залучив до участі багато західних країн. КНР має найбільшу дипломатичну мережу у світі, обігнавши США в 2019 році [31]. Весняне опитування світового сприйняття 2014 року, проведене Центром досліджень П'ю, підтверджує, що про Китай поширюються більшою мірою позитивні згадки серед опитаних в країнах Африки, хоча серед південноафриканців спостерігається розподіл думок (45 % позитивних, 40 % негативних) [32]. Посилення впливу м'якої сили КНР логічно пояснюється потужним економічним зростанням Китаю та взаємодією китайської економіки з великою кількістю країн Африки. Нарощування торгівлі та обсягів інвестицій Китаю на африканському континенті, а також впровадження проєктів покращення інфраструктури з подачі Китаю створюють позитивні враження про державу в Африці. Активна участь КНР в економіці країн Африки є досить прагматичним рішенням та укладається в пріоритети низки африканських країн. Більше того, зростаюча роль Китаю як потенційної світової наддержави видається привабливою, і це зумовлює бажання більш тісно пов'язати економіку Африки з економікою Китаю. Застосовуючи ДОНДО (засновані державою неурядові організації), КНР здійснює м'яку силу за допомогою іноземної участі та розвитку відповідних сфер в Африці. Китай систематично сприяв зусиллям для нарощування та більш широкого розкриття своєї політики м'якої сили в Африці з часу першого Форуму з питань співробітництва та культурного обміну між Китаєм та Африкою у 2000 році. Обмін культурою між Африкою та Китаєм може виступати практичним прикладом того, як саме Китай провадив м'яку силу. У 2005 році було вперше відкрито Інститут Конфуція в Африці. Установа отримує фінансування від китайського уряду, і вона пропонує вивчення китайської мови та культури всій громадськості. На сьогоднішній день в Африці працює 19 інститутів, і в КНР планується інвестувати 20 мільйонів юанів в освітні проєкти в Південній Африці, включно з викладанням китайської мови в 50 місцевих середніх школах [33]. Крім того, зростає підтримка програм культурних відвідувачів, які здобули популярність з 2004 року, коли було укладено програму культури для африканських відвідувачів. Збільшується число африканських підприємців, що приймають рішення переїхати до Китаю, а також у великій кількості китайських міст виникають численні громади та діаспори [33].

За межами Африки китайська м'яка сила поширюється й на інші країни, наприклад, Барбадос. Прем'єр-міністр Барбадосу Девід Томпсон висловив захоплення китайською

економічною моделлю та прагнув наслідувати спосіб, яким керували контрольовані державою банки [34]. Вплив м'якої сили Китаю на теренах Близького Сходу збільшується з початку тисячоліття, де прикладається особливо багато зусиль у сферах освіти, журналістики та популяризації культури [35, с. 7]. Один з найвпливовіших інструментів м'якої сили Китаю в арабському світі є 15 Інститутів Конфуція в усьому регіоні [35, с. 9].

Таким чином, одним із найбільш яскравих проявів місця того чи іншого гравця на міжнародній арені є його власне позиціонування. На глибоких історичних засадах і до сьогодні, Китайська Народна Республіка сприймає себе як ключового суб'єкта міжнародних відносин, що претендує на глобальне лідерство.

У сучасній мультиполярній системі міжнародних відносин все більшого значення набуває конкуренція великих держав у їхньому прагненні здобути вплив рівня наддержави. Останнім часом одна із великих держав – КНР значно вирізняється серед інших великих держав, що робить її помітною на міжнародній арені та наводить сумніви щодо її статусу великої держави чи наддержави. Відповідно до 4-ох критеріїв наддержави, КНР міцно стоїть на шляху розвитку, нарощуючи все вищі показники в політико-економічній та культурній галузях, вдаючись до застосування м'якої сили. Хоч деякі показники і потребують розвитку, тим не менш КНР впевнено розвивається та виступає однією із найбільш впевнених потенційних наддержав.

Для досягнення поставлених цілей із світового лідерства КНР утворює міцну зовнішньополітичну доктрину, що складається із комбінації гострої та м'якої сили, а також їх практичного втілення – ініціатив «Один пояс, один шлях» та «Морський шовкових шлях», що повинні активізувати торговельно-економічні відносини між КНР та низкою країн світу, а також закріпити поширення економічного та культурного впливу КНР для виходу із регіонального лідерства на глобальне. У рамках культурного впливу на території усіх країн партнерів створюються Інститути Конфуція, для спрощення процесу засвоєння китайської мови та культури.

Усі зазначені перетворення підкріплені міцною ідеологічною доктриною, що функціонує на засадах соціалізму та комуністичної партії, а також ідеях лідера КНР Сі Цзіньпіна. Ідеологічно спрямований курс на розвиток та претензію на світове лідерство уже тривалий час виступає рушійним механізмом для економічної потужності, що все набирає обертів та, у свою чергу, постає ключовим фактором у досягненні Китайською Народною Республікою поставлених цілей. Це відносить до розуміння, що КНР володіє надзвичайним потенціалом для подальшого становлення у статусі наддержави, тим не менш, усі зазначені складові потребують подальшого стабільного розвитку, що потенційно дозволить у майбутньому реалізувати «китайську мрію».

Abstract. This study covers the coverage of the People's Republic of China as a politically and economically active entity in the international arena. The question of the criteria of the superpower and the steps of the People's Republic of China to achieve compliance with them is revealed. Attention is paid to the ideological foundations of the functioning of China's political mechanism and ways of expressing the stated ideological course. The role of the status of a great power and superpower in the political discourse of China and the corresponding vision of China's place in international relations is outlined. The spheres of influence in the PRC in which it is carried out by combining instruments of sharp and soft power are determined.

Keywords: China, politics, super power, soft power, sharp power.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Phillips T. Xi Jinping Thought to be taught in China's universities. The Guardian. 2017. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/27/xi-jinping-thought-to-be-taught-in-chinas-universities> (Last accessed: 25.03.2022).
2. Buckley Ch. China Enshrines 'Xi Jinping Thought,' Elevating Leader to Mao-Like Status. The New York Times. 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/10/24/world/asia/china-xi-jinping-communist-party.html> (Last accessed: 25.03.2022).
3. China's 'Chairman of Everything': Behind Xi Jinping's Many Titles. The New York Times. 2017. URL: <https://www.nytimes.com/2017/10/25/world/asia/china-xi-jinping-titles-chairman.html> (Last accessed: 25.03.2022).

4. Tiffert G. 30 Years After Tiananmen: Memory in the Era of Xi Jinping. *Journal of Democracy*. 2019. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/30-years-after-tiananmen-memory-in-the-era-of-xi-jinping/> (Last accessed: 25.03.2022).
5. Great Powers. Microsoft Encarta Online Encyclopedia. WebCite. 2009. URL: https://www.webcitation.org/5kwqEr8pe?url=http://encarta.msn.com/encyclopedia_761590309/Great_Powers.html (Last accessed: 25.03.2022).
6. Xi Jinping asks party congress if anyone opposes...Xi Jinping. BBC. 2017. URL: <https://www.bbc.com/news/av/world-asia-china-41734362> (Last accessed: 25.03.2022).
7. Phillips T. Xi Jinping becomes most powerful leader since Mao with China's change to constitution. *The Guardian*. 2017. URL: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/xi-jinping-mao-thought-on-socialism-china-constitution> (Last accessed: 25.03.2022).
8. Huntington S. P. The lonely superpower. *Foreign affairs*. 1999. P. 35–49.
9. Лук'яненко, В. М. Наддержава у формуванні регіональної політики. 2020.
10. John E. S. China: Emerging superpower. 2019.
11. Rosefielde, S. Russia in the 21st century: the prodigal superpower. Cambridge University Press. 2005.
12. Chun K. H. The BRICs superpower challenge: foreign and security policy analysis. Routledge. 2016.
13. Superpower. Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/superpower> (Last accessed: 25.03.2022).
14. Superpower. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/superpower> (Last accessed: 25.03.2022).
15. Miller A. L. A Superpower? No Time Soon. *Hoover Digest*, 2. 2005. URL: <https://www.hoover.org/research/superpower-no-time-soon> (Last accessed: 25.03.2022).
16. Chronology of China's Belt and Road Initiative. *People's Daily*. Xinhua News Agency. 2016. URL: <http://en.people.cn/n3/2016/0624/c90883-9077342.html> (Last accessed: 25.03.2022).
17. Nicolas M., Firzli J. Pension investment in infrastructure debt: a new source of capital for project finance. *World Bank Blogs*. 2016. URL: <https://blogs.worldbank.org/ppps/pension-investment-infrastructure-debt-new-source-capital-project-finance> (Last accessed: 25.03.2022).
18. Griffiths J. Just what is this One Belt, One Road thing anyway? CNN. 2017. URL: <https://edition.cnn.com/2017/05/11/asia/china-one-belt-one-road-explainer/index.html> (Last accessed: 25.03.2022).
19. Saimum R. What One Belt One Road means for Bangladesh. *Dhaka Tribune*. 2017. URL: <https://www.dhakatribune.com/opinion/op-ed/2017/10/31/one-belt-one-road-means-bangladesh> (Last accessed: 25.03.2022).
20. Global shipping and logistic chain reshaped as China's Belt and Road dreams take off. *Hellenic Shipping News*, 2018.
21. Wheeler A. How Trieste could become the Singapore of the Adriatic. *Asia Shipping Media*, 2019.
22. Masood E. How China is redrawing the map of world science. *Nature*. Band 569, Number 7754, May 2019, p 20–23.
23. Smyth J. Australia rejects China push on Silk Road strategy. Archived from the original on 8 April 2017. *Financial Times*, 2017. URL: <https://web.archive.org/web/20170408082600/https://www.ft.com/content/e30f3122-0eae-11e7-b030-768954394623> (Last accessed: 25.03.2022).
24. Rolland N. Mapping the footprint of Belt and Road influence operations. *Sinopsis*. 2019. URL: <https://sinopsis.cz/en/rolland-bri-influence-operations/> (Last accessed: 25.03.2022).
25. China ready to reveal new directions with Armenia for construction of One Belt, One Road. *Armen Press*. 2019. URL: <https://armenpress.am/eng/news/975933.html> (Last accessed: 25.03.2022).
26. Yu H. Motivation behind China's 'One Belt, One Road' Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank. *Journal of Contemporary China*. 26 (105): p. 353–368.
27. Walker Ch. What Is 'Sharp Power'? *Journal of Democracy*, 2018. 29 (3): p. 9–23.
28. Wyeth G. Australia Aims to Combat Disinformation. *The Diplomat*. 2020. URL: <https://thediplomat.com/2020/06/australia-aims-to-combat-disinformation/> (Last accessed: 25.03.2022).
29. Nye J. China's Soft Power Deficit. *The Wall Street Journal*. 2012. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304451104577389923098678842> (Last accessed: 25.03.2022).
30. China tops US and UK as destination for anglophone African students. *The Conversation*. 2018. URL: <https://theconversation.com/china-tops-us-and-uk-as-destination-for-anglophone-african-students-78967> (Last accessed: 25.03.2022).
31. Global Diplomacy Index – Country Rank. Lowy Institute. 2019. URL: https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/country_rank.html (Last accessed: 25.03.2022).
32. Global Opposition to U.S. Surveillance and Drones, but Limited Harm to America's Image. *Pew Research Center*. 2014. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2014/07/14/chapter-2-chinas-image/> (Last accessed: 25.03.2022).
33. Jennifer G. C. China's soft power in Africa; «Archived copy» (PDF). Archived from the original (PDF) on 2012-03-24. URL: https://web.archive.org/web/20120324122951/http://www.relooney.fatcow.com/SI_Oil-Politics/Africa-China_54.pdf (Last accessed: 25.03.2022).
34. Collapse of Trinidad's CI Financial Group Ripples Across the Pond to Barbados. 2009, via WikiLeaks. URL: https://wikileaks.org/plusd/cables/09BRIDGETOWN144_a.html (Last accessed: 25.03.2022).
35. Yellinek R. Chinese 'Soft Power Pipelines Diffusion' to the Middle Eastern Arab Countries 2000-2018: A Discursive-Institutional Study. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2020. p. 1–19.

ВІДОБРАЖЕННЯ ЗАХИСНОГО СПОРЯДЖЕННЯ, ЗБРОЇ ТА ІНШОГО ЕКІПІРУВАННЯ НА КАРТИНІ ЮЗЕФА БРАНДТА «ТОВАРИШ ПАНЦИРНИЙ»

Д. В. Ахновський, І. В. Петрова

Анотація. Стаття являє собою розгляд картини Юзефа Брандта «Товариш панцирний» з точки зору її відповідності історичним реаліям. У роботі представлено пошук історичних неточностей і пояснення їх виникнення. Дослідження картини здійснюється за допомогою візуального аналізу картини, її внутрішньої критики, пошуку зображувальних джерел, їх зіставлення з полотном. Також під час проведення дослідження використовуються наукові роботи з історії зброї як українських, так і зарубіжних авторів. Об'єктом дослідження є військове спорядження та озброєння; предметом дослідження є відображення озброєння, військового спорядження, обладунків та уніформи на картині Юзефа Брандта «Товариш панцирний». Методами дослідження є описово-розповідний, аналітико-синтетичний, індуктивно-дедуктивний, проблемно-хронологічний, узагальнення, контент-аналізу, історико-типологічний та інші.

Ключові слова: зброя, військове спорядження, батальний живопис, мистецтво, Юзеф Брандт.

Постановка проблеми. Юзеф Брандт є видатним польським художником батального та історичного жанру. Він здобув популярність не тільки на Батьківщині, але і в середовищі української інтелігенції. Одним з найвідоміших його творів є картина «Товариш панцирний», отже, на нашу думку, цікавим є дослідження відповідності цього твору історичним реаліям. Слід зазначити, що у картинах є багато цікавого, оскільки вони відбивають ставлення до своєї історії. Неточності мають свої причини і здебільшого зумовлені тими подіями, які відбувалися в культурно-політичному просторі і є їхніми відображеннями. Метою дослідження є відображення захисного спорядження, зброї та іншого екіпірування у творі Юзефа Брандта «Товариш панцирний». Джерельною базою дослідження послугувала картина польського художника Юзефа Брандта «Товариш панцирний».

Основний розділ. Юзеф Брандт створив багато батальних, історичних та жанрових картин, він також був автором творів на українську тематику: «Військо йде», «Бій з татарами», «Вітання степу», «Ярмарок на Україні» тощо. На жаль, під час Варшавського повстання п'ять творів художника були втрачені [1].

Юзеф Брандт народився у 1841 році у Щебжешині у відомій і багатій родині варшавських лікарів. Перші уроки малювання майбутньому художникові надала його мати, художниця-аматорка і дочка відомого архітектора Фредерика Альберта Лесселя. Юзеф завершив гімназію при Шляхетському інституті і вивчився на інженера. Після знайомства з Юліушем Коссаком Брандт вирішив обрати шлях митця. Слід зазначити, що освіту Брандт здобував у Мюнхені у майстерні Александра Штрабуера й у класі композиції Карла Теодора фон Пілоти у мюнхенській Академії мистецтв, працював в ательє відомого баталіста Франца Адама. Під час відвідувань майстерні аквареліста Теодора Горшельта, користувався величезною колекцією старовинної військової зброї і спорядження, що допомагало йому при створенні історико-батальних сцен [2].

У 1860 році разом з Коссаком Юліуш Брандт вперше відвідав Україну, зокрема Поділля. Загалом мав декілька подорожей на нашу землю, привозив звідси велику кількість ескізів, замальовок та історичних артефактів, з яких з часом створив велику колекцію старовинної зброї, одягу, музичних інструментів та інших експонатів, яку заповідав польському народові.

На картині Юзефа Брандта «Товариш панцирний» [3] ми бачимо представника козацької короги (пол. chorągiew kozacka). Козацька корога, або панцирні козаки чи панцирні товариші – це легкі кавалерійські частини в кварцяному війську. Кожен панцирний товариш мав споряджуватися за власний кошт, але все одно існував певний стандарт. Завдяки постанові Польського сейму 1620 року ми можемо простежити

оснащення козацької корогви: «у панцирах, у мисюрках, з добрими карабінами, короткими рушницями і рогатинами» [4].

На картині ми можемо бачити добре промальовані елементи захисного спорядження, відповідно до постанови сейму 1620 року, це панцир та місьюрка (рис. 1).

Рис. 1. Репродукція картини Юзефа Брандта «Товариш панцирний»

Панцир детально роздивитись складно. Найбільше він походить на гамбезон – стьобаний легкий обладунок, що, в залежності від можливостей власника, міг бути як повноцінним обладунком, так і йти в комплекті з іншим спорядженням [5]. Так, наприклад, піхотинці не мали коштів для металевого панцира і обходилися одним гамбезоном, в той час як пізньосередньовічні лицарі одягали його під панцир для додаткової амортизації ударів. В азійських країнах гамбезон надягали поверх лат для захисту від пекучого сонця. Гамбезон набивали ватою, клоччям або більш дорогим конячим волосом. Польські вояки носили стьобані каптани до другої половини XVI сторіччя, коли за Стефана Баторія кіннота остаточно не була реорганізована за кірасирським зразком, і на зміну гамбезонам прийшли кіраси. Кіраса є елементом натільного захисного озброєння, що захищало спину і груди воїна від холодної та вогнепальної зброї. Це слово походить від французького *cuirasse* – «лати», «панцир», первісне значення слова – «шкіряний панцир» [6].

Місьюрка – це плоский шолом, схожий на таріль, з прикріпленою до нього кольчужною брамницею. Ця кольчуга захищала потилицю, скроні, вуха і часто шию з обличчям. На верхівці шолому розташовувався невисокий шпиль з кільцем для кріплення прикрас (зазвичай це були китиця чи прапорець). Виникли місьюрки у XV сторіччі на територіях Близького Сходу, звідки вони через татарські народи розповсюдилися на Східну Європу [7]. Місьюрка мала значну популярність в польських і козацьких військах в XV–XVII сторіччях, а у народів Кавказу залишалася в оснащенні до самого кінця дев'ятнадцятого сторіччя. Є достеменні свідчення того, що Богдан Хмельницький користувався місьюркою і саме вона захистила його від важких наслідків у результаті замаху. В одній з битв поляк, який був на одному боці з Хмельницьким, намагався вцілити Богданові в шию. Саме брамниця, що спускається з місьюрки, допомогла Хмельницькому вціліти.

На картині цей захисний елемент зображений на достатньо високому рівні. Ми можемо ясно бачити всі елементи місьюрки: шолом, кольчужна брамниця (не захищає

обличчя та шию, але ця форма є цілком історичною). Місюрка багато оздоблена, і це також відповідає історичним реаліям. Як османці, так і польська шляхта багато прикрашала свої обладунки.

Розглядаючи персонажів заднього плану, ми можемо бачити, що їхнє захисне спорядження подібне до екіпірування центрального персонажу.

Виходячи з усього вище зазначеного, можна підсумувати, що захисне спорядження на картині Юзефа Брандта «Товариш панцирний» відображено відповідно до історичних реалій того часу.

Панцирні товариші мали озброюватися рогатиною, і на картині вона є, але не у центрального персонажу, а на задньому плані. Рогатина – це різновид спису; від інших типів цієї зброї рогатина відрізняється довгим лезом, схожим на насаджений на древко ніж. Рогатини використовувалися як бойова та мисливська зброя. На картині зображено саме бойову версію, вона не мала притаманної мисливській версії поперечини під лезом, яка мала захищати мисливця від розлюченого звіра. Потрібно також сказати, що часто цю поперечину робили зйомною.

До кінської зброї приторочено круглий щит (в середньовічній і ранньомодерній Європі його часто називали франкським). Він багато прикрашений. Для того часу це не рідкість. Найчастіше візерунок робили за допомогою методу хімічного щавлення.

На картині немає ані карабінів, ані рушниць (про які йшлося в Постанові сейму), але є інший різновид вогнепальної зброї – пістоль. На жаль, через кобуру ми не маємо змоги роздивитися конструкцію запального механізму. В Європі в той час використовувалися колісцевий та ударно крем'яний замки. Колісцевий, або коліщатковий замок був винайдений Леонардом да Вінчі у XV сторіччі і став єдиним винаходом, що масово вироблявся за його життя. Ударно крем'яний замок, хоча і був винайдений майже одночасно з колісцевим, але був створений на Близькому Сході і потрапив до Європи лише в першій третині XVII сторіччя.

Збоку у піхвах у товариша панцирного покоїться шабля. Ця зброя користувалася великою популярністю в ранньомодерну та модерну добу. Існує декілька різновидів шаблі. На картині представлена польська шабля, вона відрізняється від інших європейських та азійських зразків своєю добре розвинутою гардою. Це зумовлено історією її еволюції. Польська шабля виникла в результаті синтезу європейського меча і османської шаблі, у результаті контактів Річчі посполитої з османами та татарами. Поляки почали робити леза своїх мечів загнутими, залишивши велику гарду.

В руках панцирний товариш тримає невеликий топірець – сокирку на довгому держаку, прикрашену інкрустацією. Також треба наголосити, що картина має різні назви в різних джерелах – «Товариш панцирний» і «Товариш панцерний», при цьому прикметник «панцерний» вважається застарілим [8].

Проведений аналіз історіографії виявив, що в наукових працях більшості дослідників досить мало уваги приділяється аналізу причин появи історичних неточностей на батальних картинах художників, зокрема польських.

Висновки. Слід зазначити, саме картини відбивають рефлексію історії, погляд на події, які були як давніми, так і сучасними для творців і повністю відображали їхній погляд на це. Ці картини є дуже цінним історичним джерелом не тієї епохи, яку вони описували, а тієї, в якій були створені. Є багато викривлень: як свідомих, так і несвідомих. Часто історики не приділяють багато уваги дослідженню цих викривлень і причин їх створення. У кращому випадку – вони лише констатують історичні неточності, але не заглиблюються в причину, тому ця тема не дуже досліджена і є актуальною на сьогодні. Отже, художники-баталісти того часу намагались зобразити події історично достовірними, а для передачі емоції та настрою картини використовували інші художні засоби.

Abstract. The article is a review of Jozef Brandt's painting "Comrade Armor" in terms of its relevance to historical realities. The paper presents the search for historical inaccuracies and explanations of their occurrence. The study of the painting is carried out with the help of visual analysis of the painting, its internal criticism, search for

pictorial sources, their comparison with the canvas. Scientific research on the history of weapons by both Ukrainian and foreign authors is also used in the study. The object of research is military equipment and weapons; The subject of the study is the display of weapons, military equipment, armor and uniforms in the painting by Josef Brandt "Comrade Armored". Research methods are descriptive-narrative, analytical-synthetic, inductive-deductive, problem-chronological, generalization, content analysis, historical-typological and others.

Keywords: weapons, military equipment, battle painting, art, Joseph Brandt.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Юзеф Брандт. Вільна енциклопедія Вкіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Юзеф_Брандт (дата звернення: 25.02.2022).
2. Юзеф Брандт. Culture.pl. Персоналії. URL: <https://culture.pl/ru/tworca/jozef-brandt> (дата звернення: 20.02.2022).
3. Батальний живопис. Галерея. URL: http://www.varvar.ru/arhiv/gallery/battle_art/ (дата звернення: 2.02.2022).
4. Рогатина: Українська мала енциклопедія: 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1964. Т. 7, кн. XIII: Літери Риз. С. 1606.
5. Борискін Ю. В. Еволюція лицарського обладунку часів столітньої війни: захисне озброєння. Гамбезон. Військово-науковий вісник. 2009. Вип. 11. С. 18–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJrN/vnv_2009_11_2 (дата звернення: 5.02.2022).
6. Квітковський Ю. В. Конструктивні і технічні особливості польських гусарських обладунків на прикладі експонатів Харківського історичного музею. Дев'яті Сумцовські читання: збірник матеріалів наукової конференції «Музей і сучасність». Х., 2004.
7. Мисюрка. Енциклопедія історії України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія:Проект:Енциклопедія_історії_України/Статті/МИСЮРКА (дата звернення: 21.02.2022).
8. Академічний тлумачний словник. Том 6. С.53. URL: <http://sum.in.ua/s/pancyrnyj> (дата звернення: 10.02.2022).

УДК 327:061.1

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПЕРШИЙ МІСЯЦЬ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Д. В. Бабій, М. І. Прихненко

Анотація. Робота присвячена аналізу політики Європейського Союзу та його позицій, діяльності у повномасштабній війні Російської Федерації проти України. В рамках чинного дослідження автором було розглянуто суб'єктність ЄС у сучасних реаліях на міжнародній арені, а також політику ЄС в сучасних реаліях. В дослідженні вагому частину уваги привернуто до питання природи внутрішніх процесів інтеграційного об'єднання у моменти зіткнення з серйозними викликами для ЄС.

Ключові слова: Європейський Союз, Україна, політика ЄС, членство в ЄС, суб'єктність ЄС.

Війна 24 лютого Російської Федерації проти України стала черговим викликом для Європейського Союзу у питаннях економічної стійкості, безпеки та європейської демократії, а на додачу і викликом для позицій ЄС як суб'єкта на міжнародній арені. Для ЄС вже були досить потужними викликами криза 2008 р., питання виходу окремих держав-членів ЄС з інтеграційного об'єднання, надалі пандемія COVID-19. Наразі Союз знову зіштовхнувся саме з тієї проблемою, що сильно впливає та підриває як внутрішньополітичні та суспільні процеси в державах членах, так і проблемою, що створює так званий асиметричний вплив на держави Союзу, що тим самим значно впливає на відносини всередині об'єднання.

З початком у 2014 р. російської агресії проти нашої держави, «українське питання» регулярно знаходило відображення у заявах, резолюціях, висновках та інших документах інституцій і керівництва Європейського Союзу. Європейський Союз послідовно відстоював незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, займав чітку і непохитну позицію стосовно невизнання незаконної анексії Росією АР Крим та м. Севастополь, а також здійснював

активні зусилля, спрямовані на врегулювання конфлікту на сході України, спричиненого і підтримуваного Росією [1]. Тож за останні роки відносини Європейського Союзу здебільшого утримувалися в негативному ключі щодо Російської Федерації: регулярні діалоги на міждержавному рівні не були ключовим форматом відносин, комунікація по політичним питанням була відносно слабкою, проте ЄС та РФ надалі були у досить тісних економічних відносинах, урахувуючи імпорт російських нафти та газу до Європи.

За історію своєї діяльності Європейський Союз доволі часто зіштовхувався з різноманітними викликами та кризами, зокрема: це і фінансові, економічні кризи Союзу, криза європейської ідентичності, неузгодженість позицій самих держав-членів Європейського Союзу та різний рівень відповідальності кожного із членів ЄС та готовності реагувати і діяти з поточними проблемами, з якими зіштовхується інтеграційне об'єднання. Насамперед, це все спричинено декількома ключовими факторами: дефіцит лідерства в ЄС, досить розмите трактування поняття європейської ідентичності, а також сюди варто було б і відзначити рівень того, як держави-члени на момент заснування ЄС та держави-члени подальших чотирьох хвиль розширення переймають по-різному європейські цінності та ідеї. Всі ці аспекти чітко проявляються під час того, як перед інтеграційним об'єднанням постають нові виклики або кризові моменти та як відповідно це впливає на діяльність суб'єктності ЄС.

Наразі війна, яка розпочалася 24 лютого в Україні, стала для Європейського Союзу потужним стратегічним викликом та зрушенням: політичні аспекти почали розглядатися в новому ключі Союзом; змінились вектори співпраці та взаємодії на міжнародному рівні; питання, які раніше викликали в ЄС немалий об'єм негативної критики, зараз де-факто прийнятні для держав-членів (а саме: питання прийняття біженців). Саме тому в цій роботі було актуалізовано питання дослідження та аналізу політики Європейського Союзу в період першого місяця війни РФ проти України та відповідність реалізованих кроків цінностям та ідеї інтеграційного об'єднання, що закладалися в його основу.

Розвиток відносин Європейського Союзу та України можна охарактеризувати наступними ключовими моментами: формування перших форм євроатлантичного курсу В. Ющенка з 2004 р.; підписання та ратифікація у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; закріплення в Конституції України з 2019 р. незворотнього курсу євроатлантичної інтеграції.

Відносини сторін почали розбудовуватися в якісно новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції [1]. В той час як для Російської Федерації такий стрімкий розвиток відносин між ЄС та Україною та стратегічне орієнтування обох акторів почало слугувати своєрідним загостренням. Ситуація в Україні та всі події навколо нашої держави з 2014 року постали предметом особливої уваги в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, адже власне це і безпекове питання для самих держав-членів ЄС, і питання позицій ЄС у міжнародних процесах як актора міжнародної системи [2].

Напередодні війни діалог ЄС та України був досить жвавим, адже на порядку денному постійно були безпекові питання, питання подальшого реформування в рамках Угоди про асоціацію, а також обговорення щодо надання макрофінансової допомоги Україні. Щоправда, варто відзначити що раніше депутати Європейського парламенту застерігали Україну від можливого нападу зі сторони РФ та навіть відзначили, що мають підготовленими різні сценарії, аби переконатися, що путінська Росія зіткнеться з найтяжчими наслідками в разі початку вторгнення.

Початок війни в Україні для Європи став своєрідним «контрастним душем» ще з часів падіння Берлінської стіни. Тому наразі важливо проаналізувати та дослідити декілька наступних ключових моментів. Зокрема, це реакція самого ЄС на події, починаючи з 24 лютого, та реакцію окремих держав-членів, позиції Союзу як єдиного гравця на міжнародній арені та його рішення, а також процеси прийняття цих рішень разом із внутрішніми взаємовідносинами членів Союзу.

З початком війни за ЄС спостерігається досить високий рівень підтримки на різних рівнях, а також ряд безпрецедентних політичних рішень. Враховуючи досить нестабільну ситуацію та різку зміну подій, ЄС та Європейській комісії загалом вдається мобілізувати власні зусилля задля оперативних рішень та кроків [3].

Наприклад, 27 лютого Європейський Союз заявив, що підтримає Україну зброєю, а це вперше, коли ЄС надасть летальну зброю третій країні. В перші дні, більшість лідерів держав-членів публічно оголосили їх різке засудження наступу РФ проти України, зокрема досить у новому ключі почали звучати позиції очільників Польщі, Італії, Франції та Німеччини.

Промови, виголошені європейськими депутатами та парламентарями, виявились з досить амбітними сценаріями, а також голосними заявами. Заяви представників ЄС почали чітко та на пряму говорити фактами та висвітлювати реальну ситуацію, що відбувається в Україні, тим самим представники ЄС постали у ролі тих, хто почав потужно боротися із путінською пропагандою та дезінформацією на інформаційному фронті [4].

До того ж, варто відзначити, що за роки діяльності Європейського Союзу, це вперше, коли питання повної ізоляції окремої держави постало настільки гостро та категорично для організації. Запроваджуються санкції, приймаються рішення щодо можливих напрямів ізоляції РФ на міжнародному рівні, втілюються кроки, аби ізолювати РФ і з середини. Перед Союзом постало питання спільно погодити такий «пакет рішень», що буде і надалі відрізати Росію від міжнародної спільноти, впливати на внутрішнє життя в країні, а також дійсно сприяти завершенню війни. Перед ЄС сформувалась ключова задача – спільно скомпонувати таку сукупність заходів, яка зможе допомогти зупинити війну в Україні, послабити та обмежити міжнародну позицію РФ і врешті продемонструвати позиції ЄС як сильного актора у міжнародній системі.

Ще починаючи з 2014 р., Європейський Союз ввів низку санкцій у відповідь на анексію Криму Російською Федерацією. В 2022 р. у з початком війни ряд цих санкцій був збільшений до найбільш масштабних пакетів санкцій зі сторони ЄС, що націлені загалом на фінансові системи Росії, високотехнологічні сфери та проти корумпованих еліт. Від 24 лютого 2022 року Європейським Союзом загалом було введено 4 пакети санкцій у відповідь на розгортання повномасштабної війни на території України Росією (станом на 25 березня 2022). Загалом, серед досить вагомих кроків Європейського Союзу можна виділити наступні: виключення російських банків зі системи SWIFT (попри те, що напередодні війни ЄС заявляло, що не готовий і не планує втілювати такий сценарій у разі нападу РФ), санкції проти В. Путіна та С. Лаврова, санкції проти фізичних та юридичних осіб (більше, ніж як проти 1200 осіб), повне обмеження РФ від ринку капіталів ЄС, повне закриття повітряного простору для РФ, обмежений доступ дипломатичних рангів на рівні ЄС, візові обмеження урядовцям і т. д. Проте і тут варто відзначити, що загальноєвропейська позиція значно відрізнялася від позицій окремих держав. Наприклад, напередодні війни як і ЄС загалом, так і окремі члени Союзу заявляли, що не відключатимуть Росію від системи SWIFT. Але з початком війни Союз змінив свою офіційну позицію щодо цього питання, виступивши за відключення, в той час як всередині ЄС погляди на це питання досі залишалися досить полярними, тут варто відзначити і Францію, і Німеччину [5].

Чимало Європейських країн припинили економічну співпрацю з Росією. Перш за все, припинили чи обмежили купівлю в Росії нафти чи газу. Великі корпорації та приватні компанії одна за одною проголошували про припинення будь-якої співпраці з російським бізнесом та Росією зокрема. Фінансові санкції та ряд інших економічно-фінансових заборон зі сторони ЄС зараз можна розглядати як досить сміливі рішення, адже держави-члени визначили для себе ключову спільну мету – обернути війну, яку розв'язала РФ, повною стратегічною поразкою для неї ж самої.

1 березня 2022 року Європейський парламент переважною більшістю голосів (637 голосами «за», тільки 13 євродепутатів виступили «проти», 26 утрималися) затвердив резолюцію, яка рекомендує державам-членам ЄС працювати над наданням Україні статусу кандидата на вступ, адже попередньо 28 лютого 2022 р. Президент України Володимир Зеленський підписав заявку на членство України в Європейському Союзі за попереднім запитом. Цього ж дня Президенти восьми країн-членів ЄС (Республіки Болгарія, Чеської Республіки, Естонської Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки,

Республіки Польща, Словацької Республіки та Республіки Словенія) підписали відкритого листа із закликом негайно надати Україні перспективу членства у ЄС та приступити до переговорів про вступ.

Власне, і тут погляди держав-членів розділилися. Особливість в тому, що усі держави-члени ЄС підтримують вступ України до організації, проте не всі однозначно переконані, що це повинно відбутися настільки швидко і в найближчий час. Одні сумніваються і дещо скептично налаштовані до того, щоб настільки поспішати зі вступом України до ЄС. Адже є низка стандартів, обов'язкових для того, аби набути повноцінного статусу члена ЄС (і державі для того, щоб дійти до цих стандартів, будуть потрібні роки). Саме тому частина членів ЄС виступила з ідеєю того, щоб не поспішати, але мати питання надання статусу члена Європейського Союзу для України в пріоритеті. Інша ж частина членів Союзу відзначають, що процес змін щодо відповідності стандартам в Україні був започаткований і повноцінно запущений в роботу ще з 2014 р. з моменту підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Саме тому наразі вони надають перевагу слідувати і далі «тенденції» пришвидшеної процедури надання членства Україні в ЄС, адже Україна вже на даному етапі відповідає низці стандартів, до того ж, наразі із початком війни демонструє стійкість, вагомість позицій як актора та так звану європейськість у розумінні Союзу.

Натомість, після засідань у Брюсселі та Версалі на початку березня стали публічно відомі країни, що блокують та навпаки підтримують пришвидшений вступ України до ЄС [6]. Зокрема, серед тих держав, що підтримують – Литва, Латвія, Естонія, Польща, Словенія, Словаччина, Болгарія, Хорватія, які за останній рік офіційно підписали декларації, у яких зобов'язалися підтримати членство України в ЄС, а також Чехія, яка планувала підписати такий документ, але не встигла через початок війни; а також Італія, яка спершу мала сумніви, але згодом, після виступу Зеленського в італійському парламенті, публічно підтримала членство України в ЄС.

Проте не всім країнам вдалося сформулювати таку чітку позицію, як попередньо перерахованим, і серед них – Франція, Греція, Фінляндія, Мальта, Данія, Кіпр, Люксембург, Румунія, Швеція. Ще одна група держав, прихильність яких варто «завоювати» у питанні надання членства ЄС Україні – це Португалія, Нідерланди, Австрія, Іспанія, Ірландія. Категоричними противниками подібних рішень на користь України виступили – Угорщина та Німеччина.

Сама ж голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн не залишила сумнівів у тому, що місце України у ЄС, але залишається відкритим питання про те, як і коли. «Немає сумніву, що хоробрий народ України є частиною нашої європейської родини. Вони захищають наші цінності», – сказала фон дер Ляєн [7; 8].

Все вирішується спільною волею 27 держав-членів. Як можна прослідкувати спільною волею, якої в сучасних реаліях майже нема. І надалі ми бачимо, що позиції держав-членів розділились мало не на 3–4 групи з різними поглядами та переконаннями. Одна справа, коли потрібно переконати 2–3 країни, а інша справа, коли, по суті, на внутрішньому рівні позиція ЄС повністю розколота. До того ж, ми бачимо Німеччину в ряді тих, хто не готовий наразі приймати нових членів до ЄС, і Францію, яка досить не чітка у своїх позиціях, але сумнівається. Тому тут і починають набувати сенсу коментарі стосовно того, що спочатку потрібно визначитись з позицією так званим «провідним» державам-членам, а вже потім і сформується відносна більшість.

До того ж, візьмемо до уваги кандидатів на вступ із Західних Балканах, якщо ЄС все-таки прийме рішення щодо пришвидшеного надання членства в ЄС Україні, то тут можуть сформуватися певні обурення через те, що вони очікують на рішення уже декілька років [7]. Якщо розглядати цей варіант розвитку подій, тоді перед ЄС постане новий виклик: адже потрібно буде вирішити питання членства «усіх охочих». Приймати всіх позачергово та пришвидшено Європейський Союз не зможе, адже це суперечить його ідеям, цінностям, стандартам та загалом правилам. Та й при тому ж з 1995 р. у процес розширення сповільнювався все більше з кожною хвилиною приєднання нових членів до ЄС. Одна із причин цього – розширена та ускладнена процедура реформ, які необхідно втілити

потенційним майбутнім членам, щоб відповідати європейським політичним та економічним стандартам. Варіант «прийняти всіх одразу» або навіть варіант нової широкої хвилі розширення інтеграційного об'єднання може негативно відобразитися для організації: 1) на внутрішніх відносинах між державами-членами; 2) збільшити вірогідність деформування «спільної» позиції держав-член ЄС як єдиного гравця на міжнародній арені, тим самим може вплинути у перспективі на тривалість прийняття рішень ще більше; 3) послабити місце ЄС на міжнародній арені. План приєднання виключно України (поза низкою нормативних правил) або взагалі відмова надання статусу члена ЄС Україні також матиме свої наслідки, до того ж не гарантовано позитивні.

Європейському Союзу, за різними оцінками, було і залишається важко приймати спільні рішення, але з початку війни РФ проти України, не дивлячись на часті розбіжності поглядів та відсутність єдиної повністю одноголосної позиції з окремих питань, ЄС все одно вдається досить оперативно реагувати та в більшості не затримувати рішення на довгий період. Не абсолютна рішучість та «зелене світло» не по усім питанням порядку денного в сучасних реаліях все одно демонструють посилення суб'єктності та впливу європейського інтеграційного об'єднання.

По суті, майбутня доля ЄС наразі в руках держав-членів і кожне прийняте рішення формує подальшу структуру взаємовідносин ЄС з іншими гравцями та впливає на місце Європейського Союзу в цій системі. Наразі тенденції подальшого розвитку та можливі сценарії нової системи взаємовідносин для інтеграційного об'єднання та й загалом Європи повністю у прямо пропорційній залежності від кожного прийнятого рішення на сучасному етапі з довго- та короткостроковою перспективами [7].

Висновок. На сьогодні в межах Європейського Союзу сформувалося дві ключові тенденції. А саме: перша тенденція – це чіткість позиції на загальноєвропейському рівні, а друга тенденція – це те, що ми спостерігаємо виокремлення деяких держав-членів Союзу в окрему групу, що має власне бачення проблеми початку війни РФ проти України та впливу цього питання на подальші перспективи ЄС як гравця на міжнародній арені. Наявність цих двох тенденцій в межах інтеграційного об'єднання свідчить про те, що ЄС зіштовхнувся знову з черговим викликом, що загалом надалі буде формувати природу взаємовідносин членів Союзу, тим самим впливаючи на політику та суб'єктність ЄС.

Abstracts. The article is devoted to the analysis of the European Union policy and its positions, as well as the activities in the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine. As part of the current study, the author examined the subjectivity of the EU in modern realities on the international arena, as well as EU policy in modern realities. In the study, a significant part of the attention is paid to the issue of the nature of the internal processes of an integration association at the moments of a collision with crucial challenges.

Keywords: European Union, Ukraine, EU policy, EU membership, EU subjectivity.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національне агентство України з питань державної служби. Відносини між Україною та Європейським Союзом. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/6756653634445.pdf>.
2. Яковюк І. Європейський Союз і Україна: еволюція взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 14–28.
3. European Commission. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en.
4. European Commission. EU solidarity with Ukraine. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine_en#relatedlinks.
5. European Council. Timeline – EU restrictive measures against Russia over Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>.
6. Сидоренко І. Від Литви до Угорщини: хто в ЄС підтримує, а хто блокує швидкий рух України до членства (25.03.2022 р.). Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/25/7136607/>.
7. Пірепт Б. Вступ України до ЄС: чи настав час для швидких і сміливих рішень? [Електронний доступ]: URL: <https://p.dw.com/p/48EZB>.
8. Speech by President von der Leyen at the European Parliament Plenary on the debriefing of the European Council meeting in Paris on 10 March 2022 and on the preparation of the European Council meeting of 24-25 March 2022, URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_1968.

ДИПЛОМАТІЯ МІСТ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

І. Р. Бабій, І. В. Богінська

Анотація. У статті з'ясовано роль та особливості дипломатії міст в умовах війни Російської Федерації проти України, та ступінь уваги європейських мереж міст до питань забезпечення миру та вирішення конфліктів, взаємодії в умовах агресії. Визначено, що протягом останнього десятиліття питанням дипломатії міста заради миру не було приділено значної уваги. Тим не менш, сучасна ситуація призвела до сплеску політики лобізму міст, яка доповнилась більш активними двосторонніми контактами та публічною дипломатією. Ці тенденції підтримують тезу про активізацію міст у міжнародних відносинах, про що свідчать результати якісного та кількісного контент аналізу й застосування методу кейс-стаді.

Ключові слова: дипломатія міста, мир, культура миру, Україна, ЄС.

Агресія Росії проти України стала каталізатором змін, які відбуваються у сучасному світі. Вона чітко окреслила вододіл між цивілізованим і нецивілізованим світом, уособленням якого виступають відповідно Україна і РФ. У міжнародних відносинах основою цивілізованого світу є порядок, заснований на правилах, а нецивілізованого – поліцентричний світ, заснований на балансі сил. Крім того, протистояння розгорнулося у низці вимірів, починаючи від традиційних фронтів, і закінчуючи війною у медіа та месенджерах. Важливою складовою з огляду на останні події та відповідальність, яка на них покладається, стала діяльність мерів міст, голів обласних державних адміністрацій. Їхня робота стала необхідною не тільки у внутрішньому регулюванні та підтримці діяльності локальних одиниць, а й у міжнародному вимірі активності муніципальних центрів. Не минули увагою війну проти України низка міст закордоном, а також впливові міжнародні мережі міст. Таким чином, з новою силою набуло актуальності питання «дипломатії міста заради миру».

Дослідженням даної теми у дипломатії міста присвятили свої роботи Л. Кілгерн-Гранді [1] та Р. ван дер Плуїм [2], які окрім системного дослідження міст як міжнародних акторів, привернули увагу й методологічно проаналізували діяльність міст у справі миробудівництва та безпеки відповідно. М. Келм та Дж. Фрекс [3] намагалися розібратися у внеску локальної влади до процесу становлення миру. К. ван Хемерт [4] досліджував у цьому контексті приклад локальної влади в ізраїльсько-палестинському конфлікті, так як і С. Хельмюллер [5], яка ще й привертала увагу до особливостей співпраці міжнародних та локальних акторів. Тим не менш, розвиток сучасної дипломатії європейських міст з метою підтримання миру саме на Європейському континенті залишається недостатньо досліджений, за винятком окремих публікацій, присвячених розпаду Югославії.

Саме тому метою статті стало дослідження ступеню приналежності дипломатії європейських міст до питань миру, культури миру та впливу війни РФ проти України на роль, міжнародну активність та взаємодію українських та європейських міст.

Своїм походженням дипломатія міста сягає найдавніших часів появи людської цивілізації. Вона бере витoki з торгівлі й дипломатичних відносин між Анатолійськими та Месопотамськими містами, містами-державами Греції [7, с. 511]. Тим не менш, її відродження та якісно нові трансформації, після тривалого періоду згортання політичної діяльності, що було викликане підписанням Вестфальського миру, розпочалися у 20 ст. й продовжують відбуватися в поточний період. Причинами подібних трансформацій стають низка історичних, економічних і політичних умов.

Серед історичних можемо виділити досвід дипломатичної діяльності та існування міст як центрів становлення цивілізації впродовж віків. До економічних варто віднести розвиток світової торгівлі, поширення принципів капіталістичної економіки, демографічні зміни, спровоковані міграціями та зростаючою урбанізацією.

Проте найбільш цікавими в контексті нашого дослідження стали політичні перетворення, що відбувалися в міжнародних відносинах. Одним із перших факторів, який знову відчинив двері перед містами, стала Перша світова війна. Складність із врегулюванням територіальних суперечок після її закінчення змусила надати статусу вільного міста Гданську(Данцигу) та деяким іншим містам, завдяки яким останні прямо вступали у стосунки із іншими міжнародними акторами.

Друга світова війна ще більше загострила увагу на значенні м'якої сили міст у справі миробудівництва, пост-конфліктного відновлення, передбачення конфліктів шляхом підвищення взаєморозуміння між культурами. Символом міського побратимства є приклад Монбельяру у Франції та Людвігсбургу в Німеччині, встановленого в 1950-х. В 1951 була створена *Рада муніципалітетів Європи* (сьогодні Рада Європейських муніципалітетів та регіонів), щоб підтримувати ідею побратимських стосунків[8]. Одним з найбільш відомих ідейних натхненників руху міст був президент США Дуайт Ейзенхауер, який в 1956 матеріалізував рух міст у програмі «People-to-People», що була покликана залучити індивідів та організовані групи в дипломатію громадян та зменшити шанси майбутніх конфліктів. Відповідно організація Sister Cities International була створена в 1967.

У 1955 р. мер міста Флоренція Джорджіо Ла Піра провів «Конгрес мерів столичних міст», в якому взяло участь 59 міст, при чому із Радянського Союзу та КНР. Цей конгрес у особі локальних лідерів знову заперечив війну, його учасники також визначили *дипломатію міста*, як новий дипломатичний інструмент, який виражає прагнення міст в усьому світі до миру і пов'язує міста всього світу братерським зв'язком на основі процвітання націй [1, с. 70].

Сучасний виток дипломатії міста у сферах миру та безпеки розпочався у 1982 р. на спеціальній сесії ООН із питань роззброєння, де мер міста Хіросіми Такеші Аракої, з трибуни ООН закликав міста в усьому світі вийти за національні кордони та об'єднатися під ідеєю знищення ядерної зброї. Його звернення стало поштовхом до створення організації «Мери за мир» [9]. Подія також знаменувала започаткування діяльності міст на новому рівні – через міжнародні мережі міст.

До руху міст у сфері підтримання миру почало долучатися все більше асоціацій міст певних країн, як от Нідерландів, Іспанії, Італії та ін. Організація UCLG у 2008р. зробила значний акцент на справі миру, шляхом проведення Всесвітньої конференції з питань дипломатії міста у Гаазі та започаткуванням у 2015 р. Всесвітнього призу за мир[10, с. 54–55]. В заключній декларації Конгресу було визначено, що «*дипломатія міста*» є *засобом представників локальної влади та їх асоціацій для просування соціальної згуртованості передбачення конфліктів, вирішення конфліктів та пост-конфліктного відновлення з метою формування стабільного середовища, в якому мешканці можуть мирно та благополучно жити за принципами демократії* [11, с. 1]. Також декларація наголосила на готовності міст співпрацювати із державною владою, міжнародними інституціями і громадянським суспільством. Подібне на своїй 78 пленарній сесії у 2009 р. визнав Комітет регіонів [12].

До того ж, роль міст визнається в таких напрямках як просування культури миру, стійкого миру, мирного існування, безпеки й захищеності. Про що говорить контент-аналіз підсумкових документів із засідань найбільших мереж міст ЄС та документів організації 2008 / 2009 рр. UCLG, присвячених дипломатії міста та тематиці миру, а також стратегії й звіту організацій «Мери за мир», «Альянс за мир на Близькому Сході» [10–15].

З іншого боку, в низці останніх документів, присвячених урбаністичній політиці в Європі, помічаємо надзвичайно низький ступінь уваги до питань миру та ролі міст у цьому процесі. Майже 20 років проживаючи у відносно спокійному безпековому середовищі, урядовці сфокусували увагу на низці інших питань, таких як: екологія, стійкість, культура, міграція чи охорона здоров'я. Так у Люблянській угоді, документі «нового покоління» в урбаністичній політиці, провідними темами є рівність, продовольство, зелене місто та стійкий туризм [16]. Щоправда відзначаємо, як і у Новій Лейпцизькій Хартії підтверджено

роль міст як лідерів змін, так само присутні наголоси на важливості міст в таких напрямках як солідарність, креативність, єдність та згуртованість громадян. Важливо, що необхідність співпраці із провідними мережами міст зазначається дедалі чіткіше [17]. Статутні документи великих мереж міст в Європі, а зокрема Eurocities, Ради Європейських муніципалітетів та регіонів, Конгресу місцевих і регіональних влад Європи зосереджені в основному також на проблемах пандемії, кліматичних змін, міграції та цифрових трансформацій [18–20]. Хоча в стратегіях, вони все ж таки побіжно згадують про питання миру та мирного й інклюзивного суспільства або ж здатності міст реагувати на надзвичайні ситуації [21–23].

Однак, коли Росія вчергове посягнула на безпеку та стабільність Європи, влада міст та мережі міст з новою долею ентузіазму згадали про першочергову ціннісну основу дипломатії міста, свою роль, завдання та можливості у питаннях миробудівництва й загалом діяльності в умовах війни в Європі. Надзвичайно зросла міжнародна активність окремих українських міст та їх мерів як публічних осіб та дипломатів.

Для пояснення подібного стану справ можемо адаптувати думку П. Тейлора, щодо історичного розвитку локальної дипломатії «Економічний та демографічний підйом міст, ставав можливим завдяки слабким формам централізації як це було у Священній Римській Імперії, або ж в період кризи та нестабільності центральної влади – приклад: перехід влади від династії Юань до династії Мін в Китаї» [1, с. 38]. У випадку України, говорити про економічний підйом складно, не коректним буде наголошувати на слабкості владних інститутів, адже за опитуваннями дії Президента Зеленського підтримують 93 % населення [24]. Однак, цікавим для нас слово «криза». Тут необхідно сказати, що зростання локальної активності міст України відбулося як реакція на необхідність відстоювання власної державності та навіть питання виживання локального центру, засоби для якого почали шукати через посилення дипломатичного тиску та співпраці із найближчими партнерами. Необхідно зауважити те, що децентралізація та участь громадянського суспільства – як ознаки демократичності державного управління – також справили вплив.

Окрім причин активності міст в російсько-українській війні, розглянемо ролі, яких міста України та ЄС, як найбільш залучені актори, набули у перебігу цієї війни. Для цього за методологічну основу візьмемо класифікацію Л. Кілінгера. Він надає містам ролі: лобістів, миротворців, та розбудовувачів миру. Поглянувши на даний розподіл, помічаємо, що для набуття містом певної ролі, необхідна не лише воля його громади й влади, а й розвиток конфлікту від ескалації до завершення. Оскільки сучасна ситуація відповідає стану активної ескалації, то для українських та європейських міст найбільш відповідна роль лобістів, але вона виражена у різних напрямках та формах. Лобістами Кілінгер вважає суб'єктів, які найближчі до громадян і можуть відігравати ключову роль в закликах до деескалації агресії та припинення вогню для гуманітарних цілей, поширюючи обізнаність про конкретний вплив на громадян та закликаючи до міжнародної підтримки чи гуманітарної інтервенції [1, с. 73].

Хоча імовірність, переходу до двох інших ролей цілком можлива для міст ЄС, проте з огляду на позиції українських міст, то місце розбудовувачів миру для них видається можливою лише з містами тимчасово окупованих територій, адже для контактів з містами країни агресора не існує подібних підстав, які були у Югославії чи Ізраїльсько-Палестинському конфлікті.

Для міст ЄС характерними є такі типи залучення, як: заклики до припинення війни, надання гуманітарної допомоги, прийом біженців.

Свій осуд щодо дій в Україні вже виразила найбільша мережа міст UCLG та мережа «Мери за мир», Комітет регіонів, Eurocities, Рада європейських муніципалітетів та регіонів. У відкритому листі Комітету регіонів, який підтримали 102 міста та мережі міст ЄС, включно із Лос-Анджелесом та Тайбеєм, міста наголошували на припиненні будь-якої торгівлі з РФ та потребі спільно вирішувати енергетичну кризу [25, с. 1]. Загалом ще 7 організацій партнерів Комітету засудили війну й пообіцяли підтримку українським муніципалітетам. Очільник Eurocities звернувся із листами до мера Києва та Москви, зі

закликом негайного припинення вогню та повернення до дипломатії. Також організація започаткувала рух #CitiesWithUkraine, в якому взяли участь 177 міст. Демонстрації солідарності з Україною пройшли у 23 містах [26].

Допомогу Україні та обласним центрам сьогодні надають 23 країни та 101 місто, серед них найбільш активними є Польща, Німеччина. Міста ЄС навіть почали залучати власних побратимів для цього. Важливо відзначити, що найбільшу кількість допомоги отримують міста на заході України, що пояснюється питаннями логістики та безпеки. Примітним є й те, що особисті контакти та активність мера міста відіграють в цьому важливу роль, а не лише підписані угоди про побратимство.

Низка міст заявляє про готовність надавати притулок біженцям, як самотужки, так через рух Солідарних міст.

Також на знак солідарності міста підсвічують визначні будівлі жовто-блакитним, дзвонять у дзвони церков в один час із українськими містами, як от у Лондоні й Даремі, а у місті Одесі Королівський сад місяць називатимуть «Київським».

Не лише гуманітарну, а й політичну підтримку виразили мери польського Триміста, Таллінна, відвідавши Львів, кардинал Папи Римського Конрад Краєвський, який завітав ще й до Рівного, мер Канн й голова Асоціації французьких міст Давид Лиснар, який побував у Тернополі та Івано-Франківську.

Діяльність Українських міст можна розділити на: заклик про допомогу для України, як до вищих державних структур так і до міст побратимів, активізацію співпраці із представниками міжнародних організацій, публічну дипломатію. Таким чином до ініціативи Президента щодо закриття неба над Україною долучилися представники 22 міст обласного значення. Багато з них, звертаючись до НАТО, згадували й інші впливові світові держави. Мери Києва та Харкова ще раз наголосили про це під час міжнародного марафону «Єднання місцевого самоврядування світу заради добробуту людей і миру». Результатом цього стало підписання Вільнюської резолюції – звернення мерів європейських міст до ООН із закликом закрити небо над Україною. Мер Дніпра Борис Філатов просував цей меседж під час Американського єврейського конгресу. Також мери міст, які мають побратимські стосунки із білоруськими закликали останніх не підтримувати війну, зокрема мер Луцька. Мер Харкова, Ігор Терехов, обговорював тему «неба» із очільниками найбільших міст США: Бостона, Чикаго й Нью-Йорка.

Треба згадати, що всередині України сформувався рух солідарності між громадами, як в питаннях розподілу гуманітарної допомоги, так і прийому внутрішньо переміщених осіб. Міста співпрацюють активніше із міжнародними організаціями. У Вінниці розпочало роботу Управління Офісу ООН із координації гуманітарних справ, у Житомирі – організація Лікарі без Кордонів, у Тернополі – Норвезька рада у справах біженців.

Житомир та Львів стали центрами публічної дипломатії, саме тут розмістилися Міжнародний прес-центр, а Львівський медіа-центр почав виконувати функції Українського. Нещодавня акція в центрі Львова із 109 пустими дитячими візочками, як символ кількості дітей, що вже загинули від війни потрапила на сторінки багатьох зарубіжних медіа, зокрема BBC. Мери міст Миколаєва, Одеси, Житомира, Львова, Рівного, активно спілкуються із представниками найвідоміших світових медіа, таких як CNN, The Washington Post, The Economist, Le Monde, Deutsche Welle, The Guardian, Sky News.

Отже, підводячи підсумок зауважуємо, що в процесі історичних трансформацій міста почали розглядати не лише як ланки в мережі світової економіки, а й як важливих донорів миру та взаєморозуміння між культурами на планеті. Центром руху міст за мир у формі побратимських угод – стали країни Заходу. Вони були найбільшими ініціаторами просування ідей миру на початку нового століття, переважно в ролі миротворців та розбудовувачів миру в країнах третього світу. Однак власне європейські мережі міст за відсутності масштабних конфліктів у Європі перестали декларувати цілі підтримання миру як пріоритетні, згадуючи лише про єдність міст ЄС, та направляти свою активність на вирішення інших проблем. Подібної тенденції в урбаністичній політиці дотримувалися й інституції ЄС. Таким чином, із початком війни РФ проти України більшість із них,

розвивають свою діяльність реактивно, хоча й досить динамічно. Міста України, перейнявши на себе за класифікацією Гранді роль лобістів, методами дипломатії міста та громадської дипломатії намагаються зберегти власне існування. Міста ЄС натомість – тиснути на владу й проявляти солідарність у муніципальному русі. Це проявляється у різних формах публічної участі від двосторонніх зустрічей, надання гуманітарної допомоги, до публічних тематичних акцій, візитів й виступів перед ЗМІ. При цьому потенціал дипломатії міста стає цінним ресурсом для забезпечення інтересів його мешканців, як у мирний час так і в умовах воєнних дій.

Abstract. This article clarifies the role and peculiarities of city diplomacy during the Russian war against Ukraine, and the attention degree of European city networks to peacekeeping, conflict-solving, and interaction in circumstances of aggression. It has been determined that the city diplomacy has not received much attention over the past decade, but the current situation has led to a surge in lobbying policies cities, complemented by more active bilateral contacts and public diplomacy. These trends endorse the thesis of cities' activation in international relations which was confirmed by qualitative and quantitative content analysis and case study method.

Keywords: city diplomacy, peace, culture of peace, Ukraine, EU.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kihlgren Grandi L. City Diplomacy: Cities and the Global Politics of the Environment / ed. M. Acuto, E. Rapoport, J. Setyezer. Cham: Springer Nature. 2020. 180 p.
2. Van der Pluijm R., Melicen J. City diplomacy the expanding role of cities in international politics. 2007. Hague: Netherlands Institute of International Relations. Clingendael Diplomacy Paper No. 10. p. 43.
3. Kelm M., Frerks G. How local governments contribute to peace-building. City Diplomacy / ed. by A. Musch. VNG International. The Hague. 2008. P. 47–75.
4. Van Hemert K. A case study in city diplomacy: the Municipal Alliance for Peace in the Middle East. City Diplomacy/ed. by A. Musch. VNG International. The Hague. 2008. P. 165–191.
5. Hermüller S. International and local actors in peacebuilding: why don't they cooperate? Swiss Peace Foundation. Bern. 2014. 36 p.
6. Abo Naser M., Hermüller S., Hilal L., Kathouda R., Nagui Y. Inside Syria: what local actors are doing for peace. Swiss Peace Foundation. Bern. 2016. 34p.
7. Acuto M. City Diplomacy. The Sage Handbook of Diplomacy/717edit. by Constant M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp. 2016. P. 510–521
8. Furmankiewicz M. Town-twinning as a factor generating international flows of goods and people – the example of Poland. Belgeo [Online], 1–2 | 2005, Online since 27 October 2013, connection on 19 April 2019. URL: <https://journals.openedition.org/belgeo/12466> (Last accessed 23.02.2022).
9. Mayors for peace: About us. Official website. URL: <http://www.mayorsforpeace.org/english/aboutus/index.html> (Last accessed 18.01.2022).
10. Local Government and a culture of peace. The UCLG Peace Prize. The Hague. 2021. 70 p.
11. The Hague Agenda on City Diplomacy. Composed during the First World Conference on City Diplomacy. 2008. 5 p.
12. Committee of Region. 78th plenary session. Opinion of the Committee of the Region on City Diplomacy. 2009. 9 p.
13. Commitment to the Agenda of cities for coexistence and peace. Madrid. November 2018. 18p.
14. Mayors for Peace Action Plan (2021–2025). 2021. 9 p.
15. Alliance for Middle East Peace. 2021. Annual Report. 22 p.
16. Ljubljana Agreement. Informal Meeting of Minister responsible for Urban Matters. 26.November. 2021. 28 p.
17. New Leipzig Charter. The transformative power of cities for the common good. 12 p.
18. Eurocities Statues. Adopted by the Eurocities AGM in Lyon 22 November 2005. Last version. 2011. 8 p.
19. Statutes Council of European Municipalities and Regions AISBL. Adopted by the Policy Committee of Prague. 2013. 21 p.
20. Committee of the Region. Mission Statement. Brussel, 21 April 2009. 2 p.
21. Eurocities strategic framework. 52 p.
22. CEMR multi-annual Strategy 2020–2030. The Council of European Municipalities. 2021. 15 p.
23. European Committee of Region. Political Priorities 2020–2025. URL: <https://cor.europa.eu/en/our-work/Pages/cor-priorities.aspx> (Last accessed 20.03.2022).
24. Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. Соціологічна група Рейтинг. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html?fbclid=IwAR2LvNLxicdO0OIdLoQF3NvHPpAfi7PbbV2GjIHv2IzTSinKBF74u6Gzfz4
25. Joint Call of European Mayors to European governments and the European Commission on raising efforts to end the war in Europe. Gdansk 15 March. 2022. 4 p.
26. Gordon A. More than 150 cities stand with Ukraine. Eurocities. All latest news. 14.03.2022. URL: <https://eurocities.eu/latest/more-than-150-cities-stand-with-ukraine/> (Last accessed 20.03.2022).

КОНКУРУЮЧІ НАРАТИВИ ПРО ДЖЕРЕЛО ПОХОДЖЕННЯ КОРОНАВІРУСУ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЗАЦІЇ ПАНДЕМІЇ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

В. В. Берегута, І. В. Богінська

Анотація. У статті проаналізовано міжнародні відносини під час пандемії COVID-19 щодо визначення джерела вірусу SARS-CoV-2. Автором акцентовано увагу на американсько-китайському політичному суперництві у поширенні власної візії природи коронавірусу протягом офіційного розслідування ВООЗ, оскільки саме США найбільше просувають версію його лабораторного походження з Уханського інституту вірусології, яку КНР всіляко заперечує. Зроблено висновок про те, що такий конфлікт інтересів США та КНР заклав основу для політизації пандемії COVID-19. Автором запропоновано періодизацію політизування проблеми походження коронавірусу у 2020–2021 рр. на основі його частоти та контексту згадувань у новинних повідомленнях ЗМІ та промовах політиків й дипломатів, контент-аналіз яких став основним методом дослідження.

Ключові слова: коронавірус, походження, версія, США, КНР, політизація.

Вступ. Після спалаху вірусу SARS-CoV-2 наприкінці грудня 2019 р. в м. Ухань основна увага була зосереджена на виробленні комплексу протиепідемічних заходів на національному та глобальному рівні для зниження темпів його поширення, розуміння характеру передачі та ефективних методів лікування. Однак, вже з перших днів офіційної фіксації випадків захворювання в КНР британська Daily Mail [1] та американська The Washington Times [2] публікували повідомлення про джерела поширення вірусу. Йшлося про можливий інцидент у лабораторії Уханського інституту та штучне походження вірусу. Така конспірологічна версія дотепер є одним з чотирьох можливих варіантів виникнення SARS-CoV-2 та полягає в тому, що коронавірус є секретною розробкою китайського уряду й був поширений за межі лабораторії внаслідок випадкового зараження співробітників під час контакту із тваринним біоматеріалом або навмисного його вивільнення у навколишнє середовище.

Хоча ця версія є «вкрай малоюмовірною» [3, с. 9], дії окремих суб'єктів у 2020–2021 р., насамперед США та КНР, спрямовані на просування власної візії природи SARS-CoV-2, а також особливості політичної взаємодії з ВООЗ під час офіційного розслідування джерела, постійно сприяли не лише актуалізації припущення про лабораторне походження вірусу, але й заклали основу для політизації пандемії COVID-19. Загострення міждержавних протиріч та зростання недовіри між акторами в контексті підтвердження або спростування вищезгаданої версії обумовили справжню «битву наративів», в якій основними учасниками виступають США та КНР.

Метою статті є визначення динаміки політизування встановлення джерела вірусу SARS-CoV-2 та конкуруючі наративи країн щодо цього.

Результати дослідження. Однією з підстав виникнення версії про штучне походження взимку 2020 р. стала реакція китайського уряду на спалах вірусу, що супроводжувалась введенням цензури в новинах та соціальних мережах на обговорення проблеми та дій влади, ув'язненням китайських журналістів за публічне висвітлення умов ізоляції в Ухані [4] та звинуваченнями у навмисному зменшенні даних про рівень захворюваності через недосконалість системи тестування. Іншою підставою для підозри в бік Пекіну стала непрозора співпраця із ВООЗ в грудні 2019 – січні 2020 рр. в контексті інформування про перебіг захворюваності у країні. Оскільки Генеральний директор ВООЗ неодноразово підкреслював швидку реакцію Пекіну на спалах хвороби та оперативну передачу інформації, це викликало підозри щодо «китаїзації» ВООЗ [5] та спрямованості дій керівництва організації в інтересах Пекіну. Однак, жорсткий контроль над інформацією призвів до затримки випуску геному вірусу та надання ВООЗ детальних даних про пацієнтів, їхніх діагностичних тестів й інформації про можливість передачі коронавірусу

від людини до людини, від чого залежала правильність протиепідемічних рекомендацій ВООЗ державам-членам. Нарешті, третім та найбільш вагомим чинником стала підтримка цієї ідеї 45-м Президентом США. Так, Д. Трамп порівнював коронавірус з нападом Японії на Перл Гарбор у грудні 1941 р. та терористичними атаками проти США 11 вересня 2001 р.: «Ми переживаємо найгіршу атаку на нашу країну. Це найбільша атака, яка з нами траплялася. Це гірше, ніж Перл Гарбор, гірше, ніж Світовий торговий центр» [6]. За його словами, цього всього не сталося б, якби вірус змогли зупинити у «вогнищі поширення» - КНР. Держсекретар США М. Помпео зазначав, що є «величезні докази» того, що коронавірус винайшли у китайській лабораторії. Потрапляння «коронавірусної тематики» у політичний дискурс є свідченням політизування неполітичного явища.

Після того, як в січні 2020 р. ЗМІ опублікували численні статті про вірогідне винайдення COVID-19 в китайській лабораторії як частини «програми біологічної війни КНР», американські політики з лав Республіканської партії неодноразово виступали з антикитайською риторикою. Так, 30 січня сенатор Том Коттон звернув увагу Комітету Сенату у справах збройних сил на розташуванні в Ухані єдиної в КНР лабораторії, що може працювати зі смертоносними вірусами, такими як коронавірус [7], а 9 лютого у відповідь на критику своїх заяв послом КНР у США Цуй Тянькаєм заявив, що КНР збрехала про Уханський ринок морепродуктів як джерело коронавірусу, поклав відповідальність за встановлення джерела на «товаришів-комуністів» й закликав Пекін співпрацювати з міжнародною науковою спільнотою [8]. 17 лютого Том Коттон роз'яснив, що випадкове порушення технологічного процесу дослідження коронавірусу, його навмисне вивільнення або розробка як біологічної зброї Пекіном є лише гіпотезами, а не запропонованими ним теоріями змови, спростувати або підтвердити які можливо завдяки доказам, наданими в майбутньому Комуністичною партією КНР [9].

У відповідь на такі звинувачення прессекретар МЗС КНР Чжао Ліцзянь 12 березня припустив, що вірус міг бути занесений до Уханю військовими США під час Всесвітніх ігор військовослужбовців у жовтні 2019 р. [10]. Саме тоді Д. Трамп, який досі прагнув зберегти партнерські торговельно-економічні відносини з Пекіном на фоні епідемії та неодноразово схвально відгукувався про спрямовані на боротьбу з коронавірусом дії Сі Цзіньпіна, почав використовувати у власних промовах та дописах у Твіттер назву «китайський вірус», зробивши це понад 50 разів протягом березня-квітня, обурившись та спростувавши звинувачення Ліцзяня. Висловлені напередодні коментарі Радника Президента США Роберта О'Браєна про те, що приховування КНР вірусу «коштувало міжнародній спільноті двох місяців» [11] були названі 20 березня представником МЗС КНР Генем Шуаном «наклепом на китайський уряд та народ» [12]. Конфлікт між Пекіном та Вашингтоном вийшов на міжнародний рівень, коли 25 березня 2020 р. Майк Помпео намагався переконати міністрів закордонних справ G-7 називати вірус не COVID-19, а саме «вірус Уханю», звинувачуючи КНР у дезінформації й приховуванні детальних даних про спалах в Ухані. Внаслідок таких закликів Держсекретаря США та неможливості дійти спільної згоди, чи варто називати КНР джерелом пандемії COVID-19, дипломатам не вдалось опублікувати комюніке за результатами зустрічі [13]. Протягом квітня антикитайська риторика Д. Трампа лише посилювалася: американський лідер ініціює розслідування розвідки для перевірки, чи міг статись витік вірусу з Уханського інституту вірусології, та проявляє «високий рівень впевненості» у потенційній правдивості цієї версії, хоча й відмовляється продемонструвати журналістам докази [14].

До загострення проблеми призвело рішення Д. Трампа заморозити виплату членських внесків до ВООЗ через незадоволеність її реагуванням на пандемію й сприяння дезінформації КНР щодо вірусу [15]. ВООЗ, намагаючись деполітизувати пандемію, визнала заяви М. Помпео про Уханський інститут вірусології як джерело SARS-CoV-2 спекулятивними та безпідставними [16]. З цього моменту встановлення походження коронавірусу перетворюється на проблему міжнародної політики, оскільки такі підозри у «китаїзації» ВООЗ, тобто використанні КНР свого збільшеного за останні роки впливу в

організації для приховування або викривлення інформації про спалах [5, с. 196–198], призвели до поляризації поглядів на дії Пекіну на початку епідемії. Для припинення спекуляцій 116 країн в травні 2020 р. підтримали ініціативу Австралії та ЄС провести незалежне розслідування спалаху вірусу та оцінки координованих ВООЗ заходів протидії COVID-19 [17]. Хоча й у пропозиції не згадується назва КНР або Уханю, вона одразу зіткнулась із критикою американських дипломатів, які наполягали на жорсткіших формулюваннях із закликом розслідувати походження вірусу саме в Ухані, та китайського уряду, що вважав такий крок Австралії політичною атакою на КНР [18]. Кількома тижнями раніше посол КНР в Австралії Чен Цзіньє вдавався до погроз бойкоту австралійських споживчих товарів на території КНР у разі надання поштовху розслідуванню [19], що призвело до призупинення імпорту австралійської яловичини. Тим часом до Сенату США було подано законопроект про уповноваження Президента США вводити санкції проти КНР у вигляді заморозки активів й заборони американським фінансовим компаніям надавати кредити китайським підприємствам, якщо Пекін протягом двох місяців не надасть США та ВООЗ звіт про події, що зумовили пандемію COVID-19. Д. Трамп висунув ультиматум про припинення фінансування та вихід США з ВООЗ у разі непроведення протягом 30 днів реформ, які б продемонстрували її «незалежність від Китаю». Отже, на цьому етапі спроби деполітизації пандемії не дали бажаного результату, а лише спонукали основних учасників (США і КНР) до рішучішого просування та захисту власних наративів про пандемію, про рівень ескалації яких свідчать заголовки у ЗМІ на кшталт «нова холодна війна вже почалася».

В листопаді 2020 р. представник Міністерства охорони здоров'я та соціальних служб США Гарретт Грігсбі розкритикував опублікований ВООЗ план розслідування причин пандемії спочатку в Ухані, а потім на іншій території КНР та за її межами, назвавши дослідження невідповідним мандату ВООЗ, а його умови – такими, що не узгоджувались прозорим чином зі всіма державами-членами організації [20]. В лютому 2021 р. міжнародна експертна група ВООЗ публікує проміжні результати розслідування, відповідно до яких коронавірус передався до людини від тварини-носія через іншу тварину-посередника, майже повністю відкинувши версію про його вивільнення з лабораторії Уханського інституту вірусології [21]. Однак, як повідомив один з учасників місії, австралійський мікробіолог Домінік Дуасер, китайські науковці не надали критично важливі повні вихідні дані про перших пацієнтів, оскільки лише частина з них відвідувала Уханський ринок морепродуктів [22]. Інша учасниця місії, данська імунологиня Теа Колсен Фішер, назвала розслідування «у високому ступені геополітичним» та таким, що відбувалось в умовах зовнішнього політичного тиску на КНР співпрацювати із ВООЗ [23]. Про стурбованість можливим викривленням проміжних результатів Пекіном одразу заявив Білий дім, зіткнувшись з різкою критикою представників посольства КНР з тим, що США завдають шкоди багатосторонньому співробітництву й не повинні «вказувати пальцем» на КНР й інші країни, що підтримали ВООЗ під час пандемії [24]. В опублікованих наприкінці березня 2021 р. остаточних результатах розслідування попередні висновки залишились незмінними, однак експерти підкреслили, що наданої інформації все ж виявилось недостатньо, аби встановити точне місце Уханського ринку морепродуктів в ланцюгу передачі вірусу. Генеральний директор ВООЗ Т. А. Гебреїсус наголосив, що версію про лабораторне походження вірусу розглядатимуть на наступних етапах розслідування.

Водночас, увагу ЗМІ до версії про лабораторну природу коронавірусу привертають нові заяви республіканців розвідувального комітету Палати представників США про існування нових «вагомих непрямих доказів» про його лабораторний витік із закликами здійснити більший тиск на КНР. Такими підтвердженнями стали попередження американських дипломатів у 2017 р. про те, що інститут проводить дослідження коронавірусів без дотримання безпекових протоколів, наявність в кількох лабораторних працівників інституту ще восени 2019 р. симптомів, схожих до викликаних SARS-CoV-2, та участь китайських військових у дослідженнях інституту [25]. З огляду на глобальне зростання антикитайських настроїв та розділеність поглядів американських розвідувальних

служб на природу вірусу Джо Байден наприкінці травня 2021 р. віддав останнім наказ протягом 90 днів підготувати звіт із оцінкою вірогідності лабораторної аварії в Уханському інституті вірусології, пообіцявши співпрацювати з партнерами, щоб змусити КНР брати участь в базованому на доказах міжнародному розслідуванні та надати доступ до даних.

Тим часом міжнародна напруга навколо проблеми продовжує зростати: ВООЗ розкритикувало таке втручання американських політиків й закликала «розмежувати науку та політику», оскільки остання «отруює розслідування» та ставить ВООЗ у ситуацію, за якої неможливо надати очікувані міжнародною спільнотою відповіді [26]. В липні ВООЗ ініціює інспекцію уханських лабораторій в рамках другого етапу проведення дослідження та, заручившись підтримкою ФРН, закликала КНР до більшої відкритості та співробітництва з міжнародними експертами [27]. Такі плани ВООЗ різко розкритикував заступник голови Державного комітету з питань гігієни та охорони здоров'я КНР Цзен Ісінь, назвавши їх «нехтуванням здоровим глуздом і зарозумілим ставленням до науки» та заявивши, що КНР не братиме участі в другому етапі розслідування [28]. В опублікованому наприкінці серпня 2021 р. звіті американські розвідувальні служби не дійшли консенсусу щодо тваринного або лабораторного походження коронавірусу, хоча й більшість з них надали перевагу першому варіанту, та підтвердили, що КНР не розробляла його як біологічну зброю й не знала про нього до спалаху в Ухані [29]. За словами Джозефа Байдена, невизначеність в природі SARS-CoV-2 є результатом перешкоджання Пекіном доступу міжнародних експертів на територію КНР та приховування інформації про перші дні спалаху. За кілька днів після цього, представник КНР у штаб-квартирі ООН в Женеві Чень Сюй направив ВООЗ офіційний запит провести перевірку найбільших американських біолабораторій у Форт-Детріку та Університеті штату Північна Кароліна. За словами дипломата, якщо Вашингтон продовжує наполягати на штучній природі коронавірусу, то й прозорі перевірки повинні відбутись й у таких двох вищезазначених лабораторіях США [30]. В листопаді розсекречений звіт американських розвідувальних служб був названий представником МЗС КНР Ван Веньбіном «політичним та хибним, що не має наукової основи або достовірності», а США – «одержимими політичними маніпуляціями» та такими, що шкодять глобальному науковому співробітництву в сфері боротьби з епідеміями [31]. Наприкінці грудня 2021 р. аналітичний центр Intelligence & Alliance та інститут Taihe публікують звіт під назвою «США несуть відповідальність за глобальне поширення COVID-19», в якому йдеться про те, що саме США найімовірніше є країною походження SARS-CoV-2 та «нульового коронавірусного пацієнта». Відповідно до звіту, вірус набув пандемічного потенціалу через зменшення загрози американськими політиками й поширення ними конспірологічних теорій, невчасно запроваджені протиепідемічні обмеження, зокрема на поїздки всередині країни та за її межі, та численні порушення правил профілактики військовими США закордоном [32].

Висновок. Проведений автором контент-аналіз новинних повідомлень у ЗМІ, виступів і промов американських і китайських політиків і дипломатів дозволив виділити кілька етапів політизування проблеми походження коронавірусу у 2020–2021 рр. Основними критеріями є частота та контекст згадувань SARS-CoV-2:

- I етап (січень-лютий 2020 р.) – поява версії про лабораторне походження SARS-CoV-2 в політичному дискурсі США;
- II етап (березень-квітень 2020 р.) – ескалація американсько-китайського конфлікту наративів навколо проблеми походження вірусу;
- III етап (квітень-травень 2020 р.) – намагання ВООЗ створити глобальний наратив про COVID-19 і послабити напругу у відносинах США-КНР;
- IV етап (серпень 2020 р. – березень 2021 р.) – спроба ВООЗ деполітизувати конкуруючі наративи шляхом проведення міжнародного розслідування джерела коронавірусу;
- V етап (травень – грудень 2021 р.) – посилення політизації через проведення США розслідування джерела коронавірусу та загострення відносин КНР-ВООЗ.

Abstract. The international relations during the COVID-19 pandemic regarding identifying the SARS-CoV-2 origin are analyzed in the article. Special attention is paid to the American-Chinese political rivalry in spreading own vision of coronavirus nature during a formal WHO investigation, as the USA promotes the hypothesis of lab-leak from the Wuhan Institute of Virology, which the PRC denies. It is concluded that such a conflict of interests between the USA and the PRC laid the foundation for the COVID-19 pandemic politicization. The author proposes the periodization of the problem of coronavirus origin politicization in 2020-2021 based on the frequency and context references to the coronavirus origin in the media and speeches of politicians and diplomats, the content analysis of which became the main method of research.

Keywords: coronavirus, origin, version, the USA, the PRC, politicization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. China built a lab to study SARS and Ebola in Wuhan – and US biosafety experts warned in 2017 that a virus could ‘escape’ the facility that’s become key in fighting the outbreak. Daily Mail. 2020. URL: <https://www.dailymail.co.uk/health/article-7922379/Chinas-lab-studying-SARS-Ebola-Wuhan-outbreaks-center.html>.
2. Coronavirus link to China biowarfare program possible, analyst says. The Washington Times. 2020. URL: <https://www.washingtontimes.com/news/2020/jan/26/coronavirus-link-to-china-biowarfare-program-possible/>.
3. WHO-convened Global Study of Origins of SARS-CoV-2: China Part. Joint WHO-China Study 14 January-10 February 2021. Joint Report. World Health Organisation. 2021. 120 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/who-convened-global-study-of-origins-of-sars-cov-2-china-part>.
4. Chinese journalist who documented Wuhan coronavirus outbreak jailed for 4 years. CNN. 2020. URL: <https://edition.cnn.com/2020/12/28/asia/china-journalist-zhang-zhan-intl-hnk/index.html>.
5. Берегута В. В. «Китайський» фактор у діяльності ВООЗ в умовах пандемії COVID-19: прихильність до КНР або інституціональна обмеженість повноважень?. Травневі студії: історія, міжнародні відносини, філософія: Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених «Травневі студії 2021: історія, міжнародні відносини, філософія» / за ред. Ю. Т. Темірова. Вип. 6. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. С. 196–201.
6. Коронавірус – це гірше, ніж атаки 11 вересня, каже Трамп. *BBC News Україна*. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52570292>.
7. «We still don’t know where coronavirus originated...». Tom Cotton (Twitter). 2020. URL: <https://twitter.com/SenTomCotton/status/1222971592403226628>.
8. «.@ambcuiianki, here’s what’s not a conspiracy, not a theory...». Tom Cotton (Twitter). 2020. URL: <https://twitter.com/SenTomCotton/status/1226549890160963594>.
9. «Let me debunk the debunkers...». Tom Cotton (Twitter). 2020. URL: <https://twitter.com/SenTomCotton/status/1229202134048133126>.
10. «2/2 CDC was caught on the spot...». Lijian Zhao (Twitter). 2020. URL: <https://twitter.com/zlj517/status/1238111898828066823>.
11. China’s virus response likely cost world two months: White House’s O’Brien. Reuters. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-usa-o-brien-idUSKBN20Y29R>.
12. Foreign Ministry Spokesperson Geng Shuang’s Regular Press Conference on March 20, 2020. Consulate-General of the People’s Republic of China in Mumbai. 2020. URL: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgmb/eng/fyrth/t1758992.htm>.
13. Pompeo, G-7 foreign ministers spar over ‘Wuhan virus’. Politico. 2020. URL: <https://www.politico.com/news/2020/03/25/mike-pompeo-g7-coronavirus-149425>.
14. Trump confident that coronavirus may have originated in Chinese lab. Reuters. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-trump-china/trump-confident-that-coronavirus-may-have-originated-in-chinese-lab-idUSKBN22C3TB>.
15. Coronavirus: US to halt funding to WHO, says Trump. BBC News. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52289056>.
16. ВООЗ назвала спекулятивною заяву США про лабораторне походження коронавірусу. Інтерфакс-Україна. 2020. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/660060.html>.
17. Global independent inquiry into the coronavirus set to pass. The Sydney Morning Herald. 2020. URL: <https://www.smh.com.au/politics/federal/global-independent-inquiry-into-the-coronavirus-set-to-pass-20200518-p54txb.html>.
18. Coalition of 62 countries backs joint Australian, EU push for independent inquiry into coronavirus outbreak. ABC News. 2020. URL: <https://www.abc.net.au/news/2020-05-17/coronavirus-inquiry-world-health-assembly-china-covid-19/12256910>.
19. Australia’s diplomatic spat with China over coronavirus investigation approaches farce. ABC News. 2020. URL: <https://www.abc.net.au/news/2020-04-29/china-australia-coronavirus-spat-approaches-farce/12196804>.
20. U. S. denounces terms for WHO-led inquiry into COVID origins. Reuters. 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-who-idUSKBN27Q1LX>.
21. Коронавірус в мире: експерти ВОЗ в Ухане исключили лабораторную природу ковида. BBC News Русская служба. 2021. URL: <https://www.bbcussian.com/russian/news-55986084>.

22. Член миссии ВОЗ в Ухане: Китай раскрыл не все данные о начале вспышки коронавируса. BBC News Русская служба. 2021. URL: <https://www.bbcussian.com/russian/news-56056453>.
23. On W.H.O. Trip, China Refused to Hand Over Important Data. The New York Times. 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/02/12/world/asia/china-world-health-organization-coronavirus.html?searchResultPosition=3>.
24. White House cites 'deep concerns' about WHO COVID report, demands early data from China. Reuters. – 2021. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-usa-idUSKBN2AD0FX>.
25. House Intel Republicans say 'significant circumstantial evidence' of COVID Wuhan lab leak. Fox News. – 2021. URL: <https://www.foxnews.com/politics/house-intel-republicans-say-significant-circumstantial-evidence-of-covid-wuhan-lab-leak>.
26. ВОЗ против вмешательства политиков в расследование происхождения коронавируса. Deutsche Welle. 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/voz-protiv-vmeshatelstva-politikov-v-rassledovanie-proishozhdenija-koronavirusa/a-57710950>.
27. Коронавирус: ФРГ и глава ВОЗ усиливают давление на Китай. Deutsche Welle. 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/coronavirus-frg-i-voz-usilivajut-davlenie-na-kitaj/a-58286522>.
28. Китай отказался участвовать в расследовании ВОЗ о происхождении Sars-CoV-2. Deutsche Welle. – 2021. URL: <https://www.dw.com/ru/kitaj-otkazalsja-uchastvovat-vo-vtorom-jetape-rassledovanija-voz-o-proishozhdenii-covid-19/a-58587464>.
29. Unclassified Summary of Assessment on COVID-19 Origins. Office of the Director of National Intelligence. 2021. URL: <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/Unclassified-Summary-of-Assessment-on-COVID-19-Origins.pdf>.
30. China asks WHO to investigate Fort Detrick, UNC bio labs through diplomatic channel. Global Times. 2021. URL: <https://www.globaltimes.cn/page/202108/1232467.shtml>.
31. Китай назвал ненаучными и лживыми выводы разведки США о происхождении COVID-19. Интерфакс. 2021. URL: <https://www.interfax.ru/world/800671>.
32. Полный текст исследовательского отчета об ответственности США за глобальное распространение COVID-19. Синьхуа Новости. 2021. URL: http://russian.news.cn/2021-12/25/c_1310392375.htm.

УДК 327.82-044.372

ДИСКУСІЯ ЩОДО ПОНЯТТЯ «КРИЗОВА ДИПЛОМАТІЯ»

Н. І. Гринько, І. Г. Паніна

Анотація. Стаття має на меті окреслити розуміння поняття «криза» в сучасних міжнародних відносинах і висвітлити зміст дискусії щодо поняття «кризова дипломатія». Актуальність теми обумовлена постійною видозміною кризових явищ, які створюють нові виклики для дипломатії. Робота спирається на аналітико-синтетичний і порівняльний метод дослідження, які дозволили розкрити суть означених вище категорій. Авторка, характеризуючи наукову полеміку навколо поняття «кризова дипломатія», доводить, що дискусія є ще відкритою і сучасна наука потребує вироблення більш комплексного підходу до розуміння поняття «криза» та «кризова дипломатія».

Ключові слова: криза, конфлікт, кризова дипломатія, превентивна дипломатія, примусова дипломатія.

Вступ. Сучасний міжнародний порядок створює багато викликів для дипломатії. Кризові явища є домінантною та характерною особливістю сучасних міжнародних відносин, що пов'язано з архаїчним характером міжнародної системи. Держави постійно відстоюють свої інтереси та конкурують за лідерство у певних сферах або регіонах, що провокує нові конфлікти й кризи. Глобалізація призводить до того, що кризи впливають не лише на їхніх прямих учасників, а й на уряди інших держав і більшість міжнародних організацій. Отже, не виникають сумніви в актуальності та важливості кризової дипломатії. Метою статті є окреслення розуміння «кризи» у сучасних міжнародних відносинах і висвітлення змісту дискусії щодо поняття «кризова дипломатія».

Основний розділ. Сучасний світ невинно змінюється, тому зміна міжнародного середовища породжує нові підґрунтя для конфліктів. З плином часу, традиційні кризи, породжені міждержавними та внутрішньодержавними конфліктами, доповнилися цілою низкою криз економічних, екологічних чи охорони здоров'я. Трансформація міжнародних криз призвела до зміни підходів, механізмів й інструментів кризової дипломатії.

Відсутність чіткого розуміння понять «кризова дипломатія» та «міжнародна криза» робить наукову полеміку щодо них лише гострішою. Часто дослідники ототожнюють поняття «конфлікт» та «криза», хоча, більшість науковців вважають, що між ними є різниця. Дж. Річардсон у роботі «Кризова дипломатія» визначив три основних типи кризи: різка зміна або поворотний момент, певна категорія прийняття рішень та ситуація з високим ризиком початку війни [1]. Попри певні плюси цього поділу він не є досить актуальним для сучасної системи міжнародних відносин через те, що міждержавні конфлікти є менш поширеними ніж внутрішньодержавні, як з іноземним втручанням так і без нього.

Американський політолог К. Райт стверджував, що конфлікт у міжнародних відносинах є проявом прихованої раніше ворожості сторін. Тобто, під терміном «конфлікт» він має на увазі проміжок часу між зародженням конфліктної ситуації до її піку та вирішення. Своєю чергою, кризу часто визначають подією, як і національного, так і міжнародного рівня, що несе загрозу для акторів в різних контекстах – як від захисту власних цілей, так і до забезпечення власної безпеки [2].

Важливою різницею між цими двома поняттями є те, що кризові ситуації у міжнародній політиці не завжди пов'язані з війною чи загрозою її називанням. Криза Covid-19 є яскравим прикладом цього. Вона стала найбільшою кризовою ситуацією останнього десятиріччя та продемонструвала всі існуючі недоліки сучасної міжнародної системи та спричинила багато загроз для суб'єктів міжнародних відносин, але не спровокувала збройного конфлікту [3]. Наступним аргументом на користь розбіжності цих двох понять є те, що конфлікт може займати довгий проміжок часу, тоді як криза може бути короткостроковою. Кризу часто ідентифікують, як результат відсутності превентивних дій на запобігання на початку ескалації конфлікту [4].

Ф. Вільямс у роботі «Кризовий менеджмент» зазначає про важливість відмежування кризи зовнішньополітичної від міжнародної. У контексті того, що перша – це невідкладна проблема з якою безпосередньо стикається один актор міжнародних відносин, а друга характеризує конфлікт інтересів та період напруженості між кількома суб'єктами міжнародних відносин [1].

Проблемність дефініції поняття «кризова дипломатія» полягає у важкості окреслення меж кризи та визначені конкретного функціоналу цього виду дипломатії. Умовно можна виділити два підходи до розуміння суті кризової дипломатії в теорії міжнародних відносин. Перший підхід має на меті уникнення повномасштабної війни та мирне врегулювання проблеми: кризова дипломатія розглядається як діяльність, спрямована на досягнення миру та пошук консенсусу між сторонами конфлікту. Другий підхід вбачає головною метою кризової дипломатії отримання перемоги. Більшість сил спрямовані на захист цілей та інтересів, що переслідувала сторона у конфлікті. В. Кінтер і Д. Шварц, прибічники цього підходу, зазначили, що кризова дипломатія – це «перемагати кризу, водночас утримуючи її в допустимих межах небезпеки та ризику для обох сторін» [1]. Варто наголосити, що обидві точки зору мають свої недоліки. Через фокусування уваги на одному компоненті кризової дипломатії, вони випускають з уваги інший. Найбільш точне визначення можна сформулювати лише якщо шукати його на перетині обох підходів.

Дж. Робертсон намагаючись окреслити межі кризової дипломатії описав її, як взаємодію між державами і недержавними акторами під підвищеною загрозою системних змін або конфлікту [5]. Це процес, що передбачає прийняття рішень на високому рівні та жорсткий політичний контроль над військовими заходами, тісну координацію між партнерами та союзниками; і чітка сигналізація, щоб уникнути прорахунків і ненавмисної ескалації. На думку дослідника, для успіху кризової дипломатії суб'єкти повинні показувати готовність до компромісу та ставити перед собою досяжні цілі [5].

Спираючись на кейс Кувейту, Мешал Ахмед Аль Мансур визначив модель кризової дипломатії як процес боротьби з кризою шляхом виконання певних заходів і рішень спрямованих на контроль кризи та зменшення загострення конфлікту за допомогою

комбінації інструментів. Метою автор визначив досягнення цілей держави, збереження її національних інтересів та примирення ворогуючих сторін [6].

Проблема дефініції «кризової дипломатії» також полягає у певній спорідненості цього виду з превентивною та примусовою дипломатією. Дослідники часто, описуючи дипломатію кризових явищ у дефініцію включають і заходи на запобігання ескалації конфлікту на ранніх етапах, хоча ці функції притаманні превентивній дипломатії. Організація Об'єднаних Націй дає таку дефініцію останнього поняття: дипломатичні дії, що вживаються для запобігання переростання суперечок у конфлікти та обмеження поширення конфліктів, коли вони виникають [7]. Прикладом активного використання цього виду дипломатії є діяльність Департаменту ООН з політичних питань і миробудівництва, який забезпечує аналіз конфліктів, планування та підтримку роботи посланців миру, нагляд за політичними місіями [7].

Розглянемо поняття «примусова дипломатія». Вона може бути визначена як «немілітаризований примус» або «використання погроз негативних дій, щоб змусити цільову державу змінити поведінку» [8]. Використання цього виду дипломатії часто супроводжується ультимативними діями спрямованими на досягнення власних національних цілей у ході вирішення конфлікту. Зазвичай превентивну дипломатію використовують на початкових етапах конфлікту з метою досягнення домовленостей та недопущення подальшої ескалації, а примусова дипломатія, зазвичай використовується у етапі загострення конфлікту щоб захистити власні інтереси. Якщо проаналізувати наведені вище дефініції стає очевидним важкість опису кризової дипломатії, адже межі усіх цих видів дипломатії перетинаються у певній мірі, але не варто їх ототожнювати.

Висновок. Отже, професійне використання дипломатії у кризових ситуаціях дозволяє не лише ефективно вирішувати проблему, а й усувати наслідки спричинені нею. Наукова полеміка щодо поняття «кризова дипломатія» є особливо гострою з погляду на кількість конфліктів, їх різноманіття та вплив на сучасні міжнародний порядок. Це пов'язано з різними факторами. По-перше, є два основних підходи до розуміння цього поняття. Визначення запропоноване обома є неповними, через певну односторонність бачення випускаються важливі деталі. Вважаємо за доцільне шукати найбільш точну дефініцію на стику обох підходів. По-друге, наявність превентивної та примусової дипломатії та їхня схожість з кризовою дипломатією роблять важчим окреслення функціоналу останньої. Наукова дискусія є ще відкритою; сучасна наука потребує вироблення комплексного підходу до розуміння поняття «криза» та «кризова дипломатія».

Abstract. The article aims to define the understanding of the concept of “crisis” in modern international relations and highlight the content of the discussion regarding the concept of “crisis diplomacy”. The relevance of the topic is due to the constant modification of crisis phenomena that create new challenges for diplomacy. The work is based on the analytical-synthetic and comparative method of research, which made it possible to reveal the essence of the above categories. The author, characterizing the scientific controversy around the concept of “crisis diplomacy”, proves that the discussion is still open and modern science requires the development of a more comprehensive approach to understanding the concept of “crisis” and “crisis diplomacy”.

Keywords: crisis diplomacy, crisis, conflict, preventive diplomacy, coercive diplomacy.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Avenell E., Dunn D. H. Crisis Diplomacy. *The SAGE Handbook of Diplomacy* / Edited by Costas M. Constantinou, Pauline Kerr and Paul Sharp. SAGE Publications. November 2016, Political Science. P. 462–475.
2. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин: підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 461 с.
3. Веселовський А. І., Александров О. С., Орлик В. В. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток глобальних процесів розвитку системи міжнародних відносин: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/covid-i-globalni-procesy-1.pdf>.
4. Brecher M. International Political Earthquakes. Ann Arbor: Michigan Publishing, University of Michigan Press, 2008. PP. 6–28. URL: https://www.press.umich.edu/293883/international_political_earthquakes.
5. Robertson J. The limits of crisis diplomacy on the Korean peninsula. *The Strategist*. Australian Strategic Policy Institute 2018. URL: <https://www.aspistrategist.org.au/the-limits-of-crisis-diplomacy-on-the-korean-peninsula/>.

6. Al Mansour M. A. Diplomacy of International Crises Management: Kuwait Foreign Policy as a Model (A Survey Study). *Asian Social Science*. 2020. Vol. 16, No. 10. Canadian Center of Science and Education. URL: https://www.researchgate.net/publication/345403709_Diplomacy_of_International_Crises_Management_Kuwait_Foreign_Policy_as_a_Model_A_Survey_Study.

7. Prevention and Mediation / United Nations; Political and Peacebuilding Affairs. URL: <https://dppa.un.org/en/prevention-and-mediation>.

8. Hanson F., Currey E., Beattie T. The Chinese Communist Party's coercive diplomacy. International Cyber Policy Centre. 2020. URL: <https://www.aspi.org.au/report/chinese-communist-party-coercive-diplomacy>.

УДК 94:623.438.3"1939/1945":791(47+57)

ТАНКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В РАДЯНСЬКОМУ КІНЕМАТОГРАФІ 1945–1955 рр. (на прикладі фільмів «В горах Югославії» «Сталінградська битва», «Падіння Берліну»)

А. С. Дерев'янка, Є. О. Пшемицька

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей зображення радянської та німецької бронетехніки часів Другої світової війни в радянському кінематографі першого повоєнного десятиріччя. Джерельна база представлена кінострічками, що зумовлено специфікою дослідження. Методологічною базою роботи є принципи історизму та неупередженості, методи: хронологічний, історико-порівняльний, контент-аналізу. Обґрунтовано використання зображень техніки для створення візуального образу війни, підтримку наративу про непереможність Червоної армії. Встановлено, що оскільки в радянському кінематографі 1945–1955 рр. залучалась бронетехніка, яка приймала участь в бойових діях, і у зв'язку з тим, що це було перше повоєнне десятиріччя, неточності у зображенні танків відсутні. З'ясовано, що помилки зустрічаються під час співставленні хронології подій та зображеної бронетехніки.

Ключові слова: Друга світова війна, танк, радянський кінематограф.

Дослідження радянської історії неможливе без використання візуального типу джерел, які не лише фіксують та передають, а й інтерпретують та конструюють дійсність. Цінність як історичне джерело становлять художні кінострічки. Ігровий кінематограф пропонує власний образ реальності, може бути віддзеркаленням суспільства, оголювати його внутрішню сутність. Радянські художні кінофільми є не лише твором мистецтва, свідченням епохи, а й засобом пропаганди. У радянських кінострічках 1945–1955 рр. тема Другої світової війни була на першому місці, у тому числі, сюжети присвячені битвам, операціям. Аналіз зображення радянської та німецької бронетехніки часів Другої світової війни в радянському кінематографі 1945–1955 рр. дозволить краще осмислити та висвітлити візуальний образ війни в повоєнному СРСР, сприятиме кращому розумінню політики радянської влади в кіномистецтві.

Мета полягає у з'ясуванні особливостей зображення радянської та німецької бронетехніки часів Другої світової війни в радянському кінематографі протягом 1945–1955 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період повоєнного десятиріччя 1945–1955 рр. та обумовлені тим, що з 1956 року починається зміни в кінематографі СРСР, у зв'язку з політикою «хрущовської відлиги».

Історіографія дослідження представлена роботами українських, радянських та зарубіжних істориків присвячених бронетехніці Другої світової війни, битвам, особливостям роботи післявоєнного радянського кінематографа.

Джерельна база представлена переважно художніми кінострічками, що зумовлено специфікою дослідження. Для аналізу та співставлення техніки застосовуються фотографії часів війни з місць битв.

Робота базується на принципах історизму та неупередженості, при написанні роботи були використані загальноісторичні методи: хронологічний та історико-порівняльний. Дані методи дозволили дотримуватись чіткої хронологічної послідовності у висвітленні матеріалів, порівняти зображення радянських та німецьких танків, співставити події та

зображення техніки в кінофільмах. Для аналізу зображень танків застосовується метод контент-аналізу, який передбачає виділення елементів зображення для їх подальшого опрацювання, порівняльного аналізу об'єктів та їх елементів: гармати, башти тощо.

Для проведення дослідження були взяті 3 фільми: «В горах Югославії», «Сталінградська битва» та «Падіння Берліну», які являють собою яскравий приклад воєнних драм, кіноепопей, які виходили протягом 1945-1955 рр.

Кінострічка **«В горах Югославії» (1946 р.)** – спільна югославсько-радянська робота, присвячена боротьбі югославських партизан та Червоної армії проти нацистських військ. В фільмі гіперболізовано та глорифіковано підкреслено кількісну та якісну перевагу об'єднаних югославських та радянських сил. Задля для того, щоб додатково підсилити значення саме Червоної армії в боротьбі з нацистською армією, у фільмі наголошується, що саме Радянський Союз прийшов на допомогу югославським партизанам та врятував їх [1].

Кульмінацією фільму стало входження до Белграду (жовтень 1944 р.) частин Радянської армії та Народно-визвольної армії Югославії.

За результатами аналізу зображень бронетехніки в кінофільмі встановлено, що радянські танки, які рухались за сюжетом на Белград не використовувалась в ході Белградської операції та входження до югославської столиці. Так, у фільмі з'являється наймасовіший танк Другої світової війни **Т-34** (рис. 1), на це вказує відповідна форма башти з раціональними кутами нахилу. Однак, у Белградській операції приймав участь модифікований

Рис. 1. Т-34 («В горах Югославії»)

Рис. 2. СУ-100 («В горах Югославії»)

танк Т-34-85. У фільмі також зустрічається радянська самохідна артилерійська установка **СУ-100** (рис. 2). Вперше СУ-100 була застосована в січні 1945 року в Угорщині й не використовувалась в ході Белградської операції. Схожа ситуація з радянським важким танком **КВ-1 (Л-11) (Клим Ворошилов)** (рис. 3). Танк КВ-1 випускався 3 роки, з серпня

1939 року до серпня 1942 року і брав участь у Фінській війні, отже брати участі в битві за Белград не міг. Припускаємо, що представлені в кінострічці зразки танків було найлегше знайти та використати для зйомок фільму.

Сталінградська битва (1949 р.) – яскраво тенденційний фільм, перша радянська кіноепопея, яка визначала подальші канони подібних кінострічок в Радянському Союзі. Оскільки фільм претендував на певний симбіоз документальності та художнього твору, то в кінострічці доволі легко прослідкувати хронологію подій, присутні батальні сцени, до яких залучали військові підрозділи, військовополонених німців, десятки танків, літаків тощо. У фільмі зустрічається багато зображень карт бойових дій, зазначаються також дані щодо зброї, кількості техніки. Так, подається інформація, що під час радянського контрнаступу було залучено 1140 танків, сьогодні дослідники називають цифру – 1463 танки. У той же час частина сцен битв виглядають нереалістичними й роль Сталіна у війні дуже переоцінена. Сталін виступає буквально військовою іконою, якого слухаються всі генерали, саме він все контролює та вирішує. В двосерійній кінострічці 6 бойових епізодів в ході яких зустрічається радянська та німецька бронетехніка [2; 3, с. 132–134; 4, с. 53–55; 5, с. 161].

Рис. 3. КВ-1 (Л-11) («В горах Югославії»)

Рис. 4. *Pz.Kpfw. IV Ausf. F2*
(«Сталінградська битва»)

«Крупн» та «Рейн-метал». При цьому машини з короткими гарматами одержали позначення F1, а 175 танків з новою зброєю – F2. Ця подія стала поворотним пунктом у долі Pz.IV, який отримав вогневу перевагу над Т-34. З цього моменту функції боротьби з танками супротивника стали переходити від Pz.III до Pz.IV.

Випуск Pz.Kpfw. IV Ausf. F2 продовжувався з квітня до липня 1942 року. На Східному фронті Pz. IV Ausf. F2 з'явилися влітку 1942 року та взяли участь у наступі на Сталінград та Північний Кавказ. Після припинення 1943 року виробництва Pz. III «четвірка» поступово стає основним німецьким танком усім театрах бойових дій.

У фільмі також зустрічаємо **Panzerkampfwagen II (2 cm) Ausführung F** або **Pz.Kpfw. II Ausf. C** (рис. 5) – німецький легкий танк, озброєний 20-мм гарматою KwK30 і кулеметом MG34.

Варто зазначити, що в Сталінградській операції застосовувались також німецькі танки Panzer III, якого ми не зустрічаємо в кінофільмі [6, с. 12, 40; 7, с. 114, 121].

Серед радянських танків зустрічаємо **Т-34**

Рис. 6. *Т-34* («Сталінградська битва»)

Двосерійний фільм «Падіння Берліну» (1949 р.) являє собою кіноепопею в якій відображені битва за Москву, Сталінградська, Курська битви та вхід радянських військ до Берліну. У порівнянні з іншою попередньою проаналізованою кіноепопеєю «Сталінградська битва», в фільмі «Падіння Берліну» набагато більше гротексності, театральності. Увага зосереджена на героїзації Сталіна, генералів та радянських солдат, натомість Гітлер, німецька армія представлені нарочито карикатурно. Фільм був одним з перших знятих у кольоровому форматі, що яскравіше підкреслювало поділ на сили «добра» і «зла». Надмірна театралізованість картини не дає можливості чітко відтворити хронологію подій. Головна мета дійти до Берліну, інші битви висвітлені в фільмі виступають фоном, на них не акцентується багато уваги, хоча батальних сцен, які приковують увагу глядача достатньо [8; 9, с. 4, 18–20, 37, 42–46, 53].

Німецька бронетехніка – трофейна, зустрічається переважно в 1-й серії фільму. Зокрема це **Panzerkampfwagen IV (7,5 cm) Ausführung F2** або **Pz.Kpfw. IV Ausf. F2** (рис. 4) – середній танк Третього Рейху. Pz.IV Ausf.F став результатом аналізу бойового застосування машин попередніх варіантів у Польщі та Франції. У танк внесли дуже істотні зміни: в нього встановили 75-мм гармату KwK40 з довжиною ствола 43 калібру та початковою швидкістю бронебійного снаряда 770 м/с, розроблену конструкторами фірм

Рис. 5. *Pz. Kpfw. II Ausf. C*
(«Сталінградська битва»)

(рис. 6), у другій серії фільму – під час контрнаступу радянських військ. У Сталінградській битві приймали участь окрім Т-34 також Т-70 та танк Клим Ворошилов. Вважаємо, що як і у випадку з фільмом «В горах Югославії» Т-34 легше було дістати для зйомок [4, с. 53].

У фільмі зустрічається як радянська так і німецька трофейна бронетехніка. Серед радянських машин: **Т-34-85** (рис. 7) – військове позначення останньої модифікації радянського середнього танка Т-34 зі зброями калібру 85-мм, який з 1944 року був основним танком Радянської Армії; радянська важка самохідно-артилерійська установка **ІСУ-122 (об'єкт 242)** (рис. 8) прийнята на озброєння з березня 1944 року [59, 79, 82].

Рис. 8. ІСУ-122 («Падіння Берліну»)

процесу створення цієї не передбаченої у системі танкового озброєння Вермахту бойової машини став радянський середній танк Т-34. Машина відрізнялась високою рухливістю та проходимістю, через що деякі експерти називають «Пантеру» найкращим середнім танком Другої світової війни. На озброєнні танка стояла 75-мм зброя KwK42, яка могла ефективно боротися практично з усіма танками союзників та СРСР і 7,92-мм кулемет MG34 спарений зі зброєю.

Pz. Kpfw. V Panther Ausf. G стала надходити на озброєння танкових підрозділів Вермахту та військ SS з весни 1944 року, застосовувалась німцями на Східному та Західному фронтах. Pz. Kpfw. V Panther Ausf. G зіграла ключову роль у всіх наступальних та оборонних операціях Німеччини в 1944–1945 роках, будучи наймасовішим танком Панцерваффе в цей період.

Рис. 10. Tiger I («Падіння Берліну»)

Отже, в ході дослідження було з'ясовано, що в радянських кінофільмах 1945–1955 рр. залучалась бронетехніка, яка дійсно приймала участь в бойових діях, а саме німецька трофейна техніка та радянські танки, які були найбільш доступні, найбільше – Т-34. Серед особливостей зображення танків в проаналізованих кінострічках зустрічається застосування танків, як транспортного засобу – для доставки піхоти до полю бою та використання бронетехніки як нерухомої вогневої точки. У зв'язку з тим, що досліджувані кінострічки виходили у перші 10 років після війни, неточності у зображенні танків відсутні,

Рис. 7. Т-34-85 («Падіння Берліну»)

У фільмі зустрічається, один з найбільш відомих важких танків, що брали участь у Другій світовій війні – «Пантера» **Panzerkampfwagen Panther (7,5 cm KwK L/70) Ausführung G**. (рис. 9). Каталізатором

Рис. 9. Panzerkampfwagen V Panther («Падіння Берліну»)

В кінострічці також продемонстровано німецькі танки **Panzerkampfwagen Tiger (8,8 cm) Ausführung H1 або Tiger I** (рис. 10), які надходили на озброєння важких танкових батальйонів. Tiger 1 випускався з липня 1942 року до серпня 1943 року, Вперше танки було застосовано восени 1942 року на Ленінградському фронті у складі 502-го важкого танкового батальйону [6, с. 50, 62].

через хронологічну близькість до війни. Однак, проведений аналіз показав, що помилки зустрічаються під час співставлення хронології подій та зображеної техніки, зустрічається представлення лише частини танків, які приймали участь в битвах.

Встановлено, що зображення техніки у військових драмах та кінопопеях першого повоєнного десятиріччя сприяли підтримки базових елементів міфологічного образу війни в СРСР: гіперболізовані зусилля воїнів Червоної Армії та військово-політичного керівництва країни задля досягнення перемоги; масовий героїзм і жертвність населення.

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of the image of Soviet and German armored vehicles of the Second World War in the Soviet cinema of the first postwar decade. The source base is represented by films, which is due to the specifics of the study. The methodological basis of the work is the principles of historicism and objectivity, methods: chronological, historical comparative, content analysis. The use of images of technology to create a visual image of war, support for the narrative of the invincibility of the Red Army is justified. It is established that since the Soviet cinema of 1945-1955 years involved armored vehicles that took part in hostilities, and due to the fact that this was the first postwar decade, there are no inaccuracies in the depiction of tanks. It was found that errors are encountered when comparing the chronology of events and the depicted armored vehicles.

Keywords: Second World War II, tank, Soviet cinema.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. В горах Югославії. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KmIFXZsCUCQ>
2. Сталінградська Битва. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=z4LKofPjw4I>
3. Волков Е. Образы Сталинградской битвы в советском художественном кино. *Новый исторический вестник*. 2015. № 2 (44). С. 128–150. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazy-stalingsradskoy-bitvy-v-sovetskom-hudozhestvennom-kino/viewer>
4. Кривизюк Л. Сталінградська стратегічна оборонна операція (17.07. – 18.11.1942 р.): здобутки та прорахунки в оперативному командуванні танковими військами. *Схід*. 2019. № 6(158). С. 52–57.
5. Ханютин Ю. М. Предупреждение из прошлого. М.: Искусство, 1968. 285 с.
6. Барятинский М. Немецкие танки в бою. М.: Яуза, 2007. 84 с.
7. Бишоп К. Танки и бронетехника Второй мировой войны. Германия. 1939–1945, пер. с англ., М.: АСТ, 2015. 379 с.
8. Падіння Берліну. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3TR9PA8Qu7g>
9. Падение Берлина / Избранные сценарии советского кино. Т. 6: В 6-ти т. / Ред. коллегия: В. Кожевников [и др.]. М.: Госкиноиздат, 1951. С. 5–71.
10. Барятинский М. Советские танки в бою. От Т-26 до ИС-2 М.: Яуза, 2008. 93 с.

УДК 94:321.013](520)

ЯПОНІЯ ЯК «ДЕРЖАВА СЕРЕДНЬОЇ СИЛИ»

Н. В. Дорош, І. Г. Паніна

Анотація. У даній роботі досліджується концепція держав «середньої сили», їх роль на міжнародній арені та визначаються основні характеристики держави «середньої сили». Методологічною основою роботи є системний підхід і структурно-функціональний аналіз, який дозволяє виділити найвагоміші аспекти досліджуваної проблеми та описати складну систему, якою є «держава середньої сили». Японія розглядається як приклад такої держави за статусом, поведінкою та стратегією, яких вона дотримується у своїй зовнішній політиці. В еру боротьби «великих сил» на міжнародній арені Японія реалізує політику «держави середньої сили», не намагаючись здобути якомога більше впливу в конкретному регіоні, при цьому залишаючись в ньому вагомим гравцем та підтримуючи свій авторитет, який впливає на політичні, економічні, технологічні та інші сфери діяльності регіону.

Ключові слова: Японія, «держава середньої сили», зовнішня політика, статус, «м'яка сила».

Вступ. Японія – це країна з великим досвідом трансформації своєї політики на міжнародній арені. Після Другої світової війни під тиском від програшу Японія дійшла до перетворення від мілітаристської держави на державу, яка зосереджена на розвитку свого економічного та технологічного секторів, розповсюдженні свого впливу за допомогою

культурної дипломатії та здобутків своєї наукової сфери. У зовнішній політиці було здійснено вдалий перехід до принципів «м'якої сили» та зроблено акцент на відновленні старих дипломатичних відносин, зруйнованих через дії Японії під час Другої світової війни, та створення нових, у яких Японія буде представлена вже з оновленим іміджем. Зовнішньополітична діяльність Японії була обмежена статтею 9 післявоєнної Конституції Японії про відмову від війни та Договором про безпеку країни із США, тому вона недоречно говорити про дипломатію «великої держави». Японія і не прагла досягти цього статусу, відповідно, необхідно було виробити особливий підхід, як саме Японія буде позиціонувати себе на міжнародній арені.

Стаття має на меті зосередити увагу на виділенні основних критеріїв «держави середньої сили», виявленні умов фактичного набуття цього статусу та окресленні внутрішніх і зовнішніх факторів, які дозволили Японії перетворитися на «державу середньої сили».

Концепція держав «середньої сили» хоч і не є новою, але ця тема є досить актуальною. У зарубіжних наукових колах досить великий пласт досліджень присвячений «держavam середньої сили» і цілому і Японії зокрема. У статті Й. Соя «Japanese Middle Power Diplomacy» досить гарно описуються проблеми, з якими зіштовхнулася Японія на шляху до свого нинішнього статусу як впливового гравця не тільки в регіоні, а й у світі [1]. Держavam «середньої сили» присвячене дисертаційне дослідження й статті українського дослідника С. Белея (наприклад, стаття «Особливості держав середньої сили як суб'єкта міжнародних відносин») [2]. У вітчизняному науковому просторі Японія є малодослідженою країною та не дивлячись на це, її досвід є унікальним та може допомогти Україні у розробці своєї моделі зовнішньої політики, яка б могла підвищити статус та авторитет нашої держави на світовій арені, особливо це актуально під час війни з РФ.

Основна частина. Одразу після завершення Другої світової війни виникла необхідність трансформації зовнішньої політики Японії. Зважаючи на її програш і статус держави-агресора, вона не могла претендувати на роль «великої держави», навіть після багатьох років накопичення авторитету та могутності. З цих причин Японія потребувала альтернативних рішень для свого позиціонування на міжнародній арені. Особливості її зовнішньополітичної поведінки та сукупність рішень дозволяють стверджувати, що Японія втілила в життя концепцію «держави середньої сили».

Перші згадки про так звані держави «середньої сили» відносяться ще до XVI ст., коли італійський політичний мислитель Джовані Ботеро поділив світ на імперії, «держави середньої сили» та «малі держави». Наразі в науковому дискурсі немає чітких стандартів для визначення «держав середньої сили», дослідники пропонують різні визначення, але всі сходяться на думці, що це держава не є великою державою або наддержавою, тим не менш має значний вплив на міжнародне середовище. Е. Йордаан зауважив, що «усі держави «середньої сили» демонструють зовнішньополітичну поведінку, яка стабілізує та легітимізує глобальний порядок, як правило, через багатосторонні та спільні ініціативи» [3]. Цією тезою ще раз наголошується на тому, що «держави середньої сили» мають вагомий вплив на міжнародній арені та що такі держави спроможні виступати медіатором у конфліктах локального та регіонального масштабу. З вищенаведених фактів можна дійти до наступного важливого аспекту «держави середньої сили»: це повинна бути держава з ліберальним устроєм. Усі класичні приклади «держав середньої сили» можна поєднати за цим аспектом: Канада, Австралія, Японія – всі ці країни є ліберальними демократіями, важливим елементом яких є наявність вільної ринкової економіки. Це відіграє важливу роль для країни всередині, ще раз підкріплюючи ліберальний устрій самої держави. Нарешті, одним з найголовніших аспектів можна виділити те, що «держави середньої сили» володіють середніми параметрами могутності, що включають у себе як військову так і економічну та інші сфери.

Зважаючи на вище наведені аспекти, ми виділяємо «державу середньої сили» як державу ліберального устрою, з вільною ринковою економікою, що володіє середніми параметрами могутності на міжнародній арені, має специфічні риси поведінки на

міжнародній арені, виступаючи медіатором або допомагає знайти компроміс у міжнародних суперечках. Такі країни відображають здатність діяти на світовій арені, але в той же час нездатність здійснювати гегемоністський вплив. Японія за усіма аспектами є максимально наближена до наведеного визначення і саме через ці причини, а також досвід трансформації своєї зовнішньої політики, який відсутній у Канади та Австралії. У нашій роботі ми виділяємо її як приклад «держави середньої сили».

Після холодної війни багато аналітиків стверджували, що Японія нарешті знищить післявоєнні обмеження своєї безпекової політики, які «впливали» з «мирної конституції» та її союзу зі США. Втім, ці прогнози не підтвердились: кооперація Японії з США поглибилась, а не послабилась, і діяльність Японських Сил Самооборони досі обмежується «мирною конституцією». Японська політика безпеки розвивалася по лінії «інтернаціоналізму середньої сили», навіть не дивлячись на посилення націоналістичних думок всередині країни та поєднання інтернаціоналізму з регресивним націоналізмом. Альянс зі Сполученими Штатами все ще був сильним та набагато випереджав націоналістичні ідеї, які з'явилися у Японії в 2000-х роках [1].

Наразі, Японія намагається балансувати між відносинами з США, які закріплені альянсом, що вже не раз виправдав себе за декілька десятиліть, та Китаєм, що є сусідом Японії та має спільну сферу інтересів та впливу. Однією з причин, чому Японію відносять до держав «середньої сили» є те, що з її відносно сильною економікою і слабкою стратегічною позицією, залежною від США, а також її унікальним становищем у міжнародних відносинах, вона стає «серединою» у відносинах між великими державами. Японія є важливою не лише в регіоні, а й у всьому світі. Оскільки стратегічне суперництво США та Китаю продовжує розгортатися, «середні сили» стають все більш важливими, особливо тому, що вони можуть стати як побічною шкодою в суперництві великих держав, так і ключовими гравцями у пом'якшенні негативних наслідків дій обох сторін. На думку К. Йошиказу, вони можуть відігравати більшу роль у стабілізації міжнародного порядку та підтримці багатосторонності [4].

У Японії точиться багато дискусій щодо того, чи є країна «середньою силою», і якщо так, то що це означає. У своїй роботі «Japanese Middle Power Diplomacy» Й. Соґа стверджує, що Японія повинна прийняти автономну стратегію як держава «середньої сили». «Середні сили», — писав він, — це «ці країни, які є впливовими економічно або з точки зору певних стратегічних аспектів, але які не прагнуть конкурувати з великими державами, такими як США та Китай, за потужністю жорсткої сили» [4]. Його слова зазнали критики, хоча і повністю описують те, як Японія веде свою зовнішню політику у відношенні до таких гравців як Сполучені Штати та Китай. Також, слід зауважити, що така позиція грає важливу роль і для Азійського регіону в цілому, оскільки альтернативи Японії у такому вигляді протистояння двох великих держав поки не існує. Можливо, слід звернути увагу на Південну Корею, але вона знаходиться у іншій ситуації, і аспекти «середньої сили» більш яскраво виражені у Японії.

Незважаючи на відсутність масштабів військового та дипломатичного охоплення таких держав, як США чи Китай, Японія активно сприяла регіональному миру та стабільності, зміцнювала союзи з односторонніми в Індо-Тихоокеанському регіоні та поступово розвивала потужні можливості самооборони на тлі зростання напруженості на морі в Азії. Результатом є поява Японії як ключового гравця у формуванні архітектури безпеки в Азії XXI століття. Такі країни Південно-Східної Азії як Філіппіни, стали головними прихильниками нововиявленої ролі Токіо в регіоні [5].

Слід зауважити, що внесок Японії у безпекову сферу всього Азійського регіону є дуже вагомим, це безпосередньо впливає і на статус Японії і допомагає їй виправити імідж, що склався після Другої світової війни, змінити його на картину миролюбної Японії, яка прагне підтримувати стабільність та порядок у регіоні. Японія вносить значну кількість ресурсів до регіону Південно-Східної Азії, допомагаючи таким країнам як Філіппіни, В'єтнам та

Індонезія в економічному та технологічному плані, іноді навіть випереджаючи Китай у сфері інвестицій [6].

Ключову роль Японії як гравця у регіоні Південно-Східної Азії можна пояснити ще й наступним фактором. Зважаючи на те, що цей регіон знаходиться у сфері впливу Китаю, який хоче його повністю охопити та закріпитись там як держава з найбільшим впливом, Японія має конкурентну спроможність не допустити цього. У разі гегемонії КНР у регіоні Південно-Східної Азії його відносини з США можуть погіршитись, що, своєю чергою, буде розхитувати безпекову ситуацію, яка склалась у цьому регіоні та порушувати ту стабільність, до якої прагне Японія. По всій Південно-Східній Азії Японія фактично випереджає Китай за загальним значенням інвестицій в інфраструктуру, як нових, так і старих. Японія також стала ключовим оборонним партнером для країн Південно-Східної Азії. І нарешті, останніми роками Японія надала повноваження меншим державам, таким як Філіппіни, В'єтнам, Малайзія та Індонезія, допомагаючи їм розвивати свій морський нагляд і оборонні можливості [5].

Висновок. Концепція держав «середньої сили» є ще недостатньо дослідженою, а беручи до уваги зростаючу важливість таких держав у світі, можна зауважити, що ця тема потребує подальших досліджень, які змогли б виокремити чіткі та загальноприйняті стандарти визначення держав «середньої сили». Варто зауважити, що на сучасному етапі міжнародних відносин наявність «держав середньої сили» грає ключову роль у стриманні амбіцій великих держав до гегемонії, оскільки держави «середньої сили» мають достатній статус і могутність, щоб впливати на процеси в регіоні, який є сферою інтересів великої держави, що можна спостерігати на прикладі відносин США-Японія-КНР.

Японія є стримуючим фактором і тіншовим медіатором одночасно, що дає змогу зберігати безпекову ситуацію незмінною та при цьому позитивно впливає на розвиток менш сильних акторів світової арени. Держава демонструє можливість набуття достатнього авторитету, при цьому не відносячи себе до великих держав, не зрощуючи свою військову могутність та не застосовуючи силові методи, притаманні «жорсткій силі». Вона притримується ознак «м'якої сили», і не дивлячись на це, має змогу впливати на глобальний устрій у світі, а її слово може стати ключовим у запобіганні конфлікту або навіть у конфліктному врегулюванні.

Abstract. This work researches the concept of “middle power”, their role in the international arena and identifies main characteristics of “middle power”. The methodological basis of the work is a systematic approach and structural-functional analysis, which allows to highlight the most important aspects of the problem and describe the complex system, which a “middle power” is. Japan is seen as an example of such state in terms of status, behavior and strategy that it adheres to its foreign policy. In the era of the struggle of “great powers” in the international arena, Japan pursues the policy of “middle power”, not trying to gain as much influence in a particular region as they can still remaining a major player and maintaining its authority, which affects political, economic, technological and other areas of activity in the region.

Keywords: Japan, “middle power”, foreign policy, status. “soft power”.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Soeya Y. Japanese middle-power diplomacy. EastAsiaForum. November 22, 2012. URL: <https://www.diplomacy.edu/resource/japanese-middle-power-diplomacy/>.
2. Белей С. І. Особливості держав середньої сили як суб'єкта міжнародних відносин. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2015. № 8. URL: <https://cutt.ly/IWhZgV7>.
3. Jordaаn E. The Concept of a Middle Power in International Relations: Distinguishing between Emerging and Traditional Middle Powers. *Research Collection School of Social Sciences*. 2003. URL: https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=1393&context=soss_research.
4. Yoshikazu K. Is Japan The Role Model For Middle Power Diplomacy? *AsiaGlobal Online*. December 2, 2021. URL: <https://www.asiaglobalonline.hku.hk/japan-role-model-middle-power-diplomacy>.
5. Heydarian R. J. Japan leads the ‘middle powers’ in shaping Asia’s future. *Japan Times*. May 17, 2021. URL: <https://www.japantimes.co.jp/opinion/2021/05/17/commentary/japan-commentary/japan-a-leader-in-shaping-asias-future/>.
6. Jamrisko M. China No Match for Japan in Southeast Asia Infrastructure Race. *Bloomberg*. June 23, 2019. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-23/china-no-match-for-japan-in-southeast-asia-infrastructure-race>.

ВІННИЦЯ ОЧИМА СОФІЇ РУСОВОЇ

Ю. О. Драчук, О. В. Отземко

Анотація. У даній роботі аналізуються мемуари Софії Русової щодо спогадів про Вінницю, де вона неодноразово перебувала. Під час дослідження спогадів було застосовано методи аналізу та синтезу, узагальнення, історико-генетичний, біографічний, хронологічний. Визначено, що спогади С. Русової містять надзвичайно багато інформації не тільки про її особисте життя, власну родину, знайомих, побут, а й про життя міста Вінниця, його атмосферу, населення, пейзажі та рельєфи тощо

Ключові слова: Софія Русова, Вінниця, жінка, жіноча історія, мемуари.

Останнім часом усе більше уваги професійні історики звертають на окремі історичні постаті. Софія Русова є саме такою непересічною особистістю, що відома далеко за межами України. Педагогиня, науковиця, письменниця, громадська та державна діячка, одна з піонерок українського фемінізму – короткий список видів діяльності, якими займалася Русова. Зважаючи на широку та різнобічну діяльність Софії Федорівни, зростає зацікавленість у її мемуарній спадщині. Адже саме мемуари дають можливість дізнатися особистісне ставлення авторки до перебігу певних переломних подій, у яких вона була задіяна. Окрім того, спогади містять чимало цікавої інформації з історії тих місць, в яких довелося побувати авторці протягом життя. Зважаючи на це, актуальним, на нашу думку, є аналіз споминів Софії Русової про Вінницю початку ХХ ст.

В українській історіографії головний акцент робиться на вивченні науково-педагогічної спадщини С. Русової. На противагу цьому науковці не часто звертають увагу на спогади жінки, що також мають велику цінність для історії України. Серед дослідників мемуарів варто відзначити Л. Гонюкову та О. Пойду. Не менш важливими для дослідження виступають джерелознавчі роботи загального характеру, де дається детальна характеристика джерел особового походження чільне місце серед яких займає мемуаристика, як его-документ. Сюди відносимо праці Калакури Я., Макаруча С., Савенко І. [1; 5; 3; 4; 8].

Зважаючи на вищесказане, метою даної розвідки є розкриття інформаційного потенціалу мемуарів Софії Русової про життя міста Вінниця, де вона неодноразово проживала.

Джерела особового походження – досить велика кількість різнорідних джерел, об'єднаних спільною ознакою походження. Основними видами таких джерел є спогади (мемуари), щоденники, приватне листування, життєписи, автобіографії, подорожні нотатки тощо. На думку Я. С. Калакури цінність цих джерел зумовлюється особливостями їхнього походження, оскільки вони належать конкретному автору, а відтак відображають безпосереднє сприйняття ним навколишнього світу, історичних подій і явищ. Важливим є те, що в них закладена своєрідна інформація соціально-психологічного рівня, відсутня в інших видах джерел [3, с. 414].

Щодо мемуарів, С. А. Макаручук вважає, що події та особи у них майже завжди відображені невідповідно до їх реального значення, а крізь призму автора. Така невідповідність мемуарної розповіді історичній дійсності часто створюється і поза волею автора, якому одні події запам'яталися менше, інші – більше, одні явища і особи подобалися, інші викликали негативне сприйняття, а чогось дуже важливого він міг не бачити і не знати [4, с. 303]. За словами І. Л. Савенко спогади розглядаються, як важливі его-документи, які одночасно можуть виступати і як документ людини, і як документ доби. Мемуарист, який відтворює дійсність, що потрапила до його виднокола, базується на власних безпосередніх враженнях і спогадах, які висуваються на передній план, а отже – і його точка зору на описувані події [8, с. 91].

Зауважимо, що спогади Софії Русової були написані закордоном, у тогочасній Чехо-Словацькій республіці, коли у 1922 р. Русова виїхала з України після поразки українських

національних сил у революції. Мемуари Русової представлені різними виданнями. Книга «Мої спомини», видана в 1937 р. у Львові, включає спогади, які раніше були оприлюднені в журналі «За сто літ» і доповнені подіями періоду визвольних змагань та еміграції, що публікувалися вперше. За словами упорядників, спомини писала авторка, як видно похапцем, наворотами, в умовах еміграційного бурлацького життя, яке не дає можливості ані зосередитися на праці, ані перевірити свою пам'ять довідками з літературних та інших джерел [7, с. 6]. Інша книга «Русова Софія. Мемуари. Щоденник» була опублікована у 2004 р. Там подані «мемуари Софії Русової відповідно до оригінального тексту, без купюр, лише в окремих випадках узгоджуючи мову автора з сучасним правописом» [6, с. 259]. Ці спогади охоплюють період 1856–1925 рр. У своїх мемуарах і щоденнику жінка детально розповідає про свою діяльність на ниві відродження української духовності в період національно-визвольної боротьби 1917–1921 рр., а також про становище української освіти. Щоденник надрукований вперше з рукописного оригіналу Софії Русової, який зберігається в ЦДАВО України і ЦДАГО України [6, с. 259]. Ці мемуари й щоденник Русової потрапили до Києва з матеріалами «Празького архіву», що їх НКВС вивіз із столиці Чехії після Другої світової війни [6, с. 259].

За радянських часів в Україні спогади Русової піддалися цензурі та скороченню. Михайло Грушевський, який особисто займався редагуванням і публікацією спогадів Софії Федорівни в журналі «За сто літ» (видавала історична секція Академії Наук України), у листі до авторки писав: «З цензурних мотивів прийдеться зробити дуже невеликі пропуски чи заміни, і між ін. пропустити епіграф «Мені однаково»» [цит. за: 2, с. 532]. У листах Грушевський також зауважував цінність мемуарів Русової: «Загалом спомини Ваші дуже цікаві і я хотів би в III кн. «За сто літ» надрукувати докінчення (до 1917)» [цит. за: 2, с. 532]. Крім того, у своїх листах Русова до М. Грушевського також згадувала про своє проживання у Вінниці [цит. за: 2, с. 526].

Як пише Русова, щоліта, коли наступали вакації, з 1909 до 1915 рр., вона приїздила разом з сином Юрієм до Вінниці, де згодом придбали 2 десятини землі з садом і полем та невеличким будинком на 4 кімнати [7, с. 178]. Перше враження про Вінницю, коли родина Русових поселилася навпроти психіатричної лікарні у жінки було таке: «Вінниця, взагалі Поділля, зробили на нас надзвичайне враження: чудовий Буг з своїми водоспадами, скелі, гори, скрізь камінь, або – на полі – чорна оксамитова земля – все так одріжнялося од нашої Чернігівщини, рівної, як долоня, з її болотами, пісками та темними борами, або хоч і від Полтавщини, яку ми знали більше з-понад Псла та Ворскли, тихих річок в низьких берегах, з піскуватим дном та чистою водою. Течія Буга була така прудка, скрізь виступало з його хвиль каміння, і сам нарід, що тут жив, значно відрізнявся і від наших чернігівських лапачонів, і від культурних полтавців» [7, с. 177]. Згадуючи цю мальовничу місцину навколо придбаного будинку, вона пише: «Гарно було коло нашої хати – поле, ліс, через нього дорога до Буга, сила квіток, ягід. Особливо гарні були вечорі. Сонце золотить поля і Буг, своїми останніми проміннями, біло-рожева гречка ніжно, наче молоком пахучим, обливає поле, а по другий бік дороги – інші збіжжя стоять тихо й непорушно, де-коли тільки, від легесенького вітру захливаються» [7, с. 178].

Також у спогадах Софії Русової можемо знайти багато інформації про містян, їхніх сусідів та знайомих, які чимось були особливими та звертали на себе увагу. Вона згадувала громадського діяча та письменника Дмитра Марковича, полковника Константина Оберучева, голову Вінницької земської управи Йосипа Лозінського, історика та мовознавця Миколу Білинського та інших [7, с. 178-179]. Усі вони об'єдналися у невелику українську громаду, що час від час збиралася, або у Марковича, або у Русових. Щодо населення міста та загальної атмосфери, Русова писала про це так: «Вінниця взагалі не мала характеру українського культурного центру. В ній панували жида та поляки, по всіх крамницях панувала польська мова, а коли звернешся до крамаря по-українськи, він і слухати не хоче, й дає найгірший крам. Тільки на Старому Городі показувалася цілком українська етнографія, лунала подільська українська мова, розбігалися ярами суто українські хатки,

оперезані пишними мальвами. Там в одному яру показували напів-зруйновану хатку, де жили колись якісь революціонери, а коли жандарі прийшли їх арештувати, вони відстрілювалися до останнього набоя, а потім, підпаливши хату, і самі позастрілювались» [7, с. 179]. Згадувала вона і селян, особливу пошану та вподобання серед яких мав селянин Хоменко зі своєю родиною: «Це був селянин видатного розуму, який всім синам своїм дав вищу освіту. Найстарший син Іван відзначався особливими здібностями до мов, ґрунтовно знав латинську, грецьку, французьку, німецьку, англійську та італійську мови, страшенно кохався в науці й учився у Відні в університеті, а в Римі готувався на місіонера й студіював східні мови. Ціла родина Хоменків була дуже культурна, але ні в чому не відступала від старих українських звичаїв» [7, с. 180].

Усе це склало надзвичайно позитивні думки про місто, що відбилися у спогадах: «Саме місто Вінниця уже мальовниче, положене понад Бугом і пишалося в густих садках. Старі мури коло сучасного собору надавали містові якийсь імпазонтно старовинний колорит. Літом у Вінниці бувало повно молоді, що з'їздилась сюди і з Києва, і з Одеси, на вулицях, на човнах, на бузі маячили студентські «тужурки». Зімою місто впадало в сон, і лише земські збори вносили деяке оживлення» [7, с. 180]. Хоча Русова сама писала, що її родина досить мало цікавилася Вінницею, проте саме вони зібрали навколо себе когорту української інтелігенції, які приїздили і з інших міст до них на гостини. Серед них донька петербурзьких приятелів Ліда Біловежська, Максим Рильський, Оксана Лотоцька, Леонід Жебуньов, Сергій Єфремов, Яків Якименко-Степовий, Кирило Стеценко, їхні родичі та приятелі [7, с. 180–181].

І саме у Вінниці у липні 1914 р. сім'я Русових неочікувано дізналася про початок Першої світової війни: «Сиділи ввечері в садку, чаювали, аж приходять Лотоцький, Маркевич і ще хтось з повіту і кажуть, що оголошено війну, всіх військових скликають, на завтра призначено ремонт коней коло царини. Це пролунало, як щось неймовірне. Навіть пожартували на цю тему та й розійшлися. Але другого дня пішли ми на царину. Ми сиділи на колодах, дивились рух на майдані, сонце так красиво сідало за Бугом, з сусіднього поля доносився запах жита, по шляху гнали череду додому, і ніхто не передбачав того жаху, що мав початися недалеко, за кордоном, за яких 2–3 дні. Інтелігенція легковажно висловлювала певність, що, мовляв, війна при сучасних великих засобах військової техніки не може тривати довше, як три тижні, бо інакше це була б надто жорстока бойня людей» [7, с. 193]. Наступні згадки про війну у спогадах описуються надзвичайно трагічно та драматично. І тому Русові того ж року повернулися до Києва з Вінниці, адже «хотілося скоріше бути вдома» [7, с. 194].

Наступне повернення до Вінниці сталося через майже 5 років. За цей час у житті Софії Русової сталося багато змін: Перша світова, смерть чоловіка Олександра Русова, Українська національна революція. За ці роки Русова постійно та невпинно працювала на освітянській ниві. За часів революції у Міністерстві освіти вона працювала у департаменті дошкільної та позашкільної освіти, влаштовувала курси українознавства, готувала українські шкільні підручники. І саме урядова праця в Директорії привела жінку назад до Вінниці, адже український уряд залишав столицю через наступ більшовиків. «Ранком вилізла з потягу в Вінниці, тій самій Вінниці, де ми колись так щасливо жили з моїм старим. Залишила клунок в тому отелі, де розташувався Уряд, пішла подивитись на свій хуторець, і тут таке щастя – зустрічаю мого Юру і Ждановича, чоловіка моєї племінниці! Вони затримались у Вінниці, чекаючи на потяг до Кам'янця, а це не так було легко на ті часи, бо уже була порушена всяка регулярна комунікація» [7, с. 194]. Незважаючи на те, що жінка хотіла залишитися жити у своєму домі, на своєму «хутірці», як вона писала, з яким було пов'язано так багато приємних спогадів, все ж її вмовили оселитися у родині Лозинських, щоб зручніше було ходити до Міністерства освіти. «Ця зустріч наче повернула мене до життя. Улаштувалася я у Лозинських, які дали мені чудову кімнату й прийняли мене на повний пансіон. Я почала знов свою працю» [7, с. 219].

Однак, робота у Міністерстві ставала ще складніше та українська справа не налагоджувалася. Невдалі переговори з Францією, вихід Винниченка з Директорії, погані справи в уряді. З огляду часу та досвіду Русова відзначає, що тодішній підбір членів Директорії був невдалий [7, с. 220]. Проте, зі слів жінки, в освітянській сфері робота продовжувалася: «Я найбільше мала до діла з Швецем. Він провадив у Директорії освітню справу і, спасибі йому, ніколи не відмовляв мені в грошах на різні дитячі притулки, які були під моїм доглядом. Бувало просиш у Холодного допомогу на організації якого-небудь притулку для дітей і тільки й почуєш від нього: «Нема, Софія Федорівна, грошей, учителям нічим платити». Знав, чим мене дойняти. А підеш до Шевця, розкажеш справу, і зараз 5–6 тисяч дасть. Вірив мені, знав, що лише на бідолашних дітей витрачу» [7, с. 220].

З огляду на більшовицьку окупацію, від'їзд до Києва стало неможливим, попри мрії Русової про повернення до столиці через два-три тижні. «Замість поворота до Києва, зарядили нову евакуацію до Кам'янця. На цей раз я уже не опіралася, а разом з міністерством на початку березня 1919 р. поїхала до Кам'янця» [7, с. 220]. Після цього Софія Русова не поверталася до Вінниці більше ніколи. Далі – робота у громадсько-політичній організації «Союз українок», де Русова очолила культурний сектор, викладання педагогіки у Кам'янець-Подільському державному українському університеті та головування у Українській національній жіночій раді. Однак недовгим було перебування у Кам'янці-Подільському та український уряд знову у постійному переїзді: «Залишився один вихід – дальша евакуація, бо большевики вже зайняли Поділля й кільцем оточували Уряд, що сидів у вагонах. Втратили не тільки столицю, а й цілу територію УНР і не було вже певного місця, де б Уряд міг виконувати свою владу, було тільки кілька вагонів українських залізниць в непевному місті» [7, с. 222]. Врешті решт, після трагічних та болісних подій, Софія Русова назавжди залишила Україну.

Таким чином, мемуарна спадщина Софії Русової містить надзвичайно цікаву інформацію не тільки про її особисте життя, власну родину, знайомих, побут, а й про життя міста Вінниці, його атмосферу, населення, пейзажі та рельєфи тощо. Особистісний вимір такої постаті, як С. Русова, безпосередньо пов'язаний з активною діяльністю авторки в різних іпостасях, тісно переплетений зі сприйняттям місцевих реалій Вінниці в різні періоди. Відчувається зміна настрою, емоційного стану авторки. Усе це разом створює низку яскравих картин вінницького життя в різні часи.

Abstract. In this article analyzes the memoirs of Sofia Rusova about her memories of Vinnytsia, where she has repeatedly been. The methodological bases of the work are the methods of analysis and synthesis, generalization, historical-genetic, biographical, chronological. It is determined that S. Rusova's memoirs provide a lot of information not only about her personal life, family, acquaintances, life, but also about the life of Vinnytsia, its atmosphere, population, landscapes and reliefs, etc.

Keywords: Sofia Rusova, Vinnytsia, woman, women's history, memoirs.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гонюкова Л. Спогади Софії Русової. *Український історичний журнал*. 1999. № 5. С. 133–138.
2. Гонюкова Л., Миронець Н. Листування Софії Русової з Михайлом Грушевським. *Український історик*. 2002. Ч. 1–4. С. 518–537.
3. Історичне джерелознавство: підруч. для студентів іст. спец. вищ. навч. закл. / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. Київ: Либідь, 2002. 486 с.
4. Макаруч С. А. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. Львів: Світ, 1999. 351 с.
5. Пойда О. А. Софія Русова і Поділля. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Серія: Історія. 2006. № 10. С. 257–260.
6. Русова С. Мемуари. Щоденник. К.: Поліграфкнига, 2004. 544 с.
7. Русова С. Мої спомини. Львів, 1937. 294 с.
8. Савенко І. Л. Мемуаристика як метажанрова система в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2011. №6(217), Ч. II. С. 88–93.

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ ЯК ГЛОБАЛЬНІЙ ЗАГРОЗІ ЛЮДСТВУ

В. О. Жученко, І. Ю. Чарських

Анотація. В статті йдеться про можливості участі Святого Престолу в послабленні й ліквідації міжнародної терористичної загрози. Використано методи аналізу та синтезу, аналітичний підхід, історичний метод, метод прогнозування. Висвітлено здатність і можливості Святого Престолу в ліквідації проблеми міжнародної терористичної загрози, а також оцінено можливі ризики. Зроблено висновок, що задля досягнення ліквідації проблеми політика боротьби з тероризмом повинна поєднувати заходи щодо поліпшення безпеки з увагою до більш широкого соціального та політичного контексту.

Ключові слова: Святий престол, міжнародний тероризм, католицька церква, міжконфесійний діалог.

Вступ. Глобальний тероризм став однією з найсерйозніших загроз безпеці в сучасному світі, загрожуючи всьому суспільству в цілому. Тероризм був і залишається однією із загроз безпеці та сталому розвитку суспільства з кінця 20 століття. З початку XXI століття прояви тероризму посилилися і набувають різноманітних форм, у тому числі релігійних.

В той же час, за останні кілька десятиліть спостерігалася яскраво виражена тенденція до глобального релігійного відродження. У контексті міжнародної терористичної загрози вкрай необхідно враховувати можливості різних релігійних як недержавних, так державних суб'єктів, у тому числі Святого Престолу.

Основний текст. Святий Престол та католицькі релігійні організації є зацікавленими сторонами та партнерами у протидії тероризму, а не просто пасивним об'єктом світської діяльності. У цьому контексті Святий Престол, також може застосувати свою діяльність на вплив на громаду, з метою докладання власних зусиль щодо запобігання тероризму. Бо навіть незважаючи на те, що католицька церква має свою державу і все, що супроводжує її, завжди виникають питання, чи є вона насправді життєздатним транснаціональним актором[1].

Тероризм почався не 11 вересня 2001 року, але той жахливий день змінив світ. Напади на Сполучені Штати, які забрали життя майже трьох тисяч невинних людей, показали нам, що тероризм перетворився на глобальне явище, яке може спричинити величезний біль і руйнування будь-де. Масштаб атак означав, що ніхто більше не міг стояти осторонь. Боротьба стала глобальною, оскільки вплив тероризму відчувався повсюдно.

Зрозуміло, що уряди самотійно не можуть впоратися з цим викликом. Країни з дійсно ефективними стратегіями боротьби з тероризмом визнають цінність залучення місцевих громад, релігійного сектору, ЗМІ та інших груп у суспільстві.

Основною відмінністю для католицької церкви є її ідентичність серед інших конфесій і, як наслідок, роль, яку вона може відігравати стосовно світового уряду, та які можливості можна залучити, щодо того, як посилити існуючі заходи безпеки та як досягти більш ефективного режиму безпеки.

Святий Престол має ще одну відмінну рису, що виражається в політиці «активного нейтралітету» та відсутності відкритих пріоритетів своїх контактів. Проте, це не заперечує тому, що він претендує на провідну роль на міжнародній арені. В період активізації міжнародної терористичної загрози та релігійних терористичних організацій, Ватикан може позитивно впливати на вирішення цих проблем [2].

Проблемою для Святого Престолу в сучасних умовах є те, що релігійні екстремісти часто відкидають авторитет світських урядів і вважають правові системи, які не ґрунтуються на їхніх релігійних переконаннях, незаконними. Вони навіть можуть розцінювати зусилля з модернізації як руйнівний вплив на їхню культуру.

Проте, не дивлячись на це, у суспільстві, яке сприймається як дуже світське, мусульманська громада дивиться на церкви як на союзників, принаймні розуміючи, що таке

мати релігійний погляд на життя. Хороші стосунки з церковними провідниками в деяких північних містах допомогли розв'язати найгірші з заворушень минулого року. У громадах, де існує такий вираз базової людської, міжрелігійної солідарності, не буде підтримки носіїв невиборчого насильства.

Є загально відомий факт, що в різних регіонах, релігійні меншини, наприклад християнство в ісламських країнах, страждають від відчуження, дискримінації, переслідувань та різних форм несправедливості, прагнучі брати участь у в діяльності суспільства. Для переважної більшості ці проблеми не є причиною вдатися до тероризму. Однак, нездатність проводити послідовну політику боротьби з уявною несправедливістю, ймовірно, посилює почуття образи та відчуження, що сприяє вербуванню терористів і посилює симпатію до них.

Невігластво – той ґрунт, на якому виростає тероризм, але недооцінювати розумові здібності противника не слід. Організатори та виконавці терактів – часто високоосвічені і хитрі люди, які зловживають релігією у власних цілях.

Ще одна причина задля залучення Святого Престолу є те, що небезпечно вести боротьбу з тероризмом виключно військовими методами, без урахування політико-соціального тиску на витoki проблеми – глибинні причини, що породили терористичну активність [3].

Концентрація тільки на силовій складовій тероризму, без аналізу його мотивів не вирішує проблеми. В цьому питанні буде влучним зближення Святого Престолу з іншими конфесіями та релігійними представниками задля створення спільного «важеля» впливу на більшу частину соціуму.

Принцип єдності дає всі шанси на можливість водночас усунути з між-церковного життя історичні упередження, що перешкоджають міжрелігійному та міжконфесійному порозумінню. Римо-католицька церква, протестантські церкви, індуські та єврейські общини різними способами впливають міжнародні відносини.

У сукупності вони впливові, оскільки вони відкривають, впроваджують і розвивають взаємодію з групами однодумців. Такі «мережі однодумців», ймовірно, мають велике значення в потенціалі Святого Престолу для досягнення своїх цілей в ліквідації міжнародної терористичної загрози. Так, можна стверджувати, що в безпековому питанні взаємодія «релігійних лідерів» дорівнює взаємодії держав на міжнародній арені.

Рівень авторитету католицьких організацій та церковних інституцій в галузі соціальних комунікацій є основоположною умовою для конструктивної та ефективної міжрелігійної співпраці, а також гарантією того, що католицьке слово у його повноті буде збережено. Звичайно, ідея того, що Святий Престол буде основною «керуючою» силою ставиться під знак питання, проте факт того, що Ватикан посилює свій вплив та авторитет є незмінним [4].

Відповідно спільними зусиллями розробляються орієнтовані на «піддатливу» громаду заходи до боротьби з тероризмом, які наголошують на підтримці та участі громадськості з метою підвищення підзвітності та ефективності. Ці заходи складаються з місцевих ініціатив, які спираються на партнерство у широкому колі суб'єктів, окрім традиційних практик безпеки, для включення інших органів державної влади, а також організацій громадянського суспільства, засобів масової інформації.

Також, може бути доречним докладання більших зусиль з боку Святого Престолу у вигляді гуманітарної допомоги «проблемним прошаркам» вірян, фінансування християнських організацій, створення благодійних організацій під протекцією Святого Престолу.

Звичайно, на стороні «за» цієї проблеми є досвід та знання Святого Престолу, якість роботи, репутація, унікальні навички команди керівництва та устрою католицької «ієрархії».

Проте аргументи проти є більш вагомими, до них належать внутрішні чинники, які перебувають під контролем католицької церкви, які можуть гальмувати її здатність досягати поставлених цілей, недостатність або навіть неможливість впливу Святого

Престолу на соціальні прошарки, які належать до інших релігійних конфесій та релігійних інституцій, також проблемою може стати залучення більших сил задля контролю за фінансуванням.

Висновки. Тероризм – це постійна глобальна загроза, яка не знає кордону, національності чи релігії, і це виклик, з яким міжнародне співтовариство повинне боротися разом.

Незалежно від того, наскільки серйозними є загрози, які тероризм представляє для колективної безпеки, будь-якої ефективної та тривалої відповіді на цю злочинну діяльність неможна досягти виключно поліцейськими засобами та засобами безпеки, а радше через культуру співіснування, яка сприяє взаєморозумінню та вносить вклад у створення мирного та інклюзивного суспільства.

Основний момент, на якому має ґрунтуватись діяльність католицької церкви, полягає у висвітленні Святого Престолу як дієвого та впливового актора міжнародних відносин, який має можливості та засоби для розширення впливу та подальшого вирішення зазначеної проблеми.

Abstract. The article discusses the possibilities of the Holy See's participation in mitigating and eliminating the international terrorist threat. Methods of analysis and synthesis, analytical approach, historical method, forecasting method are used. The ability and capabilities of the Holy See to eliminate the problem of the international terrorist threat are highlighted, as well as possible risks are assessed. It is concluded that in order to address the problem, counter-terrorism policy must combine security measures with a broader social and political context.

Keywords: Holy See, international terrorism, Catholic Church, interfaith dialogue.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Thomas, Scott M.. Culture, Religion and Violence: Rene Girard's Mimetic Theory. Millennium. *Journal of International Studies*. 2014. 43: 308-27. <https://doi.org/10.1177/0305829814540856>
2. Marián Sekerák & Karol Lovaš -2022- The Diplomacy of the Holy See and its Transformation in the Context of Relations with the United Nations, *The Review of Faith & International Affairs*, 20:1, 69–81 <https://doi.org/10.1080/15570274.2022.2031071>
3. Карделя О. В. Феномен тероризму в сучасних міжнародних відносинах. 2021. <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/52079>
4. Отрош М. І. Місце і роль католицької церкви у міжнародному правопорядку. 2018. http://idpnan.org.ua/files/2018/otrosh-m.i.-mistse-i-rol-katolitskoyi-tserkvi-u-mijnarodnomu-pravoporyadku-_d_.pdf
5. McGlinchey S. Foundations of International Relations. 2022. P. 170–210.
6. Phillips P. FinTech, terrorism-related fund transfers and behavioral finance. *Dynamics of asymmetric conflict*. 2020. No. 7. P. 1–21.

УДК 327.8:32.019.5](477+(470+571)

ПЕРШИЙ МІСЯЦЬ ВОСЬМИРІЧНОЇ ВІЙНИ, ЩО ТЯГНЕТЬСЯ ВЖЕ СТОРІЧЧЯМИ. ФЕЙКИ, МІФИ, СИМВОЛИ ПРОПАГАНДИ

Є. Р. Заболотний, К. І. Мелекесцев

Анотація. У даній статті автором розглянутий інформаційний аспект російсько-української війни. Для розуміння сьогоденних подій була залучена історична наука. Розглянуто приклади типових фейків, штампів, підтасовок зі сторони РФ. Проаналізована стаття Володимира путіна «Про історичну єдність росіян та українців», яку можна назвати ідеологічним маніфестом майбутнього вторгнення. Було дане пояснення російської символіки, в тому числі знаку «Z».

Ключові слова: Російсько-українська війна, інформаційне протистояння, пропаганда, міфи, символ «Z».

«Якщо завтра на зміну більшовизмові прийде інша форма російського імперіялізму, то він перш за все звернеться всіма своїми силами проти самостійності України, на її поневолення. Російський народ, як і досі, нестиме той імперіялізм, робитиме все, щоб тримати Україну в поневоленні» © Степан Бандера.

Сьогоднішня агресія імперської росії, що нещодавно набула широких масштабів, вступивши в нову фазу, ставши квінтесенцією всієї суті московитського суспільства з рабською свідомістю, в майбутньому стане предметом досліджень багатьох істориків українців та їх колег по всьому світу. Ця ж стаття є спробою критичного погляду на процеси, події, свідками яких ми є сьогодні, через призму історичної науки, зокрема старих і нових міфів і фейків породжених ворожою пропагандою.

Широке вторгнення окупаційних військ росії назрівало ще з 2014 р., і на мою думку було лише питанням часу, разом з тим воно стало останнім шансом для путіна, який прагне перетворити суверенну державу на сателіт подібний до РБ. Диктатор міг би мати якісь політичні дивіденди лише за умов реалізації так званого «бліцкригу», проте очевидним є той факт, що плани кремля провалилися і маленька переможна війна, очевидно обернеться політичною смертю федеративного утворення. Сьогоднішні процеси є точкою кульмінації всього багатовікового україно-російського протистояння. Але ми спробуємо не заглиблюватися в глибини історії, зосередившись на хронологічних межах новітньої фази конфлікту.

Найпершим міфом стало обґрунтування анексії АР Крим, посилаючись на так званий «референдум», якому передували роки пропаганди, яка в свою чергу посилювалася на нелегітимність приєднання півострова в 1954 р., а також ряд інших абсолютно не обґрунтованих фактів, вирваних з контексту історичного процесу і поданих під викривленим кутом. Натомість окупація, незважаючи на всі потуги Москви не отримала міжнародного визнання так званого «приєднання».

З початком активних бойових дій на сході, російські ЗМІ, почали протягувати тезу про держ. переворот в Україні, в наслідок якого до влади прийшли «неонацисти», які призвели до геноциду населення Донбасу. Для підтвердження свого наративу пропагандистська машина запустила в маси ряд фейків, на яких ґрунтується і до сьогодні.

Перш ніж перейти до розгляду конкретних прикладів фейків, доцільно надати визначення цього терміну. Фейкові новини, Фейк-ньюз(-с) (від англ. fake news – підроблені / імітаційні новини) — підробка чи імітація новин (маніпулятивне спотворення фактів; дезінформація), яку створено з ігноруванням редакційних норм, правил, процесів, прийнятих у ЗМІ для забезпечення відповідності та перевіреності, та яка не витримує жодних, навіть поверхневих, перевірок на відповідність та реальність, але, незважаючи на це, має потужний вплив на свідомість великої кількості людей.[1] Російська пропаганда активно використовує симулякри, – (від лат. simulacrum – подoba, копія) – термін який означає зображення, копію того, чого насправді не існує. Сьогодні це поняття розуміють як культурне або політичне утворення, що копіює форму вихідного зразка. Симулякр може стосуватися яких завгодно речей і смислів [2].

Головним каналом пропаганди лишається федеральне телебачення, головними наративами якого донедавна лишалася громадянська війна і «Київська хунта», воно ретранслюється і на окуповані території, що більшій мірі сформувало лояльну до кремля суспільну масу, що в більшості своїй не здатна до критичного мислення. Проте, онлайн простір лишається не менш важливим майданчиком розповсюдження російської і риторики, яка постійно звинувачує Україну у військових, і інших злочинах направлених проти людяності, продукуючи для цього різного роду сюжети і статі, які не мають під собою жодного правдивого підґрунтя, є повністю сфальсифікованими. Типовими є сюжети про обстріли з сторони ЗСУ прифронтових територій, де не демонструється фото чи відео підтвердження, а лише слова нібито свідків. Окремою категорією є фільми зняті пропагандистами, які направлені на закріплення в уяві аудиторії основних тезисів пропаганди. Яскравим прикладом такого роду пропаганди є фільм «Солнцепёк» – російський художній фільм режисерів Максима Бріуса та Михайла Вассербаума, прем'єра якого відбулася у серпні 2021 року [3]. Описує події на Луганщині в 2014, очима пропаганди.

Резонансним свого часу став сюжет, що двічі виходив на російському «Першому каналі», практично зразу після деокупації Слов'янська і Краматорська. В сюжеті йшлося про розп'яття українськими військовими, сина одного з представників сепаратистів, на очах у натовпу. Згодом журналісти незалежного російського телеканалу «Дождь» знайшли

жінку, яка розповідала фейк про «розіп'ятого хлопчика» у Слов'янську. Вона продовжує стверджувати, що ця історія є правдивою, хоча ніяких доказів цього знайдено не було, навіть площі ім. Леніна, де начебто відбувалися події, у місці не існує. Натомість цікаво, як посягана пропаганда вдарила по самій жінці.

«Неправда? Нехай буде неправда, я не хочу нічого зараз говорити та спростовувати, кожен має право на власну думку. У медалі є дві сторони – біла та чорна. Хто там був, знає. Навіть сусіди, які зі мною там жили, мені сказали: “Ти єдина не побоялася сказати правду”», – сказала Пишняк.

Вона вважає, що ніхто більше не каже «правди», бо бояться: *«Там (в Україні — ред.) зробили таке, як раніше НКВС, на тебе таємно написали і тебе відвезли»* [4].

Набув поширення фейк про «двох рабів». На Першому російському телеканалі (ОРТ) вийшов репортаж із окупованого бойовиками Донбасу. *«Скажіть спасибі, що ми вас не розстріляли. Нам дали команду всіх знищувати... Нам пообіцяли по шматку землі й два раба»* [5], – цитує на камеру якийсь «представник сільської общини» села Степанівка Віктор Бикодоров слова, нібито почуті ним від українських солдатів. Додавши до цього купу зображень про звірства гітлерівців, медійники видали це в ефір. Очевидно, що цей фейк виник на основі того, що ветерани російсько-української війни, серед усіх наданих державою пільг, мають право на отримання земельної ділянки.

Також одним із основних міфів стала так звана «війна з шахтарями», що заперечувала присутність російських військ на Донбасі, одним із перших маркерів протилежного факту стало вже знамените слово «паребрік», яке не є характерним для вихідців з України. А про неодноразово зафіксовані на окупованій території сотні одиниць рос. техніки, полонених Пскофських десантників, годі і говорити.

Фактичним маніфестом-оголошенням великої війни Україні, цілком доцільно вважати статтю опубліковану від імені призведена росії на сайті Кремля двома мовами (російською і українською), 12 липня 2021 р., де він вчергове обґрунтовує свою тезу про те, що росіяни і українці – це один народ, а отже українців як таких і нема зовсім. Історики – професійні та аматори – доводять безпідставність тез Володимира путіна, які переважно повторюють ще радянські шкільні підручники з історії. Текст статті «Про історичну єдність росіян та українців, сповнений фейків, маніпуляцій, перекручень та стереотипних штампів включили до списку тем із військово-політичної підготовки у Збройних силах Російської Федерації. Він користується, очевидно своїм власним хворим поняттям «історична росія», міфічна її концепція яскраво проілюстрована в тезі: «Москва – третій Рим», абсолютно не є можливою без України, навколо якої і базується вся велич росії, як держави давньої, в протилежному випадку, могутня збирачка Руських земель, перетворюється на улус Золотої Орди.

Розраховуючи на ідеологічне підґрунтя і могутність своєї, ще радянської мілітарної машини, путін ставив за мету блискавичне захоплення України. Ворожа техніка зайшла на територію нашої держави маючи маркування літерами латинського алфавіту. ЗСУ розвіяло головний путінський міф- про непереможність армії рашистів, і замість символу тріумфу, одна із латинських літер «Z», в росії, стала атрибутом піар-підтримки путінського режиму, цей символ разом ідеологією, був роздутий у масах, з метою ще більшого розбурхування в росіян імперського патріотизму, який виступає компенсатором тих проблем, які починають виникати через тиск світових санкцій. Цілком доцільно було б провести паралелі з аналогічним процесом, який відбувався в 20-тих роках минулого століття, в історіографію увійшов під назвою «фашизація мас». Знак, що набув масовості, особливо в соціальних мережах, ще раз підтверджує факт того, що політична воля лідерів московитського суспільства, є дзеркальним відображенням загальної думки і настроїв рабів-визволителів. Тоді ж як в цивілізованому світі «зетка» набула статусу новітньої рашистської свастики. Що ж до мети маркування техніки саме цими символами, можна висловити декілька припущень, що мають цілком логічне пояснення. Ці літери латинського алфавіту (Z, X, O, V), можуть означати як напрямки колони, так і рід військ і тактичних груп. Варто сказати, що подібне маркування могло послужити і тим, що латинські символи чітко виділяються на фоні кирилических букв, разом із тим більшість символів можуть бути

нанесені одним рухом, що пришвидшує процес маркування. Також слід зауважити, що для поширення культу «визволення», наявна в РФ символіка могла б бути відкинута, тому що, власне герб росії не може бути швидко відтвореним від руки, оскільки містить багато елементів, а для вірусного поширення очевидно потрібен примітивний і в той же час легкорозпізнавальним символ, роль якого виконує вище згадана літера.

Отже, підводячи ризик під вищенаведеними тезами, варто сказати, що окрім власне збройного україно-московського протистояння, роками вилаєся, і досі ведеться ідеологічно-інформаційна війна, що фактично в хронологічному плані довша, ніж теперішня фаза багатовікового змагання між нашою демократією, і московитським авторитаризмом, що в різних своїх формах проявлявся протягом всієї історії.

Проводячи історичні паралелі, можна чітко простежити весь еволюційний шлях російського імперіалізму, віддзеркалення тих процесів які були характерні Рос. імперії, СРСР і відстежуються в сучасній росії. Варто зазначити, що з кожною наступною формою державності росії, перетворення, що в кінці призводять до краху імперії протікають в геометричній прогресії.

Стосовно України, що чи не в перше на протязі всієї своєї історії набула суб'єктності, і нарешті сприймається як суверенне державне утворення, зараз знаходиться в найбільш сприятливих геополітичних умовах, заручившись підтримкою всього цивілізованого світу. Сьогоднішні події, мають всі перспективи до створення на їх базі, національного міфу, довкола якого, в його ще незавершеному вигляді відбувається консолідація державної нації, що і є базою для розбудови успішної, самобутньої, Європейської країни.

Abstract. In this article the author considers the information aspect of the Russian-Ukrainian war. Historical science was involved in understanding today's events. Examples of typical fakes, stamps, forgeries from the Russian Federation are considered. Vladimir putin's article "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians", which can be called an ideological manifesto of the future invasion, is analyzed. An explanation of Russian symbols was given, including the "Z" sign.

Key words: Russian-Ukrainian war, information confrontation, propaganda, myths, symbol "Z".

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фейкові новини. Вікіпедія URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8
2. Симукляр. Вікіпедія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D1%83%D0%BB%D1%8F%D0%BA%D1%80>
3. «Солнцепёк» рос. пропагандистський фільм URL: <https://solncepek-film.com/>
4. Автор фейка про «розп'ятого хлопчика» жалкує про свої слова і скаржиться на погане ставлення до Росії URL: <https://hromadske.ua/ru/posts/avtor-fejka-o-raspyatom-malchike-sozhaleet-o-svoih-slovah-i-zhaluetsya-na-plohoe-otnoshenie-v-rossii>
5. Брехню російських телеканалів про «двох рабів» та «розп'ятих хлопчиків» українці знешкодили гумором. URL: <https://uainfo.org/blognews/441571-brehyu-rosyskih-telekanalv-pro-dvoh-rabv-ta-rozpyatih-hlopchikov-ukrayinc-zneshkodili-gumorom.-foto-vdeo.html>
6. Розп'ятий хлопчик, два раби, бойові дядьколюбів - як Росія створює фейки // 10 запитань воєнкору.\ Історія без міфів. Youtube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=GXb22JQDujQ&ab_channel=%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%9C%D1%96%D1%84%D1%96%D0%B2
7. Слово і діло ; Stop Fake ; VoxCheck (з онлайн базою антології брехні політиків Nepravda.org) – Україна.
8. України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2016. Вип. 43. С. 165–179.
9. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь Ісакова Т., Гнатюк С., Дубов Д., Черненко Т., Баровська А. Київ. 2016, 108 с.
10. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник / за заг. ред. В. О. Жадька ; ред.-упор. : О. І. Харитоненко, Ю. С. Полтавець. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 356 с.
11. Горюхов В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія; ред. О. С. Онищенко. Київ: НБУВ, 2015. 330 с.
12. Кіслов Д. В. Інформаційні війни : монографія .Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 300 с.
13. Семен Н. Російські інтернет-ресурси як чинник інформаційної війни проти України. Дисертація. Рівне 2018, 250 с.

СТАНОВИЩЕ ЮДЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ БУКОВИНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

О. О. Ісупова, І. І. Мартинчук

Анотація. У дослідженні розглянуто єврейську етнічну громаду Буковини, долі євреїв у повоєнний період. Ми зупинились на вивченні долі конкретних особистостей з середовища єврейської громади, з'ясовуючи через їхні спогади соціально-економічний стан, пріоритети суспільного життя за радянської влади. Були з'ясовані чисельність, віковий склад, міграційні тенденції усередині єврейської людності. Розкриті фактори і напрямки діяльності єврейської громади Буковини у повоєнний період, з'ясовані стан суспільно-політичного життя єврейських громад у досліджуваній період.

Методами дослідження, які значно допомогли у вивченні історії євреїв Буковини, виступають методи історизму, ретроспективи та перспективи, що використані за-для реконструкції історичних подій та кількісно-статистичний метод для аналізу матеріалів, котрі пов'язані з етнодемографічними процесами.

Ключові слова: етнічна історія, єврейська етнічна спільнота, юдейська громада, Буковина, Україна.

Юдейська спільнота Буковини належить до найстарших і найбагатших у культурному сенсі єврейських громад світу. За останні кілька роки єврейський рух в Україні став впливовою суспільною силою. З'являються культурні та просвітницькі центри, клуби, недільні та загальноосвітні заклади освіти, дитячі табори тощо.

Етнічна ідентичність євреїв України – це відчуття спільності і, водночас, відмінності від інших етнічних спільнот, усвідомлення її представниками належності до єврейської світової спільноти. Цей принцип ґрунтується на визнанні основних духовних принципів існування єврейського народу, збереження ментальності, традицій, звичаїв, народних обрядів, національної мови й культури.

29 березня 1944 р. місто Чернівці було звільнено від румунсько-німецьких військ частинами 1-го Українського фронту. Тисячі євреїв-чернівчан та буковинців, депортованих до Трансністрії, отримали можливість повернутися до рідних місць. Ті, хто перебували в евакуації, поверталися до міста впродовж 1945–1946 рр. На відміну від євреїв центральної та східної частин України, буковинське єврейство було у кращому становищі: вони поверталися до своїх домівок, переважна більшість яких не постраждала від бомбардувань. З 4100 будинків у Чернівцях під час війни було зруйновано тільки 75 [30, арк. 6]. В порівнянні з довоєнним періодом, коли Чернівці були містом жвавого спілкування, гамірливим «Вавилоном», весна 1944 р. зустріла колишніх в'язнів мовчанням. У місті нараховувалося близько 20 тис. городян, переважно єврейської національності. Решта городян пішла разом з відступаючою румунською і німецькою арміями. Мертва тиша була у маленьких містах і містечках Буковини. «В таких містах як Сторожинець, Вижиця, Герца, Новоселиця в день приходу Червоної Армії не було жодної людини» – зазначалося у доповідній записці Чернівецького обкому КРУ [1, арк. 6].

Знесилені та залякані люди, босі, у лахмітті, що пережили нелюдські страждання, добиралися до міста повільним потоком. «Наша родина була розкидана по різних таборах Вінниччини. Але коли Червона армія нас визволила, ми вирішили дочекатися бабусю і тіток у Могилеві-Подільському і разом повертатися до Чернівців, – згадувала чернівчанка Клара Кац, яка разом з родиною пройшла жахиття таборів Печори, Сказинець та Могилева-Подільського. «Ми сіли на потяг, що мав привезти нас до Чернівців. Але тільки-но проїхали декілька станцій, почалося бомбардування фашистськими літаками. Всі люди повибігали, поховалися. Знову були вбиті і поранені. До Чернівців вирішили добиратися селами, пішки» [2]. Як правило, до Чернівців поверталися тільки жінки, діти та старі. Більшу частину чоловічого населення одразу після звільнення з таборів мобілізували до трудової армії на відбудову зруйнованих об'єктів.

Єврейський письменник Нафталі Серф-Кон, перебуваючи у Чернівцях восени 1944 р., у листі до Єврейського антифашистського комітету (ЄАК), так оцінював становище

буковинських євреїв у 1944 р.: «Після звільнення Червоною Армією євреїв з таборів та гетто Трансністрії повернулись до Чернівців, проте у місто їх не пустили. Людям довелося чекати у передмісті Жучка біля мосту по той бік Прута. Їх гнали, а в окремих випадках били, в місто не пускали...». Можна зрозуміти драматизм і трагізм ситуації містян, що прагнули якомога швидше опинитися вдома. Роки жакіть, знесилення породили у них страх майбутнього. «Етнічна клаустрофобія» часто змушувала євреїв неадекватно реагувати на життєві ситуації, а прикрі випадковості воєнного і повоєнного часу інтерпретувати як антисемітські настрої. Проте керівництво області повністю заперечувало жорстоке ставлення до депортованих, а їхнє призупинення перший секретар Чернівецького обкому КП(б)У І. С. Зеленюк пояснював небезпекою можливих бомбардувань міста фашистськими літаками та браком продовольства для новоприбулих чернівчан [3].

Три роки таборів сформували у колишніх в'язнів синдром недовіри до сусідів. Навіть, у місті їм було лячно перебувати у середовищі неєвреїв. «Нам вдалося добратися до Чернівців через передмістя Роша. Ми були такими страшними і брудними, що коли просили у людей попити води, на нас накричали як на собак. Ми були вражені. В таборах вінницькі жінки під страхом смерті кидали нам варену картоплю. А на батьківщині пошкодували дати води. Ніхто не зрадив нашому поверненню. Кому потрібні жебраки? – розповідала Клара Кац. – До свого будинку ми не пішли. Ми всього і всіх боялися» [2].

Економічна ситуація у Чернівцях після звільнення була вкрай важкою. Одним з проявів цього було жорстке нормування продуктів для населення. Для офіцерів Червоної армії існував офіцерський пайок, працюючим громадянам на продукти харчування видавалися талони. За майже повної відсутності товарів у крамницях існував чорний ринок з астрономічними цінами. «До війни моя мама була домогосподаркою, тому ніякої професії не мала і талонів на продукти у нас не було. В основному ми жили на те, що моя мама брала речі в людей, які вони не носили і продавала на ринку. За виручені гроші ми мали пару рублів на хліб», – згадувала чернівчанка Меліта Зейлер [2]. Серед продавців та перекупників було багато євреїв, і така ситуація створювала гострий соціальний антагонізм.

Буковинські євреї, що повернулися до своїх домівок, повинні були пройти перереєстрацію і заповнити анкету, що містила інформацію про національність, соціальну приналежність, політичну активність та ін. За даними секретаря Чернівецького обласного комітету КП(б)У І. Зеленюка, станом на 27 квітня 1944 р. у Чернівцях мешкало 17 341 особа єврейської людності, що складало 42 % від усієї кількості містян. Для порівняння: українців у цей час проживало 11962 особи, румунів – 6280 осіб, поляків – 5243 особи, росіян – 240 осіб, німців – 173 особи, угорців та чехів – 36.

Масове прибуття євреїв відбувалося не тільки у Чернівцях, а й в Хотинському та Сторожинецькому районах. Прибуття євреїв на Буковину відбувалося настільки швидко, що вже на 15 липня 1944 р. в усій Чернівецькій області нараховувалося 52570 євреїв (7,7 % від 674902 загальної кількості мешканців) [1, арк.4]. Щоправда, більшість їх була місцевого походження. До Сторожинця повернулося тільки 10 родин, що там раніше проживали, до Садгору – 5. З Трансністрії повернувся вцілілий син боянського цадика [4].

Документи повоєнної доби свідчать, що радянська влада особливо не виділяла категорію єврейських громадян, що повернулися з таборів. Ніякого статусу жертв постраждалих від фашистського геноциду влада, звісно, їм не надала, а Чернівецьку область розглядала як таку, що звільнена від окупантів і виходила з свого основного завдання – відновити та затвердити радянську систему управління на території Буковини у найкоротший термін та найповніше використати всі людські ресурси для переможного завершення війни. Національна приналежність і стать для остаточної перемоги не грали ніякої ролі. На противагу СРСР, у Румунії були створені Буковинське земляцтво, безперешкодно діяли єврейські благодійні громадські організації, надходила допомога від ДЖОЙНТу – саме отому частина євреїв Буковини сподівалася якнайшвидше перебратися до Румунії.

Першою проблемою, з якою зіткнулися колишні в'язні, була проблема житла. Як правило, корінні чернівчани не наважувалися займати вільні квартири, а прагнули

повернути свої помешкання. Проте, часто-густо, їхні квартири виявлялися заселеними. «Коли відступили німці, багато людей з міста виїхало. Утворився вакуум. Люди з Трансністрії хлинули в Чернівці і позаймали квартири. Ми спізналися трошки, тому що прожили рік у Кишиневі. А ті, хто приїхали в 45-му туди (у Чернівці), той жив у люксовських, прекрасних, чудових квартирах», – згадувала єврейка з Бессарабії Сара Шпитальник [5].

Активніші громадяни намагалися боротися з несправдою, йшли жалітися у радянські органи. Скарги на дискримінацію євреїв після реевакуації надходили у Єврейський антифашистський комітет. 18 травня 1944 р. С. Міхоеле та Ш. Епштейн направили В. Молотову від імені ЄАК листа, де вони звертали увагу радянського урядовця на перешкоди, які влада чинить щодо єврейського населення. Щоправда, лист залишився без відповіді. Згодом таке активне втручання ЄАК та лобіювання інтересів виключно представників єврейської людності стане причиною припинення діяльності ЄАК.

У жовтні 1944 р. РНК СРСР прийняла рішення про створення спеціального відомства – управління Уповноваженого РНК СРСР у справах репатріації. Щоправда, основне коло проблем, що вирішувало відомство, стосувалося репатріантів, які потрапили в німецьке рабство за межами СРСР. Буковинські євреї з Трансністрії належали до внутрішньопереміщених осіб, проте все одно підпадали під опіку управління. У Державному архіві Чернівецької області зберіглася довідка, датована 3 березня 1946 р., в якій йшлося про обстеження підприємств, на яких виявлено ряд осіб єврейської національності, що повернулися з Румунії та Трансністрії й «гостро потребують одягу. Їм видано грошову допомогу в сумі 300 карбованців» [6].

Слід зазначити, що з літа 1944 р. у Чернівцях почала діяти громадська організація «Раввинат», яка надавала матеріальну підтримку євреям, що повернулися з Трансністрії. Чутки про це швидко поширилися серед релігійних євреїв, що прискорило концентрацію сільських євреїв у місті. Активна діяльність єврейських громад міста одразу викликала насторогу та призвела до перших арештів. З вересня 1944 р. стали ширитися чутки, що влада хоче припинити діяльність Ради євреїв Буковини, а вже 7 грудня 1944 р. у причетності до підпільної єврейської організації, що займалася антирадянською агітацією, були звинувачені С. Дорежер, Ш. Коганський, Г. Абрагам, А. Злочевер, Г. Фурман та А. Барак. Вироком Особливої наради Г. Абрагама та Ш. Коганського позбавили волі на 8 років, А. Барака, С. Дорежера та Г. Фурмана – на 5 років таборів. А. Злочевер помер під час слідства 25 січня 1945 р. Впродовж 1944–1945 рр. були заарештовані рабин синагоги Ю. Давид, лікар-ветеринар М. Зомер, адвокати І. Бурдейник, З. Мольдацер, лікар-терапевт Г. Маргуліс та ряд представників єврейської інтелігенції [7]. Радянська влада жорстоко зреагувала на бажання євреїв зберегти самоврядування, а будь-які симпатії сіонізму розцінювала як антирадянську агітацію.

Гнітюча атмосфера невідомості була присутня у кожній єврейській родині. Навіть повернення до рідних місць не могло позбавити страху, який супроводжував їх упродовж трьох останніх років. І до війни, і за часів румунського правління, буковинські євреї усвідомлювали свою упослідженість, а війна ще раз підкреслила їхню несхожість та жорстоко виокремила серед інших народів. Тисячі хворих людей з порушеною психікою, що лякались кожного різкого руху, боялись вийти на вулицю; сотні інвалідів, що не могли самостійно пересуватися, доживали останні дні; тільки знесилені діти повертали до життя матерів, що з останніх сил дбали про їх майбутнє. Для багатьох колишніх в'язнів життя і далі було кошмаром, бо ті, хто вижили, винували себе у тому, що не змогли врятувати родину.

В 1944 р. до Чернівців з румунських трудових таборів повернувся Пауль Целан. Він продовжив своє навчання у Чернівецькому державному університеті, але уся його поетична творчість до кінця життя буде наскрізь пронизана болем втрати рідних. 1 липня 1944 р. в листі до товариша він напише: «Дорогий Еріх, на два дні в Києві (у відрядженні) і радий випадку написати лист, який швидко дійде до тебе. Твої батьки здорові, Еріх, ти не уявляєш собі, як багато. Моїх батьків розстріляли німці. В Краснопольці на Бузі. Еріх, ex Еріх...» [5].

Пауль Целан вважав себе винним у смерті матері, бо на ніч арешту батьків він не зумів відмовити їм, що в будинку залишатися не варто, врешті пішов один ночувати до друзів.

Ще один важливий момент невдалої, на нашу думку, повоєнної адаптації буковинського єврейства – безсилля розпочинати комерцію у країні і розуміння, що радянські закони не дозволяють приватну торгівлю і бізнес. Нова радянська дійсність не залишала їм ілюзій, а розбурханий війною антисемітизм поодинокими дикими вчинками змушував буковинських євреїв залишати рідну домівку.

Війна породила жорстокість. Чернівецькі євреї, що пережили життя у гетто, знали, що близько 20 000 чернівчан отримали авторизацію, яка врятувала їх від депортації. Але, повернувшись, знову зрозуміли свою упослідженість. Багаті змогли відкупитися при румунах, їм вдається це робити і при новій владі. Злякані новою агресивною радянізацією, обурені зневажливим ставленням, затравлені невідомістю, а нерідко просто безпорадні у незнанні мови, євреї Чернівців і Буковини нелегально, користуючись відкритими кордонами, почали емігрувати до Румунії.

У підсумку можна припустити, що важкий психологічний стан людей, що пережили нелюдські страждання у Трансністрії, виштовхував їх з рідних місць, де все нагадувало про довоєнне минуле. Легкі на підйом, готові до гірших часів, злякані новими чутками і старими спогадами, євреї Буковини прагнули швидше залишити радянську територію. Будучи вдячними Радянському Союзу за звільнення від фашизму, вони все одно інтуїтивно обирали Румунію, де сподівалися заховатися від радянських трудових мобілізацій, відбудовних робіт та влитися у єврейське життя. Поодинокий антисемітизм у буковинських селах та бойові дії Червоної армії проти УПА унеможлилювали відродження традиційних ремесл і промислів. Значна частина ортодоксальних сільських євреїв, не бажаючи асимілюватися та інтегруватися у міське середовище, покладалася на рішення своїх рабинів, які були прибічниками еміграції до Палестини. Агресивна радянізація, підозріле ставлення до місцевих пришвидшували відштовхування євреїв з Буковини, а економічний інтерес «нових» радянських чиновників до єврейської власності створювали умови для пришвидшення переселенського руху євреїв Буковини та звільнення місця для нових радянських управлінців.

Abstract. The study examines the Jewish ethnic community of Bukovina, the fate of Jews in the postwar period. We focused on studying the fate of specific individuals from the Jewish community, finding out through their memoirs the socio-economic situation, the priorities of public life under Soviet rule. The number, age, and migration trends of the Jewish population were clarified. The factors and directions of activity of the Jewish community of Bukovina in the post-war period are revealed, the state of social and political life of the Jewish communities in the studied period is clarified.

The research methods that have significantly helped in the study of the history of the Jews of Bukovina are the methods of historicism, retrospectives and perspectives used to reconstruct historical events and the quantitative-statistical method for analyzing materials related to ethno-demographic processes.

Keywords: ethnic history, Jewish ethnic community, Jewish community, Bukovyna, Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 817. 92 арк.
2. Інтерв'ю Яворської І. з Кларою Кац, Бертою Миюнц та Йосипом Борсуком. Чернівці, 2013, лютий.
3. Дробязко Л. Репрессированные еврейские писатели Украины (документы архивно-следственных дел и материалы их частных архивов). Нафтали Серф-Кон. *Голокост і Сучасність*. 2003. № 2. С. 16.
4. History of the Jews in the Bukovina. Tel Aviv: Olamenu, 1962. Volume 2. 230 p.
5. Інтерв'ю з В. Кіршенблатом. Чернівці, 2013, серпень.
6. Державний архів Чернівецької області. 1944. Спр. 35. Арк. 109.
7. Марусик Т. В. Єврейська інтелігенція Буковини і радянська влада (40-ві роки 20 ст.). *Проблеми історії*. Дніпропетровськ: Центр «Ткума», Запоріжжя: Прем'єр, 2005. Вип II. С. 106.

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТЕОРІЙ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЯВИЩЕ ВНУТРІШНЬОПАРТІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

В. В. Кирилюк, К. І. Мелєкєсєєв

Анотація. У роботі розглядаються внутрішньопартійні відносини з точки зору основних теорій політичної еліти. Проаналізовано походження поняття еліти. У роботі визначено можливі варіанти демократизації внутрішньопартійної взаємодії.

Ключові слова: історичний досвід, історична політика, партійна діяльність, досліджень роль і функцій партій, дослідження політичних еліт.

У всьому процесі цивілізаційного розвитку еліти виконують важливі соціальні функції, а діяльність політичних еліт є однією з основних складових політичного процесу. Історичний досвід свідчить, що стан суспільства і держави значною мірою залежить від здатності еліт визначати основні шляхи, напрями та завдання суспільного розвитку, реалізовувати сформовані державою ідеї та принципи. Часом політичні та економічні виклики змушують еліту працювати проти власних групових та індивідуальних інтересів, ставлячи «громадські» інтереси та «громадські інтереси» над егоїзмом. Особливо це сталося в Англії, Нідерландах, Німеччині, Франції та інших країнах Європи в 17–18 ст., на самому початку розвитку ринкових капіталістичних відносин і демократії в економічній сфері як особливої і конкурентної форми політичної влади. ситуація. Еліти того історичного періоду «діяли у протилежному напрямку», але виграли з країною. Все це досягається з точки зору теорії політичної еліти для вивчення політичних партій.

Політична партія – це організація людей, взаємодія яких є вертикальною та горизонтальною. Будь-яка політична партія складається з трьох основних частин: партійного керівництва (партійної еліти), рядових членів партії та їх прихильників. Система взаємодії між структурними елементами партії, враховуючи інтереси рядових партійців у прийнятті рішень усередині партії, та ступінь відкритості еліт всередині партії відображає рівень демократії всередині партії [1].

Діяльність політичних партій також спрямована на презентацію ідеологічних доктрин та ідей у суспільстві, формування стійких кіл прихильників цих ідей та просування свого політичного вибору під час виборів.

Водночас одна з головних небезпек у діяльності партії полягає в тому, що вони стають інструментами реалізації інтересів невеликої групи людей, які безпосередньо очолюють партію, - партійної еліти. У цьому випадку рядові партійці фактично позбавлені впливу на прийняття партійних рішень, реалізацію партійних програм і політики, процес висування кандидатів у представники всіх рівнів тощо.

Дослідження партійної діяльності в процесі політичного переходу має включати аналіз внутрішньопартійної комунікації. Неможливо представити повну картину процесу демократизації політичної системи без політичного дослідження внутрішньопартійних відносин і методів внутрішньопартійної боротьби серед впливових груп всередині партії.

Адже в умовах перехідного періоду на рівень демократії в країні впливає не лише політичний плюралізм і свобода слова, а й розвиток демократичних механізмів всередині партії.

Тому в сучасній політичній науці велике значення має вивчення ролі та ролі політичних партій в умовах демократичного становлення, аналіз системи внутрішньопартійних відносин між партійними лідерами та рядовими партійцями.

Некоректно говорити про демократизм політичної системи, сформованої державою, без вивчення внутрішньопартійних відносин, методів боротьби всередині партії, боротьби між владними групами. Адже в умовах формування демократичних правил політичної взаємодії на рівень демократії в країні впливає не лише плюралізм партій, а й рівень демократичного розвитку всередині партії. Тому в сучасній політичній науці надзвичайно

важливим є вивчення не лише ролі та ролі політичних партій у рівноправній демократії, а й системи внутрішньопартійних відносин між партійними лідерами та рядовими партійцями.

Дослідженню ролі, функції та внутрішніх відносин політичних партій у політичній системі присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Роль політичних партій у процесі демократизації є предметом міждисциплінарних досліджень, об'єктом аналізу представниками політології, соціології, історії, економічної науки, конституційного права та інших суспільних наук, а також неблаганний вплив сучасних політичних партій на Політичний процес Китаю. Спірні докази. суспільства.

Теорія еліти сучасної політичної науки є міждисциплінарним дослідницьким полем, що об'єднує політичну філософію, соціологію, теорію управління, державну політику, право, конституціоналізм, економіку, психологію та інші дисципліни.

Сфери досліджень еліт включають ротацію політичних еліт, роль еліт у державотворення, реалізацію державної політики та управлінських рішень, процес взаємодії всередині еліт, а також конституційний, правовий та інституційний аналіз, а також комунікаційний та процедурний аналіз основи політичних еліт [8, с. 503].

Соціально-політичні теорії виникли в античному світі і розвивалися паралельно з історією людської цивілізації, особливо становлення і розвитку націй.

Релігійно-міфологічні роздуми мислителів Стародавнього Єгипту, Китаю, Індії, Греції, Вавилону, Персії та інших країн відображали взаємозв'язок між могутністю і суспільним устроєм держави, існували з III по II тисячоліття до н.е. і схвалений Божими вказівками. Будь-яка спроба вбити їх вважалася викликом богам і суворо каралася.

Політичні вчення стародавнього світу включають природу та ієрархію державної влади, соціальну справедливість (вчення Птахтона, Єгипет, середина II тисячоліття до н. е.), мистецтво управління державою та її правові механізми (закони царів) Хаммура Вавилонський Хаммурапі Вавилонського (6 ст. до н. е.), про різні форми держави, включаючи демократію, олігархію та монархію (Погляди царя Дарія I та його вельмож Стана і Мегабіса, Персія, чотири тисячі років тому).

Поступово основними цілями політичних доктрин про державу стали визнання самодержавного правління, виправдання «теократії», одвічна потреба постійного підтримання існуючого порядку (пірамідної ієрархії влади та керівництва) у давньосхідних політичних структурах. По суті, нові форми раціоналізму – це політичні теорії (політичні пояснення), створені стародавніми китайськими філософами.

Фундаментальним питанням давньокитайської політичної думки було питання ефективного керівництва та оптимального управління у запеклій боротьбі за владу між багатими та спадковою аристократією (VI–V ст. до н. е.). Найвпливовіша концепція в історії політичної думки

У Китаї є конфуціанство і легалізм, які стали основою політичної культури китайської цивілізації, і мо даосизм, який доповнює китайську політичну теорію і практику.

Конфуцій (Кунфу, 551–479 рр. до н. е.), засновник найвпливовішої течії в китайській думці, вважав, що стабілізувати керівництво державою можна лише шляхом організації форм родової приналежності всередині сім'ї – за віком. На думку Конфуція, держава – це велика сім'я на чолі з імператором (імператором) – «Сином Неба», чия влада подібна до влади батька, і відносини між «шан» (правлінням) і «ся» (підпорядкування) схоже на сімейні стосунки Члени всіх кланових структур країни суворо дотримуються норм і ритуалів для досягнення «хорошого» політичного управління та лідерства над людьми, що забезпечить стабільність соціальної соціальної структури та безперебійне функціонування владного механізму Конфуцій вважав, що політика може ґрунтуватися лише на моральних якостях. Ідеальним для продовження він бачить переважно філантропію [10].

Таким чином, Конфуцій і його послідовники демонструють панування привілейованих станів, вихваляння провидіння, ідею досягнення внутрішньої гармонії між вищими і нижчими класами через перебільшення традиційних правил поведінки, систему етикету як найважливішу норму. і основою для стабілізації прогресивної думки.

Протягом століть конфуціанство, поряд з буддизмом і релігією Лао-цзи, було панівною ідеологією феодального панування. Китай. Проте за часів імперії Цін (VI–V ст. до н. е.) був запропонований інший підхід до проблеми оптимального політичного управління та стабілізації соціальної структури суспільства - доктрина права (заснована так званими «юристами»).

Мислитель цієї правової доктрини Шан Ян (400–338 рр. до н. е.) вважав, що формування суворої системи розпоряджень виконавчої влади – закону, розширення державного централізму, бюрократичного контролю над суспільством – є джерелом доброзичливості й справедливості в суспільстві. Теорія Шан Яна була «жорсткою» версією крайнього самодержавства, що призвело до краху фактичної реалізації законодавчих ідей наприкінці III ст. е. конфуціанство пізніше стало офіційною ідеологією китайської централізованої імперії.

Політична думка Стародавнього Китаю знайшла своє відображення в могістській егалітарній думці Моцарта (479–400 рр. до н. е.), а також у припущеннях про походження державного договору та відмові від усупільненої форми гуртожитку в даоській теорії, яка закликає повернутися до природного життя [11].

Тому давня китайська політична думка висвітлювала проблему стабілізації політичної структури під бюрократичним керівництвом самодержавного режиму, що стало неминучим результатом розвитку античної політичної думки.

У Конфуцій, Платон, Аристотель, Марк Тулій Цицерон, Марк Аврелій, Глазій, Фома Аквінський, Ніколо Макіавеллі, Томас Лоббс, Томас Гоббс, Жоабу Луї Монтеस्क'є, Жан-Жак Руссо, Джон Стюарт Мілль, Девід Юм, Герберт Спенсер, Фрідше та інші знаходимо у працях обґрунтування сутності політичної еліти та визначення основних напрямків її діяльності на різних історичних етапах розвитку філософської та політичної думки.

Класичну теорію еліт наприкінці 19 – початку 20 ст. представили Вільфредо Парето (Коло еліт, антиелітарна теорія), Гаєтано Моска (теорія правлячого класу) і Рональд Міхельс («Теорія залізного закону» – Олігархія).

При дослідженні різноманітних аспектів політичної еліти та політичного класу в сучасних умовах слід звернути увагу на таких постатей, як Р. Арон, Т. Боттомор, Дж. Хабермас, О. Гаман-Голутвіна, Т. Дай, Р. Даль, Р. Дарендорф, А. Лейпгарт, Д. Растов, Й. Шумпетер та ін.

Термін «політична еліта» вживається для позначення керівництва та груп, які керують усіма сферами суспільного життя та визначають «правила гри» та соціально-політичних взаємодій [5, с. 98].

На думку українського письменника М. Головатого, концепція політичної елітарності ґрунтується на тому, що «будь-яке суспільство поділяється на» виборну «меншість», яка керує суспільством, і «неорганізовану» більшість, яка є об'єктом управління. Ідея елітарності полягає в тому, що люди народжуються з даром, і наявність цієї якості визначає здатність найкраще виконувати функції влади в суспільстві» [9, с. 215].

Тому на різних етапах історичного розвитку люди висловлювали необхідність існування елітних соціальних груп. Так, Конфуцій наголошував на правлінні моральної людини, Геракліт писав про правління «кращої людини», а Платон – про правління «філософа» (мудреця). На думку Аристотеля, представники «середнього» класу могли правити заради загального блага в умовах поліції. У середньовічному релігійному вченні елітарний підхід знайшов своє втілення у феномені «кесареапізму» (поєднання світської і церковної влади).

Джерела досліджень взаємодії еліт можна знайти в працях Конфуція, Платона та Аристотеля. У працях давньогрецьких письменників слід звернути увагу на такі трактування принципу взаємодії політичних еліт. По-перше, у працях Платона поєднуються ейфоризм («добро та насолода») і раціоналізм («чеснота і знання»). Платон вважав, що вчинки знаті повинні підкорятися принципам обов'язку і справедливості. Грецькі філософи заклали основи раціоналізму для державництва, яке розвивалося пізніше в Новий час. При аналізі

ідеальної держави Платон підкреслює, що кожна соціальна група виконує свою власну функцію, не втручаючись у функції інших соціальних груп. Виходячи з твердження, що людина є суспільною (політичною) істотою, Аристотель протиставляє такі чесноти, як елітарна відповідальність і справедливість, не служінню особистості, а служінню суспільному (місто-державі) благу.

Крім того, у внутрішній структурі політичних партій існують різні групи політичних еліт, які змагаються за домінування внутрішньопартійних відносин. Саме поліполія партійної структури дає рядовим членам реальний вибір серед конкуруючих елітних груп, а існування внутрішньопартійної політичної конкуренції унеможливорює олігархію. При такому підході вибори є інструментом відбору еліти. Відбір внутрішньопартійних еліт і боротьба за владу на національному рівні невіддільні від участі рядових партійців, що є основним критерієм розвитку внутрішньопартійної демократії та демократизації політичної системи. всі. Насправді первинна виборча система на практиці частково відображає розуміння «вибіркової поліполії».

Виходячи з цього, головна причина інертності політичної системи полягає в особливості відносин всередині партії. Однією з причин є олігархічність політичних партій, що зумовлено особливостями національної партійної системи. Партійні організації посткомуністичних країн переходять від радянського досвіду партійної структури до внутрішньопартійної демократії. Іншою причиною олігархії політичних партій є недосконала виборча система, що впливає на нестабільність партійної системи. Він прямо вказав на зв'язок між функціонуванням політичної еліти та виборчою системою.

Зокрема, він встановлює такий зв'язок між типом виборчої системи та формуванням тієї чи іншої форми партійної системи:

1) пропорційна виборча система визначає появу багатопартійної системи, яка характеризується існуванням автономних політичних партій із жорсткою внутрішньою структурою;

2) мажоритарна виборча система з абсолютною більшістю створює партійну систему, в якій політичні партії проводять гнучку політику та шукають компроміс;

3) мажоритарна виборча система з відносною більшістю веде до формування двопартійної системи [6].

Важливо відзначити, що партійне керівництво (еліта) не схильне до демократизації внутрішньопартійних відносин, боячись втратити свій вплив усередині партії. Однак погана комунікація всередині партії, нездатність рядових партійців приймати партійні рішення, замкнутість партійних еліт не сприяють розвитку партії.

Не відкидаючи аргументів на користь централізації партійного керівництва, діяльність партійних еліт слід розглядати з точки зору легітимності їх діяльності. Адже демократизація партійних структур передусім має на меті підвищити рівень легітимності рішень, що приймаються керівництвом партії.

Для подолання олігархізму партійної структури необхідно забезпечити вплив рядових членів партії на політику партії, обрання та висунення кандидатів, процес прийняття рішень партійною організацією на місцевому та центральному рівнях, свободу дебатів усередині партії, а також критика партійної політики та рішень. демократія.

Досвід партійного життя нашої країни в незалежних умовах свідчить про недемократичність партійного процесу та діяльності партійної еліти. Алгоритм висування кандидатів, які представляють кожную партію в посттоталітарному суспільстві, майже однаковий: проекти списків кандидатів формуються кулуарно представниками партійної еліти, а кандидати формально затверджуються партіями на з'їзді.

Роль внутрішньопартійних відносин надзвичайно важлива і впливає на розуміння природи політичних партій. Моріс Дюверже визначає поняття «партія» так: «Партія - це не просто громада, а сукупність громад, багатьох невеликих асоціацій (відділів, комітетів, місцевих асоціацій тощо), розкиданих по всій країні, пов'язаних координаційним Члени партії включені в чіткі інституційні рамки, в якусь більш-менш складну інфраструктуру...

У сучасних політичних партіях інфраструктура дуже важлива: вона встановлює загальні рамки її членства, забезпечує форму комунікації, визначає, як Обирають лідерів і їх владу. Вона часто пояснює, чому одні партії сильні та успішні, а інші слабкі» [6].

Різні моделі внутрішньопартійної діяльності, що використовуються в розвинених демократіях, сприяють розвитку конкурентного середовища для внутрішньопартійних еліт. Найефективніший спосіб радикально змінити партійну структуру в бік демократизації – запровадження первинних виборів.

Залучення рядових членів партії до розвитку партії та процесу прийняття рішень підвищує довіру до партійних еліт, тим самим дає змогу міжпартійним угодам і компромісним рішенням загалом отримати більший ступінь легітимності політичної влади. Такий шлях внутрішньопартійних відносин є запорукою стабільності політичної системи країни. Демократизація внутрішньопартійних відносин знижує рівень конфлікту шляхом розвитку консенсусної демократії.

Тому, з точки зору теорії еліти, внутрішньопартійна взаємодія є важливим чинником демократизації внутрішньопартійної діяльності та політичної системи всієї країни. Конкуренція між політичними партіями на виборах та здатність груп інтересів вільно висловлювати свою думку є ключовими ознаками плюралістичної демократичної моделі, яка створює надійні зв'язки між правителями та підлеглими. Ці інституції характеризуються високим ступенем внутрішньої підзвітності, а лідери політичних груп підзвітні своїм рядовим членам.

Abstract. The paper considers intra-party relations from the point of view of the main theories of the political elite. The origin of the concept of elite is analyzed. The paper identifies possible options for democratization of intra-party interaction.

Keywords: historical experience, historical policy, party activity, research of the role and functions of parties, research of political elites.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Байме К. Політичні теорії сучасності / пер. з нім. М. Култаєвої, М. Бойченка. Київ: Стило, 2008. 396 с.
2. Бусова Н. А. Делиберативная модель демократии и политика интересов. *Вопросы философии*. 2002, № 5. С. 45–58.
3. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер; пер. с нем. А. Ф. Филиппова, П. П. Гайдено // Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. С. 644–706.
4. Гаман-Голутвина О. Определения основных понятий элитологии. *Политические исследования*. 2000, № 3. С. 97–103.
5. Дюверже М. Политические партии. Москва: Академический проект, 2000. Режим доступа: http://www.read.virmk.ru/d/duverge/duv_1121.html
6. Качанов Ю. Политическая топология: структурирование политической действительности. Москва, 1995. 223 с.
7. Ковалевський В. О. Політична еліта в системі регіональних інформаційних інтеракцій у сучасній Україні. *Еліти і цивілізаційні процеси формування націй*. Київ: ТОВ УВПК «ЕксОб», 2006. Т. 2. С. 501–511.
8. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Київ: Артєк, 2001. 224 с.
9. Якименко Ю. Особливості еволюції партійної системи України у 2004–2007 рр. *Політичний менеджмент*. 2008, № 2 (29). URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=83&c=2033>
10. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Республика, 1994. 527 с.
11. Арон Р. Этапы развития социологической мысли. Москва: Прогресс, 1993. 608 с.
12. Бодуен Ж. Вступ до політології. Київ: Основа, 1995. 174 с.
13. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.

СТВОРЕННЯ «ВОЛКАН» ТА ТМТ ЯК РЕАКЦІЯ НА ГРЕЦЬКИЙ РАДИКАЛІЗМ

С. В. Костюк

Анотація. У даному дослідженні представлена інформація про розвиток подій на Кіпрі під час провідної діяльності турецьких організацій «Волкан» та ТМТ. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму, об'єктивності, критичного мислення та порівняльний підхід. Дослідження даної тематики полягає у вивченні поставленої проблеми, щоб дати оцінку турецьким організаціям на острові, визначити головні ідеї цих формувань та передумови їх виникнення.

Ключові слова: ЕОКА, ТМТ, греки-кіпріоти, турки-кіпріоти, Волкан, Кіпр.

Розвиток відносин турецької та грецької спільнот на Кіпрі має велике історичне значення. Кіпр приваблював ще з давніх часів потужні європейські країни і східні. Серед них дві потужні на сьогоднішній день держави як Туреччина та Греція. Слід зауважити, що ці держави в історичній ретроспективі не завжди підтримували стабільні дипломатичні відносини. В першу чергу це стосується війн, які велися як з однієї так і з іншої сторони. Слід підкреслити, що майже кожна країна воювала зі своїми сусідами. Тому у вічному протистоянні між турками та греками провідну роль відіграє геополітичний фактор – боротьба за гегемонію.

Це ж саме можна і сказати про відносини Туреччини з Росією. Під час правління першого президента Турецької республіки, Мустафи Кемаля Ататюрка, розвиток відносин між турками та греками отримав позитивний характер. Дипломати активізувалися і відновили більш-менш нейтральний характер відносин між обома сторонами. Тому Ататюрк та його прихильники зробили крок вперед на шляху до європейської демократії. Його реформи та ідеї мали під собою демократичні основи Заходу. Таким чином вся його діяльність була сформована початком модернізації світської Туреччини на західних тип.

Формування двох етнічних груп на Кіпрі спричинило розподіл цього острова на два табори, а саме турецький та грецький. Тисячолітнє правління Османської імперії закріпило за Кіпром значну частку турецького населення, яке все ж таки мало відносно менший відсоток чим грецьке населення. Після Османської імперії до влади на Кіпрі прийшли британці, які виходили перш за все зі своїх власних інтересів. Британська адміністрація розглядала острів як стратегічний пункт після Першої світової війни. Для британців було важливим балансувати між греками-кіпріотами та турками-кіпріотами, щоб зберігати свій вплив на обидві громади.

Під час довготривалої окупації Кіпру у грецькій спільноті виникла своя радикальна ідеологія, яка пізніше привела до повного розподілу острова на дві частини. Греки-кіпріоти плекали ідею енозісу, яка мала на меті приєднати острів до Греції й у 1955 р. вони створили радикальну організацію ЕОКА в яку входили тільки грецькі радикали [1]. Ідеологія організації ЕОКА передбачала знищення британського панування шляхом збройної боротьби. Ці агресивні заходи з боку греків-кіпріотів показали їхнє бажання діяти радикально і рішуче. Відкинувши дипломатію та спроби домогтись своїх цілей шляхом перемовин, греки-кіпріоти розпочали військові дії, які базувалися на принципах терору, диверсій та партизанської боротьби.

Звісно такі провокаційні дії знайшли лише обурення і негативну критику з боку турків-кіпріотів. Річ у тому, що окрім знищення британців, грецькі радикали планували й зачистку острова від усіх не грецьких елементів. Тобто турків-кіпріотів, які проживали на цьому острові багато років разом з грецькими сусідами також мали знищити, щоб таким чином грецькі радикали змогли приєднати Кіпр до Греції. У відповідь на створення терористичної організації ЕОКА, турецька спільнота острова у 1956 р. утворила своє збройне формування під назвою «Волкан» [1].

Створення цих організацій мало негативний характер для обох спільнот Кіпру. Перш за все це посилювало суперечності між обома громадами. Якщо під час османського панування стосунки греків-кіпріотів і турків-кіпріотів були відносно нормальними, то під час правління британської адміністрації у грецькій частині острова виникла гостра потреба в незалежності. Хоча звісно у створенні ЕОКА була задіяна лише певна частина осіб греків, а не все населення. Тож якщо греки-кіпріоти створили ЕОКА, щоб отримати незалежність та позбутися від «не грецьких елементів» суспільства, то турки-кіпріоти утворили «Волкан» на протиположному грецькій ЕОКА, щоб захиститися від грецьких радикалів і зберегти людські життя. Організація «Волкан» загалом діяла з 1955 по 1958 рр., а також грецька сторона надає інформацію, що організація фінансувалася Туреччиною і на Кіпрі мала підтримку з боку британської адміністрації [6]. Ця інформація цілком можливо відповідає дійсності якщо взяти до уваги той факт, що турки завжди відповідально ставилися до своїх громадян і дбали про їхній добробут.

Надаючи туркам-кіпріотам зброю з Туреччини, уряд Анкари мав намір захистити своє населення приховано зробивши це через морську контрабанду. Це саме твердження цілком реально застосувати і до грецької спільноти Кіпру виходячи з того, що зброя їм була потрібна для активної військової кампанії одного проти всіх. Радикалізм членів ЕОКА проявлявся в першу чергу у залякуваннях та вбивствах власних громадян. Ця політика була сформована як комплекс ідеології енозісу, що передбачував першість греків і невизнання усіх інших національностей на Кіпрі. В більшості випадків це стосувалось турків-кіпріотів, хоча страждали й греки.

Щоб запобігти грецькій ідеології енозісу, турецька громада острова заснувала власну ідеологію, що мала назву таксіма, вона мала на меті розподіл острова між турками та греками [6]. В протистоянні між обома спільнотами, варто зазначити риси боротьби обох громад. Греки-кіпріоти передбачали захоплення Кіпру шляхом збройної боротьби та масових вбивств. У цьому їм активно допомагав режим чорних полковників в Афінах, який надавав їм озброєння та іншу фінансову допомогу. В той час як турки-кіпріоти вели оборонну кампанію проти своїх сусідів. Турецька частина острова була змушена оборонятися від грецьких радикалів задля збереження власного суспільства. Тобто головною причиною створення організації «Волкан» була ціль захистити турецький елемент населення Кіпру.

Слід зазначити, що ЕОКА та «Волкан» були засновані таємно, щоб ніхто з сторони противника про це не дізнався, але це було тимчасово адже у 1955 р. ЕОКА розпочала криваву війну проти усіх хто перебував на острові, зокрема постраждало місцеве населення турків-кіпріотів, які взагалі не мали наміру воювати з греками. Так під час футбольного матчу Четинкая, грецькі радикали напали на місцевих турків-кіпріотів і жорстоко їх побили, а після цього інциденту в столиці Кіпру пролунали перші вибухи [5]. Звірське ставлення до своїх сусідів викликало в них почуття страху й саме тому турками-кіпріотами була заснована організація «Волкан».

Існування такої організації ставило під сумнів нейтральність у стосунках між обома спільнотами. ЕОКА, яку очолив полковник Гривас лише загострила суперечності між греками-кіпріотами та турками-кіпріотами, а також посилювала ненависть між громадами Кіпру [6]. Своєю терористичною діяльністю бійці ЕОКА планували вигнати британців із Кіпру, а турків-кіпріотів знищити. Радикали з цієї організації скоріш за все планували провести етнічну чистку в колі турецького середовища. І дуже можливо, що це й відбулось. Адже британці виявилися байдужими до кіпрського питання, греків воно не дуже хвилювало і лише турки втрутилися у цю проблему.

Хоча методи залякування радикали ЕОКА використовували як проти турків так і проти греків. Турецькі дослідники стверджують, що на території турецької громади були свої майстри, які виготовляли вибухівку та зброю, також турки заявляють, що «Волкан» навпаки не співпрацювала з британською адміністрацією, британці навіть слали шпигунів до цього формування [5]. Це свідчить про те, що британці також з підозрою ставилися до

цієї організації і хотіли все більше дізнатися про її структуру. Якщо британська адміністрація ставилась вороже до ЕОКИ та «Волкана», то це фактично спростовує ту грецьку думку, яка наголошує на співпраці британців з турками-кіпріотами.

23 листопада 1957 р. Рауф Денкташ, Бурхан Налбантоглу і Мустафа Кемаль Танрисевді розпочали процес створення нової оборонної організації, яка мала назву Турецька організація опору (ТМТ) [1]. Фактично ТМТ була модернізацією «Волкана», можна зазначити, що це був її прототип. Як і Волкан головною метою цієї організації був захист турків-кіпріотів. Організація опору мала слабке озброєння, тому твердження Туреччини, що на Кіпрі були майстри, які самі забезпечували ТМТ озброєнням є мало ймовірним.

Створення ТМТ не зупинило агресивні та насильницькі дії з боку терористів ЕОКА. Навпаки, бійці цієї організації поширили свої злочини і розпочали активну боротьбу проти турків-кіпріотів. Так 21 грудня 1963 р., члени ЕОКА вчинили різанину турецьких сусідів, яка увійшла під назвою «Криваве різдво» [4]. Збройна боротьба тривала і це спричинило збільшення жертв від цієї війни з обох сторін конфлікту. Кіпрський конфлікт на момент його раннього етапу мало кого цікавив. Увагу Європа приділяла більше Холодній війні та власним проблемам. Ось чому більшість країн, окрім Туреччини, Греції та Британії його проігнорувало.

Вже в серпні 1958 року з молоді був сформований перший осередок ТМТ, який відправили до Туреччини на навчання [1]. Турецька допомога в цьому плані є основною. Адже без допомоги турків, турецьке населення Кіпру залишилося би один на один з грецькими радикалами. Та й взагалі якщо б не діяльність Туреччини життєздатність ТРПК була би під питанням. Тому важливу роль у допомозі ТМТ відігравала Туреччина, яка є гарантом безпеки турків-кіпріотів.

Сама організація ТМТ вказує на прямі відносини з «Волканом», а також зазначається, що до Турецького руху опору входили також місцеві оборонні організації турків-кіпріотів [2, с. 15]. Така позиція свідчить про те, що в турків-кіпріотів існувала своя симтема державотворчого процесу. Тобто в турецької спільноти острова була відповідна система державних адміністрацій так само як і у греків-кіпріотів.

ТМТ мав війська чотирьох різних рівнів, а саме:

Загін: складався з 5–8 моджахедів.

Ескадрилья: складалася з 5–8 загонів.

Батальйон: складався з 5–8 рот.

Правий борт: складався з 5–8 батальйонів [3].

Таким чином, ТМТ мали власні військові сили, які допомогли туркам-кіпріотам вистояти проти греків-кіпріотів з організації ЕОКА. Фактично створення ЕОКА, «Волкан» та ТМТ ознаменували повний розкол двох спільнот у їх взаємовідношенні. Повний провал у дипломатії і ворожнеча були наслідками створення подібних організацій. І все почалось через бажання грецької сторони здобути незалежність. Після турецької військової операції в 1974 р. на острові утворилось нове державне формування. А кіпрська проблема й до сьогодні залишається однією з невирішених задач Європейського союзу.

Annotation. This study provides information on developments in Cyprus during the leading activities of the Turkish organizations Volkan and TMT. The methodological basis of the work is a systematic approach, the principle of historicism, critical thinking and a comparative approach. The study of this topic consists in studying the problem posed in order to assess the organization of Turkish organizations on the island, to determine the main ideas of these formations and the prerequisites for their emergence.

Keywords: EOKA, TMT, Greek Cypriots, Turkish Cypriots, «Volkan», Cyprus.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Yalçın Bayer. Yalçın Bayer'in kaleminden son günlerde tartışılan Türk Mukavemet Teşkilatı, 2022.
2. Dilek Yiğit Yüksel. Kıbrıs'ta Yaşananlar ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957–1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi: AAM Derg.* 2018 ; 34 (2). С. 311–376. ;

3. Türk Mukavemet Teşkilatı ne zaman kuruldu, görevi nedir? Türk Mukavemet Teşkilatı nedir? URL: <https://www.aksam.com.tr/trend/turk-mukavemet-teskilati-nedir-turk-mukavemet-teskilati-ne-zaman-kuruldu-gorevi-nedir/haber-1241880>, 2022;
4. Türk Mukavemet Teşkilatı'nın efsane ismi: Ringo Çetin. URL: <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/turk-mukavemet-teskilatinin-efsane-ismi-ringo-cetin-6946039/>
5. Ahmet Tolgay. "Volkan" örgütü / Keçiler ve futbol / Bisiklet", Kıbrıs Gazetesi. URL: <https://www.kibrisgazetesi.com/volkan-orgutu-keciler-ve-futbol-bisiklet-makale,6093.html>, 2018.;
6. «Bołkav» Volkan. URL: <http://www.polignosi.com/cgibin/hweb?-A=2085&-V=limmata>.

УДК 930.85:061](477.85/.87)

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ГУЦУЛІВ

М. К. Коцюруба, І. В. Пятницькова

Анотація. У статті розглядається діяльність громадських організацій спрямована на збереження традицій гуцулів, їх популяризацію в Україні та за її межами. Визначено та проаналізовано напрями роботи «Об'єднання гуцулів західної діаспори», Всеукраїнського товариства «Гуцульщина». Охарактеризовано окремі громадські ініціативи пов'язані із організацією виставок, фестивалів. Зазначені напрями діяльності є ефективнішими методами збереження гуцульської традиційної культури.

Ключові слова: гуцули, традиції, культура, фестивалі.

Гуцули є однією з найбільш відомих етнографічних груп українського народу. Їх культура є достатньо колоритною, багато в чому завдяки унікальному середовищу існування. Традиційне проживання в українських Карпатах відобразилося у стилі життя, культурі та традиціях цієї етнографічної групи. Саме завдяки своїй незвичайності гуцули часто ставали предметом вивчення істориків та етнографів, а також героями художніх творів. І навіть при цьому їх історична спадщина на сьогоднішній день потребує збереження. Адже в умовах глобалізації та технічного процесу культурні, мовні особливості окремих етнографічних груп населення поступово втрачаються. Все це спричиняє занепад традицій народних ритуалів та звичаїв. А в результаті, стає причиною масштабних змін в культурі цілої нації. Це визначає актуальність вивчення методів та способів збереження історичної спадщини гуцулів, дозволяє з'ясувати їх здобутки та прорахунки, виявити найбільш дієві серед них для подальшого розвитку вказаного процесу.

Важливе значення в збереженні та популяризації традиційної культури гуцулів відіграють громадські організації. Вони організовують виставки, фестивалі, стають ініціаторами створення приватних музеїв, видають науково-популярну літературу тощо. Все це робиться на добровільно-меценатських засадах, однак, частіше за все, стає найефективнішими методами збереження тих чи інших гуцульських пам'яток, традицій чи предметів культури, побуту, одягу тощо.

У сучасній історичній, етнографічній нації створено ряд ґрунтовних робіт з історії, культури, побуту гуцулів. Серед них дослідження Ю. С. Буйських, О. О. Васянович, Величко Т., Мусієнко І. [1; 2; 6]. Збереженню культурної спадщини присвячена стаття К. Гончарової [4]. Проте, питання діяльності громадських організацій у процесі збереження традиційної культури гуцулів залишається не вивченим.

Мета статті полягає у вивченні способів та методів збереження історичної спадщини гуцулів громадськими організаціями в сучасній Україні.

Громадські організації, що займаються збереженням та популяризацією традиційної культури гуцулів діють як в межах України, так і закордоном. Серед представників української діаспори протягом ХХ ст. було створено кілька організацій гуцулів. Найактивнішими серед них були Товариство св. Юрія Переможця в Торонто, Товариство

ім. Марка Черемшини, Товариство «Прут» у Гамільтоні, Товариство «Черемош» у Філадельфії, Товариство ім. Олекси Довбуша в Баффало.

8–9 червня 1985 р. у канадському місті Вайленді на Надзвичайному всегуцульському з'їзді вирішили об'єднати розрізнені гуцульські організації в «Українське Світове Об'єднання Гуцулів» (УСОГ). У 1993 р. об'єднання було перейменоване на Об'єднання гуцулів західної діаспори. Серед основних завдань представники організації називають збереження, відновлення та поширення гуцульських традицій, звичаїв і культури. Однак, часто опікуються її члени й загальними питаннями культури України. Друкованим органом товариства став журнал «Гуцульщина», у якому публікували розвідки з історії, культури гуцулів, огляди проведених заходів [5]. Провідною діяльністю Об'єднанням гуцулів західної діаспори стала організація конгресів, з'їздів та храмів.

Перший конгрес гуцулів був організований у серпні 1993 р. у м. Івано-Франківську. Мета Конгресу полягає у тому, щоб уперше зібрати вихідців із Гуцульщини, організувати їх у Міжнародну Асоціацію Гуцулів, при якій заснувати видавничий центр.

Спільнотою було проведено дванадцять з'їздів. Останній був проведений 9 червня 2001 р. в Канаді. На ньому було прийнято рішення про припинення діяльності Об'єднання гуцулів західної діаспори. Основними причинами такого рішення стали: старіння та смерть більшості членів організації, які були найактивнішими учасниками; широкі можливості для особистого спілкування та відвідування України; у зв'язку зі створенням гуцульських товариств в Україні відпала необхідність в існуванні двох центрів координації співпраці гуцулів [5].

Тематичне спрямування мало проведення храмів, що були приурочені різним історичним подіям. Це були багатолюдні зібрання, які давали змогу землякам, приятелям та знайомим зібратися для того, щоб поділитися спогадами, розповісти про здобутки й розробити плани на майбутнє. Традиційним закінченням храмів були виступи художньої самодіяльності. Варто підкреслити, що учасники і з'їздів, і храмів завжди були одягнені в традиційне гуцульське вбрання, збереженню і створенню якого надавали великого значення. Традиційними стали святкування Дня соборності України 22 січня, Дня незалежності України 24 серпня [5].

В Україні провідну роль на сучасному етапі у збереженні історичної спадщини гуцулів відіграє громадська організація Всеукраїнське товариство «Гуцульщина», що було створене у 2015 р. Своім завданням організація в статуті визначила сприяння органам місцевого самоврядування, виконавчої влади та громадським організаціям у пошуку шляхів перспективного соціально-економічного розвитку регіону Гуцульщини, а також налагоджувати співпрацю з даних питань з центральними органами влади та іншими регіонами. Також товариство активно проводить роботу спільно із зацікавленими установами, відомствами та організаціями направлену на збереження історичної та культурної спадщини гуцулів, підтримку майстрів народної творчості і прикладного мистецтва, письменників та видавців [8].

Для виконання своєї мети «Гуцульщина» організовує Міжнародні Гуцульські фестивалі, виставки народної творчості і прикладного мистецтва, культурно-просвітницькі заходи для ознайомлення широкого загалу з історичною спадщиною, архітектурою, традиціями, побутом гуцулів, регіональні та міжнародні конференції, круглі столи з різних аспектів соціально-економічного, державно-політичного, культурно-духовного розвитку регіону Гуцульщини та збереження надбань гуцульської культури. Крім того, одним з шляхів популяризації знань про гуцулів товариство визначило видання власного журналу «Гуцульщина», ведення інтернет-сторінки та сторінки в соціальних мережах тощо. Особливо активно організація намагається залучати до власних заходів молодь, а також діячів з діаспори [8].

Достатньо вагому роль для популяризації знань та історичної спадщини гуцулів мають Міжнародний фестиваль гуцулів, про який вже йшлося вище. Він проводиться щорічно з 1991 р. і покликаний сприяти збереженню, відродженню та популяризації

гуцульської культури та мистецтва. Окрім оглядів-конкурсів а краще виконання гуцульських пісень, танців, мелодій, аматорських відеофільмів, гуцульського гумору, концертів, виставок-продажів виробів гуцульських майстрів та спортивних змагань, під час фестивалю відбувається узагальнення результатів досліджень присвячених гуцулам: науково-практичні конференції, круглі столи, симпозіуми тощо. Все це сприяє тому, що в певному місці зустрічаються дослідники, підприємці, народні майстри та туристи, які зацікавлені в збереженні та відновленні історичної спадщини гуцулів [7].

Кожного року фестиваль проходить на новому місці на території сіл та містечок Гуцульщини. Це робиться з метою привернути увагу до того чи іншого населеного пункту й показати його особливості і в той же час сприяти збереженню історичної спадщини і на даній території. Ускладнилося проведення фестивалю в останніми роками у зв'язку з пандемією спричиненою коронавірусом. У 2020 р. фестиваль мав пройти у містечку Косів, однак через пандемію не був організований. Його перенесли на наступний рік, однак зважаючи на сучасну епідеміологічну ситуацію маловірогідно, що він буде проведений належним чином. Однак, у фестивалю є й певні організаційні здобутки в 2020 р. Голова товариства «Гуцульщина» Дмитро Стефлюк повідомив громадськості, що за наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 25 червня 2020 р. Міжнародний фестиваль гуцулів отримав статус державного, а тому буде отримувати підтримку як матеріальну, так і інформаційну зі сторони центральної української влади [10].

За громадської ініціативи у регіоні проводяться різноманітні фестивалі традиційної культури. У 2020 р. на Закарпатті був проведений перший он-лайн фестиваль Folk-fashionfest «Гуцульська ватра» 2020, де було представлено зразки гуцульської моди в сучасній інтерпретації. Дійство відбувалося на свіжому повітрі й було обмежене за очними учасниками, однак всі бажаючі могли слідкувати за ним з власного гаджету. Організаторами фестивалю стала закарпатська школа моделей «A'Star». Його очільниця Анна Феєр у своєму виступі на відкритті зазначила: «Орнаментальне, колористичне і технічне багатство гуцульської вишивки, якою гуцули прикрашали і прикрашають одяг – сорочки, кептарі, сердаки, капчури тощо – це джерела натхнення і поштовх для роздумів модельєрам, які працюють в стилі etno-fashion». Відповідно, фестиваль покликаний зберегти та відродити традиційні гуцульські орнаменти, показати, що вони можуть бути модними та сучасними, а не тільки представленими в музейній експозиції [11].

З 2004 р. на Коломийщині Івано-Франківської області проводиться фольклорно-етнографічний фестиваль «Коломийка». У 2019 р. він відбувся вже в 15 раз. Його метою організатори також називають відродження та збереження автентичного фольклору, вивчення духовного багатства українського народу, пізнання етнографічних культур різних країн та популяризації жанру коломийки. До програми фестивалю входять виступи народних колективів, виставка-ярмарок майстрів народної творчості, дитячі ігрові майданчики, конкурси народної творчості тощо. У 2020 р. фестиваль також не проводився [9].

На Гуцульщині культивуються й гастрономічні фестивалі, покликані на збереження унікальних рецептів традиційної кухні. Зокрема, створення «гуцульської бриндзи», яка навіть є зареєстрованою як географічний бренд, бо творці вказаного сиру стверджують, що виготовити його можна лише в Карпатах. Фестиваль проходить в Рахові починаючи з 1999 р., і є щорічним підсумком сталого розвитку традиційного вівчарства на території Рахівщини. Крім того, саме фестиваль сприяє відродженню цієї справи та поширенню відомостей про існування «Гуцульської бриндзи». Крім частування сиром, під час фестивалю відбуваються виставки народних майстрів та виступи місцевих, переважно, фольклорних колективів.

Громадськість долучається до проведення фестивалів, організованих місцевими музеями. Серед них, у 2018 р. був започаткований у 2018 р. Національним музеєм народної архітектури і побуту України в Пирогово на Київщині – фестиваль гуцульської культури «Граждаfest». Його особливості полягає у тому, що це перший масштабний захід, присвячений популяризації і розвитку гуцульських традицій на території центральної України. Захід відбувся за підтримки Косівської районної держадміністрації та Косівської

районної ради, Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, Львівської національної академії мистецтв, Регіонального центру народного мистецтва «Гуцульська гражда». До участі були запрошені фольклорні вокальні, інструментальні та танцювальні колективи з Косівщини [11].

Під час проведення заходу відвідувачі мали змогу ознайомитися з виставкою гуцульських художніх промислів та ремесел, а також авторською колекцією гуцульських ліжників від майстринь Яворівщини і Косівщини. На ярмарку були представлені вироби гуцульських народних майстрів різьблення по дереву, сирної пластики, бондарів, мосяжників тощо. Окреме місце на фестивалі було відведено презентації гуцульського народного вбрання від сучасних колекціонерів. Для відвідувачів було проведено майстер-клас, на якому всі охочі могли дізнатися секрети завивання гуцульських переміток та хусток, а також приміряти гуцульський народний стрій. На фестивалі можна було продегустувати продукти місцевої гуцульської кухні, зокрема полонинські сири – будз, вурду, бринзу. Усі охочі мали змогу взяти участь у гуцульських народних іграх та забавах, представлених фольклорними колективами з Косівщини [3].

Таким чином, громадські організації зробили достатньо вагомий вклад в збереження, відновлення та популяризацію історичної спадщини гуцулів. Великий внесок у збереження традиційної культури гуцулів зробило «Українське світове об'єднання гуцулів». Представники ініціативної когорти даної етнографічної групи створили Всеукраїнське товариство «Гуцульщина», яке дозволило акумулювати сили для організації різноманітних і достатньо масштабних етнографічних заходів: фестивалів, конференцій, просвітницьких виставок тощо. У Карпатах щорічно проводиться достатньо велика кількість тематичних фестивалів. Всі вони ставлять собі однакову мету: збереження історичної спадщини місцевого населення.

Abstract. The article considers the activities of public organizations aimed at preserving the traditions of the Hutsuls, their popularization in Ukraine and abroad. The directions of work of the “Association of Hutsuls of the Western Diaspora”, All-Ukrainian Society “Hutsul Region” are determined and analyzed. Some public initiatives related to the organization of exhibitions and festivals are described. These activities are more effective methods of preserving Hutsul traditional culture.

Keywords: Hutsuls, traditions, culture, festivals.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буйських Ю. С., Васянович О. О. Трансформація традиційної культури гуцулів Верховини: дитина першого року життя *Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр.* 2013. Вип. 24. С. 234–255.
2. Величко Тетяна Традиції народного харчування гуцулів Верховинського району Івано-Франківської області. Народна творчість та етнографія. 2013. № 6. С. 49–56.
3. Главацька Ніна. Етнофестивалі на території українських скансенів: культурно-просвітницький аспект. URL: <https://www.pyrohiv.com/activities/etnofestivali-na-teritorii-ukrainskikh-skanseniv-kulturno-prosvitnitskiy-aspekt.html>
4. Гончарова Катерина У пошуках нових підходів до збереження культурної спадщини: приватно-громадське партнерство. URL: <http://uccs.org.ua/detsentralizatsiia/statti/u-poshukakh-novykh-pidkhodiv-do-zberezhennia-kulturnoi-spadshchyny-pryvatno-hromadske-parterstvo/>
5. Мартинюк Ю. Об'єднання гуцулів західної діаспори: ретроспектива створення та діяльності. *Вісник Львівської національної академії мистецтв.* 2017. Вип. 33. С. 233–246.
6. Мусієнко І. В. Етнографічні групи меків, бойків та гуцулів у сучасній історіографії. *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія.* Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. Вип. 43. С. 109–118.
7. Савчук М. Гуцульський фестиваль *Енциклопедія сучасної України.* Т. 6. К., 2006. С. 698.
8. Статут Громадської організації Всеукраїнське товариство «Гуцульщина». Івано-Франківськ. URL: http://gucul.at.ua/Doc/dijsnij_statut_guculshhina.pdf
9. XV Міжнародний фольклорно-етнографічний фестиваль «Коломийка-2019». URL: <http://iftourism.com/event/kolomyika>
10. XXVII Міжнародний Гуцульський фестиваль перенесли на 2021 рік. *Еспресо.* Львів. 3 серпня 2020. URL: https://espresso.tv/news/2020/08/03/xxvii_mizhnarodnyy_guculskyy_festyval_perenesly_na_2021_rik
11. Folk-fashionfest «Гуцульська ватра» 2020. Як це було і чому ця подія вкрай важлива для Закарпаття. URL: <https://varosh.com.ua/local/folk-fashion-fest-guczulska-vatra-2020-yak-cze-bulo-i-chomu-czya-podiya-vkraj-vazhlyva-dlya-zakarpattya/>

ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО АФГАНІСТАНУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОРДОННИХ МЕДІА

І. І. Мусіюк, І. Г. Паніна

Анотація. У статті розглянута політика Російської Федерації відносно Афганістану, зокрема, короткий історичний огляд та події 2021 року, та проаналізований пов'язаний з цим медіа-образ держави у міжнародних ЗМІ. Серед методів дослідження було використано порівняльний метод і метод кейсів. У ході дослідження можна дійти висновку, що на сьогодні існує суперечлива, але прагматична політика Росії щодо Афганістану, яка яскраво виявилася у 2021 році після виведення військ США з держави та приходу до влади невизнаного уряду. Зазначена проблема має передісторію та сучасний аспект, які містять багато вимірів, що дозволяють повною мірою розкрити питання та його витoki. Внаслідок поведінки Росії щодо Афганістану на шпальтах світових ЗМІ зміцнився переважно негативний образ держави, який транслюється назовні і формує громадську думку про РФ за кордоном.

Ключові слова: політика, Російська Федерація, Афганістан, медіа-образ.

Вже досить давно привертає увагу міжнародної спільноти політика Російської Федерації, спрямована на прилеглі до неї території, іменовані «зоною впливу». Дії держави за її межами, безперечно, впливають на її імідж і можуть бути використані засобами масової інформації як своєрідна «реклама» або «антиреклама». Влітку 2021 року змінилася політична ситуація в Афганістані, що в недалекому майбутньому стало спусковим гачком до зміни міжнародного клімату. Так, різко актуалізувалося питання діяльності Росії в площині зовнішньої політики та її міжнародного іміджу. Ця стаття присвячена розгляду політики РФ щодо Афганістану та її медіа-образу, який виник внаслідок реакції держави на виведення військ США з території Афганістану.

Висвітленню політики Російської Федерації щодо Афганістану у різних періодах присвячений значний пласт досліджень. Аналіз політики Росії відносно Афганістану різною мірою був окреслений у роботах Д. Малишевої [1], Н. Шило [2], О. Просвірової та О. Івшиної [3] та О. Ахтирко [4], які розглянули питання поведінки Росії та російсько-афганських відносин на різних етапах історії. На сьогодні гостро актуальним є дослідження медіа-образу Росії з огляду на її політику щодо різних регіонів і держав, зокрема в Афганістані, оскільки події 2021 року є відносно свіжими, а аспект використання зовнішньополітичних дій держави для формування або закріплення вже наявного образу держави на міжнародній арені має наукову перспективу.

Метою дослідження є висвітлення політики РФ щодо Афганістану влітку 2021 року та її оцінка світовими медіа.

Проблема протиправної політики Російської Федерації щодо Афганістану є складовою її зовнішньополітичної поведінки. В Росії домінує сприйняття Західного світу у ворожому ключі, тому Росія дозволяє собі будь-які дії, щоб протиставити себе західним союзникам, їх цінностям і нормам міжнародного права. Виходячи з цього, політика РФ щодо Афганістану та її негативний міжнародний імідж виникли задовго до подій 2021 року, адже сягають корінням ще в період «холодної війни», будучи частиною тривалого протистояння східного і західного світів.

Позиція РФ відносно Афганістану пройшла кілька історичних етапів свого формування, під час яких змінювалися підходи та рішення російського уряду, проте залишався елемент їхньої критики з боку міжнародного співтовариства. Найбільш резонансною подією, яку можна вважати початком прояву посиленої уваги РФ у бік регіону, є введення радянських військ в Афганістан у грудні 1979 року, що донині висвітлюється здебільшого засобами масової інформації у негативному ключі. Виправдовуючи введення військ в Афганістан «допомогою країні-сусіду», держава втрутилася у внутрішні справи іншого суб'єкту, тим самим викликавши хвилю критики і засудження рішення як недоцільного [2]. Політичне рішення радянського керівництва в той час призвело до десятирічної війни, людських втрат і доданню

внутрішньому конфлікту міжнародного масштабу [5]. З радянської сторони загальна кількість людських втрат після операції в Афганістані становила 14 453 особи, а кількість тих, хто потрапив у полон або доля яких невідома, – 417 військовослужбовців [2]. Для Афганістану числа є ще більш обтяжливими: загальні втрати становлять від одного до двох мільйонів загиблими, а також мільйони тих афганців, які були змушені втекти з країни [2]. Зважаючи на кривавий і виснажливий характер операції, образ Радянського Союзу, згодом і Російської Федерації як його правонаступниці, отримує виключно негативну конотацію в контексті війни в Афганістані.

Передісторія виникнення такої моделі політики РФ в Афганістані охоплює багато вимірів. З політичної точки зору, причинами початку протиправної політики були, передусім, прагнення СРСР утримувати прилеглі території в якості своєї сфери впливу у роки холодної війни, тим самим роблячи кроки для його безпосереднього посилення. Маючи контроль над діями в регіоні Південної Азії, СРСР озброювався потенційними союзниками проти могутності Сполучених Штатів Америки, що залучає ситуацію в історико-ідеологічний підтекст, коли період холодної війни багато в чому впливав на процес прийняття рішень урядом держави. Після розпаду Радянського Союзу і формального припинення протистояння зі США, Російська Федерація продовжила з підозрою дивитися на присутність сил НАТО в регіоні [2]. З точки зору безпеки, причиною суперечливої політики Російської Федерації було усвідомлення необхідності для держави забезпечити себе від потенційної загрози, яка надходить від ісламістських угруповань, через що були використані різні методи побудови партнерських відносин з Афганістаном [2]. В економічному плані для Росії була необхідність побудувати тісні зв'язки з Афганістаном з міркувань контролю за нафторгівлею.

Проблема незаконного обігу наркотиків зросла після радянського вторгнення до Афганістану, що посилювало увагу держави до регіону [6]. Виходячи з того, що наркотики становлять загрозу російській безпеці, особи, які приймають рішення в Росії виділили боротьбу з наркотиками як один із найважливіших напрямів зовнішньої політики, особливо щодо Афганістану як найбільшого виробника опіатів у світі [7]. Для РФ Південноазійський регіон становить неабияку цінність з огляду на паливно-енергетичні ресурси та наявність ринку збуту власної військової продукції [1]. Не слід також упускати з поля зору прагнення держави вибудувати мережу союзницьких відносин з іншими стейкхолдерами щодо Афганістану: КНР і Пакистаном, які також мають свої інтереси в регіоні [8].

До початку війни Росії проти України в 2022 році протиправна політика Російської Федерації щодо Афганістану суттєво впливала на громадську думку у порівнянні з тим, як це проявлялося в минулому. У світових засобах масової інформації з'явилася велика кількість матеріалів в контексті подій, що сталися влітку-восени 2021 року в різних інтерпретаціях. Варто відзначити, що в нинішніх умовах вплив проблеми так само, як і в минулому, охоплює багато аспектів, а саме: політико-ідеологічний, правовий, економічний, військовий, безпековий та соціальний.

У 2019 році відзначається початок активної фази політики Російської Федерації щодо Афганістану. Принципове небажання США вести переговори з талібами після вибуху автомобіля в Кабулі з подальшою смертю американського солдата відкрило для РФ гарну можливість посилення свого впливу в регіоні [9]. Подібна позиція Сполучених Штатів та реакція з боку Росії призводять до наявності політичного контексту проблеми на сучасному етапі поряд з ідеологічним протистоянням, яке виявляється у конфронтації по лінії «Захід-Схід». Західні держави як і раніше стурбовані активною залученістю Росії в події в регіоні та її двоїстою політикою щодо талібів. Як зазначає міжнародне агентство CNN, МЗС Російської Федерації розцінило передачу влади як відповідальність Сполучених Штатів, які не вжили жодних кроків у відповідь на це, та нібито виявили власну слабкість [10]. Відповідно до заяви Джо Байдена, опублікованої CNN, президент США впевнений в бажанні Росії побачити його державу «угруженою в Афганістані ще на 10 років» [11]. Відповідно до інформації Reuters, міністр оборони Великої Британії вбачає у діях Росії

бажання виставити західне співтовариство з непривабливого боку [12]. Відчуття росіянами «величезного тріумфу» внаслідок виведення американських військ демонструє напружену атмосферу у відносинах Російської Федерації зі Сполученими Штатами Америки, коли кожен крок західних держав розцінюється як інформаційний привід для російської пропаганди з метою їх дискредитації [13]. Тим самим Росія продовжує вносити дисбаланс в міжнародну систему та розпалювати своїми діями складну політичну ситуацію, що загрожує не тільки погіршенням стану справ всередині азійського регіону, а й ризикує прямо або опосередковано відбитися на міжнародному співтоваристві загалом.

Проблема також має правовий вимір. У зв'язку з подіями 2021 року, коли рішення США щодо виведення військ з Афганістану було реалізовано, Росія продовжує проявляти твердий намір бути регулятором у вирішенні конфліктної ситуації, тим самим демонструючи своє право втручатися у внутрішні справи держави. Важливим моментом в політиці РФ є істотна розбіжність офіційних документів держави, а саме Рішення Верховного Суду РФ від 14 лютого 2003 року, де вказано доволі конкретний перелік організацій, визнаних державою як терористичних з включенням в нього «Руху Талібан», з реальним станом справ [14]. Як відмічає ВВС, з 2018 року Росія активно веде переговори з талібами, істотно пом'якшуючи свою політику щодо «терористичної організації» [15]. Позиція РФ полягає в тому, що теплі взаємини з талібами не суперечать факту усвідомлення з боку держави загрози, яка походить від організації [9]. За словами Посла Росії в Кабулі Дмитра Жирнова, його країна була абсолютно готова до такого результату, тому вела переговори з талібами задовго до виведення військ і не вважає новий уряд «чимось чужим» [4]. Крім того, він зазначає, що «Талібан» допоміг забезпечити афганську столицю після виходу з неї США, оскільки не дозволив жінкам виходити з будинків і відвідувати роботу та навчання [4]. Дані заяви є суперечливими за своєю суттю, вони повністю йдуть врозріз з офіційними документами Російської Федерації. Крім того, ABC News надає інформацію про те, що Росія, незважаючи на дії інших держав по евакуації своїх посольств в Кабулі, не стала вживати ніяких кроків, що дозволило їй оперативно провести зустріч з представниками Талібану після захоплення ними столиці Афганістану [16].

Економічний та військовий аспекти, як і раніше, становлять значний інтерес для оцінки поведінки Російської Федерації. Держава має вагомий вплив на регіон у сфері економіки та поставок військової техніки, що висвітлюється багатьма, переважно західними, засобами масової інформації. Згідно з даними CNN, джерело має у своєму розпорядженні відеоматеріали, на яких представлено покращене військове оснащення талібів, що за припущенням даного новинного каналу було надано урядом Російської Федерації [17]. Відповідно до аналітичної доповіді CNN, Головне управління Генерального штабу Збройних сил РФ знаходиться під підозрою в забезпеченні «Талібану» різними формами військової, економічної та дипломатичної підтримки [9].

Проблема також має безпековий вимір. Російська Федерація має амбіції позиціонувати себе як гаранта безпеки в регіоні. ВВС надає інформацію, згідно з якою Володимир Путін висловлює надію на виконання обіцянок «навести порядок» в цій державі [15]. Регіональна безпека, як вказує джерело, є найбільш важливим питанням для Росії в контексті Афганістану. Російська Федерація, як відомо, найменше зацікавлена в наявності небезпеки на своїх кордонах, яка ризикує з'явитися на тлі поширення тероризму і наркотрафіку [15]. Зрозуміло, чому Росія так стурбована станом справ в регіоні, але це ніяк не виправдовує порушення принципу невтручання у внутрішні справи інших держав та ведення норовливої політики всупереч нормам міжнародного права. У цьому контексті можна побачити і соціальний аспект, оскільки в Російській Федерації є частка мусульманських громад, переважно татар, чеченців та інгушів. Як вказує CNN Opinion, підтримка Росії «Талібану» може бути аргументована спробою застрахуватися від потенційної реакції власної частини населення на поспішні дії з боку держави [18]. Росія явно не зацікавлена в наданні Афганістаном притулку для мусульманських угруповань, які сама потенційно визнає як терористичні.

Не буде перебільшенням стверджувати, що образ Росії в медіа після критики держави рішення про виведення військ США з Афганістану та опис невизнаного уряду як «нормального», значно погіршився [15]. Видавництво ABC зазначає, що демонстративне здивування захопленням Талібаном держави суперечить швидкому переходу Росії до співпраці з бойовиками, які прийшли до влади, що, в свою чергу, додає сумнівів з боку міжнародної спільноти щодо реальних намірів російської сторони та істотно зменшує довіру до російського уряду [19]. «Зловтішна» картина російської пропаганди, як стверджують світові ЗМІ, є очікуваним наслідком власного провалу з виведенням військ з Афганістану та не триватиме довго [19].

Отже, можна дійти до висновку, що питання протиправної політики Росії відносно Афганістану у світлі подій 2021 року має свою передісторію, досить великі масштаби та різноманітні виміри, від політики до соціології, що спричиняє потребу у винайденні шляхів її вирішення. Серед світових ЗМІ існують різні підходи до висвітлення цього питання, проте вони сходяться на тому, що політика Росії не є правомірною та однозначною. Найбільшу стурбованість політика Росії, як і в минулому, привносить для США і країн Європейського Союзу, що відкладає відбиток на медіа-образі РФ в західних джерелах. З одного боку, Сполучені Штати Америки активно реалізують політику «стримування» Російської Федерації, яка також є адаптованою до сучасних умов і здебільшого націлена на те, щоб підірвати прагнення Російської Федерації до глобальних амбіцій і статусу регіонального лідера [20]. З іншого боку, США намагаються використовувати і протилежний підхід, який полягає в бажанні налагодити співпрацю з державою-агресором, так як стимул до кооперації виглядає більш ефективним, ніж застосування санкцій і погроз. Проте, жоден підхід не можна назвати абсолютно вдалим, через що досі існує потреба у винайденні варіанту політики, який би змінив ситуацію. На цьому тлі для України як держави, що наразі є зоною міжнародної напруги через війну Російської Федерації проти неї, потенційно можливим є використання майданчиків провідних закордонних ЗМІ, які висвітлювали події в Афганістані протягом 2021 року, для донесення актуальної інформації та офіційної позиції влади. Не менш важливим є постійне наповнення інформаційного простору за кордоном власними наративами і документальними підтвердженнями злочинів агресора, що додає до негативного образу РФ ще більше жахливих кліше й асоціацій.

Abstract. The article considers the Russian Federation policy towards Afghanistan, in particular, a brief historical overview and the events of 2021, and analyzes the associated media image of the state in the international media. Among the research methods, a comparative method and a case method were used. In the course of the study, it can be concluded that today there is a controversial, but pragmatic policy of Russia towards Afghanistan, which was clearly manifested in 2021 after the withdrawal of US troops from the state and the coming to power of an unrecognized government. This problem has a prehistory and a modern aspect, containing many dimensions that allow to fully reveal the issues and their origins. As a result of Russia's behavior towards Afghanistan, a predominantly negative state image has become stronger on the pages of the world media, which broadcasts outside and forms public opinion about the Russian Federation abroad.

Keywords: policy, Russian Federation, Afghanistan, media image.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Малышева Д. Б. Афганский кризис и постсоветская Центральная Азия. *Мировая экономика и международные отношения*. 2017. № 8. С. 14–23.
2. Шило Н. И. Афганистан 30 лет спустя: последствия ввода советских войск в ДРА для страны и региона. *Вестник МГИМО-Университета*. 2010. № 2. С. 153–161.
3. Просвинова О., Ившина О. От талибов – к талибам. История терактов 11 сентября и войны США с мировым терроризмом. *BBC News Русская служба*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-58517941>.
4. Ахтырко О. Для нас эта власть не стала чужаком. *Газета.ru*. 2021. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2021/09/11_a_13976066.shtml.
5. Taylor A. The Soviet War in Afghanistan, 1979–1989. *The Atlantic*. 2014. URL: <https://cutt.ly/ERQ8L3O>.
6. Ferrucci G. In Afghanistan, opium is as big a winner as Islamic extremism. *The Conversation*. 2021. URL: <https://cutt.ly/YABJWpS>.
7. Lang J. Afghanistan: The View from Russia. *European Union Institute for Security Studies*. February, 2014. URL: <https://cutt.ly/gABJzjp>.

8. Ramani S. As US-Taliban Peace Process Collapses, an Opportunity for Russia? *The Diplomat*. 2019. URL: <https://cutt.ly/XABJbIN>.
9. Bertrand N., Antwood K. Biden administration embroiled in internal blame-shifting amid Afghanistan chaos. *CNN*. 2021. URL: <https://cutt.ly/DRQ4VUR>.
10. Hodge N. Outreach to the Taliban pays dividends to Putin. *CNN World*. 2021. URL: <https://cutt.ly/fRQ8ODD>.
11. Berlinger J., Renton A. August 31 Afghanistan-Taliban news. *CNN World*. 2021. URL: <https://cutt.ly/AABJDmg>.
12. Faulconbridge G., Osborn A. Afghanistan's fate means West now perceived as weak, UK minister says. *Reuters*. 2021. URL: <https://cutt.ly/BRQ8SeO>.
13. Meredith S. Russia faces major risks on Afghanistan despite Kremlin claiming propaganda victory over U.S. *CNBC*. 2021. URL: <https://cutt.ly/oRQ8FoA>.
14. Решение Верховного Суда РФ от 14 февраля 2003 г. N ГКПИ 03-116. НАК. 2003. URL: <https://cutt.ly/hRQ4ety>.
15. Kozlov P., Rynda A. Afghan crisis: Russia plans for new era with Taliban rule. *BBC World*. 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-58265934>.
16. Isachenkov V. Russia to host Taliban, other Afghan parties for talks. *ABC News*. 2021. URL: <https://cutt.ly/DABJYjk>.
17. Taliban Fast Facts. *CNN*. 2021. URL: <https://cutt.ly/LRQ4OxI>.
18. Andelman D. World is deeply shaken by America's retreat. *CNN*. 2021. URL: <https://cutt.ly/TRQ7eAS>.
19. Reevel P. Russia signals it's ready to engage with Taliban, experts say. *ABC News*. 2021. URL: <https://cutt.ly/wABJPvF>.
20. Welch L. D. The Return of Containment. *FP*. 2021. URL: <https://cutt.ly/BRQ5uVW>.

УДК 94:327:7.067

МІЖКУЛЬТУРНЕ СПРИЙНЯТТЯ УЯВНОГО НАСТУПУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА УМОВНЕ СВОЄ, НА ПРИКЛАДІ РЕАКЦІЙ ДО АМЕРИКАНСЬКОЇ АДАПТАЦІЇ ПОЛЬСЬКОГО ТВОРУ

Ю. Д. Паламарчук, К. І. Мєлєкєсцев

Анотація: Стаття базується на аналізі причин «расизму» та «сексизму» в обговоренні екранізації польського твору Анджея Сапковського «Відьмак». Авторка статті розглядає американські, польські та російські ЗМІ для розуміння феномену «фашизму» в сучасній Московії.

Ключові слова: етнографія, «Відьмак», Анджей Сапковський, етнографічне протистояння, расизм, сексизм, рівноправ'я, демократія, фашизм.

Етнографічне протистояння завжди було однією з найболючіших тем в історії становлення людської цивілізації. Протягом століть представники різних етносів боролися за існування- виділяючи одну титульну націю, а натомість пригнічуючи інші національні меншини. Яскравими прикладами, можуть бути події пов'язані з географічними відкриттями, коли іспанські гарнізони винищували місцеве населення не тільки через загарбницькі бажання (омріяне золото чи земля), а й через те, що місцеве населення не було схожим за коліром шкіри («...13 серпня 1521 року, після тримісячної облоги, іспанський конкістадор Ернан Кортес захопив столицю ацтеків місто Теночтитлан і взяв у полон імператора Куаутемока, що означало остаточне падіння Ацтекської імперії...»); говорячи про сучасність, слід сказати, що це можуть бути яскрава неприязнь громадян держав пострадянського простору до темношкірого населення, де люди, на жаль, не розуміють, що загальносвітовим трендом є прийняття та розуміння всіх, рівність... (наприклад у США проходили протести за рівність «Black lives matter») [1; 2]. Починаючи з 1990-х–2000-х років все частіше темношкірі герої з'являлися у творах літератури чи кіно, але не завжди ставлення до їх появи було однозначним. Одним із прикладів такого «неоднозначного ставлення» до темношкірих акторів є екранізації книг Анджея Сапковського «Відьмак» («The Witcher», «Wiedźmin»), американською кіно-компанією NETFLIX. Авторка статті

хоче проаналізувати ставлення до американської адаптації представниками слов'янських народів, які вважали та вважають цей твір саме своїм, «європейсько-слов'янським». Авторка статті намагатиметься розкрити питання: «Чому «Етнографічна приналежність актора» все ще є гострим питанням у кіно та літературі?», «Як розв'язати питання возвеличення титульної нації?» та «Грубо кажучи: Як перестати виділяти «білих» вищими та кращими за «чорних»?»

Анджея Сапковського беззаперечно можна вважати одним із засновників сучасного не тільки польського, але й світового середньовічного фентезі. Саме він на перший погляд пишучи «класичне фентезі» відійшов від канонічного зображення Середніх віків, розкривши доволі контroversійні та не обговорювані теми: як роль «магії» у середньовіччі, важливість чесності та героїзму, тут немає чіткого поділу на добро та зло, картина середньовіччя змальована жорстоко (для цього Сапковський описує жахіття війни, а також насильства), роль жінки у середніх віках (жінки завжди були майже без правними, куховарками та доглядачками за дітьми, а натомість у серії книг «Відьмак» жінки були – могутніми правительками та магами); сам автор не вказував який саме колір шкіри у його героїв, саме це й показує гнучкість та пристосовуваність «Відьмака» до сучасних реалій життя. Не можна не згадати й важливість «Відьмака» у формуванні фанатів сучасного «слов'янського» фентезі. Але, що ж сам автор думає, щодо феномену «слов'янізму» у своїх книгах та адаптації їх компаніями NETFLIX та Heritage films? Потрібно сказати, що сам Анджей Сапковський не вважає світ «Відьмака» особливо слов'янським фентезі (в одному зі своїх інтерв'ю він вказував, що ім'я «Геральд» не є особливо слов'янським, тобто це немає бути великою проблемою, якщо актор буде не слов'янської зовнішності), натомість він часто вказує, що працював у межах «світового фентезійного канону» («Наскільки я пам'ятаю, колір шкіри в моїх книгах детально не обговорюється, тому адаптери можуть вільно показати свою майстерність, все можна і все дозволено...»), тобто це цілком означає, що не є такою гострою проблемою наявність темношкірих акторів. [3,4] На думку авторки статті, залучання темношкірих у серіалах, кіно фентезійного жанру, наприклад- розширює можливість сприйняття нового світу фентезі (темношкірі ельфи, гноми...), це також піднімає важливі соціальні проблеми нерівності (дуже гостру проблему важливості жінки у політиці чи магії Середньовіччя), «расизму»...

Тому давайте зрозуміємо: «Що таке феномен «Відьмака»?», та «Хто такий таємничий Геральт із Рівії?». Як подається на фанатському сайті Witcher.fandom.com: «...відьмак це той, хто пройшов інтенсивну безжальну психічну та фізичну підготовку, а також знає таємничі ритуали (які вивчаються в «школах відьом», таких як Каер Морхен), готуючись стати мандрівним вбивцею монстрів за наймом...», як ми можемо зрозуміти, що це по-суті є вигаданим персонажем, але також не заперечним фактом є те, що це й є збірним образом із казок та легенд про сильних магів-мольфарів, які одним лише поглядом могли перемогти лиходія. («...було створено гільдію відьмаків-ремісників від магії, яких навчали вбивати темні породження потойбіччя...»), прочитавши це ми можемо зрозуміти, що відьмак це могутній маг-воїн, якому під силу були так і «справи воєнні» так і містичні магичні руни, альтернативною назвою в Україні може стати міфологізований образ «козака-характерника», який також як і польський «Відьмак», міг використовувати рунознавство в веденні воєн чи повсякденному житті, магію та як згадується у деяких творах українського епосу могли використовувати тактику «анімагії» та перетворюватися у сильних вовків чи гострозорих соколів (як згадує український дослідник В. Шевчук: «Вони, вважалося, знали таємну силу речей, явищ і володіли своєю, виробленою в століттях, наукою і прийомами, з допомогою яких цю віру вселяли в маси...») [5–7].

Головний герой саги, Геральт із Рівії є останнім із живих відьмаків, саме він сильний духом «маг-воїн», який знає справжню відмацьку магію та... йому покладена доля знайти наступника собі, а саме «Дитину несподіванку», якій він передасть все своє знання та вміння – Ціріллі – королеві Цінтри (у своїй книзі «Останнє бажання», автор описує Геральта ось так: «...незнайомець не був старим, але волосся було майже біле...») [6]. Розглянувши

короткий опис твору слід сказати, що спроб екранізацій було дві: від польської компанії Heritage films (2001–2002 роки) та американською компанією NETFLIX. Тому давайте розглянемо саме другу екранізацію серіалу від Нетфліксу. Одразу після анонсу першого сезону «Відьмака» у 2019 році, розпочалася палка дискусія серед фанатів саги: одні були за точну або так звану «повну» екранізацію саги, інші – були не проти за новизну від режисерів серіалу. Наприклад на одному із російських сайті пишуть: «...сам автор призвал не относиться к своим текстам как к канонической Библии и добавил, что расхождения с первоисточником неизбежны, среди фанатов сериал ещё задолго до выхода вызвал море критики...», проаналізувавши цей уривок тексту можна зрозуміти, що сама по собі книга не є каноном і образи героїв можуть бути змінені, саме такий шанс змінити образи героїв і викликав обурення фанатів книг не лише в Польщі, а й по всьому світу [8]. Звертаючись до російськомовного джерела mirf.ru: «...И хотя Дескать, и Геральт слишком гламурен, перекачан и хорошо выглядит, и Йеннифэр слишком молода и смуглокожа, и дриады не того цвета, и нильфгаардские доспехи вообще не доспехи...», можна зрозуміти, що вже з першого речення показується неприязнь, до вибору акторів режисерами серіалу [8]. На жаль знову йде повне акцентування уваги на «проблемі» кольору шкіри акторського скаду. Розглядаючи далі статтю: «...почему это сериал от американцев для американцев...», ми можемо побачити ще один типовий наратив російських ЗМІ – все американське то погане [9]. Використовуючи тезу про те, що прогрес, мультикультурність, рівність чоловіків і жінок, боротьба з надмірною сексуалізацією жіночого тіла є рисами «іншого», американців, автори статті підводять до думки, що зворотнє (регрес суспільства, влада одного народу над іншими, зневага до жінок та повна покореність своєму «вождю») є частиною особливого «російського менталітету». Так росіян підводять до думки, що для них природньо бути частиною фашистського суспільства (за визначенням фашизму Умберто Еко), а спроба змінити щось розцінюється як зрада всього московського на користь Заходу [10–12]. Слід сказати також, що польські глядачі зовсім не бачать проблеми у наявності темношкірого касту акторів, а навпаки вони вважають, що це розширення культурного сприйняття не тільки «слов'янського», а й загальносвітового культурного соціуму: «Тут дуже вражає політкоректність та толерантність. Колір шкіри актриси мене не бентежить, тільки шкода, що не найняли більше польських чи слов'янських акторів, бо це, однак, важливі книжки для нашого культурного кола і було б приємно побачити якусь репрезентацію слов'ян серед акторів, не тільки американців чи англійців.» [13]. Тому давайте знову розглянемо статтю московитів-расистів: «...У фанатов есть четкий образ персонажей, сформированный картинкой из игры, и каст Netflix ей не соответствует...Дальше у нас идёт Цири. Ее играет Фрея Аллан из мини-сериала «Война Миров». И она не чернокожая...», проаналізувавши ці расистські речення, одразу в очі кидаються слова «добре, що вона не темношкіра» – з цих безприцидентних слів випливає одразу ставлення більшості населення Московії до людей не схожих на них по кольору шкіри чи розрізу очей. Акцентуючи увагу на тому, що актриса не є темношкірою, автори статті хотіли показати меншовартісність «не білих людей» і в свою чергу возвеличити їхню «титульну московську расу» (дуже нагадує вчення Адольфа Гітлера про «титульну Арійську расу»), показавши що ті хто не «руські» не варті уваги та визнання [9; 14].

Переходячи до наступного пункту статті про аналіз однієї із найкращих чародійок саги – Йенніфер: «...Новоиспечённые чародейки, как Йеннифер в молодости, изучали магию и исправляли себе внешность. Они делали себя красивыми. А игра CD Projekt окончательно сексуализировала образы чародейек. В игре это были роковые красотки. Трисс и Йен не просто персонажи, они наши сексуальные фантазии, наши представления о роковых красотках...», ми можемо зрозуміти, що тут автори статті концентрують увагу на тому, що образ жінки, жіночого тіла, єства... як в книзі так й в грі чи серіалі має бути обов'язково «сексуалізованим», саме такі наративи є залишками того самого «застарілого» не демократичного суспільства в Московії, яке хоче дивитися на красиве оголене тіло, а не змінюватися в сторону рівності між чоловіками та жінками, розуміння певних допустимих

меж розпусності в суспільстві та умах громадян [9; 15]. Також підтвердженнями попередніх слів авторки статті може виступити наступна частина статті: «...Это наши классические представления о женщинах, лежащие в глубине нашей ментальности. У американцев сейчас иные тенденции. «Ведьмак» от Netflix – это Ведьмак западного мира, в котором женщина независима и самоценна вне зависимости от своей внешности...», де знову акцентується вся увага на тому, що всі західні, нові наративи в Московії не будуть прийнятими та зрозумілими простому російському народу оскільки це все американське «не їхнє». Знову згадуються постулати, що в Заході інші «не правильні» тенденції до розуміння жінки (незалежної особистості, рівної з чоловіками), а натомість на їхню думку жінка – це просто «предмет для сексуалізування та використання для задоволення своїх потреб», який неодмінно має залежати від чоловіків, це й є ще одною проблемою чому Московія не може бути «наддержавою» [9].

Проаналізувавши проблематику створення занадто сексуалізованого образу жінок та жіночого тіла, авторка статті, хоче перейти, до глибшого розгляду доволі актуальної проблеми сприймання темношкірого населення як рівних собі, у вище згаданій статті. Автор-сексист продовжує її у «расистському наративі», зрівнюючи ситуацію сприйняття іншого кольору шкіри на Московії, говорячи: «Однако есть ещё одна проблема, которую нельзя не обойти. Это наличие в касте чернокожих персонажей. ...представьте себе такую аналогию. Россия – это тоже довольно многонациональная страна. Представьте, если бы при отборе у нас были квоты. Конечно, я не говорю, что на Западе есть квоты, однако представьте шутки ради. Например, тут надо обязательно взять двух бурят, тут двух манси, а тут двух чукч. Вам смешно? И мне тоже...», читаючи ці рядки-заклики ми можемо побачити такий собі метод навмисного возвеличення однієї народності та раси (тут це московити) над іншими, говорячи про рядки «як можна допустити до кіно бурятів», по-перше, відповідно до офіційного аналізу населення на Московії, близько 11 % населення становлять інші етноси – тобто ті ж самі буряти, тому, на думку авторки статті, зважаючи на високий відсоток такого різноетнічного населення, потрібно будувати державу на засадах рівності та взаєморозуміння, а не на застарілих «правилах фашизо-комунізму, які є для них традиційними». [9, 16] Слід також сказати, що «Автори апелюючи до загальноросійських «звичних» чи «традиційних» установ, знову розпалюють ненависть до всього не російсько-радянського, створюючи цим самим уявлення проте, що всі хто не схожі на «їхню- російську найвищу та найкращу расу» є безправними та залишаються рабами, але, якщо подумати хто як не ці ж самі «совки» і є заручниками тоталітарно-фашистського режиму зі всіма цими застарілими уявленнями про те, що «чорні – раби», «жінка- тільки для чоловіка»..., цими закликами автор хоче вбити в голову людям, що це «нормально», це так має бути...

Задля поглиблення розуміння проблематики так званого «етнографічного протистояння», слід також розглянути наступне російськомовне видання Dtf.ru, де знову автор-расист апелюючи до «загальнонормальних тенденцій у Московії» наголошує на тому, що толерантність, політкоректність, рівність можуть запросто зробити екранізацію «Відьмака» не зрозумілою для простих російських глядачів («...То, что темнокожей в сериале Netflix стала именно Фрингилья Виго, вызывает некоторые опасения...Толерантность и политкорректность, которой у компании не отнять, могут загубить экранизацию Ведьмака.»), ось такі заклики майже всіх російськомовних видань і показують на скільки в Московії застаріле сприйняття світу, адже громадяни не розуміють що таке банальна рівність та можливість на самовираження [9; 17]. На жаль тенденція не розуміння «Заходу» не тільки в кіносфері, а й у всьому постійно наявна на Московії. Слід також сказати, що безпідставними є тези на одному із сайтів про те, що в екранізації не можуть бути темношкірі ельфи, адже це «очень режет глаз. Пропадает ощущение подлинности происходящего. Эльф-негр просто неуместен в Ведьмаке...» [17; 18]. Саме такі заяви є характерними рисами расової ідеології нацизму, де всі етнічні групи, раси чи народи мали свої характерні риси, від яких позбутися неможливо, бо це закладено

генетично. За цією «ідеологією» є лише декілька панівних рас інші – слабкі, «расово непристосовані», зрівнюючи це з сучасною ситуацією расової дискримінації в Московії можна побачити схожі заклики про те, що є одна головна нація – московитів [14; 19].

Таким чином, розгляд російських та польських статей приводить нас до висновків, що впливають з аналізу проблематики рівноправ'я у світі, по-перше, на жаль, навіть у 21 столітті ми можемо спостерігати сумну тенденцію не розуміння та не сприйняття темношкірих як і в кіно так і в будь-якій індустрії в Московії. По-друге, проаналізувавши сексистські статті московитів, ми побачили ще одну проблему не цивілізованого світу-занадто сильна сексуалізація жіночого тіла та вимагання до неї бути безправною. По-третє, ми все ж таки побачили позитивну тенденцію у поляків, які попри те, що «Відьмак» вважається слов'янським фентезі не вважають величезною проблемою наявності в касті темношкірих акторів. По-четверте, ми зрозуміли, що навіть у «незалежній» Московії, залишаються залежними уми громадян від слів диктатора та пострадянсько-фашистського вчення. В цьому й є величезна прірва в розумінні не тільки цього серіалу, а й будь-чого, що не є московським, а Західним.

Abstract. The article is based on the analysis of the causes of “racism” and “sexism” in the discussion of the film adaptation of Andrzej Sapkowski's Polish work “The Witcher”. The author examines the American, Polish and Russian media to understand the phenomenon of “fascism” in modern Muscovy.

Key words: ethnography, The Witcher, Andrzej Sapkowski, ethnographic confrontation, racism, sexism, equality, democracy, fascism.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Падіння Ацтекської імперії, *jnsn*. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0813M/>
2. Black Lives Matter founders: We fought to change history and we won, *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55106268>
3. The Witcher Is Slavic, And It Isn't, *thepathwitcher.blog* URL: <https://thepathwitcher.blog/2021/06/25/the-witcher-is-slavic-and-it-isnt/>
4. The Witcher Creator Addresses Race Criticisms of the Show, *comicbook.com* URL: <https://comicbook.com/gaming/news/the-witcher-creator-race-criticisms-of-the-show/>
5. Witcher, *Witcher.fandom*. URL: <https://witcher.fandom.com/wiki/Witcher#Creation>
6. Ostatnie życzenie, *legimi.pl* URL: <https://www.legimi.pl/ebook-ostatnie-zyczenie-andrzej-sapkowski,b612667.html>
7. Не так сталося як гадалося, *webcommunity*. URL: <https://webcommunity.org.ua/2009/08/09/kozaky-harakternyky-ukrajynski-nindzya-chy-samuraji/>
8. «Ведьмак»: главные отличия книг и игр, *Mirf.ru* URL: <https://www.mirf.ru/worlds/vedmak-otlichiya-knig-igr/>
9. Мнение: почему многие недовольны кастом сериала «Ведьмак» от Netflix Или почему это сериал от американцев для американцев. *Dtf.ru* URL: <https://dtf.ru/cinema/31304-mnenie-pochemu-mnogie-nedovolny-kastom-seriala-vedmak-ot-netflix>
10. Умберто Еко: 14 ознак фашизму, *povin.com* URL: <http://povin.com.ua/20388-26-07.html>
11. Putin's dangerous campaign to rehabilitate Stalin, *washingtonpost.org*. URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/06/13/putins-dangerous-campaign-rehabilitate-stalin/>
12. Mieliekiestev K. The “Post-truth era” and its effects on public perception of Georgian and Ukrainian history. 15th International Silk Road virtual conference. Conference Proceedings (Silk Road 2020) = აზრებების გზის მე-15 დისტანციური საერთაშორისო კონფერენცია. Silk Road Conferences. October 09-10. Tbilisi, Georgia, 2020. pp. 24–32.
13. Koszmar koszmar koszmar – YENNEFER?! *Filmweb.pl* URL: <https://www.filmweb.pl/serial/Wied%C5%BAmin-2019-724464/discussion/Koszmar+koszmar+koszmar+-+YENNEFER,3095631?page=2>
14. Жертви ери нацизму: Расова ідеологія нацизму, *encyclopedia.ushmm* URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/victims-of-the-nazi-era-nazi-racial-ideology>
15. Конец путинской России приближается. Дала трещину даже пропаганда, *NV* URL: <https://nv.ua/opinion/koniec-rossii-priblizhaetsya-chto-proizoshlo-na-pervom-kanale-putin-poslednie-novosti-50225252.html>
16. *Worldcat.org* URL: <https://www.worldcat.org/search?fq=x0:jrnl&q=n2:1553-8133>
17. Кто такой Дара, *witcher-serial.ru* URL: <https://witcher-serial.ru/kto-takoj-dara>
18. Кто сыграет в сериале Ведьмак от Netflix, *witcher-serial.ru* URL: <https://witcher-serial.ru/actors-sostav>
19. Racism in Russia: Stories of prejudice, *BBC* URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53055857>

«МОДНИЙ ВИРОК» РОСІЙСЬКОМУ ВТОРГНЕННЮ В УКРАЇНУ

В. В. Парчевська, І. Г. Паніна

Анотація. У цьому дослідженні подана інформація про реакцію представників світової модної індустрії на повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року. Робота спирається на розширене розуміння терміну «fashion diplomasy», що акцентує увагу на просуванні певних соціополітичних образів та ідей за допомогою моди. Аналітико-синтетичний метод і метод кейсів дали змогу розкрити значення меседжів світової спільноти, що транслюють реакцію на події в Україні. Завдяки системному методу вдалося окреслити культурно-політичний потенціал fashion diplomasy в контексті міжнародних комунікацій у часи війни.

Ключові слова: мода, модна індустрія, Україна, Росія, агресія, війна, fashion diplomasy.

Вступ. Роль моди в міжнародних відносинах майже не розглянута вітчизняними й зарубіжними дослідниками. Широко її висвітлюють у модних журналах та інших ЗМІ. Здебільшого публікації авторів Я. Мелкумової-Рейнолдс і С. Рабімова містять роздуми про наративи, що транслює фешн-індустрія [1–3]. Українська дослідниця А. Воронкова вважає, що мода здійснює вплив на політичну свідомість, формує нові зразки поведінки, конструює зовнішній вигляд пересічного громадянина, сприяє поширенню символіки [4, с. 46]. У наукових роботах і публікаціях у пресі термін «fashion diplomasy» (англ. «модна дипломатія») здебільшого розглядається як «мова одягу» світових лідерів, перших леді, дипломатів. Сербський дослідник М. Попович розширює сенс цього поняття, звертаючись до фешн-індустрії як явища, що є дієвим інструментом культурної дипломатії, акцентуючи увагу на повідомленнях і асоціаціях, які мода транслює всередині країни та за кордоном [5].

Отже, фешн-індустрію досліджують у ракурсі її соціополітичного впливу та формування іміджу держави. Бракує аналітичних матеріалів про висвітлення моди як засобу комунікації, зокрема в умовах міжнародних конфліктів. Так, реакція світової фешн-індустрії на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що почалося 24 лютого 2022 року, ще не була досліджена.

Метою статті є висвітлення реакції представників світової модної індустрії на повномасштабне вторгнення Росії в Україну та виявлення культурно-політичного потенціалу fashion diplomasy для міжнародних комунікацій в часи війни.

Основний розділ. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну викликало блискавичну реакцію міжнародної спільноти. Політики, бізнесмени й культурні діячі віддають належне героїчній боротьбі українського народу, надсилаючи матеріальну допомогу й підтримуючи гуманітарні ініціативи для України, а також запроваджуючи жорсткі санкції щодо РФ. Не залишилися осторонь і модна індустрія. Про події в Україні почали розповідати відомі бренди, модні журнали та селебриті індустрії.

Одним із перших продемонстрував підтримку українцям модний дім Balenciaga. Його креативний директор Демна Гвасалія присвятив нову колекцію Україні. Перед початком шоу зачитали вірш Олександра Олеся «Живи Україно, живи для краси». Для всіх гостей підготували футболки в кольорах українського прапора, а також символічне дефіле завершувалося образами, створеними в традиційних українських барвах [6]. Бренд Chanel пожерував 2 млн євро двом організаціям – Care and UNHCR – для підтримки біженців (мам і дітей, які перетинають кордон) [6]. Світовий гігант класу «люкс» LVMH пожертвував 5 мільйонів євро Міжнародному комітету Червоного Хреста (МКЧХ) на допомогу жертвам війни. Крім цього, компанія запускає кампанію зі збору коштів на підтримку МКЧХ, щоб сприяти внеску співробітників групи та її 76 будинків моди [6].

Відома американська дизайнерка Вера Вонг звернулася зі словами підтримки до України. Зірка фешн-бізнесу опублікувала фото, де разом із членами своєї команди позує в

жовто-блакитних футболках. «Від моєї банди всім вам в Україні: ми з вами», – написала дизайнерка та закликала своїх фоловерів підтримати Український кризовий фонд [7].

Рис. 1. Фото дизайнерки Вери Вонг з командою на підтримку України

1 березня команда Vogue Ukraine закликала великі модні компанії ввести ембарго на постачання їхньої продукції до Росії, оскільки країна продовжує свою військову агресію проти України. Разом з Vogue UA увагу всесвітньої модної спільноти до війни привертали редакції з ELLE Україна та L'Officiel Ukraine, а також дизайнери, стилісти та інші професіонали локальної індустрії моди.

У міру розгортання подій світова модна спільнота й далі по-різному долучається до підтримки українського народу. Попри те, що багато компаній відкрито висловлюють власну позицію, деякі бренди вдаються до радикальніших дій і припиняють постачання товарів до Росії. Серед них великі спортивні бренди, як-от Nike, Adidas і Puma. Реалізацію в РФ зупиняє одна з найбільших європейських компаній H&M. Також закриваються інші крамниці шведського холдингу H&M Group – COS, Arket, & Other Stories, Monki й Weekday. Ритейл-платформи Net-a-Porter, Mr Porter, Yoox, Farfetch, Mytheresa, Matchesfashion і The Outnet припинили доставку товарів до Росії. Відповідні повідомлення, що підтверджують цю інформацію, з'явилися на сайтах компаній [8].

На п'ятий день тижня моди у Мілані легендарний кутюр'є Джорджіо Армані представив свою колекцію без музики через «трагедію, що розгортається в Україні». Напередодні початку тижня моди в Парижі Ральф Толедано, президент Fédération de la Haute Couture et de la Mode, у своєму зверненні також підтримав український народ [9].

На знак солідарності з Україною шотландці зареєстрували новий вид тартану, який назвали Ukraine forever («Україна назавжди»). Тартан – традиційний шотландський орнамент, який складається з горизонтальних та вертикальних ліній різної ширини. Існує багато варіацій цієї тканини, а відтепер у культурний код шотландців вписано й українську символіку. Шотландці називають новий вид тартану сміливим символом єднання та непокори. Зазначається, що тканина випущена в лімітованій кількості і вже популярна серед покупців [10].

Підтримали Україну також світові знаменитості зі світу моди. Відома модель Джіджі Хадід повідомила, що також допоможе Україні – пожертвує свій заробіток за участь у показах. Останні кілька тижнів модель була на тижнях моди в Нью-Йорку, Мілані та Парижі [11].

Канадська модель, письменниця та дієтологиня Мей Маск з'явилася в ефірі в українській вишиванці від луцького бренду «Edelvika». Мама мільярдера, засновника Tesla та SpaceX Ілона Маска вийшла в ефір у студії WePlay Esports в Лос-Анджелесі та висловила свою підтримку Україні. Жінка одягнула на інтерв'ю вишиванку від луцького бренду «Edelvika». Про це Мей Маск сама написала на своїх сторінках у соціальних мережах [12].

Рис. 2. Фото зі сторінки у «Facebook» Мей Маск

Цей перелік можна продовжувати. Щодня збільшується «армія» підтримки України, представлена відомими особистостями зі світу моди й цілими модними домами. Резонанс у модній індустрії, спричинений масштабною агресією РФ проти України, поширився не лише на цю галузь.

Безумовно, описані кейси мають надзвичайно важливе значення. По-перше, вони допомагають інформувати світ про війну. По-друге, численні заяви та дії стейкхолдерів модної індустрії актуалізують тему масштабного вторгнення Росії в Україну в межах порядку денного ЗМІ та міжнародної спільноти. По-третє, чітка артикуляція власної позиції з підтримкою України додає привабливості іміджу брендів і знаменитостей.

Висновки. Як бачимо, реакція світу моди на війну Росії проти України є досить однозначною й чіткою. Стейкхолдери розвитку фешн-індустрії категорично засуджують російську агресію в центрі Європи. Безпрецедентна підтримка для України виявляється на масових заходах, у публікаціях видань, за допомогою використання традиційної української символіки. Культурно-політичний потенціал fashion diplomacy для міжнародних комунікацій в умовах війни важко переоцінити, оскільки мода дає змогу через певні образи показати позицію конкретної особистості, модної спільноти або бренду принагідно до конкретної ситуації. Мода через символи і товари «тримає руку на пульсі», акцентуючи увагу на суспільно важливих подіях, загальнолюдських цінностях і демократичних принципах, а також пропагуючи ідею ненасилля й мирного співіснування.

Abstract. This study provides information on the reaction of the world fashion industry to the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine on February 24, 2022. The work is based on an expanded understanding of the term "fashion diplomacy", which focuses on the promotion of certain socio-political images and ideas through fashion. The analytical-synthetic method and the case method made it possible to reveal the significance of the messages of the world community that broadcast the reaction to the events in Ukraine. Thanks to the systematic method, it was possible to outline the cultural and political potential of fashion diplomacy in the context of international communications during the war.

Keywords: fashion, fashion industry, Ukraine, Russia, aggression, war, fashion diplomacy.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мелкумова-Рейнольдс Я. Как мода и политика влияют друг на друга. *Vogue*. 8 мая 2017. URL: <https://cutt.ly/8c1lNus>.
2. Global Fashion Capitals: The Rise of Kiev [the blog by Stephan Rabimov]. 11.06.2015. URL: <https://cutt.ly/mc1x62x>.
3. Rabimov S. Ukraine's Fashionable Nation Branding. *Forbes*. 27.02.2017. URL: <https://cutt.ly/8j18UkG>.
4. Воронкова А. І. Мода і політична соціалізація у сучасному суспільстві: основні напрями взаємодії. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1 (17). С. 39–50.
5. Popović M. The Roles and Practices of Fashion in Cultural Diplomacy. *Cultural Diplomacy: Arts, Festivals and Geopolitics*/ ed. by M. Dragičević Šešić with L. Rogač Mijatović, N. Mihaljinac; Ministry of Culture and Media of Republic of Serbia. Belgrade: Creative Europe Desk Serbia, 2017. P. 251–262. URL: <https://cutt.ly/Dc1vRlc>.
6. Як fashion-індустрія підтримує Україну: світ моди проти російської агресії. *1+1 [caïm]*. 08.03.2022. URL: <https://cutt.ly/ESpSsrn>.

7. Американська дизайнерка Вера Вонг та її команда підтримали Україну. *Radio Maximum*. 14 березня 2022. URL: <https://cutt.ly/uSpTVBA>.
8. Як індустрія моди реагує на війну Росії з Україною. *Vogue*. 3 березня 2022. URL: <https://cutt.ly/wSdC5Nq>.
9. Разом з Україною: Джорджіо Армани провів показ у повній тиші. *Vogue*. 28 лютого 2022. URL: <https://cutt.ly/xSd1BCC>.
10. UKRAINE FOREVER: на знак підтримки України шотландці зареєстрували новий тартан. *Elle*. 12 березня 2022. URL: <https://cutt.ly/OSd9xkY>.
11. Джіджі Хадід пожертвує Україні кошти, які заробила під час тижнів моди. *Elle*. 8 березня 2022. URL: <https://cutt.ly/ESd3ZRw>.
12. Мей Маск підтримує Україну. Вона одягнула вишиванку від луцького бренду. *Перший – канал соціальних новин [сайт]*. 13 березня 2022. URL: <https://cutt.ly/1Sd5by1>.

УДК 327.5:[004.056.5:343.326](470+571)

КІБЕРАТАКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: РЕАКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ

А. В. Савчук, Ю. В. Котик

Анотація: У статті висвітлено дії іноземних держав у відповідь на злочинну діяльність Російської Федерації у кіберпросторі, а також чим може бути небезпечна подібна практика РФ. Проаналізовано законодавчу базу, що є основою для відповідних контрзаходів. Виділено санкції, що найчастіше використовуються США та Європейським Союзом у відповідь на кібератаки.

Ключові слова: кіберсанкції, Російська Федерація, США, державні установи.

Останнім часом шпальти світових видань нерідко рясніють повідомленнями про кібератаки, що здійснені з території Російської Федерації або за замовленням її уряду. Атаки в основному спрямовані на державні установи: банки, сайти міністерств, стратегічно важливі об'єкти іноземних держав, а кіберактивність РФ проти України відбувається на постійній основі.

Будь-які зловмисні дії Російської Федерації в цифровому просторі не залишаються без уваги міжнародної спільноти. Зазвичай реагують ті, хто потрапив під приціл хакерів – тобто США або Європейський Союз.

Проте, спочатку варто зрозуміти чим небезпечні кібератаки Російської Федерації загалом і що їй потрібно. До прикладу, пристрасть Росії втручатися в президентські вибори інших держав розглядається як напад на народ, що загрожує цілісності та легітимності демократичного процесу, а також результатів виборів. Російські хакерські групи успішно отримують доступ до різноманітних серверів державних установ, військових даних. На додаток до загроз національній безпеці, які створюють ці атаки, мільярди доларів, які витрачає уряд на відновлення після атак і захист інформації, зокрема секретної, беруться з кишень платників податків. Крім того, існує кілька схем злову, спрямованих на персональні пристрої, включаючи телефони та комп'ютери, у спробі отримати конфіденційні дані користувачів. Банки та фінансові установи протягом останнього десятиліття зазнали численних атак з боку російських хакерських груп, що підкреслило ключові вразливі місця у фінансових системах держав. Також ними було створено найбільший ботнет (мережа комп'ютерів, заражена шкідливим програмним забезпеченням), коли-небудь виявлений, що дозволило їм викрасти дані для входу та паролі для десятків мільйонів онлайн-рахунків, включаючи банківські рахунки, що коштує жертвам великих грошей. На додаток до цих зломів, російський уряд використовує пропагандистські групи для націлювання на ЗМІ, намагаючись викликати паніку та створити загальне почуття недовіри до урядів [1].

Таким чином кібернетичні інструменти використовуються Росією в додаток до політичних та військових інструментів, щоб тиснути на Україну, США та Європу, щоб вони рухалися у напрямку постійних поступок російським інтересам.

Сфера кібербезпеки демонструє, що коли міжнародному середовищу не вдається знайти спільного рішення щодо реакції, мають місце дії одностороннього характеру. Односторонні кіберсанкції – це обмежувальні економічні заходи тимчасового характеру, що застосовуються проти фізичних, юридичних, державних органів та посадових осіб, які здійснюють, сприяють кібератакам або займаються іншою шкідливою кібердіяльністю. Вони вводяться без будь-якого попереднього дозволу регіональної чи міжнародної організації, тобто відповідно до внутрішнього законодавства штатів.

Сполучені Штати все ще залишаються серйозно вразливими до цілого ряду загроз кібербезпеці з боку Росії. Якщо їх не зупинити, російські кібероперації, ймовірно, і надалі будуть спрямовані на американські установи, інфраструктуру, лідерів і громадян. За словами колишнього директора Агентства національної безпеки Майкла С. Роджерса, хакерські атаки, у тому числі з Росії, коштують Сполученим Штатам «сотні мільярдів доларів» і призведуть до «справді значних, майже катастрофічних провалів, якщо ми не вживемо заходів» [2]. Кремлівські стратеги не так схильні до ризику, як Сполучені Штати, і тому розробили концепцію використання кіберінструментів для примусового впливу. Вони мають більш ніж 15-річний досвід використання цих інструментів. Хоча вони можуть порушити критичну інфраструктуру США, вони вирішили цього не робити. Найуспішнішим використанням Росією кіберінструментів проти Сполучених Штатів було створення фальшивих наративів, які посилюють політичні потрясіння в Сполучених Штатах та Європі [3].

Проте останнім часом США неодноразово попереджають Кремль про наслідки кібератак в тому числі і на Україну. Таким чином керівники Комітету Сенату США із закордонних справ заявляють, що російські кібератаки проти України будуть займати перше місце в списку дій, спрямованих на введення санкцій проти режиму Володимира Путіна. Президент Джо Байден заявив, що США помститься власними кібератаками, якщо Росія завдасть серйозного подібного удару в Україні, але публічно не зобов'язався вводити санкції за кібератаки.

Санкції можна вважати достатньо шкідливими для Росії, оскільки вони можуть калічити економіку та ізолювати Росію від міжнародної торгівлі. Раніше США вводили санкції проти Росії за атаки на американські цілі, наприклад, розгалужену шпигунську операцію SolarWinds, виявлену наприкінці 2020 року, під час якої російські хакери зламали комп'ютерні системи щонайменше десятка федеральних агентств і 100 приватних компаній [4]. Саме після операції SolarWinds, у червні 2021 року під час саміту Байдена-Путіна, президент Байден заявив, що критична інфраструктура повинна бути «заборонена» для кібератак і передав список з 16 областей критичної інфраструктури, які ні за яких обставин не повинні бути об'єктами кібератак [5]. Ця атака, а також багато інших (наприклад, NotPetya або WannaCry) ілюструють поточну проблему міжнародного права: відсутність обов'язкових норм, що регулюють поведінку в кіберпросторі. Як наслідок, у держав залишається лише кілька варіантів, як реагувати та запобігати зловмисній поведінці. Серед доступних альтернатив набирають обертів односторонні кіберсанкції. За атакою послідували жорсткі односторонні санкції США – точніше, санкції щодо суверенного боргу проти Росії та санкції проти шести російських технологічних фірм за підтримку кіберпрограми російських спецслужб.

Загалом, кіберсанкції США, ЄС та Великобританії можуть бути накладені проти фізичних або юридичних осіб, юридичних осіб або органів [6]. Наприклад, відповідно до системи кіберсанкцій США, санкції можуть бути накладені проти «будь-якої особи, визначеної міністром фінансів після консультації з генеральним прокурором та держсекретарем» на підставі того, що несе відповідальність за зловмисну кібердіяльність або причетність до неї, або за те, що вона «прямо чи опосередковано бере участь у ній».

Крім того, американські рамки передбачають кіберсанкції проти осіб, які «матеріально допомагали, спонсорували або надали фінансову, матеріальну або технологічну підтримку, товари чи послуги» для шкідливої кібер-діяльності. Крім того, кіберсанкції США застосовуються до будь-кого, хто діяв або мав намір діяти прямо чи опосередковано від імені осіб, що підпадають під санкції. Більше того, будь-хто, хто намагався займатися будь-яким із вищезгаданих видів діяльності, також може бути підданий санкції. Поки що США ввели більше кіберсанкцій, ніж ЄС і Великобританія.

Європейський Союз вводить обмеження схожі до тих, що вводить США, але в свою чергу, у 2019 році блок запровадив правову основу для кіберсанкцій, а перші кіберсанкції були оголошені в липні 2020 року. Кілька країн, які не є членами ЄС, висловили бажання приєднатися до кіберсанкцій ЄС. Таким чином в рамках ЄС було створено свого роду структуру спільної дипломатичної реакції на зловмисну кібер-діяльність («Набір інструментів кібер-дипломатії»), яка потенційно повинна вплинути на поведінку можливих агресорів у кіберпросторі. В цьому документі здійснено, в першу чергу, понятійну роботу:

- що варто вважати кібератакою для ЄС;
- виділено дії в кіберпросторі, що можна розглядати як загрозу;
- фактори, які визначають, чи має кібератака значний вплив;
- яких кроків необхідно вживати державам-членам у випадку кібератаки або з метою її попередження (в основному заходи пов'язані з обмеженням пересування територією ЄС фізичних та юридичних осіб, що причетні до здійснення кібератак) [7].

Великобританія, яка офіційно вийшла з ЄС у січні 2020, заявила, що приєднується до блоку в застосуванні санкцій проти кібератак. Крім того Сполучене Королівство прийняло Регламент про кіберсанкції в 2020, який набув чинності в день виходу. В його основі лежить рішення Ради ЄС, проте він є значно конкретизованішим. Регламент накладає фінансові та імміграційні санкції з метою сприяння запобіганню відповідної кіберактивності. Для досягнення зазначеної мети встановлюється ряд заборон та вимог, а у разі їх порушення – відповідне покарання [8].

Щодо нормативного значення кіберсанкцій, вони можуть сигналізувати про «червоні лінії» неприйнятної поведінки в кіберпросторі і таким чином сприяти формуванню правил відповідальної поведінки в кіберпросторі.

Держави Європейського Союзу здатні також окремо від блоку запроваджувати санкції. Прикладом цього можна згадати кібератаку у квітні та травні 2015 року, що повністю паралізувала ІТ-інфраструктуру Бундестагу, і весь парламент довелося відключити на кілька днів, поки це було виправлено. Тоді Меркель публічно звинуватила Росію у хакерстві. В наслідок цього інциденту Німеччиною було запроваджено санкції у вигляді заморожування активів і заборони на поїздки проти керівника Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації Ігоря Костюкова та офіцера розвідки Дмитра Бадіна. Міністр закордонних справ Великобританії Домінік Рааб заявив: «Велика Британія стоїть пліч-о-пліч з Німеччиною та нашими європейськими партнерами, щоб притягнути Росію до відповідальності за кібератаки, спрямовані на підірив західних демократій».

У свою чергу на початку грудня 2021 року в Австралії був прийнятий закон, який дозволяє застосовувати санкції у відповідь на значну зловмисну кіберактивність.

Натомість реакція Москви досить типова для неї: санкції розглядаються «ворожими кроками, які підвищують конфронтацію» з погрозами «дати рішучу відповідь» [9].

Існуючі кіберсанкції спрямовані на державні органи, а також на вищих урядовців, і, таким чином, можуть спричинити заморожування активів державних органів разом із заборонаю на поїздки для вищих державних службовців. Замороження активів державних органів теоретично може порушувати звичайне міжнародне право державного імунітету, але це є дискусійним питанням. Зокрема, не врегульовано, чи користується державним майном імунітет примусового виконання незалежно від наявності судового провадження. Заборони на поїздки, які заважають вищим державним службовцям виконувати свої функції, посягають на імунітет, гарантований таким посадовим особам міжнародним

правом, але цей імунітет гарантується лише посадовим особам, які представляють уряд і, отже, подорожують з цією метою до інших держав.

Односторонні кіберсанкції також можуть порушувати двосторонні угоди економічного характеру та зобов'язання Світової організації торгівлі. Запроваджуючи односторонні кіберсанкції, які або тягнуть за собою повний економічний бойкот осіб, що потрапили під санкції, як у випадку з кіберсанкціями США, або забороняють надання коштів та економічних ресурсів особам і організаціям, які потрапили під санкції, як це передбачено нормативними актами ЄС, держави відверто діють всупереч своїм зобов'язанням у СОТ. Крім того, кіберсанкції, такі як заморожування активів, майна та власності, можуть призвести до судових позовів про порушення справедливого та рівноправного поводження та інших стандартів режиму, включених до міжнародних інвестиційних угод.

Щодо нормативного значення кіберсанкцій, вони можуть сигналізувати про «червоні лінії» неприйнятної поведінки в кіберпросторі і таким чином сприяти формуванню правил відповідальної поведінки в кіберпросторі [10].

Не дивлячись на постійні спроби міжнародної спільноти «провчити» РФ, повномасштабний напад Росії на Україну яскраво показує, що усі спроби США та держав Європейського Союзу зовсім не є перешкодою на шляху до цілей, що поставила перед собою правляча еліта. Тому до цифрової боротьби доєдналась також найбільша хакерська група – Anonymous. Після відкритого оголошення кібер-війни цією групою ними було здійснено відключення веб-сайтів, що належать російському нафтовому гіганту «Газпрому», підконтрольному державі російському інформаційному агентству RT і численним державним установам Росії та Білорусі, включаючи офіційний сайт Кремля [11]. Таким чином кіберактивність проти України поки що приглушена, незважаючи на поширені прогнози, що військовий напад Росії на країну буде поєднуватися з цифровим шоком. В свою чергу українські веб-сайти зазнали DDoS-атак напередодні наступу, зокрема Міністерство оборони України та ПриватБанк.

Зрозуміло, що потрібен більш ретельний підхід до розуміння, запобігання та реагування на кібератаки в усіх секторах. Сполучені Штати та Європа явно вразливі до кібератак, і оскільки світ продовжує все більше залежати від електронних систем, ці вразливості будуть тільки зростати. Особливо тривожним у цій російській кібертактиці є той факт, що Росія є «єдиною країною на сьогоднішній день, яка поєднує кібервійну з нападами звичайних гармат і танків» і навряд чи Росія припинить їх використовувати найближчим часом.

Abstract. The article highlights the actions of foreign states in response to the criminal activities of the Russian Federation in cyberspace, as well as the dangers of such practices of Russia. The legal framework that is the basis for appropriate countermeasures is analyzed. The sanctions that are most used by the United States and the European Union in response to cyberattacks are highlighted.

Keywords: cyber sanctions, Russian Federation, USA, government agencies.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Fuchs M., Kenney C., Perina A. Why Americans Should Care About Russian Hacking. American Progress. 14.02.2017. URL: <https://www.americanprogress.org/article/why-americans-should-care-about-russian-hacking/>
2. Pellerin C. Cybercom Chief Details U.S. Cyber Threats, Trends. U.S. Department of Defense. 21.11.2014. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/603696/>
3. Lewis J. Russia and the Threat of Massive Cyberattack. Center for Strategic and International Studies. 04.02.2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/russia-and-threat-massive-cyberattack>
4. Miller M. On Ukraine, senators put cyberattacks top-of-list for sanctions. Politico. 09.02.2022. URL: <https://www.politico.com/news/2022/02/09/senators-consider-sanctions-russian-ukraine-00007529>
5. Soldatkin V., Pamuk H. Biden tells Putin certain cyberattacks should be 'off-limits'. Reuters. 17.06.2021. URL: <https://www.reuters.com/technology/biden-tells-putin-certain-cyber-attacks-should-be-off-limits-2021-06-16/>
6. Atwood K., Gaouette N. Biden imposes new sanctions on Russia in response to election interference and cyber hacks. 15.04.2021. URL: <https://edition.cnn.com/2021/04/14/politics/russia-sanctions-expel-officials-hacking-election/index.html>
7. Council Decision (CFSP) 2019/797 of 17 May 2019 concerning restrictive measures against cyber-attacks threatening the Union or its Member States. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019D0797>

8. The Cyber (Sanctions) (EU Exit) Regulations 2020. Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2020/597/contents/made>
9. US imposes sanctions on Russia over cyber-attacks. BBC News. 16.04.2021. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-56755484>
10. Bogdanova I., Callo-Müller M. Unilateral Economic Sanctions to Deter and Punish Cyber-Attacks: Are They Here to Stay? EJIL:Talk. 07.12.2021. URL: <https://www.ejiltalk.org/unilateral-economic-sanctions-to-deter-and-punish-cyber-attacks-are-they-here-to-stay/>
11. Milmo D. Anonymous: the hacker collective that has declared cyberwar on Russia. The Guardian. 27.02.2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/27/anonymous-the-hacker-collective-that-has-declared-cyberwar-on-russia>

УДК 32.019.51:791.2](470+571)

АНТИУКРАЇНСЬКА ПРОПАГАНДА В СУЧАСНОМУ РОСІЙСЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ

А. О. Семеній

Анотація. У даній роботі розглядається втілення образу українця в сучасному російському історичному кінематографі, його трансформація та основні теми. Аналізується низка російських фільмів на предмет антиукраїнської пропаганди та її основних методів. З'ясовується реакція українського суспільства на відверту ксенофобію в російських фільмах. Специфіка дослідження теми передбачає застосування загальнонаукових (дослідницького, аналітико-синтетичного, узагальнення) та спеціальних історичних (проблемно-хронологічного, історико-порівняльного, історико-генетичного) методів.

Ключові слова: кінематограф, націоналіст, війна, пропаганда, міф.

Відразу зі своєю появою кінематограф став одним з найефективніших засобів державної пропаганди. З приходом до влади більшовиків кіноресурс використовувався на максимум, а пропагандистська машина працювала з неймовірною потужністю. Проте і після розпаду Радянського Союзу ситуація майже не змінилася – влада Російської Федерації продовжує використовувати фільми у власних цілях, а контроль за кінотовиробництвом з кожним роком лише зростає.

Питання російсько-української інформаційної війни загалом та у кіно зокрема висвітлено переважно у вітчизняних працях. Зокрема, це аналітична доповідь «Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії» колективу науковців під головуванням А. Баровської [9], монографія О. С. Власюка «Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни» [4], статті Д. О. Ковалю та Т. Р. Короткого [10], У. Коруч [11], С. П. Сегеди та В. П. Шевчука [18], О. Семенової [19].

У кінематографі найпоширенішою тематикою, яка найбільш підтримується державою, залишається історико-патріотична. Російська влада виховує нові покоління патріотичних мас, і кінематограф, як найпопулярніший вид мистецтва, допомагає йому в цьому. Окреме місце в цій ніші зайняло зображення українців. Важливо відзначити, що з часів розпаду СРСР відбулася певна еволюція в образі «українця». Якщо раніше він зображався неосвіченим, часто нерозумним меншим братом, поширюючи серед глядачів тезу про меншовартість українського народу, то в сучасному російському історичному кіно українці часто постають підступними, жорстокими, хоч і досі неосвіченими, ворогами. Володимир Цибулько зазначає: «Для Росії дуже важливим є телебачення, де росіянам весь час розказують, хто є українці. Російська людина вірить телевізору, вірить друкованому слову, вірить в існування ворогів» [5].

У зв'язку з новим етапом російсько-української війни та повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну залишається актуальним аналіз підготовки російського населення до війни проти українського народу за допомогою кінопропаганди.

У 2008 році у широкий прокат виходить стрічка режисера А. Кравчука «Адмірал» [21], про яку влучно написав І. Грабович: «Це чудова ілюстрація до потуг сьогоденної Росії відновити свою велич. Путін та компанія відчайдушно намагаються реанімувати якусь міфічну Росію» [7]. Фільм мав великий успіх у прокаті не тільки в Росії, а й в Україні. А українські телеканали намагалися якнайшвидше продемонструвати цю картину своїм глядачам [1].

Та викликає здивування навіть не те, що українська аудиторія так легко сприйняла декламовані у фільмі ідеї російського духу, а те, що далеко не всі побачили в ньому явну антиукраїнську пропаганду. Зокрема, під час засідання колчаківського уряду, який жде повідомлення про довгоочікуване з'єднання військ Денікіна і верховного правителя Сибіру, стає відомо про «измену первого украинского полка, перешедшего на сторону большевиков». Пересічний глядач підсвідомо пов'яже невдачу білих з діяльністю «українських зрадників». Окрім цього, головний герой фільму, Колчак вимовляє фразу «Украина отдана немцам», нібито заперечуючи існування УНР як незалежної держави та зображення її як маріонетку Німеччини.

У 2009 році на екрани вийшла стрічка спільного виробництва Росії, України та Польщі режисера В. Бортко «Тарас Бульба» [26]. Екранізація повісті М. Гоголя про одну з найгероїчніших сторінок української історії, натурні знімання в Хотині, Кам'янці-Подільському, Криму, Києві, залучення голлівудських експертів – усе це не змогло приховати відвертий антиукраїнський наратив, та, здається, автори і не намагалися його приховати.

Головне посилення екранізації «Тараса Бульби» зчитується просто і швидко: це фільм на славу російської землі, російського народу та російської зброї. Запорізька Січ за фільмом – також частина історії та культури саме Росії. У кінострічці масово використовуються епітети «русский» та фрази «русское товарищество», у той час, коли термін «Украина» якщо і вимовляється, то з неправильним наголосом на другий склад — «УкрАина».

У 2010 році російська пропагандистська машина презентувала новий фільм режисерів Б. Ростова та О. Самохвалова «Ми з майбутнього 2» [24]. Дія фільму розгортається на території сучасної «фашистської» України, сини якої не люблять росіян, співають рок під нацистськими прапорами і безпробудно п'ють. Щоправда, потім і «хохли», і «москалі» знову потрапляють до умов війни з Німеччиною і змушені дружити, нехай навіть «крізь зуби». Але наприкінці, попри те, що на пройденому пліч-о-пліч труднощі, кожен залишається «при своїх» [14]. У фільмі через його ксенофобію відмовились грати майже всі головні актори з першої частини, хоча «впливові люди» намагалися тиснути на них та заставити брати у цьому участь [13].

Цікаво те, що Міністерство культури України спочатку заборонило картину, але перед президентськими виборами 2010 року все-таки дало дозвіл її показати.

Фактично, стрічка підтримує міфологеми про масову підтримку українськими націоналістами німецьких загартників. Досить карикатурно зображено дивізію СС «Галичина» та упівських воєк. Воїни УПА в картині – неміти, брудні, одягнені в звичайний одяг бандити, що тероризують мирне населення. Щоб довести відданість УПА, двом головним героям-українцям пропонується власноруч розстріляти інших українців, котрі нібито співпрацювали з комуністами.

Окремо слід виділити, що у відверто антиукраїнському фільмі знявся народний артист України Остап Ступка.

У 2012 році світ побачив телевізійний багатосерійний фільм режисера С. Снежкіна «Біла гвардія» [22]. Сюжет серіалу повертається до іншої героїчної сторінки українського народу – Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Проте українських героїв у картині немає. Не дарма прем'єра серіалу в Росії відбулася в день виборів президента РФ.

Картина знята за Булгаківською «Білою гвардією», проте автори серіалу вирішили прикрасити і без того антиукраїнську історію. Так, наприклад, петлюрівців зображено садистами-антисемітами. Окремо слід виділити петлюрівського полковника Козир-Лешка, якому автори прописали досить цікаві фрази, як, наприклад, рубаючи шаблею глобус, він

каже «як жидівська голова». Або ж в іншій сцені, наказуючи спалити сільську школу, додає, що вона «уся москальського духу набралася». Інший український державний діяч, гетьман Скоропадський, також виявився русофобом, коли зривається на жінку та називає російську мову «собачьей». Це все доповнюється сценою з киянами, які освистують гімн України, та неправильною вимовою українських слів.

Важливо відзначити, що серіал не мав комерційного та рейтингового успіху ні в Росії, ні в Україні, а навіть такі проросійські телеканали, як «Інтер», відмовлялися його транслювати.

У цьому ж 2012 році виходить ще одна пропагандистська стрічка режисера А. Малюкова «Матч» про українську футбольну команду, яку розстріляли через відмову програвати команді нацистів у Києві. Варто почати з основної ідеї – поширення радянського міфу про розстріл «спортсменів-мучеників». Український історик Володимир Гінда каже, що «матч смерті» – розрекламований міф радянських часів, котрий пропагують і нині. У період з 1941-го по 1944 рік по всій території окупованої України відбулося понад 150 українсько-німецьких футбольних поєдинків, понад половина з яких закінчилась перемогою українців. При цьому жоден з матчів не закінчився розстрілом [17].

Окрім цього, у фільмі не обійшлося і без зображення українців як посібників нацистів, які зустрічали німців з хлібом та сіллю і всіляко їм допомагали. У картині навмисно усе українське та усіх україномовних показано в негативному світлі, якому протистоїть позитивне російське та російськомовне. Герої у вишиванках тут обов'язково посібники окупаційного режиму, а поліцаї кричать українською «швидше» поряд з німецьким «schnelle».

У 2014 році у зв'язку з розв'язанням Росією війни проти України та анексією Криму, в українському суспільстві набуває популярності ідея бойкоту російського кінематографа. На фоні цього в жовтні 2014 року Держкіно починає забороняти російські серіали. За словами голови Держкіно Пилипа Ілленка, рішення прийняте з огляду на події в Україні, через які «некоректно зараз буде демонструвати на українських телеканалах ті російські фільми, в яких є відверта пропаганда, на кшталт звеличення силових структур Росії та самої Росії» [6]. 4 червня 2015 року набуває чинності прийнятий П. Порошенком закон про «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» [8]. Тому з 2014 року російський кінематограф поступово зникає з українського медіапростору. Але російська пропагандистська машина не зупиняється.

У 2019 році на російські екрани виходить фільм режисера О. Сидорова «Т-34», у якому образ українця з'являється нібито лише на декілька екранних хвилин [25]. Проте це перша ж сцена у фільмі, у якій екіпаж танку – росіянин, українець та білорус – у якій спеціально обрано саме такий набір національностей. Українець у фільмі – боягуз, який гине першим. А ось білорус та росіянин виживають та перебувають разом до кінця, до кульмінації, до головної битви зі спільним ворогом.

Отже, проаналізувавши вибірку російських фільмів історико-патріотичного спрямування, можна дійти до висновків, що пострадянська російська пропаганда використовувала кінематограф як засіб для поширення антиукраїнських настроїв серед власного населення, а також пропаганди ідей «руського мира» в Україні. Українських історичних діячів, українських героїв зображають неосвіченими русофобами та антисемітами, бандитами, що тероризують місцеве населення. А усе українське та україномовне набуває негативного забарвлення: відбувається повернення до пропаганди сталінських часів, коли україномовний персонаж обов'язково був антагоністом, якому протистояв позитивний російськомовний герой.

Невдала культурна та історична політика влади незалежної України та масовий наступ російських пропагандистів дозволили ідеям «руського мира» глибоко вкорінитися в українському суспільстві, а російську аудиторію підготувати до майбутньої війни. Протягом довгих років українські кінотеатри та телеканали транслювали відверту антиукраїнську пропаганду. Заходи, прийняті у 2014 році щодо заборони російського кінематографа, дозволили частково очистити український медіапростір від проросійських

наративів, результатом чого ми можемо побачити нинішню консолідацію українського суспільства у відповідь на нове вторгнення Російської Федерації.

Український кінознавець Володимир Войтенко відзначає: «Пропаганда – це технологія. Пропаганда – це сокира, якою можна і витесати хрест, і зарубати матір. За таких обставин є лише один арбітр між добром і злом – громадянин. Але ж у нас він несе на собі психологічне тавро тоталітарного режиму» [3]. Тому населенню важливо пояснити, що пропаганда буває не лише тоталітарною і що вона не обов'язково повинна асоціюватися з радянщиною. Пропаганда української національної ідеї перебуває зараз на зародковому етапі, тому її розвиток, актуальний раніше і неймовірно актуальний після повномасштабного нападу Росії, повинен стати ключовим у культурній та національній політиці нашої держави.

Abstract. This work is about the embodiment of the image of the Ukrainian in modern Russian historical cinema, its transformation and main themes. A number of Russian films on anti-Ukrainian propaganda and its main methods are analyzed. The reaction of Ukrainian society to outright xenophobia in Russian films is being clarified. The specificity of studying the topic involves the use of general scientific (research, analytical, synthetic, generalization) and special historical (problem-chronological, historical-comparative, historical-genetic) methods.

Key words: cinema, nationalist, war, propaganda, myth.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Адмірал» – найгучніша кінопрем'єра 2008 року на «Інтері». URL: inter.ua/ua/news/admiral-samaya-gromkaya-kinopremjera-2008-goda-na-intere
2. Архангельский А. Готовые убивать. Военно-патриотическое кино сегодня. URL: <http://psyfactor.org/kinoprop/kino8.htm>
3. Війна, яку виграла Росія. URL: universum.lviv.ua/magazines/universum/2008/5/viyna-ros.html
4. Власюк О. С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни: монографія. Київ: НІСД, 2017. 304 с.
5. Володимир Цибулько. Російська людина вірить телевізору, українська читає все в Інтернеті. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2008/10/13/9090/>
6. В Україні не виходитимуть сім російських фільмів – Держкіно. URL: <http://www.hromadske.tv/culture/v-ukrayini-ne-vikhoditimut-sim-rosiiskikh-filmiv--/>
7. Грабович І. Контр"Адмірал". URL: life.pravda.com.ua/culture/2008/10/17/9289/
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України». Відомості Верховної Ради України. 2015. № 18, ст. 131. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text
9. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії: аналітична доповідь. За заг. ред. А. Баровської. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2016. 109 с.
10. Коваль Д. О., Короткий Т. Р. Інформаційна війна Російської Федерації проти України: оцінка міжнародного співтовариства. URL: dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7464/Koval_Korotkyi_Information%20Wrfare%20and%20the%20Reaction%20of%20World%20Community.pdf?sequence=1
11. Корунц У. Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/56.pdf
12. Левицький В. В. Пропаганда у сучасному російському кінематографі. URL: ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12159/Levytskyi_Propahanda_u_suchasnomu.pdf?sequence=1&isAllowed=y
13. «Мы из будущего-2»: фільм замовили люди, «яким не відмовляють». URL: www.istpravda.com.ua/digest/2010/10/28/1533/
14. Очень «важное» кино. URL: newtimes.ru/articles/detail/16748/
15. Политолог: Образ украинца в российском кино меняется. URL: blogs.pravda.com.ua/authors/okara/4fb3f5a2c3e32/
16. Пропаганда Кремля. Україна заборонила вже близько 400 фільмів країни-агресора. URL: www.radiosvoboda.org/a/27163184.html
17. Українцям не хочуть показувати «матч смерті». URL: www.radiosvoboda.org/a/24545256.html
18. Сегеда С. П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. URL: nio.nuou.org.ua/article/view/174147
19. Семенова О. Вітчизняний кінематограф як протидія інформаційній агресії Російської Федерації (на прикладі історико-патріотичного кіно). URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/234951>
20. Чому в Україні заборонили «Белую гвардию»? URL: zn.ua/ukr/ART/chomu_v_ukrayini_zaboronili_beluyu_gvardiyu_.html
21. «Адмирал». Реж. Кравчук А., 2008 р. URL: <https://rezka.ag/films/drama/13924-admiral-2008.html>

22. «Белая гвардия». Реж. Снежкін С., 2012 р. URL: <https://rezka.ag/series/drama/14298-belaya-gvardiya-2012.html>
23. «Матч». Реж. Малюков А., 2012 р. URL: rezka.ag/films/drama/641-match-2011.html
24. «Мы из будущего 2». Реж. Ростов Б., Самохвалов О., 2010 р. URL: <https://rezka.ag/films/action/11946-my-iz-budushego-2-2010.html>
25. «Т-34». Реж. Сидоров О., 2019 р. URL: rezka.ag/films/drama/24942-t-34.html
26. «Тарас Бульба». Реж. Бортко В., 2009 р. URL: <https://rezka.ag/films/action/1107-taras-bulba-2009.html>

УДК 930.1+005:94 (100) «1939/1945»

ІНСТИТУЦІЙНА ДЕКОНСТРУКЦІЯ МІФУ «ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ» В УКРАЇНІ

Д. Г. Сиротюк, О. С. Мармілова

Анотація. В статті розглянуті та проаналізовані інституційні спроби української влади деконструювати міф «Великої Вітчизняної війни». Зокрема, досліджено передумови, прийняття та впровадження пакету декомунізаційних законів 2015 року. Дане дослідження здійснене на основі таких загальнонаукових методів як аналітико-синтетичний, узагальнення та метод деконструкції. Щодо спеціально-історичних методів, то використовувались історико-порівняльний та історико-хронологічний методи. Використання перерахованих методів дозволив всебічно розглянути проблему міфу «Великої Вітчизняної війни».

Ключові слова: Друга світова війна, деконструкція, історичні міфи, пам'ять.

Друга світова війна не лише одна з найбільш трагічних сторінок історії ХХ століття, а й один із базових вузлів уявлень про велич Радянської держави та її правонаступниці. Наразі інтерес до кола питань пам'яттєвих практик щодо війни вийшли за межі наукових дискусій спеціалістів. Російська агресія в Україні та злочинна окупація її територій поставили проблематику Другої світової на новий, практико-орієнтований щабель. Спільний для радянського простору канон «Великой Отечественной войны» багато років «невидимо», а нині, як ніколи явно, воює проти українців та їх незалежності. Це і актуалізує тему пропонованого дослідження.

Щодо історіографії, то міф війни вивчається та досліджується з різних ракурсів. До прикладу, Северова Ольга та Биков Олександр приділяють увагу витокам концепції сучасного історичного міфу, а Ірина Грідіна досліджує у своїх працях питання радянського владного дискурсу по відношенню до Другої світової війни та населення. Цікавою є праця «Війна і міф. Невідома Друга світова», головними редакторами якої є українські дослідники – Володимир В'ятрович, Олександр Зінченко та Максим Майоров. Робота присвячена цілій низці міфів Другої світової війни, створених радянською пропагандою. Український історик Леонід Зашкільняк, в свою чергу, досліджує питання радянських міфів в українській історіографії. Мирослав Гурик, Віталій Лозовий, Катерина Кобченко, Олександр Гриценко та Тетяна Пастушенко у своїх працях розкривають аспекти політики декомунізації, вплив російської держави та пам'яті радянської спадщини на внутрішню політику в сучасній Україні.

Метою дослідження є аналіз та висвітлення інституційних кроків української влади по подоланню міфу «Великої Вітчизняної війни». Задля цього розглянемо законодавчу базу та спроби впровадження декомунізації на місцях.

Російська агресія стала каталізатором змін для української громади в контексті переосмислення великої кількості радянських міфів, включаючи міф про «Велику Вітчизняну війну». Під час подій 2013–2014 рр. «війни пам'яті» перемістилася із політичного простору у сферу революційну, а зрештою і військову. Риторика «Великої Вітчизняної війни» використовувалася Росією як «історичні аргументи» для виправдання анексії Криму, конструювання «Новоросії» та ідеологічного забезпечення військових дій та

окупації Донбасу. Для більшості українців радянська символіка Другої світової війни стала чітким маркером носіїв проросійських настроїв. Адже учасники Революції Гідності використовували як свої знамена прапор України та бойовий червоно-чорний прапор ОУН. Водночас, представники так званого Антимайдану стояли під прапорами Російської Федерації та Комуністичної партії, розмахували георгіївськими стрічками, котрі беззаперечно є атрибутами «дня победы».

Опісля тенденція збереглась. Після втечі В. Януковича російсько-радянські фанати використовують цю стрічку, щоб засвідчити опозицію до нової влади у Києві. А під час анексії Криму і розгортання агресії в Україні російські колабораційні військові формування теж стали носити георгіївські стрічки [1]. Таким чином, георгіївська стрічка швидко стала асоціюватись з прихильниками та представниками антиукраїнських сил, що відкрило суспільну дискусію навколо святкування та ритуалізації Дня Перемоги.

Результатом стало те, що 8 квітня 2015 року Верховна Рада встановила 8 травня кожного року Днем пам'яті й примирення на честь усіх жертв Другої світової війни. За відповідний законопроект №2539 «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» проголосував 261 депутат [2].

В свою чергу, 9 травня відзначається День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Екс-директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович з трибуни роз'яснив положення закону, заявививши, що потрібно позбавлятися «радянських кліше». Відтак, законопроектом пропонується використовувати термін «Друга світова війна» і відмовитися від терміну «Велика вітчизняна війна». Під час вшанування полеглих у роки Другої світової війни, за словами Володимира В'ятровича, скасовується використання радянської символіки. Таким чином, втратив актуальності закон «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» від 2000 року [3].

В той же час починається процес декомунізації, який розпочався ухваленням 9 квітня 2015 року Верховною Радою України пакетом законів [4–7]. 15 травня 2015 року закони підписав Президент України Петро Порошенко. Їх публікація відбулась 20 травня 2015 року, а набуття чинності з 21 травня. Виділимо основні зміни, які зазначені в даному пакеті законів.

1) Визнання УПА:

- У законі про правовий статус борців за незалежність України серед інших організацій вказані ОУН та УПА.
- Закон надає спеціальний статус усім військовим та підпільним українським організаціям ХХ століття, які боролись за незалежність країни [6].

2) День примирення:

- Запроваджується нове свято – День пам'яті та примирення, який відзначатимуть 8 травня. 9 травня – День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні залишається офіційним вихідним днем.
- Термін «Велика Вітчизняна війна» повністю виходить з документообігу, з моменту прийняття даного закону використовується термін «Друга світова війна».
- Держава бере на себе охорону, упорядкування та збереження пам'ятників та пам'ятних знаків із вшанування учасників та жертв війни. Кабінет міністрів зобов'язав створити та вести єдиний національний реєстр пам'яток Другої світової війни [7].

3) Відкриті архіви:

- Парламент ухвалив закон «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Цей документ відкриває усі документи силових структур СРСР та УРСР.
- Також закон зобов'язав відкрити усі архіви, які мали репресивні, силові та правоохоронні органи часів СРСР.
- Кожен громадянин отримує право вільно потрапляти до архіву, надаючи тільки свій паспорт та заяву про бажання ознайомитися із документом [4].

4) Засудження комунізму:

- Окремим законом Рада засудила комуністичний та нацистський тоталітарні режими і заборонила їхню символіку. Визнається, що обидва режими проводили політику державного терору.
- У день укладення радянсько-німецького пакту «Молотова-Ріббентропа» 23 серпня встановлюється спеціальний день пам'яті жертв обох режимів. За пропаганду символів режимів встановлюється однакове покарання у вигляді ув'язнення до п'яти років. До символів комуністичного режиму зарахували герб, прапор та гімн СРСР, публічне виконання якого в Україні заборонене.
- Протягом півроку від ухвалення закону всі назви міст, вулиць й інша топоніміка, пов'язана з комуністичним режимом та його ідеологами, мали бути перейменовані місцевими органами влади.
- До таких ідеологів зарахували осіб, які обіймали керівні посади, починаючи з посад секретаря районного комітету партії і вище. Якщо місцева рада цього не зробить, то її голова зобов'язується зробити це своїм розпорядженням. Це ж саме стосується і пам'ятників комуністичного і нацистського режимів, які мають бути демонтовані.
- У відповідності до закону, зміни також відбулись і в шкільній програмі [5].

Загальновідомо, що в перших українських підручниках та посібниках з історії домінувала успадкована з СРСР міфологія «Великої Вітчизняної війни», основними елементами якої були віроломний напад Німеччини на СРСР влітку 1941 р., радянська армія здобула «Велику Перемогу» і врятувала весь світ, найбільша жертва війни – радянський народ, зазначено без конкретизації національних трагедій. Ніяка інша історична тема не могла зрівнятись з темою «Великої Вітчизняної війни» за кількістю публікацій.

Сучасні підручники пропонують повнішу й адекватнішу періодизацію війни (від 1939 до 1945 рр.). Також показують справжню ціну «Великої Перемоги», ставлять знак рівності між злочинами, що «вчинені обома режимами на території України», описують всі рухи опору нацистам і національні трагедії – Голокост, депортації за національною ознакою, воєнні злочини. Науково обґрунтована й коректна хронологія війни, детальне зображення подій на території України, у тому числі – трагічних подій, пов'язаних із відступом, поразками, прорахунками керівництва упродовж першого року після нападу Німеччини на СРСР, життя населення на окупованих територіях. Одним із важливих концептуальних елементів нового наративу, що чітко простежується в останніх підручниках, є відмова від конструкта «визволення України від німецьких загарбників» і вживання натомість «вигнання нацистів з території України» [8, с. 55].

Зміни в шкільних підручниках однозначно є вагомим кроком для передачі істинного досвіду та знань про минуле в контексті основи самоідентифікації. Декомунізація 2015–2018 років була новим, законодавчо підкріпленим етапом довгого й складного процесу суспільного переосмислення минулого України у ХХ столітті.

Крім того, декомунізація України передбачала здійснення вагомих кроків, таких як перейменування 240 населених пунктів і вулиць, які були названі на честь комуністичних діячів. Зокрема, у Києві за два роки було перейменовано 25 вулиць. На думку І. Гурика зміна назв вулиць у руслі модерної комеморативної практики забезпечує, по-перше, зв'язок між поколіннями українців, а по-друге, дає змогу послідовно сформуванню україноцентричну модель історичної пам'яті, очищену від імперської та особливо радянської історичної спадщини [9, с. 27]. Не менше значення мало і знесення пам'ятників комуністичним діячам, заборона радянської символіки, відкриття архівів, котре дозволило науковцям та журналістам спростити дослідження злочинів репресивних та каральних органів.

Декомунізація в Україні є невід'ємною складовою сучасної державної політики пам'яті. Її реалізація сприятиме подоланню стереотипів та упереджень, які

перешкождали національному згуртуванню. При цьому населення України теж не завжди однозначно сприймає декомунізаційні зміни. За результатом дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та Київського міжнародного інституту соціології у 2020 р. 44 % українців заявили, що мають негативне відношення до перейменування населених пунктів та вулиць, названих на честь комуністичних діячів. Позитивне ставлення до перейменування топонімів переважає тільки у Західному регіоні (44 % «за» і 30 % «проти»), на Сході та Півдні близько половини громадян ставляться до перейменування негативно [10].

Переосмислення радянської спадщини та вироблення зваженого ставлення до неї є окремим непростим завданням: наразі таке ставлення коливається від заперечення до певного механічного поєднання національних та радянських традицій пам'яті. Прикладом останнього можна вважати символічну українізацію радянських символів Другої світової війни – вдягання вінка на фігуру Батьківщини матері у Києві під час відзначення Дня пам'яті та примирення – Дня Перемоги у 2015–2016 роках [11, с. 69].

Не дивлячись на кроки української влади по викоріненню міфу «Великої Вітчизняної війни», залишається цілий ряд живучих концептів, проте і вони поступово відмирають в свідомості українців. Завдяки інтенсивному політичному використанню символу Великої Перемоги з одного боку, і вкоріненості у масовій свідомості, з іншого, виступає у якості акценту сучасної російської ідентичності. Для поділу та військової інтервенції України послідовно пропагувалися культ Перемоги та співставлення українського націоналізму з фашизмом та нацизмом [12, с. 283]. Російська пропаганда активно використовує проти України міф «Перемоги», вкидаючи в медійний простір тезу про прихід до влади сил («фашистів», «нацистів»), які були переможені у Другій світовій війні і яких знову треба перемогти.

Втримання радянських міфів про війну в Україні є надзвичайно важливим для Росії, адже вони стали головним, іноді останнім елементом радянської ідентичності частини наших громадян. Як зазначає український історик В. В'ятрович, не росіяни чи російськомовні українці, яких нібито захищає Путін, є основою для тероризму на сході України чи сприяли анексії Криму, а саме «радянські люди» [13, с. 253].

Таким чином, деконструкція міфу «Великої Вітчизняної війни» в Україні тільки бере свої початки, хоча на інституційному рівні вже зроблено ряд важливих кроків, пов'язаних, зокрема, з пакетом «декомунізаційних законів» 2015 року, рухаючись у напрямі суспільної деконструкції міфів, деконструкції «в головах» можна буде спостерігати зміну самосвідомості нації. Дослідження радянського міфу «Великої Вітчизняної війни» не вичерпує себе, адже має досить широке коло недосліджених питань, осмислення та обговорення яких дасть можливість краще зрозуміти маркери «радянського» в сучасному суспільстві та подолати їх.

Abstract. The article considers and analyzes the institutional attempts of the Ukrainian authorities to deconstruct the myth of the «Great Patriotic War». In particular, the prerequisites, adoption and implementation of a package of decommunization laws of 2015 were studied. This study was carried out on the basis of such general scientific methods as analytical-synthetic, generalizations and the deconstruction method. With regard to special-historical methods, historical-comparative and historical-chronological methods were used. The use of these methods made it possible to comprehensively consider the problem of the myth of the «Great Patriotic War».

Keywords: World War II, deconstruction, historical myths, memory.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пастушенко Т. В. Відзначення Дня Перемоги в Україні в контексті суспільно-політичних подій 2013–2014 рр. «Декомунізація» свята як спроба ревізії радянського минулого. 2017. С. 258–267. URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/2177/document.pdf#page=286>.
2. Проект Закону «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». 2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2539&skl=9.

3. Рада замінила «Велику вітчизняну війну» Другою світовою. 8 травня – День пам'яті. Українська правда. 2015. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/04/9/7064248/>.
4. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316.viii>.
5. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». 2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-viii>.
6. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті». 2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-viii>.
7. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». 2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315-viii>.
8. Гончаренко Н. Від «Великої Вітчизняної війни» до українського виміру Другої світової війни: зміна наративу в шкільних підручниках історії. *Проблеми історії Голокосту: український вимір*. 2019. № 11. С. 35–60.
9. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 11. С. 26–29.
10. Шостий рік декомунізації: ставлення населення до заборони символів тоталітарного минулого. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2020. URL: <https://dif.org.ua/article/shostiy-rik-dekomunizatsii-stavlennya-naseleennya-do-zaboroni-simvoliv-totalitarnogo-minulogo>.
11. Кобченко К. Декомунізація в Україні: постколоніальний Контекст. *Українознавчий альманах*. 2016. Вип. 19. С. 66–70.
12. Лозовий В. С. Маніпулювання історією Великої Вітчизняної війни як складова пропагандистської кампанії проти України. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки. 2018. Вип. 11. С. 282–289.
13. Війна і міф. Невідома Друга світова / за заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 272 с.

УДК 930.85:746.3.04](477.43\,44)

ОСОБЛИВОСТІ ОРНАМЕНТИКИ ВИШИВКИ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

О.°І. Соколенко, І.°І. Мартинчук

Анотація. У роботі представлено результати дослідження вишивки Поділля як важливого елемента традиційної культури українців, їх збереженню і розвитку на сучасному етапі державотворення.

Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип історизму, наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу.

В українській народній орнаментіці переважають мотиви, що асоціюються з рукотворними предметами, рослинами, поняттями простору й руху, технічними особливостями виготовлення речей. Серед основних типів орнаментики є мотиви, що складаються з чотирибічних, округлих, спіральних знаків, фітоморфних, зооморфних знаків і зображень. Рідше зустрічаються антропоморфні, геоморфні, астральні. Всі ці типи передаються засобами геометричного, геометризovanого й вільного малюнка.

Ключові слова: народне мистецтво, вишивка, орнаментика, Поділля, Україна.

Вишивка – це не тільки майстерне творіння золотих рук народних умільців, а й скарбниця вірувань, звичаїв, обрядів, духовних устремлінь, інтелекту українського народу. Вишивка в культурі українців відіграє важливу роль. Вона відображає естетичне уподобання народу, світогляд, є особливістю національної культури. Українська народна вишивка вже має усталені форми, сформувалися особливості кожного регіону. В процесі історичного та культурного розвитку в Україні у кожній місцевості утворились характерні орнаментальні мотиви і композиційні рішення, найбільш улюблена і поширена кольорова гама, притаманна лише цій місцевості техніки шитва [1, с. 20]. Ареали явищ українського народного мистецтва здебільшого відповідають історико-етнографічному районуванню. Але на сході межі деяких ареалів (іконографічних, стилістичних, номінаційних) інколи поширюються на два й більше регіонів.

Розглянемо особливості українського орнаменту в історико-етнокультурному аспекті. Серед основних регіонів можна виділити Буковину, Полісся, Поділля, Середнє Подніпров'я та Захід України.

За свідченням дослідників вишивка Поділля чи не найбагатша в Україні, яскраво відбиває контакти з мистецтвом інших народів, сліди входження окремих зон регіону до різних державних утворень [2, с. 57].

Вишивки Західного Поділля відрізняються темною колоритною гамою. Це чорний з малою домішкою темно-червоного або жовтого. Орнаменти Тернопільської області характеризуються насиченим, темним аж до чорного колоритом.

Подільські рушники виділяються невеликим розміром, орнаментальними мотивами, кольоровою гамою, складною технікою виконання. Кінцівки оздоблені горизонтальними, вертикальними або діагональними смугами геометричного або рослинного орнаменту, закомпонованого з окремих розеток. Вишиті вони червоними, жовтими, синіми, зеленими та чорними вовняними нитками, що лягають опуклими рельєфними рядами, утворюючи виразні композиції.

В орнаментиці подільських вишивок трапляється мотив «кривульки» або «безконечника», який відомий ще з часів трипільської культури, тобто значно раніше ніж славнозвісний грецький меандр. Зигзагоподібний меандровий орнамент зустрічається в західних районах Поділля. До цього виду орнаментальних мотивів належать «сосонки», «хвощ» та «перерви», що набули поширення в південних та західних районах Поділля. Відомий узор «рожі» (звізди, розетки) являє собою перехід від геометричного до рослинного орнаменту. Іноді він нагадує зображення сонця. Вишивальниці відтворювали на полотні фантастичних коней з крилами, казкових, з розкішними хвостами пав, вершників у військовому одязі, стилізовані жіночі фігури зображені з піднятими вгору руками, іноді жінки тримають за вудила коней із вершниками або на їх долонях сидять птахи. Подільські рушники часто вишивають технікою «качалочки» [3].

Своєрідним центром мистецького вишивання на Поділлі є село Клембівка. Художні вироби його майстринь відомі в усьому світі, вони експонуються на різних виставках та міжнародних ярмарках неодноразово їм було присуджено золоті медалі. Дуже любляють у Клембівці житній колір у поєднанні з чорним, це сполучення виглядає дуже ефектно. Дивлячись на таку вишивку здається, наче шелестить колоссям пшеничне поле.

Вишивка білим по білому у Клембівці, на відміну від полтавської, позначається компактністю ювелірно розроблених мотивів, застосуванням філігранних технік («солов'їні вічка», «зерновий вивід», «довбанка»). Рушники вишиті білим або жовтим були весільними й тому оздоблювались особливо ретельно й виразно [4, с. 21].

Геометризовані зоо- й антропоморфні мотиви, поширені на Поділлі, сусідній Бессарабії та Буковині, ведуть свій родовід, очевидно, від східного текстилю ще доісламських часів. У декорі жіночих сорочок Поділля співіснували, здавалося б, взаємовиключні напрями мистецького мислення: монументальна густа рельєфна вишивка темно-червоною (Борщів), чорною та вишневою (Бучач), зелено-жовтою (Заліщики) та іншою кольоровою вовною – з витонченим і «невагомим» ажурним вишиванням білим на білому тлі, що зустрічається на схід і на захід від названих місцевостей. Біле шитво здебільшого поєднувалося з мережанням («шабак»), вирізуванням. Якщо у XVIII ст. дірочки виколували веретеном, то в XIX ст. застосовували ножиці [5].

Найбільш специфічною для Поділля технікою було занизування («низь»), переважно дво- чи одноколірне (чорне, червоно-чорне, рідше – з синім або жовтим). Залежно від орнаментально-колористичних і технічних особливостей, розрізняли «цвітковану низь», «круглу», «лису», «сліпу», «з лиця шиту» тощо. Характерна орнаментика з ромбами та спіралями різних модифікацій. Спіралі стилізуються у вишивці ламаною лінією, зигзагом («вужик», «кривулька», «хмелик»). Ромби здебільшого мають продовжені й перехрещені

сторони у вигляді ріжків або гачків. Усі елементи розміщуються дуже щільно, з вузькими просвітами тла. Таке розуміння декору вплинуло у XIX ст. на компоновання візерунків західноукраїнського дереворізблення. Це підтверджує не тільки стилістичний аналіз орнаментів обох видів мистецтва, а й назви мотивів «різьба низина», «різьба півнизина».

Для вишитих рушників Поділля найхарактерніший геометричний орнамент – густий, дуже різноманітний за складними комбінаціями кутніх (пов'язаних або самотійних) фігур. Трапляються іноді смуги вишивок у вигляді двох рядів, розміщених у шаховій послідовності, а також квадратів з дуже складним візерунком усередині тощо [6, с. 75].

Вишивані рушники побутували в XIX ст. переважно на території Східного Поділля. Вони були значно вужчі й коротші від наддніпрянських і декорувалися лише на кінцях повторюваними зображеннями квіток у вазонах, вершників та інших антропоморфних персонажів, птахів і т. ін. Специфічна техніка рушникового вишивання – «качалочка», що робила фактуру візерунків подібною до ткани. Найближчі аналогії подільським рушникам – у молдаван і українців сусідньої Бессарабії.

Ще одна особливість Поділля – значно ширша, ніж у решти земель, варіантність орнаментальних мотивів й їхніх образних лексичних позначень. Тільки тут трапляються такі специфічні (майже відсутні в інших регіонах) візерунки, як пунктирні «сикавки», гачкуваті «лемеші» й «праники», спіральні «цуцики» та «юрки», складені з різних елементів «зозулики», «кидрявці» або «кудрявці», «мутлі», «собачки» тощо.

Як і в усій Україні, назви візерунків утворюються на Поділлі від уподібнення їх елементів реаліям фізичного світу («барани», «виноград», «віконця», «вітряки...»), міфологічно-фольклорним образам («княгиня», «королева», «панні»), узагальненим, абстрагованим поняттям («вертун», «криворіг», «осьмиріг», «семиріг», «триніг»). Рідше назву візерункові дає характер композиції знаку. У «бесагах» і «штанах» вона білатеральна, дзеркально врівноважена. В «безклепкому» бракує одного з передбачених ритмом елементів. Інколи назва відображує не тільки просторовий характер візерунка, а й місце його в комплексі костюма («ламаний шлячок»), статево-вікове призначення («хлоп'ячий») [6, с. 77].

Зооморфні орнаменти в більшості це символічні зображення тварин. В українській вишивці поширені зображення птахів. Найдавніші зразки демонструють також символічні, прості зображення пташок, що не передають якихось видових ознак, але також існують елементи вишивки що відображають певні символи, наприклад орел, пава, голуб, жайворонок та т. п. Також розрізнялися і орнаменти з мотивами свійських та диких тварин кінь, бик, олень, вовк [7, с. 152].

Часом назва графічно тотожних елементів залежить від їхньої просторової орієнтації: дзеркально-симетричні спіралі, що розходяться догори, іменуються «барани», а донизу – «дзвони». «Дзвіночком» називають, як правило, лише висячу форму, незалежно від того, чи виконана вона узагальнено чи ізоморфно. В іншому повороті (на 180° чи 90°) аналогічний елемент уже може називатися «гребінчик», «гусячі лапки». Загалом у номінаційному плані, так само як у іконографічному чи стилістичному, подільська вишивана орнаментика більше споріднена з прилеглими південно-західними регіонами, ніж із північно-східними. Іконографічною особливістю візерунків Поділля є відносно більша частка фігуративних антропоморфних елементів, білатеральних форм, зокрема так званих «канделябрових» композицій. Переважає умовність у зображенні конкретних реалій. Стилiстичною особливістю слід визнати по-рівняно більшу деталізацію, підвищену роль кольору й фактури в творенні образу візерунка, що відбивається і в номінаційному його осмисленні. Названі риси посилюються від північного сходу до південного заходу Поділля, найбільш яскраво втілюючись у візерунках Придністров'я, Буковини, Карпат.

Висока щільність населення Поділля зумовлювала вплив населення звідси в суміжні землі, сприяючи поширенню подільського народного мистецтва на Херсонщині, Бессарабії, Прикарпатті.

Розмита стилістична й іконографічна межа між вишивкою Поділля та Буковини. Втім, останній регіон відрізняється ще більшим локальним розмаїттям (вишивки бували відмінними в різних кутках одного села), краще збереженими орніто-, зоо- й антропоморфними архаїчними ознаками і, передусім, поліхромією, котра ще в XIX ст. досягала кільканадцяти кольорів у одному вишиваному візерунку.

Дослідники відзначають вплив подільського вишивання на галицьке, зокрема покутське, гуцульське. Втім, яскраві місцеві риси часом затуляють безперечну генетичну спорідненість. Це передусім стосується Гуцульщини, де багато сіл віддавали перевагу в окремі періоди певним особливим колориту та візерункам (Бростури, Жаб'є, Косів, Космач, Криворівня, Річка, Яворів і т. ін.).

Без сумніву, українському народному вишиванню властиві мініатюрність, ювелірна чистота виконання, коли вишивка виглядає однаково з лиця та вивороту, надзвичайне багатство регіональних і локальних варіантів, яке відбиває культурну специфіку кожного з українських регіонів.

Зараз іде тенденція до відродження народних промислів, збільшення попиту на народні вироби. Це стає дуже стильно і модно і свідчить про високу самосвідомість українців, прагнення зберегти й відродити етнокультурні здобутки. Вважаємо, що стимулювання державою розвитку народних промислів, заохочення майстрів у праці, формування соціальних програм щодо відродження кращих традицій, стимулювання молоді до творчої діяльності – це ті пріоритети, які формують засади національної свідомості, української національної ідеї.

Abstract. The paper presents the results of a study of Podillya embroidery as an important element of traditional Ukrainian culture, their preservation and development at the present stage of state formation.

The methodological basis of the work is a systematic approach, the principle of historicism, scientific objectivity, critical and structural-systematic approach.

The Ukrainian folk ornamentation is dominated by motifs associated with man-made objects, plants, concepts of space and movement, technical features of making things. Among the main types of ornamentation are motifs consisting of quadrilateral, round, spiral signs, phytomorphic, zoomorphic signs and images. Anthropomorphic, geomorphic, astral are less common. All these types are transmitted by means of geometric, geometrized and free drawing.

Keywords: folk art, embroidery, ornamentation, Podillya, Ukraine.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Коцур Н. М. «І на тім рушникові...»: Методичний посібник. Донецьк, 2004. 246 с.
2. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. мистецтва; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України, Київ. нац. ун-т культури і мистец., Київ. держ. ін-т декорат.-приклад. мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука. 2-ге вид., допов. та випр. Київ: АНТ, 2009. 407 с.: іл. (Праці наукового товариства ім. Миколи Трохименка; вип. 18). Бібліогр.
3. Как читать узоры украинской вышивки. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/tendencii/kak-chitat-uzory-s-ukrainskoy-vyshivki.html>
4. Шевчук А. Особливості вишивки на Житомирщині. *Народна творчість та етнографія*. 1991, № 5. С. 15–26.
5. Про Україну. Скарбниця українського народу URL: <http://about-ukraine.com/ukrainskiy-rushnik/>
6. Іваневич Л. До історії сакральних символів подільських вишитих рушників. *Народна творчість та етнологія*. 2011, № 6. С. 73–81.
7. Васильєва О. С., Воловодюк О. М., Мусієнко В. О., Васильєва І. В. Українська народна вишивка як елемент дизайн-проекування сучасних колекцій одягу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018, № 1 (257). С. 150–153.

ОБРАЗ АЛЕКСАНДРА МАКЕДОНСЬКОГО В ОБ'ЄКТИВІ ОЛІВЕРА СТОУНА

М. Ю. Чурбанова, Р. О. Литвиненко

Анотація. У даному дослідженні проаналізовано образ Александра Великого в художньому фільмі «Александр» 2004 року, автором якого виступив всесвітньовідомий режисер Олівер Стоун. Також досліджено причини провалу фільму одразу після виходу, хвилю критики як від професіоналів, так і з боку звичайних глядачів, стосовно сценарію, режисури, підбору акторів на головні ролі. У пропонованому сюжеті аналізується з багатьох аспектів «історичність» образу Александра Македонського, роль якого виконав ірландський актор Колін Фаррелл.

Ключові слова: Давня Греція, Александр Македонський, кінематограф, публічна історія.

До часу виходу стрічки «Александр» на екрани О. Стоун вже двічі був призером премії Оскар за фільми «Народжений четвертого липня» (1989) і «Взвод» (1986). Саме «Взвод» зробив ім'я Олівера Стоуна відомим кожному американцеві, а згодом і всій Європі. Протягом наступних 10-ти років він випускав по фільму щороку. На 2004 рік режисер набув світового імені, майже кожен його фільм ставав хітом. Але з «Александром» все сталося з точністю до навпаки. Тоді, 2004 року, О. Стоун пробував себе в історичному жанрі, до цього більшість його картин склали військові, соціальні та політичні драми, елементи документалістики. Але, можливо, стрічка й була приречена на провал: більше 10 років О. Стоун намагався зняти свого «Александра», студії відмовлялися йому, фільм виходив занадто дорогим та довгим, актори відмовлялися від ролі. Тільки Warner Brothers наважився узгодити сценарій, сподіваючись на шалений касовий успіх. Але фільм чекав комерційний провал – при витрачених на зйомки \$ 155 мільйонів (не враховуючи 40 мільйонів, витрачених на рекламу) він зібрав у прокаті лише \$ 165 мільйонів. У провалі звинувачували насамперед натяки на бісексуальність Олександра.

Рис. 1. Александр із другом Гефестіоном (за: [5])

TheGuardian в рецензії на стрічку писав таке: «Александр Стоуна отримав величезну удачу у своїх сценах битви та сильне, амбітне відчуття геополітичного масштабу. Фортуна надає перевагу сміливим, про що фільм не перестає нагадувати нам, і фортуна сприяла

Стоуну з певним успіхом. Але інтимна історія Александра замацала (фільм). Цар Фаррелла не має права дозрівати або розвиватися <...> Володіючи невдалою вірністю солдата, Стоун захищає Олександра від переживань невдач, які формують персонажів» [1].

Що в даному випадку викликає особливий інтерес, то це абсолютно схожі відгуки від критиків як у Європі, так і США. Дійсно, схоже, що на початок 2000-х на широких екранах фільм навіть з елементами гендерної тематики не чекав на успіх (виняток склала хіба що стрічка «Горбата гора», яка отримала Оскар 2006 року). Про це також свідчить остаточний «Final Cut» «Александра» від О. Стоуна, який з'явився на дисках лише у 2013 році. Повна версія фільму включає в себе відверті гомосексуальні сцени, які остаточно поклали кінець питанням, чи є «Александр Великий – бісексуалом?». Обертаючись назад, О. Стоуну варто було «шокувати» світ одразу виходом остаточної версії, яка виглядає цілком закінченою епічною історією, яку вже не можна звинуватити в уривчатості. Але різка хвиля критики потягнула за собою й судові тяжби, тоді афінські адвокати мали дослідити фільм на предмет «гомосексуальних сцен», і врешті-решт, засудили О. Стоуна [2]. Головні обрані О. Стоуном актори також не задовольнили глядачів: за їхніми словами, ірландський актор ніяк не здатний зіграти великого грека Александра, більше того, актор не є надто відомим [3]. От, що пише рецензент на цю тему: «Колін Фаррелл грає його (Александра) з природним ірландським акцентом... Однак, як не дивно, щоб приховати будь-яку аномалію, Стоун змушує Вела Кілмера, який грає ... короля Філіппа, говорити з ірландським акцентом, а Джарерду Лэто доводиться робити те ж саме... Цікаво, що його грізна мати Олімпія ... говорить так, нібито вона управляє італійським рестораном. Це одне з найстрашніших уявлень в кіно: вона схожа на маму Ентоні Перкінса в «Псіхо» [1].

Рис. 2. Александр із Олімпією та Філіппом II (за:[5])

Роджер Еберт з Chicago Sun-Times писав у своєму огляді: «[Ми] вітаємо сцени битви, помпезності та обставин, тому що принаймні на деякий час ми вільні від нескінченного оповідання історика Птолемея» [4]. Рецензії на IMDb, RottenTomatoes також оцінюють фільм скоріше негативно, посиляючись на розтягнутість хронометражу, подібність мильній опері, мляву та невражаючу гру таких акторів, як Анджеліна Джолі, Ентоні Хопкінс, Різ

Маєрса та інші. Так, Гефестіон (зіграний оscarоносним виконавцем Джаредом Лето) був все-таки не надто відомим в амплуа актора. Олімпія (зіграна Анджеліною Джолі) була майже ровесницею Коліну Фарреллу, але грала мати Александра. Попри таку негативну реакцію, критики відзначали й позитивні моменти: масштабність зйомок, якісні батальні сцени, костюми та грим, гра Вела Кілмера (якому було відведено значущу роль Філіппа II) [5; 6].

Не беручись оцінювати «правомірність» грати грека ірландському актору, відзначимо зовнішню схожість Коліна Фаррелла з описами Александра, наданими Аппеллесом, Аристотелем, Плутархом [7]. Хоча до сьогодні питання зовнішності Александра залишається суперечливим, О. Стоун звертався до автентичних джерел, малюючи образ свого «Александра»: невисокий, але з добре розвиненим тілом і м'язами, світлошкірий та білявий. З точки зору «історичності» образ Александра треба вважати блискучим і дуже близьким до писемних джерел [8; 9]. О. Стоун створив набагато більше, ніж «історичний блокбастер» – біографічне оповідання-роздум про роль однієї людини у світовій історії. Трагедію сильної людини, яка володітиме величезною силою і яка ж не може розпорядитися потрібним чином, бо Александра мрія кличе до подальших звершень. Але людська сила та могутність має свою межу – і тоді мрійник, герой, полководець має ставати тираном, підозрюючи змову буквально у всьому («Змова пажів»), звинувачуючи своє найближче оточення. Аналіз цієї метаморфози став головним завданням режисера, і О. Стоун виконав її. І абсолютно дивно бачити негативні відгуки на кшталт «кіно є більше документальним, ніж історичним», адже їх лишають кінокритики, а не професійні історики. Наприклад, аналітик з історії Давньої Греції Ангелос Ханіотіс наполягає на тому, що, попри його недосконалість, історики та студенти-історики мають «багато чому навчитися», «вивчаючи та обмірковуючи» фільм О. Стоуна. Він доходить висновку, що як «кінофільм, який фіксує дух часу давньогрецької епохи, <...> жоден фільм <...> не може конкурувати з «Александром» Олівера Стоуна» [10]. Найголовнішими історичними «влученнями», треба вважати еволюцію особистості молодого Александра, від залежного від жорстоких батьків юнака до великого царя, який став тираном і деспотом, під тягарем шаленої влади. Відносини з батьком та матір'ю розкриті в тій мірі, як це необхідно (а також самі характери Олімпії та Філіппа II), а також їхні риси характеру, які безпосередньо перейшли до самого Александра. Чудово проглядається, як за величезними територіями, захопленими Македонським, скривається й неповага, й абсолютне неприйняття та нерозуміння аборигенами грецької культури та цінностей; як відвертається від царя військо і найближчі товариші, коли він бере шлюб з іноземною принцесою Роксоланою, переймає чужі грекам традиції; приступи параної та божевілья, нарцисизму, які найяскравіше проявилися саме після смерті Гефестіона, в останні роки його життя.

На сьогодні фільм вже отримав статус культового. Нарешті, твори О. Стоуна остаточно визнані, бо з його об'єктиву, як не історика, а як зацікавленого творця, вийшов беззаперечно епічний образ Александра Великого, в багатьох аспектах схожого з реальною історичною постаттю.

Abstract. This study analyses the image of Alexander the Great in the 2004 feature film *Alexander*, written by world-renowned director Oliver Stone. The reasons for the film's failure immediately after its release, the wave of criticism from both professionals and ordinary viewers regarding the script, direction, selection of actors for the lead roles were also investigated. This article analyses the "historicity" of the image of Alexander the Great, in many respects, played by Irish actor Colin Farrell.

Keywords: Ancient Greece, Alexander of Macedon, cinematography, public history.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Alexander* – review. *TheGuardian*: веб-сайт. UPL: <https://www.theguardian.com/film/2004/dec/31/1>
2. Too gay for Greeks: Lawyers threaten «Alexander» suit. *CNN*: веб-сайт. UPL: <http://edition.cnn.com/2004/LAW/11/25/alexander>
3. *Alexander*. *RollingStone*: веб-сайт. UPL: <https://www.rollingstone.com/movies/movie-reviews/alexander-2-104917/>

4. «Alexander» not so great. *RogereBert*: веб-сайт. UPL: <https://www.rogerebert.com/reviews/alexander-2004>.
5. Alexander (2004). *Imdb*: веб-сайт. User Reviews. UPL: <https://www.imdb.com/title/tt0346491/reviews>.
6. Alexander (2004). *RottenTomatoes*: веб-сайт. UPL: <https://www.rottentomatoes.com/m/alexander>.
7. Krzysztof Nawotka. Alexander the Great. Cambridge Scholars Publishing. 2010. P. 43.
8. Arrian. The Campaigns of Alexander. Translated by Aubrey de Sélincourt, Penguin Classics. 1971. P. 432.
9. Green Peter. Alexander the Great and the Hellenistic Age. London: Phoenix. 2007. P. 272
10. Making Alexander Fit for the Twenty-first Century: Oliver Stone's Alexander. *Academia*: веб-сайт.
11. Epic Alexander dyes a death with critics. *TheGuardian*: веб-сайт. UPL: <https://www.theguardian.com/film/2004/nov/25/news>

УДК 327.94(420)

РОЛЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

А. В. Шевченко, М. І. Прихненко

Анотація: У цій статті розглянуто роль Сполученого Королівства в рамках російсько-української війни та її вплив на міжнародну позицію після наслідків BREXIT. В процесі дослідження були використані наступні методи та підходи: системний підхід, який надав можливість розглянути явище, що вивчається у якості цілісної елементу, методи індукції та дедукції та діалектичні методи дослідження. Авторкою зроблені висновки про можливість для Великої Британії проявити свій лідерський потенціал на міжнародній арені, що дозволить їй пом'якшити складні наслідки BREXIT, сформувані імідж гаранта безпеки та надійного партнера для будування нових комунікацій, підвищення її провідних позицій та можливостей реалізації плану «Глобальної Британії».

Ключові слова: Велика Британія, «Глобальна Британія», BREXIT, Україна, ЄС.

«Британія не може і не буде просто дивитися на
огидну і варварську атаку росії на Україну», –

*Борис Джонсон,
прем'єр-міністр Великої Британії*

Військове повномасштабне вторгнення росії на територію України – це не просто війна між державою, яка прагне розвивати демократію, жити у вільній країні, тому сміливо протистоять агресору й бореться за власні права і цінності, та авторитарною державою на чолі з диктатором, який не хоче втратити контроль над Україною, тому негуманними діями у вигляді «мирної спецоперації» прагне залякати й змусити відмовитись від європейського майбутнього; зараз, що ми бачимо – великий міжнародний конфлікт, результат якого безпосередньо вплине на велику кількість держав та на їх провідні позиції. росія кинула виклик усьому колективному Заходу, погрожуючи встановити свій контроль над ними, що у свою чергу поставить на порядок денний питання перерозподілу сфер впливу: «Це вже не про Україну і росію», – Джо Байден, президент США [3].

Європейські держави одноголосно засудили дії росії, ввели й вводять пакети санкцій, надають гуманітарну й військову допомогу та приймають тисячі біженців з території України. Але потрібно брати до уваги, що їх позиції – це не просто бажання захистити Україну, кожна із держав розуміє важливість «витримати» тиск з боку найбільшої країни світу, щоб «руській мір» не завітав до них, що автоматично призведе до Третьої світової війни. Розглядаючи кейс з Великою Британією, можна чітко окреслити: її позиція проста – знайти нових партнерів та збільшити вплив в Європі після виходу з ЄС. Але спершу, ніж відповісти на те, чи вдасться їй досягти цього – потрібно визначити її становище після BREXIT.

Після референдуму 2016 р. правління Британії розпочало використовувати термін «Глобальна Британія», як назва стратегії, яка буде основою зовнішньої політики після BREXIT: «По-справжньому глобальна зовнішня політика», – прем'єр-міністр Б. Джонсон [10]. У грудні

2016 р. міністр закордонних справ Б. Джонсон у Королівському інституті міжнародних відносин (Чатам-Хаус) виголосив свою першу програмну промову «За межами брекзит: Глобальна Британія». У цьому досить докладному та насиченому яскравими екскурсами в історію та літературними образами виступі, глава Форін-офіс позначив найбільш пріоритетні напрямки британської зовнішньої політики, чітко нагадують концепцію «трьох кіл» В. Черчилля [2]. Звернення до цієї давньої зовнішньополітичної доктрини не випадкове: як і після 1945 р. країна виявилася змушена шукати нове місце у світі. Влучно зауваженням дослідника Е. Дреа, «у подіях, пов'язаних із виходом з ЄС, центральну роль відіграє історія, або особливий погляд на імперське минуле Британії».

На початку 2020 р. Б. Джонсон у своїй промові в Грінвичі акцентував, що саме це місто стало нульовим меридіаном, точкою рахунку часу, символізуючи стан Британії, як точку відліку, центром світу, і якщо правильно розіграти карту, то зараз Британія може стати такою ж точкою відліку [14]. Також у виступі політика містилося три ключових послання, що стосуються традиційних сфер британської зовнішньої політики: відносин із США, Співдружністю та ЄС. Б. Джонсон порівняв Сполучене Королівство з Суперменом, яка накине свій плащ і врятує світ, проводячи у світ вільної торгівлі.

В лютому 2020 р. Домінік Рааб, міністр закордонних справ Британії окреслив **три опори стратегії «Глобальна Британія»** [9]:

1. Доводити усьому світу, що є найкращими союзниками, партнерами і друзями нашим Європейським сусідам;
2. Роль Сполученого Королівства як чемпіона вільної та відкритої торгівлі;
3. Сполучене Королівство буде ще більшою силою добра у світі.

У нинішньому вигляді єдиною відмінністю «Глобальної Британії» від черчилівської доктрини виступає її обрамлення найактуальнішими проблемами сучасності: захист довкілля, акцент на політиці розвитку, підтримка міжнародної безпеки. Однак як головний напрям, як і після Другої світової війни, **знову виступають відносини із США**. Б. Джонсон відкрито визнав, що своїм першорядним союзником Британія як і раніше бачить заокеанського партнера: «...союз зі Сполученими Штатами залишається нашим головним пріоритетом» [14]. Особливі надії Британія пов'язує із досягненням угоди зі США про вільну торгівлю.

Співдружність націй, поряд із «особливими» відносинами, мислиться як один із ключових елементів «Глобальної Британії». Британська співдружність націй (як вона тоді називалася) була заснована в 1931 р. об'єднанням домініонів та закріпленням їх внутрішньої автономії. Сьогодні Співдружність налічує 53 країни-учасниці та є важливим компонентом зовнішньополітичного курсу Британії, символом гармонійних постколоніальних відносин та об'єднанням, націленим, згідно з його Статутом, на підтримання принципів прав людини, демократії, безпеки. Для зміцнення зв'язків з економіками Співдружності націй, що швидко зростають Форін-офіс використовує тезу про Британію як про «силу добра» [14].

ЄС залишається важливим торговим партнером Британії. У 2019 р. її експорт до Євросоюзу становив 300 млрд ф. ст. (43 % експорту країни), імпорт – 372 млрд ф. ст. (51 % імпорту). Щодо Європейського союзу Б. Джонсон запевнив, що країна не вживатиме дискримінаційних заходів проти Брюсселя, а буде розвивати зв'язки на новій основі [14].

Як і очікувалось, вихід Сполученого Королівства із складу Європейського Союзу змінив роль держави у світовій політиці. Попри те, що вона є ядерною державою, однією із п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН, Лондон тепер більше союзник англослов'янських держав, таких як США і Австралія, головні загрози яких розташовані в Азії, водночас – на європейському континенті голос Британії стає тихішим [5]. Як приклад, загострення відносин ЄС з росією. Велика Британія виступала однією з перших, хто засуджував політику путіна, звинувачуючи в спробах поділити схід Європи на сфери впливу. З виходом держави із ЄС, позиція до росії з боку європейських країн пом'якшилась, а Британія попри наявність ядерного чемодану, стала практично непоміченою.

Рішення щодо BREXIT був для британців складним і неоднозначним – 49 % на 51 % на користь «виходу» з складу Європейського союзу. Але розмови про те, яку ціну держава заплатить за це – були суперечливими: поки європейські політики та британські євроскептики говорили про трансформацію Сполученого Королівства в другорядну країну на міжнародній арені: «Британії доведеться змиритись з фактом, що вона стала маленькою країною», – прем'єр-міністр Ірландії Лео Варадкар [5] – прем'єр-міністр та прихильник «поза європейської політики» Б. Джонсон наголошував на новій ері для Британії, яка «нарешті стане по-справжньому глобальною».

Головний лозунг, який пролунав як потреба «виходу» з Євросоюзом: «заради відновлення провідної торгової та дипломатичної ролі держави у світі» – не вдався. В торговій сфері держава так і не спромоглась підписати угоди, яка здатна компенсувати втрату найбагатшого ринку у світі – європейського, адже якщо раніше Сполучене Королівство сприймали як другу економіку світу з півмільярдним високооплачуваним населенням, то тепер вона держава з 66 мільйонним населенням на околиці Європи [5]. Більш того, *вільна торгівля з США – не обговорюється*, тому що американський партнер наголошує на важливості вирішення спершу ірландського питання, з яким партнерство для Америки є теж пріоритетним.

Виходячи з цього, актуальним залишається розгляд питання щодо єдності королівства або об'єднання Ірландії. Ця проблема є достатньо гострою, що *не лише стосується питання доходів, але й позиції держави на міжнародній арені*. Шотландія та Північна Ірландія, які завжди чітко проявляли проєвропейську позицію, після BREXIT вирішили не погоджуватись з результатами референдуму та відокремитись від складу Сполученого Королівства для проведення власної, уже незалежної зовнішньої політики, яка буде спрямована на зближення з Європою [7].

Ірландська проблема тривалий час залишалась невирішеною: після BREXIT потрібно було провести кордон, який довгий час не могла узгодити екс-прем'єрка Т. Мей – вирішив Б. Джонсон. Політик погодився прокласти кордон всередині держави і підписати умови про це з ЄС, що допомогло виграти йому вибори у вигляді «прориву» у питанні BREXIT. Згодом, ЄС почав вимагати митного оформлення товарів всередині Британії, які прем'єр-міністр намагався уникнути і знайти альтернативний шлях вирішення проблеми, що врешті-решт потерпіло програшу. Водночас ситуація всередині Північної Ірландії загострювалась: внаслідок проведеного опитування було виявлено, що 67 % вважають, що BREXIT підштовхнув до об'єднання острова, 53 % вважають, що ця подія станеться через 10 років [1]. Європейці у свою чергу підтримують це прагнення з боку ірландців у вигляді 62 % опитаних, що *загострює водночас і відносини з ЄС*.

Послаблення на міжнародній арені поступово відображався результатами внутрішньої політики держави: численні скандали, підвищення податків, інфляція і COVID-19 поставили під сумнів політику навіть тих, хто голосував за BREXIT: на початку 2022 р. задоволені політикою уряду налічувалось близько 38 %. А ті громадяни, які з самого початку проявляли єврооптимістичну позицію було в рази більше [11]. До того ж, експерти заявляють, що економічні наслідки тільки починають проявлятися і якщо COVID рано чи пізно зникне, то BREXIT свою справу ще не завершив.

З початком українсько-російської війни, у Б. Джонсона знайшлась можливість врятувати власне становище у вигляді підвищення репутації міжнародного державного діяча, що допоможе підвищити його рейтинг та повернути віру британців [11]. Окрім, це дає реалізувати концепцію «Глобальної Британії» всьому світу наяву. У власному зверненні Б. Джонсон обіцяє допомогти Україні та її народу, надаючи зброю та пропонуючи моральну підтримку з США та іншими західними країнами [4]. За місяць війни, український президент В. Зеленський та британський прем'єр-міністр Б. Джонсон майже щоденно проводять телефоні розмови, що автоматично кваліфікувало Британію в одного із важливих партнерів для України.

Але попри це, уряд Джонсона знову потрапляє під нищівну критику, в тому числі і з боку Консервативної партії, вважаючи, що реакція Сполученого Королівства на найбільшу

наземну війну в Європі за останні 75 років – «неадекватна та повільна» [4]. Головним гострим питанням стало полегшення в'їзду українським біженцям до країни. Тут потрібно окреслити, що питання міграції практично завжди було прагматичним у державі: постійний та неконтрольований потік біженців, яких приймала держава ще будучи в складі Європейського союзу, викликала незадоволення серед населення та в самої влади. *Саме питання міграції – практично одне з єдиних, яке проявило значний, а головне, позитивний прогрес у відношенні результатів BREXIT*, і саме цей аспект поділив уряд Джонсона по обидва боки в сьогоdnішніх реаліях. Навіть консервативна газета Daily Mail, яка завжди займала антимиграційну позицію наголосила: «Виправте проблеми з візами! Не ганьбіть Британію!» [4]. Зрештою, Б. Джонсон оголосив про спрощення віз і абсолютне скасування деяких вимог. Громадянська підтримка та солідарність з українцям здебільшого перемогла «обмеженість вільного пересування» навіть у тих, для кого цей пункт був пріоритетним на референдумі 2016 р.

Але ситуація в Україні для британського політика є достатньо «влучною»: враховуючи його провали у політиці під час COVID-19, війна росії з Україною дає можливість змінити фокус проблем. [8] Варто зауважити ще те, що з початку вторгнення росії в Україну, обговорення серйозних розбіжностей між Британією та Північною Ірландією – відійшли на другий план. Розуміючи першочерговість реакції на російську агресію, Британія разом з ЄС діють солідарно, до того ж сама держава інколи пропонує ініціативу і проявляє першість. І попри те, що редактори газети Financial Times заявляють: «війна в Україні остаточно поклала кінець лозунгу BREXIT про «глобальну Британію», наголошуючи, що тепер британське правління більш зосередиться на питання європейської безпеки, відкинувши прагнення грати світову роль – з цим можна посперечатись, адже єдність з ЄС щодо російського нападу не суперечить розвитку глобальній ролі Сполученого Королівства [8].

Всі країни європейського континенту, в незалежності від статусу держави ЄС чи ні, розуміють, що росія прагне змінити кордони в Європі і дестабілізувати континент, усвідомлюючи, що якщо не вдасться вистояти, то військова сила порушить усі людські цінності, які вибудовувались в результаті Другої світової війни. Британія стала однією з першою, яка наголошувала над відключенням міжнародної банкової системи SWIFT, внесла в санкції значну кількість впливових російських фігур, проти російської авіації і навіть не очікуючи рішення Брюсселю, першою закриває небо для російських літаків. Та попри таку єдність з Європою, практично усі експерти впевнені, що близькість Європи і Британії в результаті війни лише спостерігається в сфері санкцій проти Росії: «Очевидно, що вони скоординувались, але британське правління навряд змінить своє відношення до Європи». *Британія буде наголошувати на тому, що криза довела правоту її позицій – вони здатні співпрацювати неформально з ЄС* [6]. Але, розглядаючи підхід до вирішенні проблеми, можемо відзначити, що держава, яка менше залежить від поставок російського газу, готова до більш силового вирішення конфлікту або примушення, на відміну від Європи, яка буде намагатись полегшити цей процес, акцентуючи на дипломатичний шлях. Тому між Європою та Британією – лише тимчасове перемир'я, після кризи усі торгові питання та ірландське питання – повернуться на порядок денний [12].

А теза про «глобальну Британію» так і залишається основою зовнішньої політики Британії, але в рамках сьогоdnішніх умов, вона *модифікувалась*. Одним з головних документів, що визначають британську міжнародну політику є так зване «Інтегративне рев'ю», прийняте в 2021 р., де зазначається, що «стабільність та безпека євроатлантичного регіону – пріоритет регіональної політики Британії» [3]. Автоматично це означає, що дії держави під час війни – не суперечать поставленій цілі, а велике прагнення розвиватись в бік Азії та Тихоокеанського регіону – неминуче, просто на даний момент цей процес призупинений.

В якомусь сенсі сьогоdnішня війна навколо України – це «подарунок» Джонсону, що допомагає продемонструвати ідею «глобальної Британії» і дозволяє йому робити голосні заяви

про провідну роль Великої Британії. Зараз Сполучене Королівство має здатність встановлювати важливі для нього зв'язки з першочерговим партнером США, які знову разом протистоять «спільному ворогу», співпрацювати з Європою, попри численні заяви, що Британія не зможе мати «голос» на континенті після BREXIT, стати «державою-добра», яка прагне встановити мир та головне – повернути віру в цю ідею британцям. І хоча деякі аспекти концепції є замороженими, але як вірить більшість експертів – це тимчасово, після перемоги України держава продовжить активно розвивати політику в Тихоокеанському регіоні. Більш того, Б. Джонсон наголошує, що Британія може стати над ЄС як гарант безпеки разом з США та акцентує над створенням маленьких груп в рамках НАТО (включаючи балтійські країни й Британію), що також посилить її позиції на міжнародній арені.

Таким чином, вихід Сполученого Королівства з складу Європейського союзу приніс чимало складнощів для реалізації поставлених цілей в рамках «Глобальної Британії» пов'язано з не вирішеністю ключових моментів з європейською організацією, що в результаті поставило під сумнів провідну роль держави у світі. Російсько-українська війна, попри її негативний контекст, надає шанс Сполученому Королівству пригальмувати усі невирішені проблеми як і всередині, так і назовні, надає час, щоб обмірковувати подальші дії. Окрім, це можливість для держави зблизитись з європейським континентом, отримати нові зв'язки, довести, що Лондон спроможний втілювати роль гаранта безпеки та брати на себе відповідальність у прийнятті складних зовнішньополітичних рішень. Більш того, Сполучене Королівство наразі визначається як один із найважливіших партнерів України в боротьбі проти російської агресії і як відзначає сам президент України В. Зеленський, Британія займає найбільш стійку позицію серед партнерів, не балансуючи між росією та Україною, а усіма силами виступає за українські інтереси і перемогу українців. В результаті вище зазначеного матеріалу можна остаточно визначитись, що Лондон наразі намагається максимально використати можливість проявити себе в найкращому світлі перед світом та досягнути визнання її як однієї із провідних держав, які визначають сучасний світовий порядок.

Abstract. This article examines the role of the United Kingdom in the Russian- Ukrainian war and its impact on the international position following the effects of BREXIT. The following methods and approaches were used in the research process: a systematic approach, which provided an opportunity to consider the phenomenon being studied as an integral element, methods of induction and deduction, and dialectical research methods. The author concludes that the UK has the opportunity to show its leadership potential in the international arena, which will allow it to mitigate the complex effects of BREXIT, build the image of a security guarantor and reliable partner for building new communications, enhancing its leadership and opportunities in the framework of the idea “Global Britain”.

Keywords: Great Britain, “Global Britain”, BREXIT, Ukraine, EU.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вендик Ю. Прощай, великая Британия? Каким будет место страны в мире после брексита. *BBC News*. February 4, 2020. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-51274232>
2. Хахалкина Е. «Глобальная Британия»: от идеи к воплощению. Текст : непосредственный. *Современная Европа*. 2021. № 1. С. 21–32. (Европейский процесс: страны и регионы). ISSN 0201-7083.
3. BBC News. Як світ реагує на російський напад на Україну? 24 лютого 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60516062>
4. Boyle Ch. Britain's response to war in Ukraine isn't Boris Johnson's finest hour, critics say. *Los Angeles Times. World and Nation. Ukraine-Russia War*. March 11, 2022. URL: <https://www.latimes.com/world-nation/story/2022-03-11/britain-johnson-response-ukraine-war-refugees-sanctions>
5. Britons lose confidence in Great Britain's position and influence in the world. URL: <https://www.ipsos.com/ipsos-mori/en-uk/britons-lose-confidence-great-britains-position-and-influence-world>
6. Castle S. How a War Helped Ease a Rift Between Britain and the E.U. *The New York Times. Russia-Ukraine War*. March 4, 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/03/04/world/europe/ukraine-britain-eu.html>
7. Брексит год спустя. Выиграла или проиграла Британия от выхода из Евросоюза? *Delfi.ru*. January 3, 2022. URL: <https://www.delfi.lt/ru/abroad/global/breksit-god-spustya-vyigrala-ili-proigrala-britaniya-ot-vyhoda-iz-evrosoyuza.d?id=89103349>
8. Finnis A. What does the Ukraine war mean for the UK? How Russia invasion and Putin sanctions can affect life in UK? *News*. February 28, 2022. URL: <https://inews.co.uk/news/ukraine-war-what-mean-uk-russia-invasion-sanctions-putin-affect-life-britain-explained-1481456>

9. Global Britain is leading the world as a force for good: article by Dominic Raab. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/global-britain-is-leading-the-world-as-a-force-for-good-article-by-dominic-raab>
10. Global Britain: UK Foreign Policy in the Era of Brexit. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/events/special/2016-12-02-Boris-Johnson.pdf>
11. Gye H., Vaughan R., Waugh P. I'll never vote for Boris again': Why Johnson's reinvention as a war leader may not save him?. *News. Politics*. March 26, 2022. URL: https://inews.co.uk/news/politics/ill-never-vote-for-boris-again-why-johnsons-reinvention-as-a-war-leader-may-not-save-him-1541048?ico=most_popular
12. Kassim H. The latest on the UK-EU negotiations. URL: <https://ukandeu.ac.uk/explainers/thelatest-on-the-uk-eu-negotiations/>
13. Nicholson K. What Does War In Ukraine Actually Mean For The UK? *Huffpost. Politics*. February 20, 2022. URL: https://www.huffingtonpost.co.uk/entry/russia-ukraine-crisis-uk-vladimir-putin_uk_620f8cb0e4b06212585bffe7
14. The Idea of „Global Britain“. URL: https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmfa/780/78005.htm#_idTextAnchor_011

УДК 327:328.185](479.22)(477)

ЗНАЧЕННЯ ГРУЗИНСЬКОГО ДОСВІДУ АНТИКОРУПЦІЙНИХ РЕФОРМ ДЛЯ УКРАЇНИ

І. М. Шурман, І. Ю. Чарських

Анотація. Розглянуто питання, пов'язані зі створенням і функціонуванням інституцій з протидії корупції у Республіці Грузія. Проаналізовано реформи в Грузії, спрямовані на боротьбу з корупцією, серед яких слід назвати скорочення кількості державних службовців з одночасним підвищенням заробітної плати, особливо працівникам судової гілки влади. Відзначено особливості моделі боротьби з корупцією. Надано загальну характеристику антикорупційній політиці Грузії та проаналізовано відповідний позитивний досвід для України.

Ключові слова: корупція, реформи, системні зміни, корумпованість, зарубіжний досвід.

Корупція призводить до системних та глибоких втрат для суспільства та держав. Корупція як непередбачуваний фактор який перешкоджає інвестиціям, створює надмірні витрати для компанії та гальмує економічне зростання. Як наслідок, функції судів та місцевих органів виконавчої влади державного самоврядування вкрай неефективні, а довіра громадян до державних установ підринається. Адже саме корупція руйнівню впливає на імідж країни. Державна політика запобігання та протидії корупції в Україні потребує послідовних та системних заходів, що ґрунтуються на антикорупційному досвіді інших країн, зокрема Грузії, які за останні роки показали значний успіх у подоланні цієї проблеми.

Дослідження та виявлення причин корупції та досвід боротьби з нею в інших країнах дозволяють розробити та впровадити пакет заходів щодо запобігання та протидії корупції в Україні.

Доброчесність і незалежність суддів залишаються в числі головних проблем в сфері розвитку демократичного врядування та верховенства права в Грузії. Завдання досягнення вірного балансу між незалежністю і підзвітністю суддів є складною, і Грузія все ще намагається розв'язати цю проблему. Нова урядова коаліція, яка прийшла до влади в 2012 р. (коаліція «Грузинська мрія»), позначила реформи судової системи і системи кримінального правосуддя в якості одного зі своїх пріоритетних завдань. Протягом декількох років було завершено кілька хвиль реформ, і ще одна хвиля була розпочата [1].

У травні 2013 року перший етап інституційних реформ завершився прийняттям широкого кола законодавчих поправок, підтверджених Венеціанською комісією. На другому етапі реформи судової системи, який був завершений в серпні 2014 р. були враховані конституційні поправки, які ввели в дію принцип безстрокового призначення суддів. У нових поправках до Закону про загальні суди викладаються об'єктивні критерії атестації суддів, які призначаються на трирічний період, до їх можливого довічного

призначення, а також порядок атестації, включаючи право атестуються суддів оскаржити негативні результати атестації.

У 2015 був початий третій етап реформи. Згідно владі країни, новий набір законодавчих поправок вноситься з метою забезпечення більшою мірою внутрішньої незалежності окремих суддів і їх більш широкої участі в керівництві судами. Поправки, запропоновані Міністерством юстиції, включають в себе, в числі іншого, такі положення: будуть чітко сформульовані гарантії невтручання в судові рішення; судді будуть самі обирати голів своїх судів; голови судів більше не матимуть повноважень порушувати дисциплінарне провадження проти суддів; буде впроваджена електронна система автоматичного розподілу справ, щоб усунути будь-які сумніви щодо об'єктивності голови при прийнятті рішень про доручення справ окремим суддям; порядок переведення судді до іншого суду будуть строго регламентований (жоден суддя не може бути переведений до іншого суду без його згоди); критерії допустимості касаційних скарг у Верховному суді Грузії будуть змінені, і тепер скарга буде допустима, якщо, зокрема, оскаржуване рішення суперечить прецедентній практиці Європейського суду з прав людини; всі судові рішення будуть публікуватися на веб-сайті суду; і т. п.

31 травня 2016 р. коаліція «Громадянське суспільство за незалежне і прозоре правосуддя» виступила із заявою про затримку в прийнятті останніх поправок, що стосуються судової реформи. 25–27 травня на порядку денному пленарних засідань парламенту Грузії стояло питання про розгляд пакету законів під назвою «третьа хвиля судової реформи» в третьому читанні, проте його розгляд було в черговий раз відкладено. «Восьмимісячна затримка і обговорення змісту закону, які проходили за закритими дверима, завдали значної шкоди законодавчого процесу. Було також надано негативний вплив на зміст і якість пакету законів. Залишаються неясними причини, за якими було відкладено третє читання» [2].

Кримінальний Кодекс передбачав жорсткі покарання, включаючи тюремне ув'язнення терміном до 15 років (за тяжкі злочини), виправні роботи і штрафи. Разом з тим за основну форму активного хабарництва передбачено досить м'яке покарання – штраф або тюремне ув'язнення до 2 років; отже, термін позовної давності становить лише 2 роки, а цього недостатньо, враховуючи приховану природу корупції [3].

У сфері будівництва, що колись загрузла в корупції, запровадження нових регуляторних правил зменшило кількість дозволів, а також скоротило перелік типів будівель, для будівництва яких вони були потрібні (наприклад, були скасовані дозволи на будівництво будівель площею менше 100 кв. м). Були скасовані багато етапів узгодження дозволів на будівництво, які раніше проводилися в різних установах.

Створення нової професійної патрульної поліції, орієнтованої на надання послуг громадянам, вимагало великої кількості нових кадрів з новими професійними якостями і новим ставленням до роботи. Був потрібен масовий приплив нових кадрів. Для залучення найбільш талановитих фахівців, чистих корупцією, уряд найняв на службу значну кількість нових поліцейських з числа випускників університетів і юридичних факультетів, які мали скласти іспит. Нові співробітники проходили прискорену підготовку з метою освоєння основ поліцейської служби, внутрішніх правил та спілкування з громадянами [4].

На основі дослідження було визначено 10 факторів, які пояснюють успіх Грузії у подоланні корупції, а саме [5]:

- сильна політична воля;
- заздалегідь встановлена довіра;
- проведення фронтального наступу;
- підбір нових працівників;
- обмеження ролі держави;
- впровадження нестандартних підходів;
- тісна координація;
- адаптація міжнародного досвіду до місцевих умов;
- впровадження нових технологій та стратегічне використання засобів масової інформації.

Основні зміни в процесі антикорупційної реформи правоохоронних органів у Грузії

Зміна	Стратегія змін
Скорочення штату	На початку кількість поліцейських значно скоротилася – у три рази. Люди практично повністю змінилися в ДАІ. Усі дублюючі функції передано іншим міністерствам та відомствам. Основними підгрупами грузинського МЕК за формою були патрульна служба та кримінальна поліція. Водночас патрульно-постова служба почала виконувати функції патрульної поліції та негайного реагування на дзвінки громадян до екстрених служб.
Нові кадри	Нові поліцейські в Грузії зовсім не були поліцейськими. Крім того, колишніх правоохоронців і навіть громадян з юридичною освітою спеціально не запрошували на місці звільнення. Ця точка зору пояснюється тим, що освічена людина швидко вивчає кожну роботу, але для тих, хто має амбіції і всюди шукає власної вигоди, – це корупціонер.
Рекламно інформаційна програма	Реформа правоохоронних органів супроводжувалася активними рекламними та інформаційними заходами, спрямованими на підвищення інтересу молоді до державної служби та створення позитивного іміджу правоохоронних органів. Інформаційна кампанія на підтримку реформ включала демонстрацію нової форми та спорядження для поліцейських, техніків та транспортних засобів, встановлення брошур та рекламних щитів на вулицях, навчання поліції у навчальних закладах тощо. З метою посилення мотивації молодих людей служити в системі Міністерства внутрішніх справ Грузії надається набір соціальних гарантій та пільг.
Підготовка та перепідготовка кадрів	Система спеціальної освіти була повністю перебудована. Поліцейська академія була відкрита на базі кількох шкіл Міністерства внутрішніх справ. Участь у спеціальному трейдері в цій академії стала передумовою для працевлаштування в поліції.
Логістика	Була чітко продумана матеріально-технічна база. Наприклад, поліцейські машини оснащені спеціальними інструментами, за допомогою яких можна перевірити будь-яку підозрілу машину або особу, що належить затриманому. У кабіні поліцейського автомобіля були встановлені камери, і всі розмови між екіпажем записуються. Однією з основних умов патрульної служби поліції є те, що її екіпаж не має права затримувати та допитувати людей поза камерою їхнього автомобіля, це можна зробити лише у певному секторі.
Встановлення гідної зарплати	Завдяки регулярному скороченню та оптимізації фінансових витрат зарплату працівникам міліції різних категорій зменшили з 15 до 40 разів. Наприклад, щомісячне забезпечення грошового забезпечення дільничного інспектора міліції становить від 400 до 500 доларів, а патруль поліції коштує 600 доларів. Прибув до США, начальник відділу, оперативний офіцер, слідчий – до 2 тис. Сполучені Штати Америки. Професія поліцейського стала однією з найпрестижніших у країні, а конкурс на заміщення вакантних посад для несвоєчасних служб коливається від 10 до 30 до 50 осіб.
Кардинальна реструктуризація органів влади	Кількість міністерств і відомств було значно зменшено, апарат державних службовців скорочено майже на 50 %, заробітна плата осіб, які працюють у державному секторі, збільшилася приблизно в 15 разів, що дало змогу залучити професіоналів на державну службу, тобто методи роботи держапарату покращилися. 95 % громадян Грузії, опитаних Міжнародним республіканським інститутом у лютому 2007 року, повідомили, що вони не давали хабарів для одержання послуг від співробітників державних служб протягом останніх 12 місяців.
Роз'яснювальна кампанія	Виявлялися не тільки факти злочину, а й велася роз'яснювальна робота серед населення про те, що «корупція – це погано»
Електронний документообіг	Усі грузинські документи ІЕС, особливо класифіковані документи, переведені в електронну форму. З іншого боку, спеціально розроблена програма розповсюджує документи для співробітників, щоб відстежувати хід виконання завдань.
Системність реформ	До початку складної форми роботи поліції одночасно формувалися прокуратура та судова система. Інакше, якби змінилася лише міліція, результату не було б.

Джерело: [6; 7].

З аналізу різних джерел можна сказати, що особливістю антикорупційної стратегії Грузії є те, що вона включала, серед іншого, широкі соціальні реформи, включаючи реорганізацію поліції, звільнення корумпованих чиновників у всіх сферах зв'язків з громадськістю, підвищення зарплат та навчання протягом усього життя. податки та збори, пов'язані з реєстрацією; Приватизація великих державних установ; Заохочення іноземних інвестицій; Реформа освіти, яка дозволила залучити до боротьби з корупцією молодих, розумних і талановитих людей, які згодом (після закінчення навчання) служили в різних державних органах, включаючи поліцію та суди.

Аналіз позитивного антикорупційного досвіду Грузії показує, що ключ до ефективної боротьби з цим явищем полягає у всебічному та систематичному характері антикорупційної політики, що розробляється та впроваджується на національному рівні. Незважаючи на те, що країна практично відмовилася від створення спеціалізованого антикорупційного агентства і надала відповідні повноваження Генеральному прокурору Грузії порівняно з іншими країнами Східної Європи та Центральної Азії, де такі інститути були створені, Грузія досягла більших результатів. Таким чином, ефективність антикорупційної політики може бути забезпечена не тільки шляхом створення нових спеціалізованих органів, таких як Національне антикорупційне управління в Україні, але також шляхом оптимізації та використання можливостей існуючих правоохоронних органів, включаючи прокуратуру, для ефективного боротьба з корупцією та її проявами.

Грузія проводить політику нульової толерантності щодо корумпованих людей. Це найголовніше, що має бути в Україні. З одного боку, саме діяльність правоохоронних органів швидко виявляє випадки корупції; з іншого боку, це реформа, а потім знову реформа.

Результати аналізу стану корупції в Грузії, ефективності антикорупційної політики в попередні періоди, міжнародних стандартів та найкращих світових практик у сфері запобігання та боротьби з корупцією дали змогу сформулювати такі основні принципи боротьба з корупцією [8]:

1) оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування, реалізація якої включає зокрема: усунення дублювання повноважень різними органами; тимчасове припинення дії неефективних повноважень з високим рівнем корупційного ризику; виключення випадків виконання повноважень тими самими органами влади, поєднання яких створює додаткові корупційні ризики;

2) цифрове перетворення здійснення повноважень державними органами та органами місцевого самоврядування, прозорість та розкриття даних як основи для мінімізації ризиків корупції у їх діяльності;

3) створення більш зручних та законних способів задоволення потреб фізичних та юридичних осіб, на відміну від існуючої корупційної практики;

4) забезпечення необхідності юридичної відповідальності за корупцію та корупційні правопорушення, що створює додатковий стримуючий ефект для всіх юридичних осіб;

5) створення суспільної нетерпимості до корупції, створення культури доброчесності та поваги до верховенства права.

Стратегія боротьби з корупцією, заснована на досвіді Грузії, має на меті досягти значного прогресу у запобіганні та протидії корупції, а також забезпечити узгодженість та системність антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У цій антикорупційній стратегії корупція вважається ключовою перешкодою для стабільного економічного зростання та побудови ефективних та всеохоплюючих демократичних інститутів. Попередня антикорупційна стратегія була зосереджена на пріоритетах, пов'язаних зі створенням системи сучасних антикорупційних інструментів (правових інститутів) та розвитком системи антикорупційних органів для забезпечення ефективної імплементації цих інструментів. Водночас, завдяки впровадженню інших політичних документів, уряд обмежив можливості корупції в деяких секторах шляхом галузевих реформ.

Виходячи з грузинського досвіду, основними інструментами найефективніших методів боротьби з корупцією в Україні буде [9]:

1. Оптимізація основного персоналу. Кількість державних службовців має відповідати повноваженням конкретного органу виконавчої влади. Крім того, у посадових інструкціях державних службовців доцільно викласти загальні принципи їх кар'єрного зростання та встановити адміністративно -правові механізми використання резерву персоналу та ротації персоналу в єдиній системі державної служби.

2. Перегляд законодавчих актів щодо запобігання та протидії корупції. Необхідно розробити законодавство щодо вдосконалення дисциплінарної практики та антикорупційного режиму

3. Вміння обирати державного службовця. З метою зниження рівня необґрунтованого адміністративного розсуду щодо застосування адміністративного примусу слід створити правовий механізм, який не дозволить державному службовцю вибирати між застосуванням запобіжних заходів та адміністративних стягнень у разі виявлення адміністративного правопорушення. заходи організаційно -профілактичного характеру.[10]

4. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією. Використовуючи досвід інших країн у боротьбі з цим явищем, використовуючи свої антикорупційні програми в нашій країні.

5. Створення антикорупційних інституцій, уповноважених розслідувати та припинити цей акт.

6. Освіта щодо відкидання корупції в суспільстві.

7. Широка реформа державного управління, спрямована на зменшення розмірів державного апарату та підвищення його ефективності

Однак слід зазначити, що стратегічними пріоритетами є:

- 1) ефективна міжвідомча координація у боротьбі з корупцією;
- 2) запобігання корупції у державному секторі;
- 3) відкритість, доступ до публічної інформації та участь громадськості в антикорупційній діяльності;
- 4) антикорупційна освіта та публічна інформація;
- 5) запобігання корупції у правоохоронних органах, ефективне розкриття та судові переслідування злочинів, пов'язаних з корупцією;
- 6) запобігання корупції в судовій системі;
- 7) прозорість та зменшення ризиків корупції у державних фінансах та державних закупівлях;
- 8) запобігання митній та податковій корупції;
- 9) запобігання корупції у приватному секторі;
- 10) запобігання корупції в охороні здоров'я та соціальному забезпеченні;
- 11) запобігання політичній корупції

Тому боротьба з корупцією має ґрунтуватися на розумінні конкретних проблем країни та враховувати стадію її політичного розвитку. Водночас досвід показує, що для світового співтовариства існують універсальні умови, без яких перемогти корупцію практично неможливо. По -перше, це політична воля уряду. Жоден законодавчий чи адміністративний захід не може бути ефективним без політичної волі уряду. По-друге, це реальна, гарантована незалежність судової та слідчої системи країни. По-третє, для досягнення результатів реформи необхідно поєднувати з фінансовими, соціальними та організаційними змінами. Громадськість відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією, зокрема об'єднання громадян, які допомагають визначити повноваження щодо виконання державних функцій. Постійна поінформованість громадськості є ключовим елементом. Відома громадська організація може бути найефективнішим рушієм будь-якої антикорупційної кампанії.

Abstract. Issues related to the establishment and functioning of anti-corruption institutions in the Republic of Georgia are considered. Georgia's anti-corruption reforms have been analyzed, including a reduction in the number of civil servants while raising salaries, especially for the judiciary. The peculiarity of the anti-corruption model is

noted. A general description of Georgia's anti-corruption policy is given and the relevant positive experience for Ukraine is analyzed.

Keywords: corruption, reforms, systemic changes, corruption, foreign experience.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Калмиков О. О., Сінченко Д. В., Сорока О. О., Хавронюк М. І. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / за заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. 242 с.
2. О прокуратуре: Закон Грузии от 21 октября 2008 года № 382-П. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/19090/6/ru/pdf>
3. О конфликте интересов и коррупции на публичной службе: Закон Грузии от 17 октября 1997 года № 982-Іс. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/33550>
4. Офіційна сторінка Антикорупційної ради на інтернет-порталі Міністерства юстиції Грузії. URL: <http://www.justice.gov.ge/Ministry/Index/224>
5. Борьба с коррупцией в сфере государственных услуг: Хроника реформ в Грузии. URL: http://issuu.com/vitaliyshabunin/docs/georgia_book_russian/115?e=0
6. Стельмах О. Борьба з корупцією: досвід Сінгапур і Грузії. URL: <http://ar25.org/article/borotba-z-korupciyeu-dosvidsingapuru-i-gruziyi.html>
7. Решота В. Досвід державної політики із запобігання та протидії корупції в Грузії. *Демократичне врядування* (електронне наукове фахове видання). 2013. № 11. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik11/fail/Reshota.pdf
8. Заброда Д. Г. Загальна характеристика антикорупційної політики Грузії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 108–115
9. Грузія обігнала країни ЄС в боротьбі з корупцією, – дослідження. URL: http://news.liga.net/ua/news/world/692885gruz_ya_ob_gnala_kra_ni_vrosoyuzu_v_borotb_z_korupts_yu.htm.
10. Дика О. С., Наумчук К. М. Соціальний аспект розвитку корупції в процесі розвитку державної антикорупційної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 22. С. 107–111.

ПРАВО

УДК 347.5

ЩОДО ПОНЯТТЯ ШИКАНИ У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВІДМІННОСТІ ВІД ІНШИХ ФОРМ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

М. К. Бабик

Анотація. Дослідження присвячено питанню поняття шикани у цивільних правовідносинах: особливості та відмінності від інших форм зловживання правом. В роботі проведено аналіз законодавства, правової доктрини та судової практики стосовно зазначеного питання. На основі проведеного дослідження здійснено аналіз шикани як особливого виду зловживання правом, її кваліфікуючі ознаки у порівнянні з іншими видами зловживання правом, та доповнено науково-практичні рекомендації щодо удосконалення цивільного законодавства України з питань застосування шикани.

Ключові слова: правомочність, суб'єктивне цивільне право, зловживання правом, завдання шкоди, шикана.

Вступ. Людина реалізовує надані їй законом суб'єктивні права лише з одною метою – задоволення власного інтересу. Проте існують випадки, коли особа використовує право з метою, яка повністю суперечить первісній, передбаченій законодавцем меті даного права. У цьому разі має місце таке поширене у сучасних цивільних правовідносинах явище як зловживання правом. Правова доктрина виокремлює два основні види зловживання: перший вид – це дії, яким притаманні усі ознаки зловживання правом, однак вони не мають своєю єдиною метою заподіяння шкоди іншій особі (вчиняючи такі дії, особа переслідує свої власні інтереси, і не переймається тим, що комусь іншому може бути заподіяно шкоди) [1]. Другий вид має назву шикана – це ті самі дії, проте основною їх метою є саме заподіяння шкоди іншій особі. У науковій літературі дослідженню інституту зловживання правом приділяли уваги такі науковці як Г. М. Апшай, К. І. Бальковська, Т. І. Бровченко, В. П. Грибанов, Б. Карнаух, Р. Д. Ляшенко, А. А. Малиновський, В. О. Миргород, В. В. Рєзнікова, Р. О. Ривак, О. М. Соломахіна, М. О. Стефанчук, О. Ю. Хабло і інші, проте низка питань, що стосуються конкретизації визначення та кваліфікуючих ознак шикани залишаються дискусійними та потребують доопрацювання.

Актуальність цієї теми полягає у тому, що наразі на законодавчому рівні не закріплене поняття шикана, як особливий вид зловживання правом, а також відсутні її кваліфікуючі ознаки. Внаслідок цього на практиці виникають випадки, коли при реалізації учасником правовідносин своїх суб'єктивних прав вчиняються дії, що спричиняють нанесення шкоди іншим учасникам цивільних правовідносин, але через відсутність на законодавчому рівні кваліфікуючих ознак зловживання права ускладнюється процес визнання таких дій шиканою.

Отже, мета дослідження полягає у аналізі шикани як особливого виду зловживання правом, її кваліфікуючих ознак у порівнянні з іншими видами зловживання правом, та доповнення науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення цивільного законодавства України.

Основний розділ. Зловживання правом є досить складним та контроверсійним поняттям, дискусії щодо якого не вщухають протягом тривалого часу. Зокрема, можна виділити два основних підходи до розуміння зловживання правом.

Прибічники першої теорії розглядають зловживання правом через реалізацію суб'єктивних прав з порушенням їх меж (Ю. О. Хабло, М. О. Стефанчук та ін.) [1, с. 466; 2, с. 120]

Прихильники другої теорії розглядають зловживання правом як форму здійснення права всупереч його призначенню (О. О. Малиновський, В. П. Грибанов та ін.) [3, с. 39; 4, с. 44].

Доцільним вважається навести більш узагальнююче визначення зловживання правом надане В. В. Резніковою, а саме, що зловживання правом – це діяльність суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності [5, с. 23].

Дискусія в науковому колі щодо зловживання правом розгорнута не тільки щодо його визначення, а і самого факту існування зловживання права в цілому. Зокрема, вчені-правознавці виокремлюють два основні підходи з цього приводу:

1) заперечення існування такого явища. Основою цієї точки зору є теза про те, що саме словосполучення «зловживання правом» є суперечливим та логічно неправильним. Прихильники цієї теорії стверджують, що особа, яка має певне суб'єктивне цивільне право і реалізує його, не може одночасно не мати права на вчинення таких дій. Тобто, у даному підході діє принцип суворой логіки: або особа має право вчиняти певні дії, або ні [6, с. 33].

2) представники іншого підходу стверджують, що таке явище існує та наголошують на необхідності його нормативного закріплення. Правознавці з цією точкою зору відходять від суворой логіки та стверджують, що неможливо чітко встановити межі реалізації того чи іншого права. Це зумовлено неможливістю законодавцем заборонити все, що може бути забороненим [6, с. 33]. Саме тому існують нечіткі межі реалізації суб'єктивного цивільного права, які використовуються з метою зловживання. Через відсутність порушення прямих заборон, неможливо встановити факт правопорушення [7, с. 52].

З огляду на зазначене вбачається, що другий підхід щодо ставлення до такого явища як зловживання правом є більш вірним. Зловживання правом є протиправною поведінкою і за неї повинна бути передбачена відповідальність з огляду на те, що протиправною є не лише поведінка, яка безпосередньо порушує конкретні правові норми, а й поведінка, яка загалом суперечить основним принципам права певної галузі.

Шикану, як один з основних видів зловживання цивільним правом виділяють саме науковці, які є прихильниками другої теорії. Проте не можна стверджувати, що дане поняття є новим.

Ще за часів Стародавнього Риму було спроби обмежити особу в автономії користування своїм суб'єктивним цивільним правом. Саме тоді було усвідомлено небезпеку необмеженого користування правом, яке мало наслідком завдання шкоди іншим особам. З цього можна зробити висновок, що ще римські правознавці помітили в діях людей ознаки того, що зараз ми називаємо шиканою [8, с. 55].

В науковий обіг дане поняття було введено в XIX столітті німецькою правовою доктриною. Воно походить від слова «Schikane», яке перекладається як «знущання, каверза, причіпка» [9, с. 16].

Українське законодавство, на відміну від законодавства інших європейських країн, не містить чіткого визначення поняття шикана, що є суттєвим його недоліком. У положенні ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) зазначено лише про зловживання правом загалом, а саме, що не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах [10]. У даному випадку, законодавець, говорячи про «намір завдати шкоду іншій особі» зробив лише натяк на явище шикани. Тому вбачається, що дане визначення потребує конкретизації.

Щодо визначення шикани серед науковців теж відсутня єдина позиція. У сучасній правовій доктрині існує два підходи щодо визначення поняття шикани. Р. Р. Аветисян, А. А. Колівошко, Г. Оніщенко, І. А. Покровський вважають, що шикана – це зловживання правом з єдиною метою – завдати шкоду іншій особі. У свою чергу на думку Ю. Гапон, Я. Цукренко, Т. С. Яценко, шикана – це дії особи, які вчиняються не лише з наміром заподіяти шкоду іншій особі, а й з іншою метою [11, с. 64]. Ці визначення хоча й мають певні відмінності, проте поєднані однією спільною тезою про єдиний намір – завдати шкоду іншій особі.

Отже, шикана – це особливий вид зловживання правом, який характеризується протиправністю, прямим умислом та здійснюється з єдиною метою завдати шкоди інтересам інших осіб.

Для більш повного розуміння даного поняття науковцями було розроблено ряд його кваліфікуючих ознак, які відрізняють його від інших форм зловживання правом. До таких ознак віднесено:

- прямий умисел. Тобто особа розуміє, що використовує право з метою нанесення шкоди інтересам інших учасників цивільних правовідносин і прагне цього;
- єдина мета – завдати шкоду;
- шкідливий характер. Він полягає в нанесенні шкоди охоронюваним законом інтересам інших осіб або створює загрозу такого нанесення;
- наявність вини;
- настання нетрадиційних правових наслідків, тобто таких, які не можна віднести ні до заходів юридичної відповідальності, ні до заходів заохочення [12];
- об'єктом такого виду зловживання завжди виступають охоронювані законом майнові та особисті немайнові права та інтереси суб'єктів цивільних правовідносин;
- обов'язок доказування наявності в діях особи ознак шикани лежить на потерпілому.

На практиці це викликає значні труднощі.

- в діях особи, яка використовує шикану, завжди наявний корисливий інтерес [11, с. 64].

Можна зробити висновок, що серед усіх перерахованих ознак основною є саме особливість мети – завдати шкоду. Саме в ній і проявляється шкідливий характер шикати як діяння, що має виключно негативний вплив на охоронювані законом права інших осіб.

Розглядаючи питання шикани відразу постає проблема встановлення меж реалізації суб'єктивних цивільних прав, яка є однією з найскладніших для юридичної науки. На даний момент цивілістична наука багатьох розвинутих країн, таких як США, Італія, Німеччина, Франція, сформувала концепцію добросовісної, розумної та справедливої реалізації особою своїх суб'єктивних прав. Дана концепція має на меті встановити межі здійснення прав, при цьому не забороняючи конкретні дії правомочної особи. Також у концепції наголошується, що право може захищатися лише тоді, якщо воно було здійснено добросовісно, розумно та справедливо [13].

На сьогодні правознавцями вже сформований ряд пропозицій та рекомендацій до ЦК України та Цивільно-процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), метою яких є удосконалення законодавства у сфері боротьби з шиканою. До них можна віднести:

- доповнити ЦК України визначенням шикани та її ознаками, а саме: прямий умисел, шкідливість, вина, наявність в особи корисливого інтересу, наявність шкоди охоронюваним законом інтересам інших осіб [11, с. 65];

- ЦПК України доповнити нормами, що забороняють особам шикану, як недобросовісне здійснення належних їм процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, з метою завдати шкоди іншій особі [9, с. 19];

На підставі проведеного аналізу, вбачається за доцільним, що для більш повного врегулювання відносин, пов'язаних з протидією використанню особами шикани, на законодавчому рівні необхідно здійснити наступні дії:

- передбачити, що шкода, спричинена порушенням прав та інтересів особи, завдана внаслідок зловживанням права, відшкодовується в повному обсязі особою, яка цю шкоду нанесла;

- доповнити ЦК України тезою про обов'язок осіб при реалізації своїх суб'єктивних цивільних прав дотримуватися принципів добросовісності, розумності та справедливості.

Також, через важкість процесу доказування наявності в діях особи ознак шикани та її подальшої кваліфікації, вироблення Верховним Судом методичних рекомендацій щодо застосування шикани у практичній діяльності судів підвищило б рівень успішності вирішення справ, у яких застосовувалась шикана [9, с. 19].

Висновки. Отже недостатній рівнем регламентації шикани в цивільному законодавстві спричиняє лише негативні наслідки для сучасного українського суспільства. До них можна віднести порушення таких основоположних принципів цивільного права як добросовісність, розумність та доброчесність, а також неможливість встановлення на практиці факту наявності в діях особи ознак шикани, з огляду на те, що вони не закріплені в законі.

Таким чином доцільно відзначити, що внесення до українського цивільного законодавства запропонованих змін із великою вірогідністю позитивно вплине на підвищення рівня ефективності протидії застосуванню шикани, підвищить його відповідність до вимог сучасності, а також сприятиме прийняттю обґрунтованих та справедливих судових рішень.

Abstract. The study is devoted to the issue of the concept of chicane in civil relations: features and differences from other forms of abuse of law. The paper analyzes the legislation, legal doctrine and judicial practice on this issue. On the basis of the study, the analysis of the chicane as a special type of abuse of the right, its qualifying features in comparison with other types of abuse of the right, was carried out, and the scientific and practical recommendations for improving the civil legislation of Ukraine on the application of the chicane were supplemented.

Keywords: competence, subjective civil right, abuse of right, harm, chicane.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хабло О. Ю. Кримінально-процесуальні правовідносини та проблема зловживання правом. *Держава і право*. 2006. № 34. С. 465–470.
2. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : монографія. К. : КНТ, 2008. 184 с.
3. Малиновський А. А. Злоупотребление право. М. : МЗ-Пресс, 2002. 128 с.
4. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М. : Статут, 2011. 411 с.
5. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. Хмельницький. 2013. С. 23–35.
6. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2020. С. 31–36.
7. Бровченко Т. І., Миргород В. О. Зловживання цивільними правами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. № 3. 2020. С. 51–55.
8. Соломахіна О. М. Деякі аспекти поняття «шикана» за римським правом. *Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії*. матер. круглого столу. Одеса. 2015. С. 54–56.
9. Ляшенко Р. Д., Бальковська К. І. Шикана як особливий вид зловживання правом. *Вісник Запорізького національного університету*. № 2. 2014. С. 15–21.
10. Цивільний кодекс України: офіц. текст від 01.01.2022. *Голос України*. 2003 р. № 45.
11. Ляшенко Р. Д., Бальковська К. І. Шикана у цивільних правовідносинах: до визначення сутності та змісту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2015. С. 63–68.
12. Ривак Р. О., Апшай Г. М. Зловживання правом як явище правової дійсності. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя*. матер. VII міжнар. наук.-практ. інт. конф. 2017. С. 397–398.
13. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2020. 140 с.

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

О. В. Бульківська, А. Є. Краковська

Анотація. У статті наданий аналіз адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні. Проаналізовано чинне міжнародне та вітчизняне законодавство, що стосується заходів безпеки дітей від будь-яких форм насилля. Встановлено прогалини в законодавстві та проблемні аспекти, що стосуються засобів запобігання булінгу. Запропоноване заповнення наявних прогалин у регулюванні даного питання, шляхом закріплення обов'язку для центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки систематичного оновлення та перегляду планів заходів, спрямованих на запобігання і протидію булінгу, прийняття та розробки спеціального превентивного закону, щодо запобігання булінгу, використання позитивних тенденцій зарубіжного досвіду, які доцільно було б запровадити на території України.

Ключові слова: булінг, цькування, адміністративно-правовий механізм, насильство, запобігання булінгу.

Постановка проблеми. Свобода людини від будь-яких посягань на її життя, честь і гідність є одними з основних прав людини. Слід зазначити, що від різних форм насильства страждають як жінки з чоловіками, так і дівчата з хлопцями. Факти жорстокості щодо дітей, які існують в суспільстві, викликають особливе занепокоєння. Останніми роками у закладах освіти спостерігається позитивна динаміка зростання випадків свідомого жорстокого

ставлення старших і сильніших учнів до слабших. Ці тенденції у сучасному дитячому середовищі перетворюються у справжній булінг (цькування). Україна будучи незалежною та демократичною державою передбачає на законодавчому рівні захист дитини від усіх форм насильства, у тому числі і від булінгу шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів у даній сфері. Тобто, на даний період часу таке явище як булінг не є чимось новим для сучасного суспільства. Невід'ємним елементом запобігання булінгу виступає належне адміністративно-правове регулювання. Попри все, аналіз чинних норм законодавства про адміністративну відповідальність і судової практики свідчить про наявність низки проблем, розв'язання яких потребує наукового підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративно-правового регулювання запобігання булінгу в тих або інших аспектах ставали предметом багатьох наукових досліджень. Дослідженням проблем регулювання даного механізму присвячені численні праці спеціалістів у сфері адміністративного права серед яких В. Авер'янов, С. Алексєєв, О. Бандурка, Т. Коломосьць, О. Скакун, Є. Соболев, Р. М. Пилипів, А. Корнійченко, М. Приходько, Д. Сорочан та інші. Незважаючи на велику кількість публікацій, існує необхідність дослідження проблем вдосконалення адміністративно-правових заходів запобігання булінгу.

Метою статті є вдосконалення адміністративно-правових заходів (зокрема адміністративної відповідальності) запобігання та протидії булінгу в Україні.

Основний розділ. Перше і найголовніше у вивченні даного питання – це теоретичні основи вказаного регулювання, аналіз яких становить важливе значення з теоретичної і практичної точки зору.

На думку Є. Соболя трактуючи поняття «адміністративно-правове регулювання» слід виокремлювати два концептуальні підходи до розуміння цього правового явища: перший підхід – адміністративно-правове регулювання є різновидом правового регулювання та цілеспрямованим впливом норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення прав і законних інтересів людини й громадянина; другий підхід – адміністративно-правовим регулюванням це імперативно-нормативне впорядкування суспільних відносин з метою забезпечення інтересів держави. Кожен з наведених підходів по суті є правильним. Через те, що вони містять дискусійні аспекти, адміністративно-правове регулювання у контексті сфери протидії булінгу доцільно розглядати в певному поєднанні різних елементів, оскільки воно має не тільки адміністративний, владно-управлінський характер, а й спрямоване на реалізацію забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина [1, с. 55].

Слід зазначити, що визначальне місце в системі адміністративно-правового механізму запобігання булінгу серед відповідних елементів нормативно-правового блоку займають принципи. На сьогодні вчені-адміністративісти існуючі принципи (із урахуванням логічного підходу до викладу матеріалу та з метою його структуризації) поділяють на дві групи: органічні та організаційно-функціональні. Дані принципи мають характерні ознаки, зокрема, органічні принципи: становлять фундаментальну основу булінгу; визначають саму його природу; завдяки ним, в цілому, можна вести мову про необхідність забезпечення прав і свобод учасників освітнього процесу загалом та дітей, як основну категорію цих учасників. Органічними принципами адміністративно-правового механізму запобігання булінгу є: принципи рівності, недискримінації, толерантної поведінки, забезпечення найкращих інтересів дитини, нульової терпимості до проявів булінгу. Щодо характерних ознак організаційно-функціональних принципів необхідно відзначити, що вони: впливають із мети, призначення та діяльності суб'єктів публічного адміністрування; впливають на реалізацію адміністративно-правового механізму запобігання булінгу. Організаційно-функціональними принципами в системі адміністративно-правового механізму запобігання булінгу є: принцип пріоритету забезпечення, дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина (учасників освітнього процесу); принцип верховенства права; законності; гуманізму та справедливості; превенції; відповідальності; компетентності; співробітництва та взаємодії; належного управління [2, с. 64].

Слід наголосити, що Українська держава з часів прийняття незалежності дотримувалась міжнародних стандартів у запобіганні проявам будь-яких форм насильства над дітьми. Підтвердженням цього є ратифікація Україною Конвенції про права дитини [3], де

наголошувалося про необхідність вжиття усіх законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства з боку осіб, які турбуються про дитину. Закон України «Про охорону дитинства» [4], визнає охорону дитинства загальнонаціональним пріоритетом та передбачає захист дитини від усіх форм насильства. З ратифікацією Європейської конвенції про здійснення прав дітей [5] Україна засвідчила про готовність уживати всіх відповідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав дітей. З моменту ратифікації Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» [6] Україна забезпечила ефективне виконання положень вказаної Конвенції щодо запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами та захист прав дітей, які стали жертвами даного виду насильства на національному та міжнародному рівнях. Прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7] передбачає фізичне, сексуальне, психологічне, економічне насильство у тому числі і до дитини. Міністерство освіти і науки України розробило методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству [8], де у п. 2.3 наголосило на існуючій складній проблемі як булінг, її наслідки та шляхи подолання [9, с. 273].

Слід відзначити, що адміністративно-правовий механізм запобігання проявам насильства через законодавчу базу та методичні рекомендації є цілком налагодженими. Проте, незважаючи на постійно зростаючу впродовж останніх 30 років цікавість до теми шкільного цькування, наразі в Україні, не існує інструментів, які дозволяють оцінити ефективність впливу розроблених стратегій запобігання булінгу. Відсутність легального визначення кібербулінгу та деяких інших видів булінгу ускладнює виконання поставлених завдань з профілактики цькування в закладах освіти.

Проблема булінгу визнана на законодавчому рівні шляхом закріплення у статті 173-4 Кодексу України про адміністративне правопорушення (далі КУпАП) [10] такого явища, як «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» і встановленням відповідальності за це діяння. Проте, даний нормативно-правовий акт не містить основних ознак даного протиправного діяння, що створює проблеми при кваліфікації дій як булінгу.

Натомість відповідні ознаки булінгу містяться у пункті 31 статті 1 Закону України «Про освіту» [11], мова насамперед йде про: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін (кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності)); діяння (дії або бездіяльність) кривдника, наслідком якого є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

З огляду на зазначені ознаки, цілком доцільно погодитись з думкою М.В. Приходько про закріплення на законодавчому рівні у Кодексі України про адміністративні правопорушення специфічних ознак адміністративної відповідальності даного діяння [12, с. 165], а саме:

- неповнолітні за вчинення булінгу (цькування) несуть відповідальність на загальних підставах (частина друга статті 13 КУпАП);

- специфіка відповідальності суб'єкта – відповідальність у певних випадках несуть треті особи за правопорушення (булінг (цькування)), яке ними не було вчинено, – тобто батьки або особи, що їх замінюють. Адміністративна відповідальність батьків або осіб, що їх замінюють, за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-4 КУпАП, їх малолітніми або неповнолітніми дітьми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років пов'язана з юридичним фактом. Отже, адміністративна відповідальність зазначених суб'єктів за частинами третьою або четвертою статті 173-4 КУпАП настає лише за наявності протиправної поведінки малолітньої/неповнолітньої особи і не потребує доведення вини батьків, або осіб що їх замінюють за невиконання чи неналежне виконання своїх юридичних обов'язків із виховання дітей і нагляду за ними;

- судовий характер розгляду справ про адміністративні правопорушення за булінг (цькування) в Україні. Стаття 213 КУпАП закріпила, що за загальним правилом, справи про адміністративні правопорушення розглядаються адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; виконавчими комітетами (а в

населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те КУпАП; районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених КУпАП, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами, Верховним Судом; органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те КУпАП. Однак, на сьогодні, відповідно до статті 221 КУпАП тільки судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів також уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-4 КУпАП.

Щоб запобігання булінгу в Україні було більш ефективним, потрібно вдосконалювати превентивні заходи (активізація виховного та психологічного впливу у формі бесід у школі, тренінгів, які б проводилися за участю вчителів, батьків і дітей, проводити більше правопросвітницької роботи серед дітей і підлітків) та заходи адміністративної відповідальності.

Задля покращення механізму адміністративної відповідальності за булінг пропонуємо передбачити нововведення до чинного КУпАП у вигляді встановлення адміністративної відповідальності не лише для осіб, які безпосередньо вчиняють дії, що кваліфікуються як булінг, а й для тих осіб, які активно сприяють настанню негативних наслідків від цькування шляхом підбурювання основних виконавців, фото-, відеозйомки та викладення до мережі Інтернет таких фактів тощо. А також визначення обов'язковості складання висновку психолога за фактом булінгу, залучення до розгляду в суді справ про адміністративні правопорушення, передбачених статтею 173-4 КУпАП, психологів, урахування їхніх висновків і пропозицій під час обрання заходів реагування, передбачених законодавством [13, с. 147].

Проаналізувавши вищезазначені аспекти, що стосуються булінгу, потрібно зазначити, що проблема булінгу і механізму його запобігання є актуальною у сучасному суспільстві. Незважаючи на підвищений рівень зацікавленості до обговорення питання булінгу та боротьби з ним на державному рівні протягом останніх років, все ж таки існує потреба у запозиченні досвіду зарубіжних країн, що стосується даного питання. Саме міжнародний досвід є чи не найголовнішою складовою якісного механізму запобігання булінгу, адже саме на прикладі держав, які досягли успіху в боротьбі з певними правовими прогалинами, можна зрозуміти в якому напрямі рухатись при покращенні вітчизняного законодавства.

Зокрема, необхідно звернути увагу на досвід Республіки Кореї, адже як показує практика, дана держава належить до переліку країн, які задля протидії і профілактики булінгу прийняли профільні закони та загалом сформували відповідну законодавчу базу. Тому доцільно погодитись з думкою А. Корнійченко і на прикладі Республіки Кореї запропонувати на території України вжиття таких заходів. По-перше, закріпити обов'язок для центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки (в Україні це МОН України) не лише розробляти та затверджувати план заходів, спрямованих на запобігання і протидію булінгу в закладах освіти, але й систематично його оновлювати та переглядати. По-друге, розробити та прийняти спеціальний комплексний Закон України «Про запобігання та протидію булінгу (цькуванню)», який загалом має регламентувати питання антибулінгової політики держави, її керівні засади та напрями. По-третє, визначати суб'єктів, що вживатимуть відповідних заходів, їх права та обов'язки та передбачати конкретні заходи, спрямовані на профілактику та протидію булінгу. Також слід якісно регулювати аспекти щодо юридичної відповідальності для кривдника (булера) тощо. Не менш важливими є тези стосовно доповнення Закону України «Про освіту» положеннями щодо заборони всіх насильницьких діянь, зокрема булінгу, стосовно учасників освітнього процесу. І на останок необхідно звернути увагу на забезпечення антибулінгових ініціатив, вироблення перспективних пропозицій задля інституційного посилення, а також для забезпечення ефективної реалізації антибулінгових ініціатив, вироблення перспективних пропозицій при Кабінеті Міністрів України утворити Комітет з питань запобігання та протидії булінгу (цькуванню) [14, с. 88].

Висновки. Підсумовуючи, слід відзначити, що Україна, як демократична країна, доклала свої зусилля для боротьби з булінгом шляхом запровадження адміністративної відповідальності за нього, але не вирішеним залишилось питання стосовно заходів запобігання поширенню цього явища. Є необхідність у концентрації зусиль над нормами законодавства для протистояння даному протиправному явищу, аналізуючи та залучаючи усі зібрані знання із психології, педагогіки та інших соціальних наук. Загалом великої кількості змін потребують як система освіти, так і адміністративно-правові засади діяльності органів влади щодо запобігання та протидії булінгу. Для підвищення ефективності боротьби з булінгом, слід звернути увагу на механізм взаємодії органів поліції та закладів освіти. Беручи до уваги зарубіжний досвід, потрібно направляти владні сили не тільки на боротьбу з окремим випадком булінгу, а й на закріплення на законодавчому рівні системи протидії цькуванню в закладах освіти, яка матиме превентивний характер.

Abstract. The article provides an analysis of the administrative and legal mechanism for preventing bullying in Ukraine. The current international and domestic legislation on measures to protect children from all forms of violence is analyzed. Gaps in legislation and problematic aspects related to the prevention of bullying have been identified. It is proposed to fill the existing gaps in the regulation of this issue by establishing a responsibility for the central executive body in the field of education and science to systematically update and revise action plans to prevent and combat bullying, adopt and develop a special preventive law to prevent bullying, use positive trends of foreign experience, which should be introduced in Ukraine.

Keywords: bullying, harassment administrative and legal mechanism, violence, prevention of bullying.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соболев Є. Концептуальні підходи до дефініції адміністративно-правового регулювання у сфері протидії булінгу в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 5358. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38755>.
2. Корнійченко А. О. Принципи адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні: поняття та система. *Наукові записки*. Серія: Право. 2021. № 10. С. 60-65. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2021-10-60-65>.
3. Про ратифікацію Конвенції про права дитини: Постанова Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 р. N 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Конвенція від 25.01.1996 р. *Урядовий кур'єр*. 2006 р. № 162.16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text.
6. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України від 20.06.2012 р. № 4988-VI. *Голос України*. 11.07.2012 р. № 124.17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.
8. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству: лист МОН України від 18.05.2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>.
9. Приходько М. В. Генезис адміністративної відповідальності за булінг (цькування) в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. № 64. С. 270–275. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.50>.
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
11. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 34. Ст. 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
12. Приходько М. В. Ознаки булінгу (цькування) та адміністративної відповідальності за нього в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. Випуск 1. С. 162- 166. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.1.28>.
13. Пилипів Р. М. Окремі питання вдосконалення адміністративно-правової протидії булінгу в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 3. URL: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.3/25>.
14. Корнійченко А. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу: перспективний досвід Республіки Корея. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2020. Випуск 46. С. 86–89. URL: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.18>.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

О. В. Демчишина, А. Є. Краковська

Анотація. У роботі досліджено поняття дистанційної роботи та дистанційного навчання державних службовців. Проаналізовано сучасне законодавство щодо регулювання дистанційної роботи та дистанційного навчання державних службовців. Запропоновано внесення змін та доповнень до чинного законодавства України, зокрема до Закону України «Про державну службу».

Ключові слова: державні службовці, дистанційна робота, дистанційне навчання, зміни до законодавства.

Постановка проблеми. Наше суспільство розвивається та поступово все більше переходить в інформаційно-технічний простір. Крім того, наслідок поширення COVID-19 та встановлення в Україні карантину ці процеси пришвидшились, так як суспільству, в тому числі і державним службовцям, довелось перейти на дистанційну форму навчання та роботи. Крім того, введення воєнного стану буквально змусило змінити спосіб роботи та навчання, особливо у районах бойових дій, задля можливості працівників, наскільки це можливо, у безпечному місці та одночасно продовжувати виконання своїх обов'язків, які наразі є важливими для нормального функціонування держави. Нормативне закріплення дистанційної роботи та дистанційного навчання в Україні, зокрема державних службовців, законодавчо не врегульовано, проте ми бачимо, що на часі правове регулювання дистанційної роботи та навчання державних службовців є затребуваним на практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дистанційної роботи державних службовців в національному законодавстві займаються В. Гніденко, О. Демченко, І. Кисельов, Л. Котова, а в зарубіжному законодавстві – В. Алан, Х. Урсула, Р. Шеллі та інші. Щодо дистанційного навчання, то в Україні дослідженням цього питання займаються А. Грищук, Л. Корнута, С. Верба, В. Лукін, В. Пінчук, С. Жарая, О. Лаврененко тощо. Проте, з врахуванням ситуації, яка скалася на сьогодні у світі та в Україні, залишаються невирішеними деякі питання, в тому числі особливостей дистанційної роботи та дистанційного навчання державних службовців та питання їхнього правового регулювання.

Метою статті є дослідження правового регулювання дистанційної роботи та дистанційного навчання державних службовців, виявлення проблем, які виникають під час цього, а також варіанти вирішення таких проблем.

Основний розділ. Виходячи зі статті 31¹ Закону України «Про державну службу» можна дати визначення дистанційній роботі як роботі поза приміщенням державного органу, у тому числі з можливістю віддаленого доступу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [1].

Відповідно до статті 60² Кодексу законів про працю України дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [2].

В. Тютюнник та Л. Котова дають визначення, що дистанційна робота – це виконання за трудовим договором певної трудової функції поза місцем знаходження роботодавця, його філії, представництва, іншого відокремленого структурного підрозділу (включаючи розташовані в іншій місцевості), поза стаціонарного робочого місця, території або об'єкта, з використанням інформаційно-комунікаційних мереж загального користування, в тому числі мережі Інтернет [3, с. 174–175].

В. Авеснулов зазначає, що дистанційною роботою є форма виконання працівником трудових обов'язків, яка здійснюється поза приміщенням роботодавця із використанням для спілкування з керівництвом та колегами інформаційних технологій [4, с. 113].

Таким чином, ми бачимо, що дистанційна робота – це виконання працівником своїх обов'язків, передбаченим трудовим договором, поза межею його безпосереднього робочого місця, території або об'єкта підприємства на якому він працює за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Питання дистанційної роботи державних службовців особливо гостро постало під час поширення COVID-19 та введення в Україні карантину. Відповідно до цього Національне агентство з питань державної служби (далі – НАДС) видало роз'яснення щодо впровадження змін до Правил внутрішнього службового розпорядку в органі державної влади (для виконання завдань за посадою віддалено) [5]. У цьому роз'ясненні зазначається за яких умов державний службовець може перейти на дистанційну форму роботи. Відтак, державний службовець може працювати віддалено, якщо якісне, ефективне та результативне виконання завдань не потребує:

- використання інформації з обмеженим доступом;
- доступу до комп'ютерного, телекомунікаційного, програмного забезпечення, яке функціонує лише у межах приміщення державного органу;
- іншої необхідності обов'язкового перебування в приміщенні державного органу [5].

Також вказані заходи, які повинен вжити керівник державної служби в державному органі для впровадження змін та в який спосіб він може це зробити, та послідовність дій для переходу на дистанційну форму роботи.

Крім того, відповідні дані щодо дистанційної роботи можуть бути відображені й у контракті про проходження державної служби. Так, відповідно до частини 6 статті 31¹ Закону України «Про державну службу» умови контракту про проходження державної служби можуть передбачати виконання державним службовцем роботи дистанційно (поза приміщенням державного органу), у тому числі з можливістю віддаленого доступу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Так, відповідно до пункту 9 Типового контракту про проходження державної служби на період дії карантину, установленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 вказано, що державний орган на період встановлення карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, може доручити особі виконувати протягом певного періоду роботу вдома [6], проте відповідно до пункту 2 частини 2 розділу 2 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів на зайняття посад державної служби та інших питань державної служби» контракти про проходження державної служби на період дії карантину укладені до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів на зайняття посад державної служби та інших питань державної служби», діють до призначення на посаду державної служби особи за результатами конкурсу, але не більше дев'яти місяців з дня набрання чинності цим Законом, тобто ці контракти вже не діють [7]. При ситуації, що склалася, вважаємо за потрібне відновити дію таких контрактів та внести зміни і дозволити дію таких контрактів на період воєнного стану також.

Крім того, відповідно до роз'яснення НАДС щодо особливостей проходження служби державними службовцями, які виїхали за кордон після введення воєнного стану в Україні з метою усунення сумнівів щодо можливості державним службовцям у цей період працювати дистанційно за межами України та більш чіткого правового врегулювання питання наказом НАДС від 17 березня 2022 року № 20-22, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 18 березня 2022 року за № 339/37675, внесено зміни до згаданих Типових правил, які набрали чинності 22 березня 2022 року. Відповідно до цих змін державний службовець може виконувати завдання за посадою за межами адміністративної будівлі державного органу, в тому числі за кордоном на період дії воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в її окремих регіонах, та протягом 10 днів після припинення або скасування такого стану [8].

При цьому діяльність державних органів має безсумнівну специфіку, зокрема, високий ступінь субординації і регламентації всіх процедур. Тому є зрозумілою певна

обережність законодавців, що не поспішають вносити новації в діяльність державного органу. Очевидно, що конструкція дистанційної роботи застосовна не до всіх категорій посад. Як вже було зазначено вище, НАДС у роз'ясненні уточнило за яких умов державний службовець може перейти на дистанційну форму роботи, проте необхідно також розробити перелік посад, функціонал яких дозволяє працювати дистанційно.

При цьому державним органам необхідно чітко визначити умови застосування роботи у віддаленому доступі [3, с. 174–175]. Також, є необхідним внесення змін до законодавства задля правового регулювання питання про розташування робочого місця та визначення режиму праці державного службовця, який хоче працювати дистанційно. Безумовно важливим є визначення за допомогою яких ресурсів буде працювати державний службовець та способи його зв'язку з колегами та керівництвом.

Все вищеперераховане, безумовне, потребує удосконалення з правової точки зору, законодавчого закріплення, зокрема внесення змін до Закону України «Про державну службу».

Крім того, що державні службовці, навіть за умов дистанційної роботи, повинні виконувати свої повноваження якісно та професійно, їм неодмінно необхідно постійно розвивати свої здібності та отримувати нові знання. На сьогодні існують Програми підвищення кваліфікації, які передбачають не тільки очну, але й дистанційну та змішані форми навчання. Зрозуміло, що на сьогодні, легше підвищувати свій професійний рівень за допомогою дистанційного навчання. Аналіз теорії та практики застосування дистанційних технологій, спеціальних інтернет-платформ, веб-сайтів у навчальному процесі дозволив виявити їх певні особливості, які є досить привабливими для державних службовців. Зокрема, до цих особливостей відносяться: модульність, гнучкість, паралельність, асинхронність, нова роль викладача / консультанта, нові функції здобувача, спеціалізований контроль якості освіти, використання спеціалізованих інноваційних технологій, платформ, сайтів та засобів навчання [9, с. 13].

Варто зазначити, що у Законі України «Про державну службу» не закріплений такий спосіб професійного навчання як дистанційне навчання (хоча про нього згадується в підзаконних актах). Так, підзаконними нормативними актами, які регулюють в тому числі і дистанційне навчання є загальне Положення про дистанційне навчання (однак цей акт визначає загальний порядок дистанційного навчання всіх рівнів у сфері загальної освіти), а також Положенням про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад (однак, цей профільний документ, не дає відповіді на всі питання щодо особливостей дистанційного навчання державних службовців) [10, с. 190; 11]. Відповідно до Положення МОН України під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [12]. Визначення дистанційного навчання в Положенні, що затверджене КМ України для державних службовців, взагалі не має.

Таким чином, проаналізувавши чинне законодавство щодо правового регулювання дистанційного навчання державних службовців, можна робити висновок, що варто внести певні зміни, а саме перш за все на законодавчому рівні закріпити дистанційну форму навчання для цієї категорії службовців. Відповідно, було б доречним внести зміни до Закону України «Про державну службу» шляхом створення статті 48¹, в якій би б закріплювалось, що державні службовці можуть навчатись дистанційно та встановити порядок як це має відбуватись. Також варто створити Положення про дистанційне навчання саме державних службовців, в якому б вже детальніше зазначався порядок реалізації дистанційного навчання та особливості застосування цієї форми навчання для державних службовців.

Зазначимо, що в цілому рекомендації щодо вдосконалення основ правового регулювання освіти, підвищення кваліфікації, навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій (електронного навчання) у системі професійної підготовки державних службовців повинні також охоплювати: аналіз локальних нормативних актів, що регламентують процес впровадження і використання дистанційних технологій навчання в освітньому процесі вищих навчальних закладів, які спеціалізуються на підготовці державних службовців; аналіз напрацьованої практики впровадження технологій дистанційного навчання в освітній процес [13, с. 194]; позитивний закордонний досвід.

Висновки. Впровадження дистанційної роботи та дистанційного навчання стрімко поширюється як в цілому, так і серед державних службовців. Тому є необхідним правове регулювання цих питань шляхом внесення змін до Закону України «Про державну службу» та створення профільних нормативних актів. Вирішення існуючих проблем дало б змогу поширювати ці види роботи та навчання та розширювало б можливості державних службовців.

Abstract. The concept of distance work and distance learning of civil servants is investigated in the work. The modern legislation regulating distance work and distance learning of civil servants is analyzed. It is proposed to make changes and additions to the current legislation of Ukraine, in particular to the Law of Ukraine "On Civil Service".

Keywords: civil servant, distance work, distance learning, changes in legislation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/889-19/find?text=%E4%E8F1F2%E0EDF6%B3E9%E0+F0EE%E1EEF2%E0>.
2. Кодекс законів про працю в Україні: Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.
3. Тютюнник В. К., Котова Л. В. Правове регулювання дистанційної роботи на державній службі. *Актуальні проблеми прав: теорія та практика*. 2020 р. № 1 (39) С. 173–180. URL: <http://ns.snu.edu.ua/index.php/actual-law/article/view/111/109>.
4. Авескулов В. Д. Особливості трудових відносин із дистанційними працівниками. *Право та інновації*. 2017. № 2 (18). С. 111–116. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Aveskulov18.pdf>.
5. Щодо впровадження змін до Правил внутрішнього службового розпорядку в органі державної влади (для виконання завдань за посадою віддалено): роз'яснення НАДС від 20 березня 2020 року № 87-р/з. *Урядовий Кур'єр*. 2020. № 51. URL: <https://nads.gov.ua/npas/shchodo-vprovadzhennya-zmin-do-pravil-vnutrishnogo-sluzhbovogo-rozporyadku-v-organi-derzhavnoyi-vladi-dlya-vikonannya-zavdan-za-posadoyu-viddaleno>.
6. Деякі питання призначення на посади державної служби на період дії карантину, установленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290-2020-n#Text>.
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення проведення конкурсів на зайняття посад державної служби та інших питань державної служби: Закон України від 23.02.2021 р. № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-20#n2>.
8. Щодо особливостей проходження служби державними службовцями, які виїхали за кордон після введення воєнного стану в Україні: Роз'яснення НАДС від 22.03.2022 р. № 150 р/з. URL: <https://nads.gov.ua/npas/shchodo-osoblivostej-prohodzhennya-sluzhbi-derzhavnimi-sluzhbovcyami-yaki-viyihali-za-kordon-pislya-vvedennya-voennogo-stanu>.
9. Гришук А. Б. Професійна підготовка державних службовців на основі дистанційних освітніх технологій. *Право та наука*. 2018. № 2. С. 10–15. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3077>.
10. Корнута Л. М. Форми та засоби дистанційного навчання державних службовців у сучасних умовах розвитку. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. С. 187–193. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/1/35.pdf>.
11. Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Постанова Кабінету міністрів України від 06.02.2019 р. № 106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9#w1_1.
12. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
13. Ковалів М. В. Правове забезпечення електронного навчання в системі професійної підготовки державних службовців. *Всеукраїнського форуму вчених-адміністративістів*. Запоріжжя, 2016 р. С. 192–194. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4306/Shchodo%20osoblyvostei%20patronatnoi%20sluzhby_lushkevich_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=192.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЕЛЕКТРОННОГО ДЕКЛАРУВАННЯ В УКРАЇНІ

Н. І. Драч, Л. П. Амелічева

Анотація. У статті висвітлюється проблематика правового регулювання суспільних відносин в сфері антикорупційного електронного декларування в Україні. Систематизовано та проаналізовано законодавство у зазначеній сфері. Уточнено змістовні ознаки антикорупційного е-декларації. Конкретизовано порядок декларування антикорупційних заяв різними суб'єктами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Визначені основні напрямки вдосконалення законодавства в сфері електронного антикорупційного декларування в Україні: упорядкування процесу подання е-декларацій та повідомлень про значні зміни майнового стану; підвищення передбачуваності та чіткості правил процедури декларування; термінологічна уніфікація законодавчої техніки при розробці законотворцем нормативно-правових актів за темою дослідження.

Ключові слова: антикорупційне декларування, електронна декларація, суб'єкт антикорупційного декларування.

Вступ. На сьогоднішній день антикорупційне е-декларування є одним із важливих інструментів запобігання корупції у публічному секторі розвинутих країн. Антикорупційне е-декларування в Україні було запроваджено у 2016 році відповідно до розділу VII «Фінансовий контроль» Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. Щорічно в Україні подається більше одного мільйона декларацій про стан майна і доходи, за даними Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [1], що формується та ведеться Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) у визначеному ним порядку. На офіційному веб-сайті Національного агентства забезпечується відкритий цілодобовий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, шляхом можливості перегляду, копіювання та роздрукування інформації, а також у вигляді набору даних (електронного документа), організованого у форматі, що дозволяє його автоматизоване оброблення електронними засобами (машинозчитування) з метою повторного використання.

Однак, попри існуюче розвинене антикорупційне законодавство і побудовану систему антикорупційних державних органів, боротьба з корупцією наразі залишається не ефективною, адже в Україні існує високий рівень корупції в Україні, яка посідає 122 місце зі 180 країн за Індексом сприйняття корупції за 2021 рік [2].

Правове регулювання антикорупційного декларування має достатньо давню історію, проте декларації в електронному вигляді на сайті НАЗК подаються лише з 2016 р. (для деяких категорій осіб), і з 2017 р. для всіх категорій осіб [3].

Проблематику правового регулювання антикорупційного декларування вивчали вчені-правознавці такі, як: А. А. Вознюк [4], Ю. О. Рева [5], О. О. Кравчук [1], А. М. Черенков [6] та багато ін. Однак, комплексного дослідження проблем правового регулювання антикорупційного електронного декларування в сучасних умовах не проводилося, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є висвітлення змістовних ознак поняття антикорупційної електронної декларації й визначення основних напрямків вдосконалення антикорупційного законодавства щодо подання е-декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Загальне поняття «антикорупційна декларація» ґрунтується на загальному взаємозв'язку всіх форм правової інтеграції та організаційного забезпечення загальнообов'язкових правил поведінки, за якими визначають доброчесність осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, шляхом виконання зобов'язання щодо звітності [5].

Антикорупційна декларація належить до документів звітності у сфері публічної служби. Із точки зору матеріального права, декларація – це документ, який містить відомості, які подаються відповідно до затвердженої форми. Згідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», документ визначено як матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі та просторі.

У випадку електронного антикорупційного декларування, декларація є електронним документом, тобто документом, інформацію в якому зафіксовано у вигляді електронних даних, враховуючи обов'язкові реквізити документа. На думку М. Н. Костомарова, слушним є використання терміна «електронна форма документа», тому що електронний документ – це лише проміжний стан, тимчасова форма зберігання складових елементів документа у пам'яті комп'ютера [7, с. 29]. Отже, у цьому електронному документі необхідна інформація фіксується у вигляді електронних даних з урахуванням обов'язкових реквізитів документа, які в сукупності надають документу юридичної сили. Згідно з правилами Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL), електронна форма документа означає, що інформація, що становить зміст документа, відображається за допомогою електронних, оптичних або подібних засобів, включаючи електронний обмін даними, електронний поштою, телеграмою або факсом.

Суть заяви особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є гарантією якості фінансового антикорупційного контролю та має відповідати принципу правової передбачуваності. Зміст заяви особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, показує, як держава формулює, встановлює правила поведінки щодо корупції та в якій формі доводяться до відома членів суспільства. 10 червня 2016 року Національне агентство з протидії корупції прийняло рішення про затвердження нормативного змісту та форми декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Відповідно до чинного антикорупційного законодавства передбачено три види електронних декларацій:

1) щорічна декларація – декларація, яка охоплює звітний рік (період з 01 січня до 31 грудня включно), що передує року, в якому подається декларація, та за загальним правилом містить інформацію станом на 31 грудня звітного року;

2) декларація при звільненні – декларація, яка подається не пізніше 30 календарних днів з дня припинення діяльності;

3) декларація кандидата на посаду – декларація, яка охоплює звітний період з 01 січня до 31 грудня включно, що передує року, в якому особа подала заяву на зайняття посади, якщо інше не передбачено законодавством та за загальним правилом містить інформацію станом на 31 грудня звітного року.

Суб'єктами електронного декларування є три категорії осіб:

1 категорія – це службові особи, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище (1) Президент України; 2) Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, перший заступник або заступник міністра; 3) член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України; 4) уповноважений з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель; 5) Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України та ін.);

2 категорія – це посади з високим та підвищеним рівнем корупційних ризиків (1) Керівник Офісу Президента України, його перший заступник та заступник; 2) керівники та заступники керівників структурних підрозділів у складі самостійних структурних підрозділів центрального апарату Національного банку України; 3) керівники та заступники керівників самостійних структурних підрозділів територіальних управлінь Державної судової адміністрації України; 4) керівники державних підприємств, установ, організацій, інших суб'єктів господарювання державної форми власності та їх заступники, призначення яких здійснюється державними органами та ін.);

3 категорія – національні публічні діячі – фізичні особи, які виконують або виконували в Україні визначні публічні функції, а саме (1) Президент України, Прем'єр-міністр України,

члени Кабінету Міністрів України та їх заступники; 2) керівник постійно діючого допоміжного органу, утвореного Президентом України, його заступники; 3) керівник та заступники керівника Державного управління справами; 4) керівники апаратів (секретаріатів) державних органів, що не є державними службовцями, посади яких належать до категорії «А»; 5) Секретар та заступники Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та ін.).

На думку Ю. О. Реви, з якою цілком погоджується і автор, до нормативно-правових актів, які формують основу застосування антикорупційного електронного декларування, належать ті, що:

1) визначають сутнісно-процедурну характеристику антикорупційного електронного декларування та його місце в системі права (наприклад, Конституція України, Закони України «Про державну службу», «Про запобігання корупції», рішення Національного агентства з питань запобігання корупції «Форма декларації осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «Порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» тощо);

2) регулюють функціонування осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, та визначають обов'язок з декларування елементом їх правового статусу (наприклад, Конституція України, Закони України «Про Кабінет Міністрів України», «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Національну поліцію», «Про Національний банк України», «Про місцеві державні адміністрації» тощо);

3) детермінують правомірність дій, пов'язаних з антикорупційним електронним декларуванням (наприклад, Конституція України в частині виокремлення правових засад притягнення до юридичної відповідальності, Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України) [5, с. 51–52].

Законом України «Про запобігання корупції» передбачено також можливість притягнення суб'єкта декларування до відповідальності за неподання, несвоєчасне подання е-декларації або в разі виявлення у ній недостовірних відомостей. При цьому, особу може бути притягнуто до кримінальної, адміністративної, дисциплінарної чи цивільно-правової відповідальності.

Одним із наслідків порушення обов'язку з антикорупційного електронного декларування особами, яких уповноважено на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є притягнення до адміністративної відповідальності. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», несвоєчасне подання без поважних причин е-декларації, неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, а також подання завідомо недостовірних відомостей у ній є правопорушенням, яке пов'язано з корупцією, а не корупційним правопорушенням. Указана група правопорушень не містить ознак корупції, але порушує встановлені законом вимоги, заборони та обмеження, вчинені визначеною законом особою. Конкретно визначений склад адміністративного правопорушення, опосередкованого порушенням вимог фінансового антикорупційного контролю, закріплено статтею 172-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Нормативно-правове регулювання антикорупційного електронного декларування є цілісним системним утворенням, елементи (складові частини) якого перебувають у відносній субординації та ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання. До цієї системи може бути віднесено не будь-який нормативно-правовий акт, а тільки той, який містить загальні правила щодо антикорупційного е-декларування та його елементів. Таким чином, акти індивідуальної дії щодо призначення на посаду, звільнення з посади, накладення стягнення стосовно конкретної особи не містять загальнообов'язкових правил поведінки, а тому не можуть бути віднесеними до нормативних засад антикорупційного електронного декларування. За своєю правовою природою, такого виду акти є індивідуальними актами, що є конкретними юридичними фактами і породжують, змінюють або припиняють конкретні правові відносини у сфері службових відносин. Індивідуальний характер цих актів виражено у конкретності припису для певного суб'єкта, регулюванні конкретних відносин, однократності реалізації (застосування, виконання) [5, с. 100].

Висновки. Таким чином, базуючись на позиції Ю. О. Реви, можна резюмувати, що з метою удосконалення законодавства в сфері антикорупційного електронного декларування нині необхідно розробити та прийняти окремий нормативно-правовий акт, який було б спрямовано на: посилення контролю за своєчасністю подання е-деклараций особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, шляхом автоматизованої перевірки; удосконалення порядку автоматичного заповнення антикорупційної е-декларации на підставі даних, які містяться в державних реєстрах, автоматизованих інформаційних системах; утворення та функціонування територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику і здійснення ними повної перевірки е-деклараций.

Abstract. The article reflects the problems of legal regulation of public relations in the field of anti-corruption electronic declaration in Ukraine. Systematized and analyzed legislation in this area. The substantive features of the anti-corruption electronic declaration have been clarified. The procedure for declaring anti-corruption statements by various entities authorized to perform the functions of the state or local government has been specified.

The main directions for improving legislation in the field of electronic anti-corruption declaration in Ukraine were determined: streamlining the process of submitting electronic declarations and notifications of significant changes in property status; increasing the predictability and clarity of the declaration procedure rules; terminological unification of legislative technique in the development by the legislator of legal acts on the topic of research.

Keywords: anti-corruption declaration, electronic declaration, subject of anti-corruption declaration.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравчук О. О. Електронна антикорупційна декларація: вектори вдосконалення. *Приватне та публічне право*. 2020. № 2. С. 83–88. URL: http://pp-law.in.ua/archive/2_2020/18.pdf
2. Індекс сприйняття корупції-2021. *Transparency International Ukraine*. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-sprynyattya-korupsiyi-2021/>
3. Андрійко О. Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. Київ: Наук. думка, 2004. 302 с.
4. Вознюк А. А. Неконституційність декларування недостовірної інформації: аргументи та контраргументи. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 61–65.
5. Рева Ю. О. Антикорупційне декларування: теорія, правове регулювання, практика. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020. 228 с.
6. Чернєков А. М. Розслідування декларування недостовірної інформації: дис. к. ю. н.: 12.00.09. НАВС. Київ, 2020.
7. Костомаров М. Н. Документ в системе информационного менеджмента. *Делопроизводство*. 1998. № 1. С. 22–31.

УДК 342.9

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ ТА ОСІБ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ДОДАТКОВОГО АБО ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ

Я. А. Нечипорук, А. Є. Краковська

Анотація. У статті наданий аналіз адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. Проаналізовано на основі чинного вітчизняного та міжнародного законодавства, поняття біженців та їх правового статусу в адміністративному праві. Встановлено прогалини в законодавстві та проблемні аспекти, що стосуються адміністративно-правового статусу біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. Запропоновано варіанти вирішення та удосконалення нормативно-правових актів на базі міжнародних актів.

Ключові слова: правовий статус, адміністративно-правовий статус, біженці, особи що потребують додаткового або тимчасового захисту.

Постановка проблеми. Сотні тисяч людей щороку змушені залишати свої країни, щоб захистити себе та свої сім'ї від збройних конфліктів, релігійних переслідувань та різних форм дискримінації. Серед них – біженці та особи, які потребують додаткового або

тимчасового захисту. Біженці змушені розірвати зв'язки з країною свого громадянства і тому не позбавлені соціального та правового захисту, що порушує права таких осіб. Все це викликає питання забезпечити адміністративно-правові гарантії статусу біженців, а також потреби у житлі, роботі, правовій допомозі, медичній допомозі, зазначити права та обов'язки в іншій країні тощо. На сьогоднішній день поняття біженця та осіб, що потребують тимчасового або додаткового захисту не є новим для нас, але, на жаль, стало дуже актуальним. Майже ключовими знаннями для біженців є їх адміністративно-правовий статус, що включає в себе гарантії, права, обов'язки тощо.

Не зважаючи на популярність даного питання, у зв'язку з сьогоднішніми подіями, законодавство зіткнулося з низкою проблем, які потребують наукового підходу, аналізу практики застосування норм чинного законодавства України та міжнародних актів, а також вирішення існуючих проблем в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, привертає увагу різних дослідників права. Окреслені теми стали предметом наукової роботи таких вчених, як: Є. С. Герасенко, О. В. Джафарова, Р. А. Калюжний, І. Г. Ковалишин, А. М. Колоді, В. В. Кравченко, Ю. В. Мельник, А. Ю. Олиник, П. М. Рабінович, А. Л. Свящук, Г. С. Тимчик, Я. П. Турецька та ін. Усі вони зробили значний вклад для відновлення прогалин у питанні правового (адміністративно-правового) статусу біженців, проте наразі існує проблема аналізу та запозичення позитивного міжнародного досвіду, вирішення питань, які виникли саме сьогодні, та прийняття нових або удосконалення існуючих нормативно-правових актів.

Мета статті полягає у з'ясуванні адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту як комплексної правової категорії, що визначає роль та місце вказаної категорії осіб у взаємовідносинах із органами державної влади в Україні та громадянами України, а також аналіз практики на базі міжнародного досвіду, для усунення прогалин у вітчизняному законодавстві.

Основний розділ. Для початку реалізації проблематики даного питання, поглибленого висвітлення потребує таке поняття як біженець. Відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», біженець – це особа, яка: або – не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань; або – не маючи громадянства і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [1]. Як суб'єкт адміністративного права біженці мають ряд юридичних ознак, визнаних державою і прямо закріплених у Конституції, спеціальному законі про біженців та інших відповідних законах і підзаконних актах. Тож, варто зауважити, що статус, права та обов'язки біженців, або осіб що потребують додаткового, або тимчасового захисту врегульовано низкою нормативних актів, не тільки вітчизняних, але й міжнародних. Так, до прикладу міжнародна Конвенція про біженців, наголошує про можливість надання захисту, для осіб, які у зв'язку що з побоюванням стати жертвою переслідувань, або неможливість або небажання користуватися захистом своєї країни [2]. Також у ній зазначені права та обов'язки біженців, або осіб що потребують додаткового або тимчасового захисту, їх особистий статус, але висвітлення правового статусу на жаль відсутнє, що вказує про певну прогалину законодавства про визначення адміністративно-правового статусу біженця. Водночас Конституція України взагалі не оперує поняттям «біженці» й «особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту», що, на нашу думку, потребує свого законодавчого врегулювання з огляду на те, що використання категорії «іноземець» у такому випадку приводить до плутанини. Оскільки, наприклад, у Конституції України чітко встановлено, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у

порядку, встановленому законом [3]. Проте законодавець нічого не зазначає про таку категорію, як біженці й особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту, щодо надання їм притулку, що вимагає свого врегулювання [4, с. 23].

З аналізу законодавства та із врахуванням вище наведеного, доцільно розглянути не тільки поняття лише біженця та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а й зазначити їх правовий статус в адміністративному праві. Сукупність правових ознак утворює єдине правове явище, яке охоплюється поняттям «правовий статус біженців». Слід зазначити, що це поняття неодноразово було предметом наукових дискусій, представлених різними галузями права, але багато питань залишаються невирішеними, особливо складові цього статусу. Науковці, наголошуючи на багатоаспектності категорії «правовий статус», зауважують на тому, що він має визначальне значення для правового регулювання поведінки особи: слугує умовою визначених взаємин між ними, зумовлює зміст поведінки особи в різних ситуаціях. При цьому правовий статус є серцевиною нормативного вираження основних принципів взаємовідносин між особою і державою; системою еталонів і зразків поведінки людей, яка заохочується й захищається від порушень державою та, як правило, схвалюється суспільством. Поняття «правовий статус» активно використовується й в юриспруденції, разом із тим серед науковців відсутній єдиний підхід до визначення його сутності. Зокрема, як свідчить аналіз підходів учених-правознавців до визначення ролі та значення правового статусу особи в межах відповідних суспільних відносин, більшість із них розділяє наведені вище позиції, а при визначенні його сутності вказують на наявність певних змістовних складників [5, с. 73]. Наприклад, на думку В. Никифорака, правовий статус біженця – це складний правовий інститут, створений з метою надання захисту й допомоги людям, яким загрожує переслідування в країнах проживання. Біженці та особи, котрі шукають притулок, мають низку прав, які закріплені в Женевській конвенції й національному законодавстві кожної країни. Зазвичай, це право залишатися в країні (тимчасово або безстроково), право на отримання житла та соціальної допомоги, право на участь в інтеграційних програмах, навчання, роботу й возз'єднання сім'ї [6, с. 101].

Крім прав та обов'язків, ще одним основоположним елементом не тільки правового статусу, а й адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, є їх гарантії. Вчені-правники зазначали, що гарантії – це соціально-політичне та юридичне явище, розглядаючи яке слід враховувати такі підходи: пізнавальний (дозволяє розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави); ідеологічний (використовується політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами); практичний (визначається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи). Базуючись на цих висновках, вчені-правники визначають «гарантії» як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, способів, засобів, умов, які створюють можливості особі для здійснення своїх прав, свобод та інтересів [7, с. 80].

Варто зазначити, що міжнародне право досягло значних успіхів у сфері захисту біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, тому є доцільним проаналізувати міжнародний досвід та взяти до уваги окремі аспекти регулювання даної проблеми. Міжнародний захист прав біженців є єдиним досить ефективним інструментом сьогодні. І це підтверджується практикою, яку можна побачити в реалії. За офіційними даними станом на 26 березня 2022 року понад 3,8 млн. осіб виїхали за межі України [8], у зв'язку з необґрунтованою агресією, війною Росії проти України. Українські діти, жінки та інші особи, знаходячись в інших країнах потребують підтримки, безпеки та захисту відповідно до норм міжнародних стандартів [9].

Існують принципи міжнародного захисту прав біженців: принцип невисилання, принцип конфіденційності, принцип недискримінації, принцип невидачі, рівний поділ тягара прийому та облаштування біженців усіма державами, принцип оперативного, гуманного, гнучкого визначення статусу біженця тощо. Цим принципам властиві ознаки

міжнародного права. На них базуються взаємодія суб'єктів та процес створення та реалізації норм права в цій галузі. Вони мають універсальну сферу дії, деталізуються міжнародно-правовими актами та визначають методи співпраці суб'єктів міжнародного права. Ці принципи є доволі специфічними. Першочергово вони закріплені в міжнародному законодавстві з прав людини, але в галузі прав біженців вони мають особливе, притаманне лише цій галузі значення [10, с. 116]. В Україні ці аспекти, базові принципи, а також вимоги розроблені не повністю. Відсутність належного контролю може призвести до таких наслідків, як недотримання або неналежне виконання встановлених нормами та правилами порядку визначення статусу біженця.

Говорячи про швидкість реагування на питання пов'язані із статусом біженця (притулку) тощо, слід згадати про тимчасовий захист для українців. Відповідно до Директиви про тимчасовий захист 2001/55/ЄС та Рішення Ради ЄС про її активацію для українців 2022/382 від 04.03.2022 року – встановлюються мінімальні стандарти захисту, які має забезпечити кожна країна Європейського Союзу. За загальним правилом тимчасовий захист встановлюється на один рік і може бути продовжений на загальний термін не більше двох років. Тимчасовий захист в основному включає: надання дозволу на проживання, дозвіл на здійснення професійної діяльності, доступ до житла, соціальну допомогу та доступ до медичної допомоги, доступ до системи освіти та навчання, переваги для возз'єднання сім'ї. Скористатися правом тимчасового захисту та отримати його можна лише в одній із країн-членів ЄС після реєстрації в обраному місці проживання. Також необхідно пам'ятати, що при цьому слід враховувати законодавство тієї країни ЄС, де планує залишитися людина для отримання тимчасового захисту. У разі зміни ситуації в Україні тимчасовий захист може бути припинений. Отримання статусу тимчасового захисту не позбавляє в подальшому особу права на отримання статусу біженця відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 р., а також до Протоколу щодо статусу біженців Україна приєдналася 10 січня 2002 р. Згідно з положеннями цієї Конвенції визначено: термін «біженець», перелік осіб, на яких НЕ поширюються її положення; правовий статус біженців щодо особистого статусу, рухомого та нерухомого майна, авторських та промислових прав, право асоціацій, право звернення до суду; окремо зазначено про заняття, які приносять доход, соціальне піклування, адміністративні заходи, в тому числі щодо адміністративного сприяння тощо. За загальним правилом подати документи на отримання статусу біженця потрібно негайно, процедура очікування рішення може тривати понад шість місяців, в цей період вилучають паспорт, людина залишається у цій країні до отримання статусу біженця, національним законодавством певної країни також може бути передбачено проживання у відповідному місці. Слід зазначити, що статус особи під тимчасовим захистом та статус біженця суттєво відрізняються (в тому числі за строками прийняття рішення про надання статусу, свободи вибору місця проживання, можливості пересування, обсязі допомоги тощо). Треба пам'ятати, що кожна країна імплементує ці статуси у власне національне законодавство з певними відмінностями. Тому приймаючи рішення щодо отримання одного з цих статусів – треба отримати повну інформацію від офіційних органів країни-перебування [9].

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок що, адміністративно-правовий статус, як складова правового статусу, біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасовий захист є особливим і передбачає сукупність взаємопов'язаних елементів (прав та обов'язків, свобод та законних інтересів, гарантій), які визначають роль та положення біженців та окремих осіб; додатковий або тимчасовий захист знаходиться в системі адміністративних правовідносин і регулюється адміністративним законодавством. Розкривши поняття біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту виявлено низку прогалин у вітчизняному законодавстві. Досліджено міжнародний досвід з цього питання, і не дивлячись на його в цілому позитивний аспект, все ж таки існують і питання, які потребують перегляду, удосконалення і на цьому рівні. Тому для вирішення та подальшого вдосконалення цього питання варто звернути увагу на внесення змін та доповнень до норм не тільки національного законодавства України, а й до норм міжнародного права, права ЄС. Такі зміни мають бути пов'язані із більш глибоким

висвітленням не лише прав та обов'язків цих осіб, їх гарантій, а й порядку надання такого статусу, детального розмежування між різними статусами тощо.

Abstract. The article provides an analysis of the administrative and legal status of refugees and persons in need of additional or temporary protection in Ukraine. Analyzed on the basis of current international and national legislation, the concept of refugees and their legal status in administrative law. Gaps in legislation and problematic aspects related to the administrative and legal status of refugees and persons in need of additional or temporary protection in Ukraine are identified. Options for solving and improving legal acts on the basis of international acts are proposed.

Keywords: legal status, administrative-legal status, refugees; persons in need of additional or temporary protection.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
2. Конвенція про статус біженців: Конвенція від 28.07.1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Босий В. П. Проблеми розмежування адміністративних та інших правовідносин, що виникають під час реалізації адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 5. Том 2. С.23 - 25. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/5/tom_2/6.pdf
5. Панова О. О. Особливості адміністративно-правового статусу біженців і вимушених переселенців. *Юридичний бюлетень*. 2021. Випуск 20. С. 71–77. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11366/Osoblyvosti%20administrativno%20pravovoho%20statusu_Panova%20O_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Никифорак В. Статус біженців у міжнародному праві. *Науковий вісник. Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації*. 2020. С.101–106. URL: https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Pravovi_Vykl_Mat_Conf_Vypr.pdf#page=100
7. Босий В. П. Поняття юридичних гарантій адміністративно-правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 1(26). Том 4. С. 78–82. URL: http://rjv.nuoua.od.ua/v1-4_2019/17.pdf
8. Біженці, які виїжджають з території України. Дані станом на 26 березня 2022 року. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrrestricted>
9. Краковська А., Деркач Е. Про отримання статусу біженця чи тимчасового захисту. Експертно ПРО. URL: <https://www.facebook.com/139364059496639/posts/4463702510396084/?d=n>
10. Мішеніна А. С., Деркаченко Ю. В. Статус біженців в Україні та світі: загальний огляд. *Науковий журнал південноукраїнський часопис*. 2020. Вип. 20. № 3. С. 116–122. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/3/3_2020.pdf#page=113

УДК 349.24

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ

А. В. Прокопова, Л. П. Амелічева

Анотація. Стаття присвячена дослідженню деяких проблемних питань правового регулювання дистанційної роботи у сучасних умовах. Аргументовано, що встановлення карантинних обмежень, обумовлених пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19) на території всієї України, обумовило крайню необхідність переведення працівників багатьох сфер економіки на дистанційну роботу.

Метою статті є висвітлення змін трудового законодавства в сфері дистанційної праці, які вносилися у КЗпП України під час встановлення та дії карантинних обмежень, обумовлених пандемією коронавірусної хвороби, законодавчо закріпленого поняття «дистанційна праця», а також виявлення проблем правового регулювання основних прав та обов'язків сторін трудових відносин в сфері дистанційної праці та визначення тенденцій розвитку чинного законодавства в сфері дистанційної роботи.

Ключові слова: дистанційна робота, дистанційний працівник, трудовий договір з дистанційним працівником.

Вступ. Відповідно до ст. 43 Конституції України в нашій державі проголошується, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного

здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [1], незалежно від форми організації праці з працівниками, у тому числі дистанційними.

Поширення у світі і в Україні пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) на початку 2020 року актуалізувало питання широкого застосування дистанційної праці в більшості країн світу. Новий вірус не тільки безжалісно забрав багато життів у людства, але й суттєво вплинув й на глобальну економіку через суворе застосування урядами країн методів соціальної ізоляції до населення, зокрема, працюючого. Необхідність у соціальній ізоляції населення й обумовило масове переведення працівників численних професій на дистанційну працю.

Масовому переведенню працюючого населення на дистанційну працю сприяв всебічний розвиток і розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій. Вони наразі значно полегшують життя сучасної світової спільноти та надають розмаїття можливостей. Кожна людина із року в рік все більше користується результатами науково-технічного прогресу в ІТ сфері. Сфера праці також постійно змінюється за допомогою нових технологій, наразі впроваджуються все нові й нові форми організації праці, у тому числі, дистанційна праця.

Необхідність під час пандемії в короткий термін масово перевести працівників на дистанційну роботу зіткнулася із суттєвою недосконалістю чинного трудового законодавства – відсутністю базового правового регулювання цієї роботи, що призводило до суттєвого ущемлення трудових прав дистанційників.

Метою статті є висвітлення змін трудового законодавства в сфері дистанційної праці, які вносилися у КЗпП України під час встановлення та дії карантинних обмежень, обумовлених пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), законодавчого закріплення поняття «дистанційна праця», його змістовного наповнення, а також виявлення проблем правового регулювання основних прав та обов'язків сторін трудових відносин в сфері дистанційної праці та розробка пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства у зазначеній сфері.

Основний розділ. На початку дослідження, необхідно з'ясувати цінність і значимість феномену дистанційної праці як на доктринальному, так і на законодавчому рівні. Дистанційна праця крім можливості соціально ізолювати працівників під час дії карантинних обмежень, обумовлених пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), має безліч інших переваг, які носять як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. По-перше, це можливості для окремих верств населення, таких як особи з обмеженими можливостями, яким важко самотійно пересуватися, або жінки, що здійснюють догляд за малолітніми дітьми тощо, заробляти собі на життя та життя своїх дітей, працюючи без прив'язки до робочого місця. По-друге, це економія матеріальних ресурсів для роботодавця, якому не потрібно витрачатись на організацію робочих місць та оренду приміщення й комунальні послуги. По-третє, й сам працівник також значно заощаджує свій час та енергію, які він би витрачав на дорогу до місця роботи.

Необхідно зауважити, той факт, що до березня 2020 року (коли були внесені зміни до КЗпП щодо правового регулювання праці дистанційників) за українським законодавством зовсім не передбачалося таке поняття як «дистанційна праця». У сторін трудових відносин була лише можливість оформити трудовий договір з надомником, порядок оформлення якого регламентувався ще радянським документом – Положенням про умови праці надомників, яке затверджено постановою Держкомпраці СРСР та Секретаріатом ВЦСПС від 29.09.1981 № 275/17-99. В частині, яка не суперечить українському законодавству, цей документ наразі ще є чинним на території нашої країни. Під поняттям надомної роботи в цьому Положенні розуміється тільки особиста праця осіб вдома, які укладають трудовий договір з підприємством, установою, організацією, із залученням матеріалів та засобів

роботодавця, які або виділяються підприємством, або купуються за його рахунок. При цьому зазначається, що праця таких працівників повинна бути направлена на виробництво товарів народного споживання та надання окремих послуг громадянам та підприємствам [3, с. 127–128]. Тобто надомний працівник, працюючи вдома, виробляє продукт, який має матеріальну форму. Є й більш сучасне визначення надомної роботи, передбачене у ст. 60-2 КЗпП України. Надомна робота - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу. Отже, як випливає з цих визначень, робоче місце надомника знаходиться за місцем його проживання і змінювати його він не має права. Тому саме ця істотна ознака надомної праці не дозволяла і не дозволяє сьогодні ототожнювати її з дистанційною працею.

Необхідно також зауважити, що ті особи, що виконують роботу дистанційно на відміну від надомників, працюють як правило, інтелектуально. Результат інтелектуальної роботи здебільшого є абстрактним, тобто його не можна потримати в руках тощо.

В Україні громадяни працювали дистанційно і раніше. Однак, відсутність правового регулювання викликала безліч питань та проблем, у зв'язку з чим роботодавці неохоче оформлювали такі трудові відносини офіційно.

Переломним моментом стало 30 березня 2020 року, коли був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)» № 540, який набув чинності 2 квітня 2020 р. [3]. Цим Законом було доповнено статтю 24 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП), в якій закріплювалося положення про те, що додержання письмової форми трудового договору є обов'язковим при укладенні трудового договору про дистанційну (надомну) роботу. Також кардинально було змінено статтю 60 КЗпП, яка почала регулювати гнучкий режим робочого часу. Вона ж в собі містила і поняття дистанційної роботи. Варто зазначити, що до цих змін у законодавстві ототожнювалися поняття дистанційної та надомної праці та вживалося формулювання «дистанційна (надомна) робота».

Отже, поняття дистанційної праці почало визнаватись на законодавчому рівні, був зроблений перший і важливий крок законотворцем.

Значимою подією було прийняття 4 лютого 2021 р. Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» № 1213-IX [4]. Чинність цього Закону сьогодні має велике значення, оскільки він конкретизує поняття дистанційної праці, удосконалює процес її оформлення. КЗпП було доповнено важливими статтями 60-1 «Надомна робота» та 60-2 «Дистанційна робота». Одразу варто зазначити, що ці два поняття були остаточно розмежовані між собою й наразі вони в науці трудового права більше не ототожнюються.

Варто зауважити, що відповідно до ст. 60-2 КЗпП передбачений чіткий порядок оформлення трудових відносин з дистанційним працівником.

Так, з таким працівником укладається Типова форма трудового договору про дистанційну роботу, що затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері трудових відносин. Укладення ж трудового договору про дистанційну роботу за наявності небезпечних і шкідливих виробничих (технологічних) факторів забороняється. У разі запровадження дистанційної роботи працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому. При дистанційній роботі працівник розподіляє робочий час на власний розсуд, на нього не поширюються правила

внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 цього Кодексу. За погодженням між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом виконання дистанційної роботи може поєднуватися з виконанням працівником роботи на робочому місці у приміщенні чи на території власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу. Особливості поєднання дистанційної роботи з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу встановлюються трудовим договором про дистанційну роботу.

Порядок і строки забезпечення працівників, які виконують роботу дистанційно, необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами, порядок і строки подання такими працівниками звітів про виконану роботу, розмір, порядок і строки виплати працівникам компенсації за використання належних їм або орендованих ними обладнання, програмно-технічних засобів, засобів захисту інформації та інших засобів, порядок відшкодування інших пов'язаних з виконанням дистанційної роботи витрат визначаються трудовим договором про дистанційну роботу. У разі відсутності у трудовому договорі положення про забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами таке забезпечення покладається на власника або уповноважений ним орган, який організовує встановлення та технічне обслуговування відповідних засобів, а також оплачує витрати, пов'язані з цим. Працівнику, який виконує дистанційну роботу, гарантується період вільного часу для відпочинку (період відключення), під час якого працівник може переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з власником або уповноваженим ним органом, і це не вважається порушенням умов трудового договору або трудової дисципліни. Період вільного часу для відпочинку (період відключення) визначається у трудовому договорі про дистанційну роботу. Працівник може вимагати від власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу тимчасове, строком до двох місяців, переведення на дистанційну роботу, якщо на робочому місці стосовно нього були вчинені дії, що містять ознаки дискримінації. При цьому власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган може відмовити працівнику в такому переведенні, якщо виконання дистанційної роботи не можливе, зважаючи на трудову функцію працівника, а також якщо працівник не навів фактів, які підтверджують, що дискримінація, сексуальне домагання чи інші форми насильства мали місце.

На час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та / або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі. З таким наказом (розпорядженням) працівник ознайомлюється протягом двох днів з дня його прийняття, але до запровадження дистанційної роботи. У такому разі норми частини третьої статті 32 цього Кодексу не застосовуються. Вагітні жінки, працівники, які мають дитину віком до трьох років або здійснюють догляд за дитиною відповідно до медичного висновку до досягнення нею шестирічного віку, працівники, які мають двох або більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю, батьки особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, а також особи, які взяли під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, можуть працювати на умовах дистанційної роботи, якщо це можливо, зважаючи на виконувану роботу, та власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган має для цього відповідні ресурси та засоби [5].

На думку М. Луняк, з якою цілком погоджується і автор, неврегульованими залишаються такі питання щодо дистанційної праці: захист конфіденційної інформації (комерційної таємниці); безпека працівника та його членів сім'ї та ввіреного йому обладнання (через можливе шкідливе випромінювання матеріалів чи обладнання, втручання дітей, домашніх тварин, сторонніх осіб в технологічний процес); облік робочого часу та часу відпочинку працівника; застосування заходів дисциплінарної відповідальності за прогул й ін. [6].

Таким чином, даний вид зайнятості потребує подальшого законодавчого врегулювання. Потрібно забезпечити належні умови захисту прав та свобод сторін віддалених правовідносин шляхом оперативного реагування законодавців на потреби сучасних ринкових відносин, що зростають, та виклики епідемічного або надзвичайного характеру [7, с. 143].

Висновки. Все вищевикладене дозволяє зробити наступні висновки. 1. В багатьох країнах світу сторони трудових відносин все частіше обирають форму організації праці – дистанційну в сучасних реаліях, адже не можна відкидати факт стрімкого розповсюдження коронавірусної інфекції, частих локдаунів та інших факторів, пов'язаних з хворобами. 2. В Україні ця форма є важливою наразі у зв'язку із повномасштабним вторгненням російських загарбників 24 лютого 2022 року на територію нашої суверенної держави. 3. Попри зручність даної форми роботи та наявність позитивних аспектів, все ж таки нині існує необхідність у подальшому вдосконаленні її правового регулювання, зокрема, щодо захисту конфіденційної інформації (комерційної таємниці), безпеки працівника від шкідливого впливу на їх здоров'я матеріалів чи обладнання, втручання дітей, домашніх тварин, сторонніх осіб у робочий процес, застосування заходів дисциплінарного впливу й ін.

Abstract. The article is devoted to the study of some problematic issues of legal regulation of remote labor in modern conditions. It is argued that the establishment of quarantine restrictions due to the pandemic of coronavirus disease (COVID-19) throughout Ukraine led to the extreme need to transfer workers in many areas of the economy to remote work.

The purpose of the article is to highlight changes in labor legislation in the field of remote labor, which were introduced into the Labour Code of Ukraine during the establishment and operation of quarantine restrictions, the pandemic of coronavirus disease, the legally established concept of "remote work," as well as the identification of problems, the legal regulation of the basic rights and obligations of the parties to labor relations in the field of remote work and the development of proposals for improving existing legislation in the field of remote work.

Keywords: remote work, remote worker, employment contract.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, ст. 141.
2. Стасів О. Особливості правового регулювання дистанційної праці в Україні. Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник. Львів, 2021. С. 127–148.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019): Закон України від 30.03.2020 № 540. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 18, Ст. 123.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу : Закон України від 4 лютого 2021 року № 1213-ІХ. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 20. Ст. 178.
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР, 17.12.1971 г. № 50.
6. Луняк М. Трудове законодавство для віддалених працівників – норми, які могли б стати ефективними. URL: <https://freelancehunt.com/blog/trudovie-zakonodavstvo-dlia-viddalienukh-pratsivnikivnormi-iaki-mogli-b-stati-iefektivnimi/>.
7. Плехов Д. О. До питання правового регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасний стан. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 90 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса: Гельветика, 2021. С. 139–144.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

В. Б. Саюк, Д. О. Крамар, А. Є. Краковська

Анотація. У даній статті з'ясовано сутність поняття «дисциплінарна відповідальність» та запропоновано визначення дефініції «дисциплінарна відповідальність державного службовця». Зазначено закріплення в Законі України «Про державну службу» вичерпний перелік дисциплінарних проступків державних службовців, який є підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Наголошено про відсутність поняття «дисциплінарна відповідальність державного службовця» в чинному законодавстві. Розглянуто пропозиції щодо прийняття єдиного нормативного акту.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, дисциплінарна відповідальність, дисциплінарна відповідальність державних службовців.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення України як демократичної та правової держави, прийняття курсу на європейську інтеграцію, важливого значення набуває належний розвиток інституту державної служби. Він є важливим елементом системи державного управління, який забезпечує потреби суспільства, спрямований на захист основоположних прав та свобод людини і громадянина. Належне функціонування державного управління та здійснення успішної реалізації державних політичних, соціальних і економічних завдань можливе лише за умов налагодженого механізму державного апарату, виконання кожним державним службовцем своїх службових обов'язків на високому професійному рівні та чіткого і прозорого механізму відповідальності державних службовців за порушення дисципліни та законодавства.

Враховуючи суспільну важливість державної служби, неналежне або невчасне виконання державними службовцями своїх посадових обов'язків, недотримання законодавства становить ризик для якісного функціонування державної служби та підриває довіру суспільства до державної служби. Оскільки, оцінюючи роботу конкретного державного службовця, суспільство формує уявлення про державну службу в цілому.

На сьогодні значним недоліком у регулюванні дисциплінарної відповідальності державних службовців на законодавчому рівні є недосконалий понятійний апарат та відсутність єдиного нормативно-правового акту, який би регулював питання дисциплінарної відповідальності державних службовців. Саме тому особливої актуальності набуває удосконалення законодавства, яке б містило чіткий понятійний апарат та регулювання питання дисциплінарної відповідальності державних службовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з дисциплінарною відповідальністю державних службовців, приділяли увагу у своїх працях багато науковців, такі як: В. Авер'янов, Р. Мельник, В. Венедиктов, В. Коваленко, Є. Моршнєв, Ю. Битяк та ін. Однак, через стрімкий розвиток законодавства в Україні та реформування інституту державної служби, проблеми дисциплінарної відповідальності державного службовця не втратили своєї актуальності й потребують подальшого ґрунтовного дослідження.

Мета статті – на підставі аналізу чинного законодавства України, яке регулює питання дисциплінарної відповідальності державних службовців, розглянути проблемні питання дисциплінарної відповідальності та запропонувати шляхи їх вирішення.

Основний розділ. На сьогоднішній день регулювання питання дисциплінарної відповідальності державного службовця розпорошено у різних правових актах. Нормативно-правову основу дисциплінарної відповідальності державних службовців складають статuti, правила внутрішнього службового розпорядку [1], регламенти роботи державного органу, підприємства, установи, організації, а також закони, такі як: «Про державну службу» [2], «Про запобігання корупції» [3], «Про судоустрій та статус суддів» [4], «Про прокуратуру» [5], «Про Національну поліцію» [6] тощо.

Розглянемо Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII, який був прийнятий на зміну однойменному Закону від 1993 р.

Сьогодні в Законі України «Про державну службу» значна увага приділяється питанню дисциплінарної відповідальності державних службовців. Так, у розділі VIII зазначеного Закону України «Про державну службу» «Дисциплінарна та матеріальна відповідальність державних службовців» закріплені 3 глави: «Службова дисципліна», «Засади дисциплінарної відповідальності» та «Матеріальна відповідальність державних службовців», які регулюють наступні питання: забезпечення службової дисципліни; обов'язки державного службовця щодо додержання службової дисципліни та обов'язки керівника державної служби щодо забезпечення службової дисципліни; дисциплінарна відповідальність державного службовця та підстави для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності; види дисциплінарних стягнень та загальні умови їх застосування; обставини, що пом'якшують або обтяжують дисциплінарну відповідальність; порядок здійснення дисциплінарного провадження; відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків; дисциплінарна справа; гарантії прав державних службовців під час застосування дисциплінарного стягнення; пояснення державного службовця; право на ознайомлення з матеріалами дисциплінарної справи; рішення про накладення дисциплінарного стягнення чи закриття дисциплінарного провадження; оскарження рішення про накладення дисциплінарного стягнення; зняття дисциплінарного стягнення; основи матеріальної відповідальності державних службовців; обов'язок та порядок відшкодування шкоди [2].

Варто зазначити, що одним із недоліків зазначеного Закону України «Про державну службу» є відсутність визначення поняття як «дисциплінарна відповідальність державного службовця». В чинному законодавстві зазначено лише випадки, за які настає дисциплінарна відповідальність державного службовця. Так, стаття 64 закріплює, що дисциплінарна відповідальність державного службовця настає за невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених Законом України «Про державну службу» та іншими нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни [2].

Юридична відповідальність державних службовців, зокрема дисциплінарна відповідальність є одним з важливих елементів інституту державної служби.

Тому, далі доцільно проаналізувати визначення поняття дисциплінарної відповідальності, які концептуально обґрунтовані та оформлені науковцями у правовій доктрині.

У юридичній літературі визначають дисциплінарну відповідальність як врегульовані нормами права відносини між державою, в особі її компетентних органів і посадових осіб, та державними службовцями, що виникають на підставі вчинення ними службових правопорушень і виражені в застосуванні до винних осіб заходів державного примусу, а також характеризуються засудженням правопорушника та протиправного діяння з боку держави та суспільства з метою попередження та недопущення в майбутньому інших правопорушень [7, с. 8].

Дисциплінарна відповідальність – один з видів юридичної відповідальності, яка полягає у застосуванні до державних службовців певних дисциплінарних стягнень за вчинення дисциплінарних проступків [8, с. 541].

У теорії трудового права дисциплінарна відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності є одним з найважливіших засобів забезпечення трудової дисципліни і полягає в обов'язку працівника відповідати перед роботодавцем за скоєний ним дисциплінарний проступок, понести дисциплінарні стягнення, передбачені законодавством [9, с. 169].

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна визначити поняття «дисциплінарна відповідальність державного службовця» як вимушене зазнавання державним службовцем певних обмежень особистого, організаційного, майнового характеру за вчинення дисциплінарного проступку, передбаченого в законодавстві.

Необхідно зазначити підстави притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Так, стаття 65 Закону України «Про державну службу» визначає, що

підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто протиправного винного діяння (дії або бездіяльності) чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених Законом України «Про державну службу» та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Визначають такі дисциплінарні проступки, як: невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, актів органів державної влади, наказів (розпоряджень) та доручень керівників, прийнятих у межах їхніх повноважень; перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу кримінального або адміністративного правопорушення; вияв неповаги до держави, державних символів України, Українського народу; порушення Присяги державного службовця; порушення правил етичної поведінки державних службовців; подання під час вступу на державну службу недостовірної інформації про обставини, що перешкоджають реалізації права на державну службу, а також неподання необхідної інформації про такі обставини, що виникли під час проходження служби; дії, що шкодять авторитету державної служби; недотримання правил внутрішнього службового розпорядку; невиконання вимог щодо політичної неупередженості державного службовця; використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб; неповідомлення керівнику державної служби про виникнення відносин прямої підпорядкованості між державним службовцем та близькими особами у 15-денний строк з дня їх виникнення; прогул державного службовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; поява державного службовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; прийняття державним службовцем необґрунтованого рішення, що спричинило порушення цілісності державного або комунального майна, незаконне їх використання або інше заподіяння шкоди державному чи комунальному майну, якщо такі дії не містять складу кримінального або адміністративного правопорушення; прийняття державним службовцем рішення, що суперечить закону або висновкам щодо застосування відповідної норми права, викладеним у постановках Верховного Суду, щодо якого судом винесено окрему ухвалу [2].

Відтак, можна зробити висновок, що Закон України «Про державну службу» дає визначення поняття «дисциплінарний проступок» та закріплює вичерпний перелік дисциплінарних проступків, які є підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності.

Вивчаючи проблеми нормативно-правового забезпечення дисциплінарної відповідальності державних службовців, науковці висловлюють різні точки зору щодо того, якими новими нормативними актами мають регулюватися питання дисциплінарної відповідальності державних службовців.

Одні вважають, що інститут дисциплінарної відповідальності державного службовця має регулюватися виключно законом, а інші приходять до думки, що даний інститут варто урегулювати в окремому кодексі. На думку В. Л. Коваленка, таким може бути Кодекс основних правил поведінки державного службовця України [10, с. 111].

Інші вчені вважають, що таким правовим актом повинен бути Дисциплінарний статут державного службовця, який би містив наступні розділи: поняття службової дисципліни; поняття дисциплінарного проступку; поняття дисциплінарної відповідальності; поняття дисциплінарного стягнення; систему дисциплінарних стягнень; загальний до всіх видів державної служби порядок накладення дисциплінарних стягнень; порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності та здійснення дисциплінарного провадження; порядок проведення службового розслідування; підстави та порядок відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків на час проведення службового розслідування; порядок прийняття та вимоги до рішення про застосування заходів дисциплінарної відповідальності; процесуальний порядок оскарження рішення про накладення дисциплінарного стягнення; порядок зняття дисциплінарного стягнення;

порядок відшкодування шкоди, завданої фізичним чи юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державного службовця під час реалізації ним своїх повноважень; вимоги до обліку накладених на державних службовців дисциплінарних стягнень [10, с. 111].

На нашу думку, на сьогоднішній день було б доцільно прийняти єдиний нормативно-правовий акт, який би містив загальний для всіх державних службовців перелік дисциплінарних проступків та дисциплінарних стягнень. Пропонуємо закріпити в новому Законі наступні дисциплінарні проступки: невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; умисне або внаслідок недбалості грубе порушення державним службовцем прав та свобод людини, грубе порушення закону, яке призвело до істотних негативних наслідків; безпідставне затягування розгляду справи; розголошення таємниці, що охороняється законом, таємниці, яка стала відома державному службовцю під час виконання повноважень; порушення встановленого законом порядку подання декларації державним службовцем; вчинення дій, що порочать звання державного службовця та можуть викликати сумнів у об'єктивності, неупередженості, незалежності, чесності та невідчужуваності органів державної служби; систематичне порушення правил етики та службового розпорядку; зловживання повноваженнями в особистих інтересах. Дисциплінарні стягнення: попередження, зауваження, догана, сувора догана, заборона на переведення державного службовця до органу вищого рівня чи призначення на посаду вищого рівня; звільнення з посади державної служби. Такий Закон приведе чинне законодавство у відповідність з вимогами Конституції України та полегшить практику застосування дисциплінарної відповідальності до державних службовців

Висновки. Підбиваючи підсумки можна зазначити, що дисциплінарна відповідальність займає провідну роль та є невід'ємним елементом інституту державної служби в Україні. Проте, чинне українське законодавство має значні прогалини та недоліки у питанні регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців, які необхідно усунути. Водночас потрібно звернути увагу на недосконалість формулювання окремих проступків, які викликають проблеми застосування на практиці та їх розумінні.

З метою удосконалення законодавства, пропонуємо визначати дисциплінарну відповідальність державних службовців як вимушене зазнавання державним службовцем певних обмежень особистого, організаційного, майнового характеру за вчинення дисциплінарного проступку, передбаченого в законодавстві.

Вирішення зазначених недоліків покращить роботу державних службовців, сприятиме зростанню рівня довіри суспільства до органів державної влади та розвитку інституту державної служби в Україні.

Abstract. In this article essence of concept «disciplinary responsibility» is found out and the decision of definition is offered «disciplinary responsibility of civil servant». The fastened is marked in Law of Ukraine «On Civil Service» exhaustive list of breaches of discipline of civil servants, which is foundation for bringing in to disciplinary responsibility. It is marked about absence of concept «breach of discipline» in a current legislation. Suggestions are considered in relation to acceptance of the unique normatively act.

Key words: civil service, civil servant, disciplinary responsibility, disciplinary responsibility of civil servants.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Типові правила внутрішнього службового розпорядку: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16#Text>.
2. Про державну службу: Закон України від 10.12. 2015 р. №889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
4. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

7. Дисциплінарна відповідальність державних службовців: практичний посібник для керівників служб управління персоналом. За заг. ред. К. Ващенко. К.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. 2017. 68 с.

8. Лук'янова Г., Сеньків Д. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності державних службовців. *Scientific achievements of modern society*. Abstracts of VIII International scientific and practical conference April 1–3. Liverpool: 2020. С. 540–545. URL: <https://sci-conf.com.ua/wpcontent/uploads/2020/04/SCIENTIFIC-ACHIEVEMENTS-OF-MODERN-SOCIETY-1-3.04.2020.pdf>.

9. Селецький О. В., Приходько В. О. Правове регулювання підстав для притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 168–171.

10. Комар С.І., Моршнев Є.І. Деякі проблеми нормативно-правового забезпечення дисциплінарної відповідальності державних службовців в Україні. *Управління соціально-економічним розвитком регіону та оцінка його ефективності в умовах децентралізації*. Матеріали II всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. 2020. С. 109–115. URL: https://drive.google.com/file/d/1juRpJmJU_fDQwbhReBy_1kgLI-YbHl3/view.

УДК 342.9

ПИТАННЯ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Х. М. Тримбашевська, А. Є. Краковська

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності та правової природи поняття дискреційних повноважень органів публічної влади (система органів державної влади, система органів АРК та система органів місцевого самоврядування) в Україні. Визначено поняття дискреційних повноважень за допомогою різних нормативно-правових актів, охарактеризовано ознаки цих повноважень та окреслено їх конкретний зміст. Проаналізовано думки науковців щодо шляхів формування дискреційних повноважень органів публічної влади.

Ключові слова: дискреційне повноваження, адміністративний розсуд, межі, орган публічної влади.

Постановка проблеми. Окреме, але досить чільне місце в умовах реформи децентралізації державної влади в Україні займає розмежування повноважень органів публічної влади різних рівнів. Які в свою чергу передбачають розширення органів і посадових осіб місцевого самоврядування і відповідно їх повноважень. Цей принцип говорить про те, що право стоїть над державою, є вищою сходинкою, а не навпаки, тому органи публічної влади зобов'язані керуватися цим правом при здійсненні своїх дискреційних повноважень. Оскільки Україна – демократична держава, тому народ здійснює управління державою через обрання представників влади. Саме два елементи: право та народ формують нашу державу, тому через відсутність якогось із них може зруйнуватися таке утворення. Саме тому в цих умовах першочергово постає питання чіткого врегулювання взаємовідносин між фізичними та юридичними особами і органами державної влади та місцевого самоврядування. Досить важливе питання дискреційних повноважень включає в себе зміну повноважень та функцій органів публічної влади, а також їх обґрунтування щодо підходів регулювання суспільних відносин в процесі реалізації цих дискреційних повноважень. Зрозуміло, що такі умови покращення відносин між органами публічної влади і фізичними, юридичними особами стануть основою для розвитку нашої держави в напрямку правової держави і демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження проблем теорії та практики реалізації дискреційних повноважень органів публічної влади знаходить своє відображення в публікаціях Бааджи Н. А., Барабаша Ю. Г., Бевзенко В. М., Бойчука М. І., Венгера В. М., Ільницького О. В., Колесник В. А., Красовської Д. А. та багато інших. Однак, залишилося не врегульоване питання шляхів оптимізації відносин між органами публічної влади та фізичними, юридичними особами.

Мета статті – з'ясувати сутність та ознаки дискреційних повноважень органів публічної влади; розробити рекомендації щодо оптимізації взаємовідносин між органами публічної влади і фізичними та юридичними особами.

Основний розділ. Для початку надамо визначення поняттю дискреційних повноважень, щоб дослідження набуло логічної послідовності та структурованості. Слід зауважити, що в основних актах законодавчої влади, тобто законах, не розкривається дане поняття. Можливо, через його новизну, складність розуміння та важкість правильного практичного втілення. Проте все ж підзаконний нормативно-правовий акт досить недавно витлумачив специфічне поняття дискреційних повноважень. Отож методологія проведення антикорупційної експертизи, яку Міністерство юстиції України затвердило своїм наказом «Про затвердження методології проведення антикорупційної експертизи» наголошує, що дискреційні повноваження - комплекс прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом чи проектом нормативно-правового акта [1].

Поняття «дискреційних повноважень» також викладено в положеннях Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи № R(80) 2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами, прийнятих Комітетом міністрів 11 березня 1980 року на своєму 316-му засіданні, відповідає положенням Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2. Отже, дискреційними повноваженнями («discretionary power») називають повноваження, які надають адміністративному органу певну свободу в прийнятті рішень, наділяючи орган правом вибрати з декількох законних рішень таке, яке він вважає найприйнятнішим («Council of Europe», 1980 року).

Зазначимо, що дискреційне повноваження може полягати у виборі діяння (дії або бездіяльності), а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення, що прямо або опосередковано закріпленого у законодавстві. Суттєва ознака такого вибору – здійснення його без необхідності узгодження варіанту вибору із будь-ким, тобто цілком самостійно. Цікаво, що для позначення дискреційного повноваження використовують, зокрема, терміни «може», «на свій розсуд», «має право», «встановлює», «за власної ініціативи», «забезпечує», «визначає». Проте, навіть присутність такого терміну у законі автоматично не свідчить про наявність у суб'єкта владних повноважень дискреційного повноваження.

Надалі буде доречним зазначити, що такі категорії понять як, «дискреція» та «розсуд», розглядають в праві як категорії, що є змістовно тотожними, тобто рівними [2, с. 154].

Ознаки дискреційного повноваження визначаються як здатність органів публічного управління здійснювати аналітичну, інтелектуальну, творчу діяльність у межах і методами, встановленими законом, шляхом оцінки фактичних справ для законного вирішення у конкретній адміністративній справі [3, с. 137].

Можна виділити такі характерні риси (ознаки) дискреційних повноважень:

- право дискреційних повноважень – це особлива ознака суб'єкта публічної влади;
- нерозривно пов'язані з поняттям «свобода» (дискреція суб'єктом реалізується вільно);
- межі у здійсненні розсуду – це фактично чинні нормативні вимоги та відповідні принципи права;
- рішення виконується з тією ж метою, з якою воно прийнято;
- пов'язані з прийняттям рішення (дією) або утриманням від прийняття рішень чи виконання конкретних дій [2, с. 158].

Також важливою ознакою адміністративного розсуду є дотримання належної мети, для якої використовується розсуд. Реалізуючи таку функцію уповноваженій особі необхідно розуміти, яким чином буде здійснюватися адміністративний розсуд, і в той же

час не мати будь-які сторонні наміри чи особисту вигоду, що може перешкодити досягненню цієї цілі [53, с. 138].

Свою думку щодо поняття адміністративної дискреції з часом згенерувала й судова практика. Вона сформулила своє бачення щодо поняття адміністративної дискреції, яка являє собою такі повноваження у межах, визначених законом, коли адміністративний орган має можливість самостійно (на свій розсуд) обирати один із різноманітних варіантів конкретного правового рішення [4, с. 104–105].

Шляхів формування дискреційних повноважень органів публічної влади є досить багато і найрізноманітніших. Але слід виокремити такі з них:

- дискреційні повноваження фактично «зростають» на їх конституційних та законодавчих повноваженнях (онтологічна ознака);
- з метою їх належного та якісного виконання (телеологічна ознака);
- базуються на особистому розсуді суб'єкта зазначених повноважень (гносеологічна ознака);
- виникають в межах відповідного суб'єктивного психологічного вибору відповідної поведінкової настанови зазначеного суб'єкта (суб'єктивно-психологічна ознака);
- є окремим видом повноважень органів публічної влади (ідентифікаційно-структурологічна ознака);
- виступають як правовий засіб адміністративно-правового (управлінського) регулювання відносин з громадянами (нормативно-емпірична ознака);
- є комплексом прав і обов'язків для здійснення правомірного вибору варіанту поведінки, де кожна альтернатива є законною (правомірно-поведінкова ознака);
- застосовуються лише у випадках, передбачених законом, і в межах закону (ознака законності);
- є саме правомірним вибором варіанту поведінки, що здійснюється шляхом застосування адміністративного розсуду (ознака правомірної альтернативно-психологічної поведінки);
- не передбачають обов'язку узгоджувати свої рішення чи дії з будь-яким іншим суб'єктом (ознака вільного вибору);
- оформлюються у вигляді відповідного нормативно-управлінського рішення або правозастосовного нормативного акту (формалізована ознака) [5, с. 32].

Вплив дискреційних повноважень є досить значним важелем саме в контексті реалізації прав учасників адміністративних справ. Це пов'язано з тим, що наявність певного права державного органу діяти на власний розсуд може мати як позитивні наслідки (забезпечити індивідуальний підхід до задоволення потреб учасників адміністративних процедур, максимально ефективно реалізувати їх права), так і негативні (спричинити значний прояв корупції). Зрозуміло, що питання корупції для українського суспільства є болючим і нагальним, оскільки вона панує на всіх рівнях влади.

Варто зауважити таку важливу деталь: розсуд завжди повинен реалізовуватися на основі «здорового глузду» (тобто бути обґрунтованим та відповідати об'єктивним обставинам справи), а його реалізація повинна бути проявом нормативно-обрамленої свободи у реалізації органами державної влади відповідних повноважень [2, с. 154].

В науці адміністративного права виділяють дві форми здійснення дискреційних повноважень:

- колективна форма (притаманна реалізації дискреційних повноважень органом виконавчої влади (владного суб'єкта), який діє на колегіальних засадах);
- індивідуальна форма (стосується одноособового (посадовою особою) прийняття рішення і може передбачати застосування норм заборонного, зобов'язуючого і уповноважуючого характеру).

Зазначимо, що відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України орган державної влади має право здійснювати адміністративний розсуд при здійсненні владних повноважень управлінських функцій на законних підставах, у тому числі для виконання делегованих повноважень, або при наданні адміністративних послуг [6].

Важливо зрозуміти, що дискреція зазвичай не є абсолютною владою, а є чітко регламентованою правом. Обов'язковою умовою застосування дискреції є зв'язок розсуду з нормативними правовими актами, що, як наслідок, виключає існування «вільного розсуду» або розсуду поза законом. Уповноважений орган повинен здійснювати свій розсуд відповідно до мети та наданих повноважень та дотримуватись меж дискреційних повноважень, передбачених законом. Якщо орган влади не дотримується цих юридичних зобов'язань, він діє неправомірно, з привласненням на власний розсуд і тому є незаконним [7].

Вимоги адміністративного розсуду державного органу:

- розсуд органу державної влади має відповідати вимогам об'єктивності та неупередженості з урахуванням тих факторів, які мають значення для конкретної справи;
- при здійсненні дискреційних повноважень необхідно дотримуватися вимог принципу недискримінації;
- об'єкт важливої адаптації розсуду підтримує баланс між потенційно можливими негативними наслідками, які можуть мати рішення суб'єктів владних повноважень щодо прав та інтересів особи та відповідно до яких здійснюється розсуд;
- у розгляді з урахуванням особливостей конкретної справи щодо визначення суду є дискреційний розсуд. Відповідні інструкції не потрібні. Водночас Україна є членом Ради Європи, а тому дотримання положень Рекомендації слід вважати концептуально правильним [2, с. 158].

Рекомендації щодо покращення взаємовідносин між органами публічної влади та фізичними, юридичними особами:

- 1) форма організації публічної влади спрямована на пріоритетність надання публічних послуг;
- 2) розвиток, покращення існуючих та відкриття нових форм управлінської взаємодії як між іншими органами публічної влади;
- 3) прозорість і відкритість діяльності органів публічної влади перед юридичними та фізичними особами;
- 4) активний розгляд запитів громадян;
- 5) залучення до співпраці неурядових організацій;
- 6) надання якісних послуг онлайн: швидко, зрозуміло та доступно для всіх;
- 7) цифрова трансформація в діяльності органів публічної влади з громадянами та юридичними особами;
- 8) швидке та правдомовне інформування громадян та організацій про стан справ органів публічної влади.

Висновки. Таким чином, можна констатувати, що проблема встановлювання дискреційних повноважень регуляторними органами, що діють у публічній сфері, є дуже гострою. Для України дуже важливо стоїть проблема встановлення дискреційних повноважень та прийняття повноважень контролюючих органів, які здійснюють державну діяльність на власний розсуд. Це особливо важливо в контексті необхідності підтримки нашої держави та зміцнення дисципліни учасників адміністративних відносин. Вважається, що навряд чи можна робити прогресивні, виважені кроки в цьому напрямку, коли корупція на всіх рівнях держави створює перешкоди для економіки. Про це свідчать величезні обсяги тіньового виробництва, викривлення конкуренції, критично низький рівень інвестицій та неефективне використання бюджетних коштів.

Важливим значенням для реалізації прав учасників адміністративних справ є вплив дискреційних повноважень. Перш за все це пов'язано з тим, що наявність певного права органу публічної влади діяти на власний розсуд, може мати як позитивний наслідок так і негативний. Позитивний наслідок проявляється в забезпеченні індивідуального підходу для задоволення індивідуальних потреб учасників адміністративних процедур та ефективну реалізацію їх прав. Негативний наслідок може спричинити значну корупцію. Також визначення адміністративного розсуду як певного здійснення дискреційних повноважень правозастосування суб'єкта публічного адміністративного акту потребує закріплення таких

повноважень у правових приписах. Основними формами реалізації дискреційних повноважень є: колективна, де реалізує свої повноваження орган виконавчої влади, який діє на колегіальних принципах; індивідуальна, коли прийняття рішення здійснюється одноособово – посадовою особою, що може передбачати застосування норм забороняючого, зобов'язуючого та уповноважуючого характеру. Якби Україна належала до країн зі стабільною ідеологією, орієнтованою на людину, в центрі діяльності уряду, дискреційні повноваження слід було б розширити, але це, на жаль, залишається проблемою сьогодення.

Abstract. The article is devoted to the study of the essence and legal nature of the concept of discretionary powers of public authorities in Ukraine. The concept of discretionary powers is defined with the help of various normative legal acts, the features of these powers are characterized and their specific content is outlined. Opinions of scholars on the ways of forming discretionary powers of public authorities were also presented.

Keywords: discretionary power, administrative discretion, boundaries, public authority.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#Text>.
2. Ханова Н. О. Зміст поняття «дискреція» в податковому праві. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 7. Ч. 1. С. 154–160. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_1/25.pdf
3. Семеній О.М. Ознаки адміністративного розсуду в діяльності суб'єктів публічної адміністрації. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 136–139. URL: file:///C:/Users/Comp_Quartal_Ryzen5/Downloads/Pgip_2017_6_31.pdf
4. Красовська Д. А. Проблемні питання застосування дискреційних повноважень Національного банку України в процесі ліквідації банків. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2(115). С. 103–111. URL: <https://scientbul.naia.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1234/1237>
5. Баймуратов М. О., Боярський О. О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. *Адміністративне право і процес. Публічне право*. 2019. № 2(34). С. 31–41. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/34/pdf/pp-2019-34-04.pdf>
6. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
7. Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht. *Verlag C.H. Beck, München*. 2011. S. 148–153.

УДК 342.922

ПУБЛІЧНА СЛУЖБА У ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

О. І. Цимбалюк, А. О. Кислиця, А. Є. Краковська

Анотація. У статті проаналізовано тлумачення поняття «публічна служба в правоохоронній сфері України». Зазначено, що правоохоронна сфера України є особливим соціально-правовим явищем. Акцентовано увагу, що публічна служба відіграє певну роль у формуванні правоохоронної сфери України. Зроблено висновок, що публічна служба в правоохоронній сфері є: особливим соціальним і правовим явищем; адміністративно-правовим інститутом підгалузі публічної служби. Запропоновано визначення публічної служби у правоохоронній сфері з різних контекстів.

Ключові слова: правоохоронна діяльність, публічна служба, правове регулювання, засади публічної служби.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день є потреба детально проаналізувати питання, яке присвячене вирішенню однієї з найвагоміших проблем юридичної сфери в Україні щодо доцільності використання поняття «публічна служба в правоохоронній сфері України» та щодо правового значення та розуміння сутності сучасної правоохоронної сфери як складного соціально-правового явища. Варто зауважити, що більшість науковців під поняттям «публічна служба в правоохоронній сфері України» розуміють адміністративно-правовий інститут підгалузі публічної служби, який знаходить своє місце

в особливій та професійній діяльності громадян України, які, перебуваючи на посадах у правоохоронних органах, наділені адміністративною правосуб'єктністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із кожним днем зростає необхідність в обґрунтуванні публічної служби в правоохоронній сфері України. Адже публічна служба є одним із найважливіших елементів всієї правоохоронної сфери. Проблематика зазначеної теми в різний період досліджувалася такими науковцями, як О. Л. Соколенко, П. О. Комірчий, М. І. Цуркан, Є. С. Черноног, Л. С. Стельмашук, П. В. Онопенко, О. Ф. Кобзар, К. Ю. Мельник, А. Р. Езекян, І. М. Шопіна, О. І. Трофімкіна. Зазначені науковці зробили значний вклад у вдосконалення питань, які стосуються понять, ознак та функцій публічної служби в правоохоронній сфері. Однак, потрібно на підставі аналізу правозастосовчої практики, концепцій та теорій різних науковців та законів обґрунтувати висновки та розв'язати проблему вдосконалення системи правового регулювання публічної служби в правоохоронній сфері зокрема.

Метою статті є дослідження поняття «публічна служба» в цілому, а також «публічна служба в правоохоронній сфері України»; з'ясувати, яке місце адміністративного законодавства в системі нормативно-правових актів, які становлять базу правового регулювання публічної служби в правоохоронній сфері.

Основний розділ. Правоохоронна сфера України охоплює діяльність, яка здійснюється в межах правоохоронних правовідносин, а також відповідає принципам правоохоронної системи, адже у них об'єднані всі принципи права, правового регулювання, а також основні методи, на основі яких здійснюється правоохоронна діяльність в Україні. Для більш чіткого розуміння варто розглянути структуру правоохоронної сфери України. Структура правоохоронної сфери включає в себе наступні компоненти: правоохоронну систему; діяльність публічних органів влади; інституційно-функціональну частину.

О. Л. Соколенко вважає, що правоохоронна система – це соціальна система, що відображає єдність і взаємопов'язаність нормативно-правового регулювання в правоохоронній сфері, організації системи правоохоронних органів та інших суб'єктів правоохоронної діяльності та у свою чергу правоохоронної діяльності, що спрямована на охорону та захист основ конституційного ладу [1, с. 848].

Окремим аспектом правоохоронної сфери України як складного соціально-правового явища є правоохоронна діяльність. Взагалі, можна сказати, що даний вид діяльності являє собою державну правомірну діяльність, котра полягає насамперед у впливі на поведінку людини чи групи людей з боку уповноваженої посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування, при якому обов'язковим є додержання установлених у законі процедур для певного виду діяльності. Правоохоронна діяльність - це вид державної діяльності, яка здійснюється з метою охорони прав спеціально уповноваженими на це органами. Слід зауважити, що правоохоронна сфера не могла б існувати без правоохоронних органів. Більшість вчених притримуються думки, правоохоронну діяльність в Україні здійснюють усі органи держави, але саме для суду, прокуратури, національної поліції правоохоронна сфера є провідною. Що ж стосується правоохоронної сфери, то це досить складне соціально-правове явище, що включає в себе безліч складових, багатоаспектне явище, становить пріоритетну підсистему охоронної сфери життєдіяльності громадян.

У правовій науці у певний час велика увага присвячена вивченню питання, яке стосується зв'язку публічної та державної служби в правоохоронній сфері України. Розкриваючи зміст даного питання, було з'ясовано, що державна служба в правоохоронній діяльності переважає, хоча є місце як публічній, так і державній службі, які відіграють важливу роль у формуванні сучасної правоохоронної сфери.

Водночас слід звернути увагу на те, що найважливішим фактором, що становить єдину державну владу, є публічна служба. На думку українського вченого-правника М. І. Цуркана, ця служба є соціально-правовою інституцією, покликаною забезпечувати, і практичну реалізацію завдань державних органів влади та органів місцевого

самоврядування; і захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб в їх взаємовідносинах із державою. Від професійності та стабільності, забезпеченості й захищеності публічної служби «залежить функціонування як держави, так і громадянського суспільства» [2, с. 5].

У законодавстві та у роботах українських науковців часто співвідносять такі поняття, як «публічна служба» та «державна служба», але це питання було досить дискусійне. Досліджував поняття «державна служба» такий науковець, як Є. С. Черноног. Він зводить сутність цієї служби до певної сукупності державних організаційно-правових, а також соціально-економічних інститутів, котрі призначені для здійснення державних завдань і функцій за допомогою професійного виконання державними службовцями покладених на них посадових обов'язків та реалізації повноважень в інтересах громадянського суспільства [3, с. 17].

Наведене вище дає змогу зробити висновок, що державна служба є видом публічної служби в Україні. Адже, як зазначає Л. С. Стельмашук, «публічна служба» у своєму сутнісному наповненні поняттям є ширшим, ніж термін «державна служба» тому, що охоплює і державну службу, і службу в органах місцевого самоврядування [4, с. 54].

Аналізуючи публічну службу в правоохоронній сфері, можна стверджувати, що вчені-правники використовують різні підходи та концепції щодо поняття та сутності поняття «правоохоронна функція держави». Наприклад, П. В. Онопенко вважає, що правоохоронна функція держави є однорідними, стійкими напрямками діяльності держави, спрямованими на задоволення охоронних правових потреб, що об'єктивно зумовлюють вказані напрямки діяльності держави [5, с. 9].

Досить вдало обґрунтував визначення правоохоронної функції держави О. Ф. Кобзар. Він вважає, що вказана функція – це «нормативно врегульований пріоритетний напрям державної політики, що ґрунтується на загальних принципах права, реалізується за допомогою державно-владних методів переконання та примусу вповноваженими органами державної влади, забезпечує охорону конституційних прав і свобод людини та громадянина та правопорядку в цілому» [6, с. 11].

Після з'ясування сутнісної характеристики основних понять, пов'язаних із правоохоронною сферою, спробуємо уточнити поняття публічної служби в правоохоронній сфері. Відповідно до думки вченого-правника К. Ю. Мельника «правоохоронна служба» це вид державної служби, тобто професійна діяльність громадян України, які обіймають посади в правоохоронних органах щодо практичного виконання завдань та функцій держави, що спрямовані на захист прав та свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань [7, с. 5]. З аналізу існуючих думок вчених-правників не тільки України, а й зарубіжних країн, можна зробити висновок, що вони однаково розуміють «публічну службу в правоохоронній сфері – як вид публічної служби, як професійну діяльність громадян на посадах в державних органах. Крім того, слід погодитися і зазначити, що публічна служба в правоохоронній сфері є: особливим соціальним і правовим явищем, без належного та якісного функціонування якого неможливе існування сучасної держави, а також панування та розвиток права в суспільстві та державі; складним та не до кінця вивченим аспектом, який досі вивчається великою кількістю науковців; адміністративно-правовим інститутом підгалузі публічної служби – об'єктивується в неупередженій, особливій, безперервній професійній діяльності громадян України, які мають відповідну службову правосуб'єктність [8, с. 74].

Також в сучасних умовах адміністративної реформи особливого значення набуває проблема якісного вдосконалення системи правового регулювання діяльності публічної служби загалом [9, с. 1055] та публічної служби в правоохоронній сфері зокрема. Перш ніж вдосконалити правове регулювання публічної служби в правоохоронній сфері України, потрібно з'ясувати систему актів, якими врегульовується діяльність публічної служби в цій сфері. До них належать:

1. Конституція України (визначає фундаментальні засади діяльності публічної служби; окремі конституційні норми безпосередньо стосуються діяльності у сфері правоохорони (зокрема, статті 17, 131-1, 131-2) [10].

2. Міжнародно-правові документи (закріплюють врегульовані міжнародним правом двосторонні або багатосторонні відносини держав з тих чи інших питань, відповідно до яких сторони набувають певні права (певних прав) і беруть на себе певні зобов'язання).

3. Закони України, котрі стосуються публічної служби в правоохоронній сфері:

а) загальні законодавчі акти України;

б) Кодекс законів про працю України [11];

в) Закон України «Про запобігання корупції» [12];

г) Закон України «Про звернення громадян» [13].

4. Підзаконні нормативно-правові акти (уставні підзаконні акти України – спрямовані на регулювання діяльності публічної служби в правоохоронній сфері, наприклад, постанова КМ України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України»; ті, що спрямовані на забезпечення діяльності правоохоронного органу, і являють собою акти, які регулюють роботу публічної служби в правоохоронній сфері з питань виконання завдань і функцій відповідного правоохоронного органу).

Досліджуючи будову міжнародних та національних нормативно-правових актів, положення яких регулюють діяльність публічної служби в правоохоронній сфері України, можна стверджувати, що вони є загальногалузевими, кримінально-правовими та адміністративно-правовими. Місце адміністративного законодавства України в системі правового регулювання публічної служби в правоохоронній сфері є найважливішим. Варто зазначити, що публічна служба виконує функцію на підставі конституційних, міжнародно-правових, кримінально-правових та адміністративно-правових норм.

Висновки. Таким чином, викладене дає підстави стверджувати, що правоохоронна сфера України є особливим соціально-правовим феноменом, що становить окремий дійсний структурний елемент правової реальності. Публічна служба відіграє певну роль у формуванні правоохоронної сфери України. Погоджуємось і зазначаємо, що публічна служба в правоохоронній сфері є: особливим соціальним і правовим явищем; адміністративно-правовим інститутом підгалузі публічної служби. Крім того, варто зазначити, що публічна служба у правоохоронній сфері включає публічних службовців, які виконують свої посадові обов'язки, впливають на правоохоронну сферу, охороняють правопорядок, права та свободи людини і громадянина; це професійна діяльність службовців, що перебувають на службі в правоохоронних органах України та виконують завдання та функції держави щодо реалізації її правоохоронної функції.

Abstract. The article analyzes the interpretation of the concept of “public service in the law enforcement sphere of Ukraine”. It is noted that the law enforcement sphere of Ukraine is a special socio-legal phenomenon. Emphasis is placed on the fact that the public service plays a role in shaping the law enforcement sphere of Ukraine. It is concluded that public service in the law enforcement sphere is: a special social and legal phenomenon; administrative and legal institute of public service. The definition of public service in law enforcement in different contexts is proposed.

Keywords: law enforcement activity, public service, legal regulation, principles of public service.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 847–852.
2. Цуркан М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. *Особливості судового розгляду спорів*: монографія. Харків: Право, 2010. С. 216.
3. Черноног Є. С. Державна служба: історія, теорія і практика: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. С. 458.
4. Стельмашук Л. С. Співвідношення понять «публічна служба» та «державна служба». *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2019. № 1. С. 52–62.
5. Онопенко П. В. Правоохоронні функції української держави: зміст і реалізація: дис. кан. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2005. С. 204.
6. Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2015. № 9. С. 7–13.
7. Мельник К. Ю. Трудові правовідносини службовців правоохоронних органів: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2011. С. 34.
8. Комірчій П. О. Публічна служба в правоохоронній сфері та правоохоронна функція держави. *Юридичний бюлетень*. 2018. Випуск 7. Ч. 2 С. 69–76. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/12.pdf.

9. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055–1061.
10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96- ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (у ред. від 01.01.2022). URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
11. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50 (у ред. від 01.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
12. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700- VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
13. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
14. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. Ст. 2972. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МЕТОНІМІЇ ЯК ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНОГО ЗАСОБУ (на матеріалі кінотексту роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната»)

А. А. Безвенюк, Н. В. Стрюк

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу метонімії на матеріалі англомовного кінотексту роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната». Актуальність обраної теми обумовлена малою вивченістю використання лексичних та стилістичних мовних засобів виразності у кінотекстах екранізованих романів і необхідністю подальшого дослідження особливостей їх вживання та способів перекладу. У праці висвітлено поняття метонімія та кінотекст, а також визначено способи перекладу метонімії в англомовному тексті, з поміж яких: повний переклад, структурне та семантичне перетворення, функційна та метонімічна заміна. Ґрунтуючись на порівняльному методі лексико-стилістичного аналізу, проаналізовано приклади метонімічних одиниць та їх переклад українською мовою.

Ключові слова: лексико-стилістичні засоби виразності, кінотекст, метонімія, переклад.

1. Вступні зауваження

На сьогодні кіно є одним з найпопулярніших видів мистецтва, а кінопереклад як новий тип художнього перекладу стає об'єктом мовознавчого вивчення. Порівняно із вербальним текстом, для кінотексту характерна залученість до процесу міжкультурної комунікації. Його переклад завжди викликав певні труднощі, у зв'язку із вживанням лексико-стилістичних засобів, які вимагають дотримання еквівалентності та адекватності передачі. Відповідно існує потреба у подальшому вивченні метонімії як лексико-стилістичного засобу виразності та ґрунтовному аналізі способів перекладу цього лінгвістичного феномену у кінотекстах.

Над дослідженням метонімії та її перекладу як стилістичного засобу працював ряд вітчизняних та іноземних вчених. О. О. Потебня, В. М. Телія, О. О. Тараненко, В. І. Карабан, В. Н. Комісаров, М. М. Шанський та В. В. Зайцева розглядають метонімію як багатозначний мовний засіб виразності. П. Ньюмарк, Дж. Лакофф, Дж. Тейлор та Р. Гіббс наголошують на асиметрії мов, яка проявляється у відсутності повної відповідності між формою і змістом метонімічних одиниць при перекладі.

Мета роботи полягає в у виявленні та аналізі особливостей перекладу метонімії англомовного тексту кіносценарію Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната». Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: висвітлити потрактування понять кінотекст та метонімія; визначити способи перекладу метонімії в англомовному кінотексті; проаналізувати приклади метонімічних одиниць із наданням еквівалентів перекладу українською мовою.

Об'єктом дослідження є кінотекст роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната».

Предметом дослідження слугують особливості перекладу метонімії англомовного кінотексту роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната» українською мовою.

2. Виклад основного матеріалу роботи

Проблема дослідження сутності та перекладу кінотекстів розглядається у працях таких провідних лінгвістів, як Г. Г. Слишкін, Ю. М. Лотман, Т. В. Кропінова, які наголошують на відкритості і актуальності цієї теми у зв'язку із постійною появою нових технологій та необхідності вивчення їх ефекту на людину. На думку вищезгаданих науковців, кінотекст є системою знаків, яка містить у собі як вербальний, так і невербальний

компоненти, саме останній і спричиняє певні складнощі при перекладі [1]. Дослідниця В. В. Зайцева зазначає, що окрім перекладу самих реплік персонажів, перекладачеві потрібно враховувати і комунікативну настанову, закладену автором кінотексту. Вона трактує поняття «кінотекст», як певне емоційне і інформаційне повідомлення направлене на реципієнта [2].

«Літературознавчий словник-довідник» дає таке визначення метонімії: «Метонімія (грец. *metonymia* – *перейменування*) – різновид тропа, близького до метафори, в якому переноситься значення слів з певних явищ та предметів на інші за суміжністю» [3, с. 444]. Тобто, замість назви одного предмета вживається назва іншого, пов'язаного з першим постійними внутрішніми чи зовнішніми зв'язками. Така суміжність може, наприклад, відбуватися між місцем та людьми, які в ньому знаходяться; між предметом та матеріалом, з якого він зроблений; між процесом та результатом; між дією та предметом, за допомогою якого вона виконувалась; між загальним та конкретним і т. д. Вона регулярно утворюється на базі словосполучень і речень і є результатом їх еліптичного скорочення. Тому метонімія, яка зберігає той чи інший ступінь обмеженості вживання і яка не створює нового контекстуально незалежного значення слова, володіє статусом мовного вживання слова. Зрештою, нове слово фіксується словником і стає частиною словникового запасу мови.

Метонімія є часто вживаною як в українській, так і в англійській мовах. Вона утворюється на основі взаємодії логічного і контекстуального значення лексичної одиниці, а також, як і інші лексико-стилістичні засоби, використовується для додавання тексту більшої виразності та яскравості. Труднощі перекладу метонімічних одиниць полягають в тому, що, якщо при передачі метонімії застосувати описовий переклад, може втратитися частина її значення і образності. Основою передачі метонімії різними мовами можуть бути універсальні культурні поняття, зрозумілі тільки носіям тієї чи іншої мови.

Науковець В. Н. Комісаров виділяє основні групи перекладацьких трансформацій, до яких входять міжрівневі перекладацькі трансформації, призначенням яких є перехід від лексичних одиниць до граматичних, і навпаки. Він пояснює, що за їх допомогою можна відтворювати одиниці оригіналу в одиниці перекладу в визначеному смислі, дотримання такої методики дозволяє зберігати еквівалентність та адекватність перекладу [4, с. 46].

2.1. «Лексичні трансформації описують формальні і змістовні відносини між словами і словосполученнями в оригіналі і перекладі» [5]. З поміж таких В. Н. Комісаров виділяє основні: повний переклад, семантичне перетворення, метонімічну заміну.

2.1.1. Повний переклад – спосіб перекладу метонімії, коли повністю співпадає культурна традиція індивідуальної властивості мови оригіналу та мови перекладу. Він зберігає структуру мови та повноту передачі смислу оригіналу. Варто навести приклад:

McGonagall stands before the class, resting on the desk in front of each student a different animal [6, с. 69]. ‘Макгонегел стає перед класом, ставлячи на парту перед кожним учнем різних тварин’ [7].

У цьому випадку можна побачити співпадіння мовних і культурних традицій англійської та української мов. Метонімічна одиниця *class* ‘клас’ існує в обох мовах, вона позначає суміжність між місцем, в даному випадку це шкільний клас, та людьми, які в ній перебувають, тобто учні. Отже, до такого типу метонімії може бути застосовано повний переклад, вона не створює для перекладача великих проблем відтворення.

2.1.2. Семантичне перетворення застосовується при відсутності у мові перекладу слів-відповідників для вираження метонімічного образу, який наявний в мові оригіналу. Прикладом такого семантичного перетворення може слугувати:

Harry fans pages of the diary [6, с. 117]. ‘Гаррі швидко перегортує сторінки записника’ [7].

Вищенаведений приклад демонструє відсутність в українській мові відповідника для перекладу англійського дієслова *to fan*, яке утворилось з іменника *a fan* ‘фен’, тобто означає пристрій, який збільшує швидкість повітря та частково нагріває його. На меті у автора було завдання передати швидкі рухи, а саме, перекидання сторінок поспіхом, використовуючи асоціацію з феном. В українській мові важко знайти такий відповідник, тому

використовується близьке за значенням словосполучення ‘швидко перегортати’. При перекладі українською мовою метонімія втрачається.

2.1.3. Метонімічна заміна – перекладацька трансформація, яка передбачає відновлення прямого найменування метонімічної одиниці за умов мовних розбіжностей, коли у тексті перекладу не вживається таке словесне поняття, як у вихідному тексті, наприклад:

The food is nearly done! [6, с. 61] ‘Вечеря майже готова!’ [7].

З прикладу можна побачити, що у вихідній мові метонімічна одиниця *food*, яка несе в собі загальне значення «їжа», була замінена на більш конкретне значення ‘вечеря’ та згідно контексту уточнює час доби, в який вживають їжу. Тобто, для кращої передачі реалії ця перекладацька одиниця замінюється синекдохічним зсувом.

2.2. Граматичні перетворення, згідно досліджень В. Н. Комісарова, передбачають зміну структури метонімічної одиниці відповідно до граматичних правил мови перекладу. Серед них В. Н. Комісаров визначає: структурне перетворення та функційне перетворення, яке полягає у розбіжностях граматичного статусу метонімії у вихідній мові і мові перекладу [4, с. 46]. Слід зауважити, що на матеріалі дослідження не виділено прикладів застосування функційного перетворення метонімічних одиниць.

Структурне перетворення відбувається в разі граматичних розбіжностей між вихідною мовою і мовою перекладу. Під час застосування такого типу трансформації, граматична одиниця мови оригіналу перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням.

Варто звернути особливу увагу на метонімію, яка виступає в реченні у ролі предиката. При перекладі предикатів часто застосовуються лексичні метонімічні трансформації. Це пов’язано з тим, що в українській мові дія здебільшого виражається за допомогою дієслів, тоді як в англійській мові дія передається іменником. Ці міжмовні метонімічні зв’язки типові для перекладних предикатів, виражених за допомогою:

а) Дієслова-зв’язки *to be* + дієприслівникова фраза місця, приклад:

Lucius Malfoy must’ve opened it when he was at school here, and now he’s told Draco how to do it [6, с. 51]. ‘Певно, Луціус Мелфой відкрив її, коли ще тут навчався і зараз він розповів Драко як це зробити’ [7].

Тут можна побачити, як дієприслівникова фраза місця *was at school* українською мовою може перекладатися дієсловом ‘навчався’, що позначає місце та рід діяльності, який в ньому здійснюється.

б) *To be* + прикметник/частка:

Don’t be sad! [6, с. 28] ‘Не сумуй!’ [7];

I’m serious [6, с. 7]. ‘Я кажу серйозно’ [7].

В наступних прикладах продемонстровано перехід англomовних словосполучень *to be sad* та *to be serious* в дієслова ‘сумувати’ та ‘казати серйозно’. Ця метонімія побудована на співвідношенні значень «дія – ознака».

в) *To be* + іменник:

He is not a good wizard [6, с. 20]. ‘Він не дуже добре вміє чаклувати’ [7].

Знову ж таки, при метонімічному перекладі англomовних частин мови, в даному випадку – це іменник *a wizard*, застосовується українське дієслово ‘чаклувати’. Воно побудоване на суміжності між об’єктом та його процесом, який являється професійною для нього рисою.

3. Висновки

3.1. Отже, у сучасному мовознавстві кінотекст потрактовується як система вербальних і невербальних знаків, які передають реципієнту певне емоційно-інформаційне повідомлення, а метонімія слугує складовою цієї системи, яка переносить значення слів на інші за суміжністю, таким чином надає додаткової образності і забарвленості мові. Метонімія є поширеним лексико-стилістичним засобом як в українській, так і в англійській мовах, однак, може викликати складнощі при перекладі реалій.

3.2. Було з'ясовано, що задля дотримання адекватного перекладу метонімії як лексико-стилістичного засобу на матеріалі кінотексту роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і таємна кімната» використовуються різні способи трансформації метонімічних одиниць, з поміж яких було виділено лексичні (повний переклад, семантичне перетворення, метонімічна заміна та граматичні трансформації) та структурні перетворення.

3.3. Із огляду на актуальність та відкритість проблеми перекладу лексико-стилістичних засобів у кінотексті перспектива подальшого дослідження вбачається у ґрунтовному аналізі способів та особливостей передачі інших засобів художньої виразності, таких, як метафора, іронія, епітет, гіпербола та порівняння.

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of the metonymy translation on the material of the English-language film text of J. Rowling's novel "Harry Potter and the Chamber of Secrets". The relevance of the chosen topic is caused by the little study of the use of lexical stylistic means of expression in the film texts of screened novels and the need for further study of the peculiarities of their use and methods of translation. The paper highlights the concepts of the metonymy and the film text, as well as identifies the ways to translate the metonymy in English, including: complete translation, structural and semantic transformation, functional and metonymic substitution. Based on the comparative method of lexical stylistic analysis, examples of metonymic units and their translation into Ukrainian are analyzed.

Key words: lexical stylistic means of expression, film text, metonymy, translation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кропінова Т. В. Переклад кінотексту: специфіка кінотексту як перекладацького об'єкта. *Теорія і практика перекладу*. Л. : Вежа, 2009. С. 407–412.
2. Зайцева В. В. Проблема визначення поняття метонімії. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: научный журнал. Серия: «Филология. Социальные коммуникации»*. 2009. Т. 22. С. 87–90.
3. Гром'як Р. Т., Теремко В. І., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. К. : Академія, 2007. 752 с.
4. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. М. : URSS, 2016. 176 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. М. : Высш. шк., 1990. 253 с.
6. Screenplay by Steven Kloves. "Harry Potter and the Chamber of Secrets", based on the novel by J. K. Rowling. 2013. P. 2–117.
7. Негребецький О. Субтитри кінострічки «Гаррі Поттер і таємна кімната». 2002. URL : https://subkino.at.ua/film/filmi_onlajn/prigodnicki/garri_potter_i_taemna_kimnata_harry_potter_and_the_chamber_of_secrets_2002_originalnoju_movoju_z_ukr_subtitrami_onlajn/7-1-0-3

УДК: 070:316.77]:327.51(477+(470+571))

ВПЛИВ НА СУСПІЛЬНУ СВІДОМІСТЬ ТА РОЛЬ РОСІЙСЬКИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

А. Р. Вовк

Анотація. Розглянуто та проаналізовано вплив на суспільну свідомість та роль російських засобів масової інформації в ході російсько-української війни, яка розпочалася у 2014 році. Встановлено відповідність між дійсністю та теорією масової комунікації. Проаналізовано практичні приклади, що використовуються у сьогоденні російськими засобами масової інформації для пропагандистської діяльності в межах Російської Федерації та поза її межами. Виявлено невідповідність міжнародним журналістським стандартам та порушення морально-етичних норм. Зроблено висновок щодо інформаційного фронту російсько-української війни станом на період написання статті, а також щодо ролі російських ЗМІ.

Ключові слова: гібридна війна, дезінформація, масова комунікація, пропаганда, російсько-українська війна.

У 2014 році розпочалася російсько-українська війна, яка триває й надалі. Одним з елементів агресії є інформаційні баталії, оскільки ведеться саме гібридна війна. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) відіграють роль одного із головного інформатора

суспільства. Основними функціями якого є: інформаційна – збирання, редагування та поширення інформації; комунікативна – спостереження за подіями та формування на їх основі суспільної думки; ретрансляційна – відтворення певного способу життя з відповідним набором політичних, духовних та соціальних цінностей. Завдяки цим основним функціям мас-медіа мають вплив на усі сфери життєдіяльності суспільства, його психологічний, соціальний та духовно-культурний розвиток [1]. Існують й певні категорії впливу на громадськість, які відзначає О. Колесник. До них відносять такі: поведінкові, когнітивні та фізіологічні. Перша категорія характеризується тим, що реципієнт повторює чиюсь відповідну поведінку. Друга – впливає на мислення людини через сприйняту інформацію. Та третя категорія – фізіологічного впливу характеризується активізацією діяльності людини, що може вносити фізіологічні зміни внаслідок отриманої інформації [2]. Можна чітко прослідкувати усі ці категорії впливу в російських засобах масової інформації, перш за все, на російського реципієнта. Адже ЗМІ Російської Федерації (далі – РФ) першочергово працюють зсередини, поширюючи необхідні нарративи, аби не було внутрішнього розколу та супротиву політиці чинної влади. Пропоновані нарративи логічно вписуються у власний дискурс метою якого є забезпечення абсолютної підтримки населенням дій російського політичного керівництва, які базуються на фальсифікації, упередженні та викривленні дійсності, що суперечить журналістським стандартам. Таким чином, ЗМІ РФ, свідомо порушуючи норми задля обслуговування влади, виконують функції пропагандистів. Це свідчить про те, що російська журналістика далека від міжнародних стандартів і розрахована виключно на російського споживача інформації.

З розвитком сучасних технологій та використанням мережі інтернет, традиційні ЗМІ, з метою охоплення ширшої аудиторії, використовують додаткові майданчики та платформи для поширення редакторських матеріалів. Серед них найбільш ефективними є соціальні мережі. В. Різун подає власне визначення масового впливу, зазначаючи що це «дія, яку певна особа, найчастіше фахівець у галузі масової комунікації, виявляє стосовно інших осіб, викликаючи в них однакові настрої та формуючи однакові думки, й на основі сформованої масової свідомості об'єднує тих осіб у масу (публіку або натовп), в якій кожна людина здатна виявляти передбачувані або й не передбачувані фахівцем однакові емоційно-вольові, інтелектуальні або фізичні реакції» [3]. Отже, метою формування певної думки засобами масової інформації в індивіда та суспільства є їх об'єднання навколо однієї ідеї задля подальшої співпраці. Російські пропагандисти не оминули соціальні мережі для того, аби здійснити свій вплив на широку аудиторію як в межах Росії, так і поза її межами. Найпоширенішими платформами для масового впливу є Telegram, YouTube та Instagram. Остання соцмережа вже заборонена у РФ, однак росіяни продовжують користуватися нею завдяки VPN (які також заборонені). Що стосується Telegram, так тут фіксується висока активність проросійських каналів метою яких є підриз суверенітету України, поширення пропаганди, неправдивої інформації та заохочення до ворожнечі і геноциду української нації. Таким чином було створено канали, де підписники можуть отримати фінансову винагороду за встановлення міток для ракетного обстрілу, заохочуються до мародерства, переходу на ворожу сторону тощо. Такі ж канали створюються і з метою поширення російської пропаганди, неправдивої інформації в результаті якої часто гинуть люди. (Приклади таких каналів: swodki [4], warjournaltg [5], chesnokmedia [6], diplomatia [7], donbassr [8], ze_kartel [9] та сотні інших). Ще одним прикладом використання соціальних мереж задля масового впливу є YouTube-канали. На платформі часто проводяться прямі ефіри з відкритими чатами, де глядачі можуть ставити питання стрімеру, просто спілкуватися між собою і випадково (чи спеціально) стати коригувальниками ворожого вогню. До прикладу, таке було помічено на каналі Анатолія Шарія, який регулярно запускає прямі ефіри з чатами, де глядачі пишуть в якому місті та районі було чути вибухи та іншу заборонену інформацію, що дозволяє ворогу зрозуміти масштаби ураження та скоригувати вогонь.

В. Різун також визначає етапи масового впливу: перший – створення атмосфери довіри між комунікаторами; другий – впровадження у свідомість реципієнта необхідної

інформації, що базується на досягнутій раніше різноманітними методами довірі [3]. На першому етапі масового впливу залучають й самих солдатів. В Мелітополі та інших тимчасово окупованих містах військові РФ роздавали листівки (рисунок 1) в яких запевняли, що Росія не воює з українським народом та гарантує мир і безпеку. Також закликали дотримуватися прописаних правил і «не вірити пропаганді та дезінформації з Києва». Натомість читати їхні телеграм-канали та дивитися телеканал «РОССИЯ 24». Таким чином два етапи масового впливу виконуються чітко: дружні заклики, а згодом пропаганда через російське телебачення та проросійські соціальні мережі. Однак росіяни прорахувалися у тому, що такі маніпуляції спрацьовують відносно людей, що не вміють критично мислити та мають низьку медіаграмотність. Черговою помилкою були випадки із викраденням людей, зокрема міських голів, що суперечить їхнім ж заявам у листівках стосовно миру і безпеки.

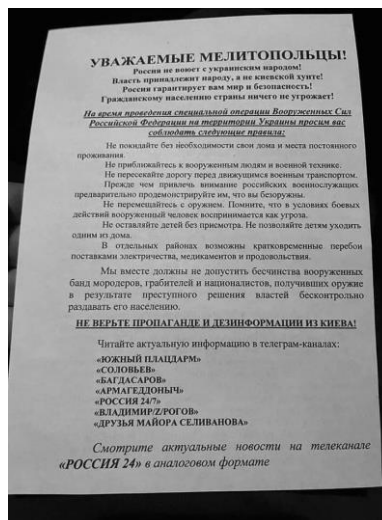

Рис. 1. Листівки в тимчасово окупованому Мелітополі

Вивчаючи вплив на суспільну свідомість та роль російських ЗМІ в російсько-українській війні варто згадати і про теорію дифузії інновацій, яка має своє відгалуження і в системі комунікацій. Суть полягає у тому, що в суспільстві поширюються нововведення з урахуванням сегментації потенційних споживачів. Таким чином Еверетт Роджерс виділив такі сегменти: новатори (2,5 %), ранні послідовники (13,5 %), рання більшість (34 %), пізня більшість (34 %) та пізні адепти (16 %). Разом з цим є шість етапів визнання нововведень: увага, інтерес, оцінка, перевірка, прийняття та підтвердження. Саме в такому порядку суспільством приймаються нові ідеї. Інновація вважається визнаною, якщо її приймають від 6 до 16 % населення. ЗМІ відіграють єдину роль в цьому процесі - роль інформатора про нововведення [10]. Однак без них цей процес розпочати неможливо. Звідси виходить, що ЗМІ є зачинателями процесу поширення нового серед суспільства. Якщо інформаційний фронт російсько-української війни розглядати через призму даної теорії, то помічаємо, що російські ЗМІ активно застосовують її на практиці на тимчасово окупованих територіях України. Однак тепер новаторами виступають або мешканці тимчасово окупованих територій, що мають проросійські погляди, або ж спеціально завезені на дану територію проросійські люди (ними ж можуть бути і солдати, як у раніше згаданому прикладі з Мелітополем). Послідовниками стають люди з найближчого оточення новаторів, їх прихильники та однодумці, які переконують інших прийняти нововведення. Більшість – налякане війною населення. Пізні адепти в даному випадку – мешканці тимчасово окупованих територій, які до останнього чинять супротив російським нововведенням. Практичним прикладом впровадження в дійсність теорії дифузії інновацій російськими ЗМІ є поширення раніше згаданих листівок, метою яких є впровадження російського устрою, правил та джерел інформування. В даному випадку роль новатора виконують солдати РФ.

Безпосереднім джерелом поширення російської інформації є вказані на листівках телеграм-канали та телеканал «РОССИЯ 24». На цьому етапі і завершується реалізація даної концепції, оскільки нововведення у вигляді російського устрою не приймається навіть 6-ма % населення. Єдиними, хто прийняв нові ідеї – новатори. Вони ж російські солдати. Серед місцевого населення немає прихильників, які б підтримали ці нововведення. Отже, реалізація теорії в даному випадку зазнала невдачі.

Щодо психології, то відповідні думки знову можна знайти у В. Різуна, який визначає, що «комунікаційний вплив на людей з метою їх масифікації та регулювання їхньої поведінки може називатися також масово-комунікаційною регуляцією, яка природно здійснюється шляхом зараження, навіювання, маніпуляції». Тобто, виокремлюються три форми впливу з огляду психології: зараження, навіювання та маніпуляція. Форма зараження це передача емоційно-збудливих станів під час комунікації, що відбуваються на психологічному рівні контактів. Навіювання – процес впливу на особу шляхом прохання, переконування чи наказу з метою змінити її поведінку. Маніпуляція ж характеризується прихованим вербальним, жестово-руховим чи зображальним впливом на масу, з метою поширення настрою на широку аудиторію, формування суспільної думки тощо [3]. Згадаймо на цьому етапі російське телебачення. Якщо його проаналізувати, то стає зрозуміло, що в РФ масифікація здійснюється одночасно трьома формами. Навіть через екран передається висока емоційність, часто негативна, особливо стосовно українців та України, яку вбирають у себе, наче губка, глядачі. Навіювання та маніпуляція тісно переплітають у риториці російських журналістів. На разі, широко поширюється нова атрибутка російської армії з літерами «V» та «Z». Символічні літери використовують в рекламі, на банерах, вручають дітям та вишиковують їх у відповідну літеру (рисунк 2).

Фото: tatar-inform.ru

Рис. 2. Діти Казанського хоспісу залучені до російської пропаганди

Необхідно зазначити й думку науковця В. Карлова, який стверджує, що, окрім об'єднуючої ролі, ЗМІ можуть відігравати дезінтеграційну, роз'єднуючу. Така роль, на думку фахівця, впроваджує в суспільну свідомість негативні стереотипи. Посилаючись на науковця Г. Блумера, відзначає, що найкраще це відчутно саме у кризові періоди історичного розвитку суспільства. Перебуваючи в стані невизначеності соціальної, люди запросто піддаються впливу, реагують на нові стимули й легко піддаються пропаганді та маніпуляціям [1]. У схожій ситуації опинилися українці в 2014 році, коли почалися військові дії між Російською Федерацією та Україною на територіях Донецької та Луганської областей. Медіаграмотність населення була на досить низькому рівні. Однак за вісім років все змінилося. Українці змінилися. На разі, Україна проживає той самий період історичного розвитку суспільства. Ворог, зі своєї сторони, намагається зробити усе, аби деморалізувати, роз'єднати і посварити українців. Спершу це починалося із поширення наративів про ділення на захід та схід, згодом зачіпалися інші етнічні та культурні цінності. В часі війни ЗМІ, пропаганда та спецслужби РФ вдаються до історії міжетнічної,

повторюючи події та заклики минулих століть. Таким чином, жителям Закарпаття надходять СМС з мовою ворожнечі проти угорців (рисунок 3). Важливим є те, що ці повідомлення надходять з українських номерів. Схожі заклики ширяться і місцевими телеграм каналами.

Рис. 3. СМС мешканцю Закарпаття з ворожим закликом

Експерт з інформаційної політики Г. Почепцов зазначив: «існує велика кількість невоєнних дій, які по своїй ефективності можуть порівнятися з кінетичними. І найбільш наближено до них по безлічі своїх функцій інформаційна зброя, вживання якої населення ніяк не відчуває. Інформація здається безпечною, вона не стріляє і не вибухає. Але це лише у фізичному просторі. В інформаційному та віртуальному просторах вона несе руйнування та непоправні наслідки» [11]. Отже, в умовах коли інформаційна агресія Російської Федерації спрямована проти України та має за мету дестабілізувати ситуацію зсередини нашої країни, вивчення питань медіа впливу, як ззовні, так і зсередини, на думку суспільства надзвичайно важливе та актуальне. Однак варто зазначити той факт, що завдяки згуртованості, медіаграмотності українців та невпинній боротьбі на інформаційному фронті, Україна значно випереджує противника. Усі спроби РФ інформаційно захопити українців – марні. На світовому рівні РФ закріпила за собою статус агресора, дезінформатора та злочинця. Російська журналістика суперечить будь-яким стандартам: як журналістським, так і морально-етичним. Модель роботи РФ в гібридній війні має приблизно такий вигляд: спершу йде інформаційна підготовка російського населення шляхом поширення через ЗМІ дезінформації та ворожих наративів щодо України та українців. Цей процес досить тривалий, потребує часу щонайменше декілька років, аби населення прийняло, цілковито погодилося з поданою інформацією та думало в необхідному владі напрямку. Згодом РФ інформаційно дестабілізує ситуацію в Україні з метою спричинення внутрішнього розколу. Коли ціль хоча б частково досягнуто, використовується військова сила, а на тимчасово окупованих територіях України поширюються проросійські ЗМІ та робляться спроби встановити російський режим. Паралельно з цим на території РФ замовчується або викривлюється дійсність, яка відбувається в Україні, а також блокується доступ до інших джерел інформації, окрім російських. Тож у висновку цілком реально можна назвати російську журналістику безпосередньою зброєю РФ, яка підпорядковується виключно чинній владі та виконує всі її вказівки. Тобто, головна роль російських ЗМІ – пропагандистська. Слушною є думка Г. Почепцова: «Пропаганда по суті це виробництво, що виготовляє ворогів. Саме така продукція в певні періоди стає необхідною для держави. Без пропаганди війна втрачає свою раціональність, вона стає неможливою» [12].

Abstract. The impact on the public consciousness and the role of the Russian media during the Russian-Ukrainian war, which began in 2014, is considered and analyzed. The correspondence between reality and the theory of mass communication is established. The practical examples used today by the Russian mass media for propaganda activities within the Russian Federation and abroad are analyzed. Non-compliance with international journalistic standards and violations of moral and ethical norms were revealed. A conclusion was made on the information front of the Russian-Ukrainian war as of the time of writing, as well as on the role of the Russian media.

Key words: hybrid war, mass communication, misinformation, propaganda, Russian-Ukrainian war.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Карлова В. В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. *Національна академія державного управління при Президентові України*. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm>
2. Колесник О. М. Засоби масової інформації як форма суспільної комунікації. Порушення мовних норм у сучасних ЗМІ. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/zasobi-masovoi-informacii-ak-forma-suspilnoi-komunikacii-porusenna-movnih-norm-u-sucasnih-zmi-187838.html>
3. Різун В. В. Теорія масової комунікації. Київ: Просвіта, 2008. 260 с.
4. Z Сводки ополчения Новороссии (ДНР, ЛНР, Украина, Война). Telegram. URL: <https://t.me/swodki> (дата звернення: 24.03.2022).
5. WarJournal [Z]. Telegram. URL: <https://t.me/warjournaltg> (дата звернення: 24.03.2022).
6. Эдвард Чесноков. Telegram. URL: <https://t.me/chesnokmedia> (дата звернення: 24.03.2022).
7. Дипломатия. Telegram. URL: <https://t.me/diplomatia> (дата звернення: 24.03.2022).
8. Донбасс решает. Telegram. URL: <https://t.me/donbassr> (дата звернення: 24.03.2022).
9. Картель. Telegram. URL: https://t.me/ZE_kartel (дата звернення: 24.03.2022).
10. Теорія дифузії інновацій в системі масових комунікацій - Курібо - Онлайн Курси. Курібо - Онлайн Курси. URL: <https://kuribo.com.ua/teoriya-dyfuzyi-innovacij-v-systemi-masovyh-komunikacij/>
11. Почепцов Г. Человеческое измерение гибридных и диффузных войн. *Media Sapiens*. 2017. 5.11. URL: http://www.osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/chelovecheskoe_izmerenie_gibridnykh_i_diffuznykh_voyn/slidki%2F
12. Коммуникации – Победители в войне и мире. *rezonans.kz*. URL: <https://rezonans.asia/kommunikacii-pobediteli-v-voynе-i-mire/>

УДК 811.111'367'42:[659.1:665.5]

ЛІНГВО-СТИЛІСТИЧНІ І СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОЇ РЕКЛАМИ КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Д. С. Журавель, М. М. Юрковська

Анотація. У цій роботі розглядаються креолізовані тексти англomовної реклами косметичних засобів як особливий тип тексту, його структура та вплив на реципієнта. Текст реклами косметики розглядається як приклад складного мовно-зорового феномена, який представлений двома співзалежними частинами: вербальною та невербальною. Ця стаття виділяє та описує систему засобів, спрямованих на формування ефектів емоційної залученості реципієнта та поступового привернення його уваги. Словесна структура рекламного тексту косметики базується на типі продукту, цільовій аудиторії та бажаній цілі. Вирішальними словесними засобами створення ефекту емоційної залученості є слова із семантичним компонентом інтелектуально-естетичної оцінки, абстрактні іменники, прикметники в порівняльному та найвищому ступені, питальні та наказові речення. Варто зазначити, що невербальні компоненти так само важливі, як і вербальні. Вони створюють зростання інтересу до продукту. За допомогою візуальних компонентів, таких як колір, ілюстрація, шрифт, у свідомості одержувача формується певний привабливий візуальний образ продукту. Робота має теоретичну та практичну цінність для подальших досліджень у цій галузі.

Ключові слова: креолізований текст, реклама, вербальні та невербальні компоненти, стилістичні засоби впливу.

Вступні зауваження. У сьогоденній комунікації все більшу увагу привертають нові засоби трансляції й передачі інформації. Сучасне рекламне повідомлення в друкованих засобах масової інформації є текстом в широкому тлумаченні цього поняття, побудованим

на взаємодії нерухомого зображення і вербальної інформації. А креолізовані тексти, в свою чергу є складним поєднанням вербальних і невербальних засобів передачі інформації. Вони створюють візуальну смислову єдність, яка комплексно впливає на адресата. Текстова частина креолізованих текстів має цікаві лінгвістичні особливості за рахунок структури речення, орфографії тощо. Вивчення креолізованих рекламних текстів прямо пов'язане з вивченням таких понять як «текст» і «креолізація».

Теоретичні засади. У сучасній лінгвістиці існує безліч дефініцій поняття «текст», що пояснюється: формально-структурною різноплановістю текстів, їх функціонально-жанровою, стилістичною різноманітністю, різницею в підходах до вивчення тексту, абсолютизацією його формально-структурного аспекту, орієнтацією визначення тексту на одну чи декілька категорій. Поява нових мультимедійних технологій та загальна комп'ютеризація впливають на способи представлення інформації, сприяючи розвитку всіх нових типів тексту. Повідомлення у тексті може бути представлене вербально (словесний текст) або іконічно (образотворчо) [1]. З урахуванням характеру і призначення тексту автор може варіювати використання засобів вираження. Поєднання вербальних і невербальних, образотворчих засобів передачі інформації утворює креолізований текст (текст змішаного типу). Ці тексти мають складну організацію, їм властиві багаторівневість і багатоплановість. Вони сформовані внаслідок поєднання елементів, що належать до різних семіотичних систем – до вербальної та невербальної. Іконічний компонент становить різні за характером ілюстрації (фотографії та малюнки) – образотворчі, пізнавальні тощо, а також схеми, таблиці, формули, символічні зображення та ін. [2]. Спостерігається очевидна естетизація комунікації, яка проявляється у візуалізації комунікативного повідомлення. Аналізуючи креолізований текст з точки зору лінгвістики, О. Є. Анісімова визначає його як «особливий лінгвовізуальний феномен, текст, в якому вербальний і невербальний компоненти утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціонуюче ціле, що забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата» [3, с. 18]. За О. Є. Анісімовою, креолізація – це «комбінування засобів різних семіотичних систем в комплексі, що відповідає умові текстуальності» [3, с. 12]. До засобів креолізації вербальних текстів відносяться образотворчі компоненти, що знаходяться поряд з вербальними і справляють істотний вплив на інтерпретацію тексту, а також усі технічні моменти оформлення тексту, що впливають на його зміст. Серед них слід назвати: шрифт, колір, фон тексту (кольоровий або ілюстрований), засоби орфографії, пунктуації і словотворення, іконічні друковані символи (піктограми, ідеограми та т. п.), графічне оформлення вербального тексту (у вигляді фігури, в стовпчик тощо) тощо. Дослідники Ю. А. Сорокін та Є. Ф. Тарасов вважають, що креолізовані тексти – це «тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної, мовленнєвої) і невербальної (належить до інших систем, ніж природна мова)» [4, с. 67]. Найважливіша характеристика креолізованих текстів – лаконічність, яка полегшує його сприйняття, адже текст невеликого обсягу можна проаналізувати досконало, при цьому фактично не ризикуючи втратити важливі елементи. Також, на думку О. Є. Анісімової, креолізовані тексти мають соціокультурний характер повідомлень, тобто постійне відображення загальновідомих реалій життя сучасного суспільства [3]. З вище згаданих визначень науковців випливає, що під поняттям «креолізований текст» можна розуміти плакати, рекламні тексти, карикатури, комікси, меми, буктрейлери.

Виклад основного матеріалу. Креолізований рекламний текст складається з декількох компонентів, кожен з яких має важливе значення і функції: слоган, заголовок, основний рекламний текст, фраза-відлуння [5]. Слоган і заголовок є особливо важливими для рекламних текстів косметичних засобів. Інформація в тексті може бути представлена вербально і невербально, тобто лінгвально і візуально. При рекламі косметичних засобів найчастіше застосовують комбінацію вербального і невербального підходу до представлення інформації.

Рис. 1

Наприклад, рис. 1, де рекламується губна помада зі зволожуючим ефектом, зображення продукту поєднується із зображенням жінки, яка засвідчує відмінну якість продукту (Рис.1). Але на додачу тут присутній і лінгвальний компонент – слоган фірми Maybe she's born with it. Maybe it's Maybelline, заголовку Watershine natural water lipcolor та основного рекламного тексту, в якому описуються головні переваги представленого продукту.

Рекламний текст завжди повинен справляти вплив на адресата. Проаналізувавши креолізовані тексти англомовної реклами косметичних засобів можна виділити кілька стилістичних прийомів, яким повинен відповідати рекламний текст:

- 1) Стилість (мінімум слів, але максимум інформації).
- 2) Оригінальність (рекламне повідомлення повинне викликати інтерес і запам'ятовуватись).
- 3) Виразність (наявність стилістичних фігур).

Наприклад, рис. 2 відповідає всім зазначеним вище стилістичним прийомам. На ньому представлено зображення рекламного продукту, загальна коротка інформація про нього і слоган, що містить в собі метафору.

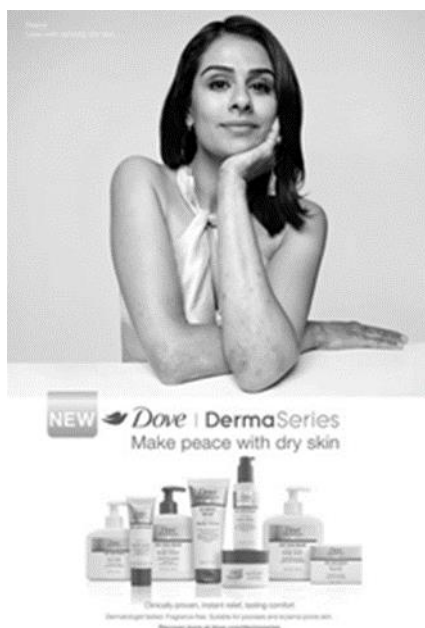

Рис. 2

В англійськомовній рекламі косметики лексичні стилістичні прийоми зустрічаються досить часто. Серед них було виявлено такі як епітети, метафори, гра слів, порівняння, риторичне запитання, гіпербола. Частота їх використання представлена в Таблиці 1:

Таблиця 1

Частота використання стилістичних засобів в креолізованих текстах англійськомовної реклами косметичних засобів	
Назва стилістичного засобу	Частота, %
Епітет	85,7
Метафора	17,1
Гра слів	8,6
Порівняння	8,6
Риторичне запитання	5,7
Гіпербола	5,7
Синтаксичний паралелізм	11,4

Одним з найвиразніших стилістичних засобів є гра слів. Наприклад, реклама очищувальних смужок для носу Bioré (рис. 3).

Рис. 3

В даному рекламному тесті гра слів стає зрозумілою лише за умови розуміння того, який продукт рекламується. Дієслово *strip* використовується як в значенні *to remove your clothing, or to remove all the clothing of someone else*, так і в значенні, утвореному від відповідного іменника *a strip* – *a long, flat, narrow piece*, що є прямим посиланням на рекламований товар. Гра слів триває і у відповіді на провокаційне запитання *only with the best*, в якій немає уточнюючого іменника після найвищої форми порівняння прикметника *good*, що залишає можливість для подвійного тлумачення повідомлення. Таким чином, дану гру слів можна інтерпретувати двома способами:

- 1) Вас спіймали за роздяганням? Тільки з найкращим (чоловіком);
- 2) Вас спіймали за використанням очищувальних смужок для носа? Тільки найкращих.

Зображення загадкової і кокетливої дівчини з очищувальною смужкою на носі підсилює провокативність повідомлення і робить акцент на продукт, візуально дублюючи друге значення слова.

З одного боку, порівняння чоловіка і очищувальних смужок для носа не є очевидним. З іншого боку, дієслово *to catch* асоціюється з почуттям сорому, тобто підкреслюється, що роздягання перед чоловіком і використання очищувальних смужок є інтимними процесами, які з якоїсь причини викликають сором. Однак рекламне повідомлення не дає відчуття цей сором тому, що в обох випадках вибір виявляється найкращим.

Також яскравим стилістичним засобом є гіпербола, частота використання якої становила 5,7 %. Прикладом є реклама омолоджуючої сироватки для жінок від компанії Lancôme (рис. 4).

Рис. 4

Виробник обіцяє, що рекламована сироватка здатна зробити майбутнє світлішим. Звичайно ж, будь-яка людина розуміє, що сироватка для обличчя не може значним чином вплинути на майбутнє. Однак, таке перебільшення є досить вдалим, так як ідея омолодження сильно взаємопов'язана з поняттям часу. Досить часто виробники використовують концепт повернення у часі для реклами своїх продуктів. Але на даний момент це вже застарілий прийом. Така ідея може сприйматись негативно. Та все ж рекламу омолоджуючого засобу потрібно пов'язати з часовим аспектом. Тому компанія Lancôme створює нову ідею молодість = майбутнє, а молодість в майбутньому = успішність і яскравість. Поняття успішності підкреслюється іменами жінок, зображених в рекламному тексті. Це дві всесвітньо відомі актриси, які успішні і досі, незважаючи на свій вік. Варто зазначити, що в цьому креалізованому рекламному тексті також важливу функцію виконує невербальний компонент, тобто ідея висловлена вербально простежується і візуально. Актриса знаходяться близько один до одного, що показує їх взаємодовіру і можливий страх перед майбутнім. Але при цьому вони з впевненим поглядом дивляться вдалечінь, тобто хоч майбутнє і лякає, героїні відчувають, що страх даремний. Якщо говорити про кольорову організацію зображення, варто зазначити, світло на обличчя актрис падає якраз зі сторони далі, в яку вони дивляться. М'яке світло розсіюється на їх обличчях та волоссі, не сліпить очі, тому це можна розпізнати як концептуальну метафору світлого майбутнього, яке чекає на героїнь. Кольорова гамма зображення привертає увагу до продукту, так як глибокий синій колір, що переходить в небесно-блакитний, є кольором тари самого продукту. А задній план виконано в білому кольорі, що ще більше підкреслює рекламований засіб.

Висновки. Рекламний креалізований текст складається з двох частин: вербальної (лінгвальної) та невербальної (візуальної). Лінгвальна частина – це заголовок, слоган, основний рекламний текст, фраза-відлуння. використання стилістичних засобів є важливим компонентом впливу на адресата. Креалізовані тексти англійськомовної реклами косметичних засобів мають ряд власних особливостей. Насамперед це структурні особливості, тобто різний спосіб представлення інформації. Креалізовані рекламні тексти можуть буди представлені лише візуально або візуально-вербально. При створенні такого типу тексту зазвичай використовуються різні стилістичні засоби впливу на свідомість

адресата. Проведене дослідження вказує на те, що найпопулярнішими стилістичними засобами є епітети (85,7 %), метафори (17,1 %), синтаксичний паралелізм (11,4 %). Вони в поєднанні з візуальною частиною тексту створюють яскравий асоціативний ряд у свідомості споживача, що зазвичай змушує його придбати товар.

Abstract. This paper examines the English creolized texts of cosmetics advertising as a special type of text, its structure and impact on the recipient. Text of cosmetics advertising is considered as an example of a complex linguistic and visual phenomena, which is represented by two co-dependent parts: verbal and nonverbal. In the given paper the author identifies and describes a system of means aimed at forming the effects of emotional involvement of the recipient and gradually increase of his attention. The verbal structure of the cosmetics advertising text is based on the type of product, the target audience, and the desired goal. Crucial verbal means of creating the effect of emotional involvement include words with a semantic component of intellectual and aesthetic assessment, abstract nouns, adjectives in comparative and superlative degree, interrogative and imperative sentences. It is worth pointing out that nonverbal components are as important as verbal ones. They create growth of interest to the product. A certain attractive visual image of the product is formed in the mind of the recipient with the help of visual components, such as colour, illustration, and font. The author strives to demonstrate that the image supports the verbal information contained in the advertising text. The work has theoretical and practical value for further research in this field.

Key words: creolized text, advertising, verbal and nonverbal components, stylistic means of influence.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березин Ф. М., Головин Б. Н. Общее языкознание: Учебное пособие для пед. ин-тов. М. : Просвещение, 1979. 314 с.
2. Анисимова Е. Е. Лингвистика и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов: М. : Academia, 2003. 128 с.
3. Вашутина И. В. Креолизация текста как прием манипуляционной стратегии. Преподаватель XXI век. 2016 № 1 С. 339–346.
4. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. М. : Наука, 1990. 240 с.
5. Ogilvy D. Confessions of an Advertising Man. London : Southbank Publishing, 2012. 192 p.

УДК 821.161.2-1'38

БІБЛІЙНИЙ ІНТЕРТЕКСТ У ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Р. О. Іванюшина, В. А. Просалова

Анотація. У статті розглянуто біблійний інтертекст у поезії Ліни Костенко. Предметом дослідження стали засоби та форми інтертекстуальності у віршах поетеси. Для з'ясування біблійного інтертексту було застосовано інтертекстуальний підхід, порівняльний і системний методи дослідження. Систематизовано основні вияви біблійної інтертекстуальності: біблійний мотив, старозаповітний чи новозавітний персонаж, біблійний сюжет, топонім. Встановлено, що біблійні сюжети набувають у віршах поетеси історіософського звучання.

Ключові слова: Біблія, інтертекстуальність, інтертекст, алюзія, ремінісценція, цитата.

Постановка проблеми. Інтертекстуальність, визнана однією з провідних ознак сучасної літератури, упродовж останніх десятиліть була предметом теоретичного осмислення у працях багатьох науковців. Це сукупність способів введення художнього твору в культурний простір іншого тексту з метою досягнення смислової глибини, новизни та передачі культурної традиції. «...Інтертекстуальність давала змогу гранично ущільнювати поетичну думку, поєднувати в тісному просторі вірша декілька семантичних чи образних пластів, відкривати сугестивні глибини підтексту, а головне – конфронтувати між собою історію й сучасність, реальне й віртуальне, буденне й езотеричне, пам'ять і забуття, «я» і «ти», оскільки поезія є формою діалогу...» [1, с. 8].

Інтертекст є механізмом збереження культурної пам'яті та трансляції культурної традиції. Проблема взаємодії метатексту з прототекстом існує давно. У рамках літературознавства вона розглядалася як проблема запозичень, літературних впливів, наслідування і пародіювання; у рамках стилістики та лінгвістики тексту – як проблема

цитат, алюзій, ремінісценцій, перифраз і посилань. У сучасній літературознавчій науці помітною є тенденція до трактування будь-якого художнього твору як відкритого тексту, пов'язаного з іншими численними зв'язками, що можуть здійснюватися за допомогою алюзії, ремінісценції, цитати та інших засобів.

Варто відзначити, що творчість поетеси-шістдесятниці, Лауреатки Шевченківської премії – Ліни Костенко – поліфонічна, адже авторка реагує на твори української і світової літератури, звертається до Біблії як невичерпного джерела мотивів і образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Своїм багатоголоссям твори авторки все частіше привертають увагу літературознавців. В аспекті інтертекстуальності до її доробку зверталися С. Дячок [2], яка однією з перших запропонувала системне дослідження цієї проблеми як провідної ознаки художнього мислення авторки, І. Пономаренко [5] розглянула на новій концептуальній основі національний і світовий контекст її ліричної творчості. О. Переломова [6] виявила інтертекст у поемі «Маруся Чурай». С. Дячок справедливо відзначила: «Ліна Костенко майстерно «цитує без лапок», цим одночасно засвідчуючи, що ні вона сама як письменниця, ні її творчість, що є чи не найреспектабельнішою на сучасній літературній арені, бути обмеженою якимись історико-літературними рамками не може. Саме в цьому випадку і яскраве трактування своєї приналежності до тієї чи іншої доби» [7, с. 43]. Отже, аналіз літератури про творчість поетеси підтверджує зростання наукового інтересу до проблеми інтертекстуальності, з одного боку, а з іншого – до творчості авторки, однак більшість дослідників зосереджують увагу на її «*Записках українського самашедшого*».

Мета статті – розкрити біблійний інтертекст як віртуальне утворення в ліриці Ліни Костенко, визначити його характерні складники.

Об'єкт дослідження – ліричні твори поетеси, що містять інтерпретацію біблійних колізій, алюзій на біблійних персонажів, згадки про топоніми.

Предмет дослідження – біблійні мотиви й сюжети, образи та топоніми в ліричних віршах.

Теоретичною основою студії служать праці з проблем інтертекстуальності зарубіжних (Ю. Крістева, Ж. Женетт, Н. Кузьміна, І. Арнольд, М. Гловінський) і вітчизняних учених (Г. Віват, П. Рихло, Є. Нахлік, М. Шаповал, В. Просалова). Вітчизняні літературознавці враховують ідеї М.Бахтіна про діалогічну природу художнього слова і не визнають «смерті автора», наполягаючи на взаємодії не лише текстів, а й авторів як суб'єктів творчості. «Інтертекст – віртуальна єдність текстів, механізм, завдяки якому відбувається збереження мистецьких надбань та трансляція культурних традицій, – наголошує В. Просалова. – Це багатозначне поняття експлікує складну історію тексту, що виникає на основі трансформації попередніх, його багатокомпонентний склад і наявність міжтекстових зв'язків» [8, с. 170].

Звернення Л. Костенко до глобальних філософсько-світоглядних проблем органічно потребує активізації образів такої багатой художньої системи, яким є Святе Письмо. Час від часу основна біблійна тематика в авторки набирає узагальненого звучання. Звернення поетеси до Книги Книг пояснюється тим, що Біблія є джерелом «вічних» тем, образів, ідей, тому звернення до біблійних сюжетів, алюзій і ремінісценцій у творах було закономірним явищем, адже класики світової літератури також у ній знаходили джерело натхнення.

Цікавим є простеження місця і значення у поетичних творах Л. Костенко біблійних мотивів і образів, алюзій і ремінісценцій, які відбивають ступінь авторського осмислення та інтерпретації біблійних подій і характерів. У віршах поетеси образи янголів, херувимів та інших біблійних персонажів, як-от у поезії «Сьоме небо», близькі ліричній героїні:

*Пророки, ангели, святі,
секретарки і херувими.
Благословенна мить в житті,
коли сідаєш поруч з ними [9, с. 5].*

Янгол у християнській релігії постає посередником між Богом і людьми, виконавцем волі Всевишнього. У вузькому значенні – це духовна істота, створена Богом. У християнській релігії ієрархія янголів складається з дев'яти ступенів і поєднує серафимів, херувимів, престолів, які відображають Його славу і чинять правосуддя, архангелів та інших. Добрі янголи служать не лише Богові, а й людям (наприклад, янгол-охоронець). На відміну від них – злі янголи (диявол, сатана) збунтувалися проти Всевишнього і схиляють людей до гріховних дій. Таким чином, під янголами переважно розуміють особливих духовних істот, створених Богом для служіння Йому. Проте янголом також може вважатися і людина, послана Богом іншій людині з певною метою. Поетеса зображує янголів саме як духовних істот, які служать Господу, адже бачимо, що їх поставлено в один ряд із пророками, святыми і херувимами.

Слід відзначити постійну присутність ангелів у європейській літературі. Їхня «всюдисутність» вказує на центральне місце, яке ці істоти посідали в людській уяві, адже вони несуть благословення, радість і надію на порятunek:

*Благословенна мить в житті,
коли сідаєш поруч з ними [9, с. 5].*

Активно використовуються авторкою також біблійний образ Господа. З одного боку, він ніби звичайна людина, а з іншого – вища сила, що має безліч переваг над світом земних істот:

*Закурить бог – і від цигарки
на небі створюється хмарка.
Бог плюне в космос – цілу мить
здається, що зоря летить.
А як гикне, то що й казати? –
всі гості покотом лежать [9, с. 2].*

Експліцитною інтертекстуальністю відзначається поезія «Ісус Христос розп'ятий був не раз», в якій авторка змальовує новозавітного Месію як Спасителя людства: «*Ісус Христос розп'ятий був не раз./ Там, на Голгофі, це було уперше./ Умер од смерті, може, – від образ,/ і за життям не пожалів, умерши* [9, с. 4]. Проте на цьому ланцюг розп'ять не закінчився, адже цю сцену відтворюють і продовжують відтворювати малярі, скульптори, поети, прозаїки. Авторка демонструє особисту причетність до цієї події:

*А потім розп'яли на полотні,
у мармурі, у гіпсі і в граніті.
А потім розп'яли його в мені,
і розп'яли на цілім білім світі [9, с. 4].*

Загалом образ Ісуса Христа явно чи приховано постає невід'ємним складником поезії Л. Костенко, що засвідчує його важливість для авторки та його широкі можливості для поетичного осмислення болю, страждань, прощення тощо:

*Своїм катам і в мить свою останню
скажу, як той найперший з християн:
– Мене спалить у вас немає змоги.
Вогонь холодний, він уже погас.
І ваши леви лижуть мені ноги.
І ваши слуги насміялись з вас [9, с. 8].*

Актуалізуючи образ Спасителя, Л. Костенко завершує вірш риторичними запитаннями, що спроектовані на сучасний стан людства: «*Куди піду? Куди тепер піду? ... / І всі народи – як розкрита рана...*» [9, с. 4]. Особистою причетністю до зображених образів позначені всі вірші поетеси.

Однією з центральних у поетичному світі авторки постає проблема зради учнями свого Вчителя. При цьому вона зосереджує увагу не на образі Юди, як багато попередників, а на образі одного з улюблених учнів – Петра, протиставляючи його Юді. *«Петро – не Юда. Він любив Учителя. / І вуст він зроду був би не отверз. ... / Коли вели Ісуса до мучителя, була сльота. / Петро апостол змерз»* [9, с. 367]. Подвижництво відступає на задній план перед простими світськими благами, тому Петро зрікся свого Учителя:

*Коли ж Ісуса повели, одмучили
І розп'яли в такій височині,
Слуга спитав: – Ти був між його учнями?
– Горів вогонь. Петро промовив: – Ні* [9, с. 367].

Чітка опозиція Ісуса та зрадника Петра, який, по суті, зрікся тричі, бо *«вогонь продовжував палати»*. Сказати «так» – означало б розділити долю Месії, *«і хто ж тоді нестиме святе учення у майбутні дні?»*. Завдяки біблійній алюзії з цих протилежностей синтезовано авторську думку про цінність людини: внутрішня гармонія душі починається там, де закінчується зважування всіх «за» і «проти», й болить людині тільки правда і добро. Думка ця не виокремлена, а органічно розкрита у всьому вірші як своєрідна антитеза думкам ліричного героя.

Авторка вдається до переосмислення відомої біблійної історії, вводить у вірш *«Перш, ніж півень запіє...»* власні деталі, які стосуються покарання зрадника. Апостол Петро в євангельській літературі посідає особливе місце. Його ім'ям відкривається перелік дванадцяти вибраних, Христос довіряє йому ключі від небесного царства, називає духовним пастирем своїх учнів. Апостол безперестанку переконує Месію у своїй любові й відданості, але після тайної вечері Спаситель передбачає його потрійне зречення. Авторка іронічно зображує зраду Петра, зауважує, що він просто *«змерз»*: *«Ну, Петре, як? Зігрів свої долоні? / Урятувався? Догоряє хмиз... / Тебе розіпнуть десь аж при Нероні. / Зате інакше: головою вниз»* [9, с. 367]. Покарання зрадників, на думку авторки, неминуче.

Поетеса акцентує й біблійні топоніми, що підтверджують її знання Святого Письма: *«Вечірнє сонце, дякую за день! / Вечірнє сонце, дякую за втому. / За тих лісів просвітлений Едем / і за волошку в житті золотому»* [9, с. 2]; *«Де на землі земля обітована? / Казарми в Гефсиманському саду...»* [9, с. 4]. Обидва топоніми – землі обітованої та Гефсиманського саду – біблійні, проте перший репрезентує земний спокій і рай, а другий служить нагадуванням про людську здатність зраджувати. Едем або Едемський сад – місце первісного проживання людей, сад, де перші люди вели безтурботне життя до гріхопадіння. Вживання цього топоніма дозволяє перенести сучасний простір на біблійний та метафорично осмислити важливі для людей проблеми.

Висновки. Ліна Костенко, як і багато українських авторів (Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Василь Стус, Іван Драч), звертається до біблійних мотивів, сюжетів, образів і топонімів, намагається через біблійну атрибутику осмислити вічні проблеми: учителів і учнів, зради, жертвності, пошуків землі обітованої. Інтертекстуальність стає текстотвірним чинником, що підтверджує не лише засвоєння, а насамперед творче осмислення біблійних колізій. Інтертекстуальність її ліричних віршів має здебільшого експліцитний характер, адже поетеса свідомо виносить у заголовки своїх творів інтертекстуальні маркери, такі, як, наприклад, Ісус Христос, Голгофа, Ірод. Біблійний інтертекст її ліричних творів експлікує складну історію їх виникнення, трансформацію інтерпретованих образів, глибину проникнення в суть біблійних заповідей. Авторка звеличує Ісуса Христа як Спасителя людства, проєктує Його образ на сьогодення. Біблійний інтертекст як віртуальне утворення реалізується в багатьох віршах, що становлять тематичну єдність.

Abstract. The article considers the biblical intertext in the poetry of Lina Kostenko. The subject of research were the means and forms of intertextuality in the poems of the poet. An intertextual approach, comparative and systematic research methods were used to clarify the biblical intertext. The main manifestations of biblical

intertextuality are systematized: biblical motif, Old Testament or New Testament character, biblical plot, toponym. It has been established that biblical plots acquire a historiosophical sound in the poet's poems.

Key words: Bible, intertextuality, intertext, allusion, reminiscence, quote.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст. Чернівці : Рута, 2005. 584 с.
2. Дячок С. О. Інтертекст у поезії Ліни Костенко. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.01 «Українська література» Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, 2019. 340 с.
3. Дячок С. О. Інтертекстуально-дискурсивний аналіз роману у віршах Ліни Костенко «Берестечко». *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна.* 2017. Вип. 64(1). С. 122–125.
4. Дячок С. Семантика, джерела та функції інтертексту у творчості неокласиків і поетів-шістдесятників (на матеріалі творів Максима Рильського і Ліни Костенко). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). К., 2018. Вип. 10. С. 33–37.
5. Пономаренко І. В. Художня своєрідність поезії Ліни Костенко (інтертекстуальність і феномен агону). Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. Національна академія наук України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2005.
6. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект. Монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 208 с.
7. Дячок С. О. Функції інтертекстуальності у творчості Ліни Костенко та специфіка їхньої репрезентації в процесі викладання літератури. *Султанівські читання.* 2012. Вип. 2. С. 40–44.
8. Просалова В. А. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика: навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 206 с. <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/10>
9. Костенко Л. В. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.
10. Сулима В. І. Біблія і українська література: навчальний посібник. К.: Освіта, 1998. 400 с.

УДК 81-11(477)''19''

МОРФОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Г. В. Кислякова, О. В. Ковтун

Анотація. Дослідженні присвячено особливостям морфологічних засобів вираження категорії оцінки в англійській мові. У дослідженні були застосовані наступні методи: дефініційний та компонентний аналіз – для визначення елементарних сем; дистрибутивний та контекстологічний – для з'ясування лексикосинтаксичної сполучуваності слів; словотвірний – для встановлення моделей словотворення та їхніх структурних типів; описовий метод – для комплексної презентації результатів дослідження. Залежно від ситуації, статусу учасників комунікації та інших мовних і позамовних факторів, лексика може мати різний ступінь насиченості та інтенсивності. Поширеним засобом вираження категорії оцінки є афіксація – найпродуктивніший засіб словотворення в англійській мові. Різноманітні стилістично забарвлені префікси, суфікси та заперечні частки дають змогу мовцям висловлювати власну думку, ставлення до певних речей та уявлення про світ.

Ключові слова: оцінка, емоції, категорія, морфологія, афіксація.

Дослідження присвячено вивченню категорії оцінки та морфологічним засобам її вираження в англійській мові. Оцінка – це думка людини, її ставлення – схвалення чи несхвалення, бажання, заохочення тощо. З точки зору аксіології категорія оцінки позначає комунікативну ціль та загальний зміст повідомлення мовця. Вивченню категорії оцінки в мові присвячено багато робіт. Можна виділити таких вчених, як Артюнова Н. Д., Вольф Є. М., Токарева Є. Н., S. Hunston, J. R. Martin, P. H. Matthews, P. R. White. Актуальність роботи полягає у виявленні специфіки формування категорії оцінки в англійській мові, яка є детермінована недостатньою опрацьованістю у встановленні точності вираження «категорія оцінки», яка являє собою особливості детального відображення образу світу за допомогою

мовних засобів. Мета роботи полягає у визначенні й описі засобів вираження категорії оцінки на морфологічному рівні.

Термін «оцінка» включає в себе не лише лінгвістичні компоненти, але й паралінгвістичні. Вивчення категорії оцінки напряму пов'язане з аксіологією – це філософська дисципліна, що досліджує категорію цінностей. На формування оцінки впливає певний набір та ієрархія цінностей соціуму. Отже, не зважаючи на відмінності в мовах, культурах, світосприйнятті, віросповіданні та рівень освіти, таке поняття як «категорія оцінки» притаманне усім мовам [1, с. 56]. Були розглянуті деякі підходи до вивчення категорії оцінки, які за Токаревою поділяються на чотири групи, а саме: логіко-філософський, комунікативно-прагматичний, інтелектуально-логічний та когнітивний [2, с. 25]. Проте, варто зазначити, що метод вивчення категорії оцінки закордонних лінгвістів дещо відрізняється від методів вітчизняних вчених. Так, в іноземних працях вивчають не саму категорію оцінки, а власне природу оцінок. Наприклад, М. Арнольд розглядав оцінку й визначав її як «безпосередній, миттєвий інтуїтивний акт, не пов'язаний з роздумом». Також вченими Дж. Мартіном та П. Уайтом була створена теорія категорії оцінки (Appraisal theory), яка структурує категорію оцінки в трьох основних семантичних системах або областях: взаємодія (engagement), ставлення (attitude) і градація (graduation) [3, с. 103]. У свою чергу Сьюзан Ханстон при використанні корпусної лінгвістики вдосконалює теорію оцінки Мартіна та Уайта. Вона виокремила такі методи дослідження категорії оцінки як: дискурсний, квантитативний і квалітативний [4, с. 77]. Таким чином серед вчених відсутня спільна думка щодо методів дослідження категорії оцінки. Існують лише точки зору які доповнюють одна одну.

Категорія оцінки включає в себе пряму чи опосередковану реакцію мовця чи суб'єкта на спостережувані або уявні дії або предмети, які сприймаються органами чуття мовця. Виокремлюють п'ять типів оцінювання: емоційне, естетичне, етичне, сенсорне та кількісне [5, с. 33].

У ході дослідження було виявлено, що оцінне значення ґрунтується на фундаментальній фізіологічній функції зорового сприйняття, зокрема сприйняття розміру. Люди народжуються з фізичним тілом і мають фізичні обмеження, такі як розмір, як і інші елементи навколо них. Ця фізична властивість виявляється вирішальною властивістю для людських тіл та оточуючих предметів. Отже, люди через свою потребу зрозуміти і впорядкувати свій світ і свою потребу вижити вимушені сприймати розмір. Як тільки людина починає сприймати розмір, відповідно навколишні об'єкти підлягають оцінюванню щодо розміру. Ці концепції, настільки важливі для людини, що кодуються в мові в таких мовних формах, як морфеми для вираження категорії оцінки. Нарешті, ця основна оцінка розміру розширюється до більш абстрактного типу оцінки за допомогою аналогій, метафор та подібних образних асоціацій. Завдяки цим метафорам, метоніміям та асоціаціям «розмір» виявляє «важливість», «прихильність», «близькість» тощо [6, с. 189].

Засоби вираження категорії оцінки виділяються на усіх мовленнєвих рівнях, а саме: фонологічному, морфологічному, лексичному, семантичному та синтаксичному або комбінація мовленнєвих засобів [7, с. 15]. Відповідно, категорія оцінки пронизує всі аспекти мови.

Було виявлено, що оцінні морфеми краще розглядати як спонукальні процеси побудови значень, а не лише як такі, що мають власне значення. Оцінка, походить від емоційного ставлення того, хто говорить. Через відсутність чіткого визначення емоції оцінна шкала має спрощений вигляд, а саме «плюс / мінус». В цьому випадку поширеним морфологічним засобом вираження категорії оцінки є афіксація. Афіксація (або прогресивна деривація) – морфологічний процес, що полягає в приєднанні афіксів до кореня або основи. Вона – один з найпродуктивніших способів словотворення. Різноманітні стилістично забарвлені префікси, суфікси та заперечні частки дають змогу мовцям висловлювати власну думку, ставлення до певних речей та уявлення про світ. Так, наприклад, стилістично забарвлені суфікси, які відображають позитивну або негативну конотацію.

Суфікс *-ling* утворює іменники з емоційно-позитивним відтінком зменшувальності, наприклад: *catling* – маленьке кошенятко, *manling* – чоловічок, *firstling* – *nepcicмок*, *frogling* –

жабеня. Суфікс *-ling* може також передавати емоційно негативну конотацію неповаги, зневаги, наприклад: *weakling* – слабак, *snakeling* – змієня. Різниця в конотації визначається контекстом.

Суфікс *-let* в поєднанні з основами іменників, які називають людей, може набувати презирливо-зневажливий відтінок: *kinglet* – царьок, *princelet* – князьок.

Суфікс *-y* (а також його аломорфи *-ie*, *-ee*) вживається для утворення іменників з емоційним значенням зменшувальності і пестливості і характеризується високою продуктивністю на сучасному етапі розвитку мови, наприклад: *mummy* – матуся, *lassie* – любя, *sonny* – синочок, *pussy* – кошеня, *doggie* – песик. Суфікс *-y* надзвичайно продуктивний в дитячій мові (*bootie* – черевичок, *horsy* – конячка). Суфікс *-y* також широко використовується при створенні зменшувально-пестливих власних імен: *Annie*, *Katty*, *Larry* [8, с. 36].

В ході дослідження було виявлено, що не існує єдиної класифікації оцінки, оскільки вона базується на різноманітних підставах, таких як аксіологічна інтерпретація явищ, засіб оцінювання та наявність або відсутність емотивного компоненту. Засоби вираження категорії оцінки бувають різні і можуть використовувати одиниці усіх мовленевих рівнів. Частіше всього це лексичний рівень. Детальний аналіз вивчення оцінних структур показує, що оцінка впливає на найрізноманітніші аспекти мовної системи. Оціночний аспект складається з значень, які реалізуються на всіх рівнях мови – морфологічному, синтаксичному та лексичному.

В рамках проведеного дослідження були виявлені граматичні засоби вираження категорії оцінки в англійській мові, а саме вираження аксіологічного ставлення за допомогою категорії роду іменника, дієслова, прислівника, інфінітивів, повторів та окличних конструкцій.

Синтаксична функція родових тотожностей для позначення біологічної статі людей практично втрачена. Формальні показники належності особи до певної статі (суфікси жіночого роду, основи жіночого і чоловічого роду) перетворилися в спосіб висловлювання ставлення до цієї особи. Наприклад: *she-congressman* – м'якотілий конгресмен, *she-protagonist* – героїн-розмазня. Гендерно марковані іменники виявляють несерйозне або презирливе ставлення до суб'єкта. Наприклад: *deaconess* – диякониха, *wench* – мимра, *tummy* – старомодна, *playboy* – гуляка, *bastard* – покидьок. Таким чином робимо висновок, що за допомогою граматичної категорії роду в англійській мові можливо виражати власне ставлення, надавати оцінку і характеристику. Статеві приналежності, яка вже закріплена в семантиці слова, остаточно перетворилася на засіб вираження моральної оцінки людей [9, с. 46].

Прикметник бере участь у формуванні аксіологічного світогляду, що представляє собою сукупність оцінних, якісних, культурно-світоглядних характеристик, які зображуються в особливій взаємодії різноманітних засобів мовної виразності. Багатозначність та абстрактність оцінних прикметників дозволяють висловлювати максимальну кількість значень як суб'єктивних, так і об'єктивних, що дає підставу вважати, що прикметники є найбільш уживаним і нейтральним засобом вираження оцінки. Люди оцінюють своє минуле і сьогодення, зовнішній вигляд і поведінку особистості, форму і розміри різних предметів, речей, тривалість і частоту подій, ступінь складності завдань і т. д. Оцінна інтерпретація обставин та предметів є однією з найважливіших видів розумово-мовленевої діяльності в повсякденному житті особистості. В оцінювальному висловлюванні оратор виділяє саме те, що він вважає актуальним на даний момент, в результаті чого об'єктивна реальність розглядається людиною з точки зору її оцінного характеру – добро і зло, правда і брехня, справедливість і несправедливість, користь і шкоду, краса і потворність. Наприклад: *handsome*, *glorious*, *pretty*, *sensible*, *marvelous*, *imaginative*, *good*. І все це стає можливим висловити за допомогою оцінних прикметників.

Найрозповсюдженіша функція прислівника це, звичайно, надання характеристики дії, яка виражена дієсловом. Прислівники, що виражають оцінку здатні охарактеризувати: ознаки діяльності, поведінку людини, психоемоційний та фізичний стан людини, ставлення до навколишнього світу [10, с. 108]. Наприклад: *fortunately*, *naturally*, *luckily*, *interestingly*, *oddly*.

Дієслова є одним із найважливіших засобів вираження оцінки, тому що з їх допомогою з'являється можливість надавати аксеологічну оцінку (добре–погано) та деонтичну оцінку (повинен – не повинен). Краще за все передають оцінку стилістично забарвлені та модальні дієслова. Найбільш вживаними є такі оціночні дієслова: *to think, to hope, seem, should, must, might, to love, to suppose, to worry, to agree, to feel, to find, to believe, to smile, to thank, to rush, to wish, to surprise, to enjoy, to laugh, to admit, to respect, to waste, to consider, to support, to sigh, to doubt*.

Інфінітивні речення відзначаються різноманітністю своїх функцій. Наприклад, інфінітивні речення, що містяться у вказівках, примітках, інструкціях до виконання завдань чи використання техніки набувають відтінку обов'язковості, напр.: *англ. Drip 1–2 drops of the drug in each eye 5–6 times a day. Don't blink, wipe your eye, or touch the tip of the bottle on your eye or face. – Капати по 1–2 краплі препарату в кожне око 5–6 разів на добу. Не моргати, не протирати очі та не торкатися кінчиком пляшки ока чи обличчя. (інструкція щодо вживання препарату)*.

Таким чином можна зробити висновок, що оцінне значення ґрунтується на фундаментальній фізіологічній функції зорового сприйняття, зокрема сприйняття розміру. Ця концепція, настільки важлива для людини, що кодується в мові в таких мовних формах, як морфеми для вираження категорії оцінки. Засоби вираження категорії оцінки виділяються на усіх мовленнєвих рівнях, а саме: фонологічному, морфологічному, лексичному, семантичному та синтаксичному або комбінація мовленнєвих засобів. Відповідно, категорія оцінки пронизує всі аспекти мови. У дослідженні було виявлено, що не існує єдиної класифікації оцінки, оскільки вона базується на різноманітних підставах, таких як аксіологічна інтерпретація явищ, засіб оцінювання та наявність або відсутність емотивного компоненту. Засоби вираження категорії оцінки бувають різні і можуть використовувати одиниці усіх мовленнєвих рівнів. Підсумовуючи викладене вище, в залежності від ситуації, статусу учасників комунікації та інших мовних і позамовних факторів лексика може мати різний ступінь насиченості та інтенсивності. Категорія оцінки допомагає скаласти детальне враження про образ світу. Оцінка, походить від емоційного ставлення того, хто говорить.

Abstract. The research is devoted to the peculiarities of morphological means of expression of the evaluation category in English. The following methods were used in the study: definition and component analysis – to determine the elementary sem; distributive and contextual – to clarify the lexico-syntactic compatibility of words; word-forming – to establish word-formation models and their structural types; descriptive method – for a comprehensive presentation of research results. Depending on the situation, the status of participants in communication and other linguistic and extralinguistic factors, vocabulary can have different degrees of saturation and intensity. A common means of expressing the category of evaluation is affixation – the most productive means of word formation in English. Various stylistically colored prefixes, suffixes and negative particles allow speakers to express their own opinion, attitude to certain things and ideas about the world.

Keywords: evaluation, emotions, category, morphology, affixation.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки, Изд. 2-е, доп. М.: Едиториал УРСС, 2012. 280 с.
2. Токарева Е. Н. Специфика выражения оценки в гендерном дискурсе: На материале современного английского языка : дис. канд. филол. наук. Уфа, 2006.
3. Martin J. R. & White P. R. Language of evaluation: Appraisal in English. London: Palgrave Macmillan, 2005.
4. Hunston Susan Corpus Approaches to Evaluation: Phraseology and Evaluative Language (Routledge Advances in Corpus Linguistics Book 13) 1st Edition, Kindle Edition. 326 p.
5. Артюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Наука, 1988, 341 с.
6. Gilbert Ryle. The concept of mind. London; New York : Hutchinson's University Library.
7. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки, Изд. 2-е, доп. М.: Едиториал УРСС, 2002. 280 с.
8. Бортничук Е. Н., Василенко И. В., Пастушенко Л. П. Словообразование в современном английском языке. Харьков, 2012.
9. Кіріліна А.В. Гендер: лингвистические аспекты: Москва, 2011.
10. Щербатих С. Ю. Конструкції оціночної семантики у текстах сучасних англомовних інтерв'ю: дис. Ярославль, 2016. 188 с.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

С. Липова, Н. В. Прямухіна

Анотація. У дослідженні подано інформацію про сутність та особливості перебігу реформ із децентралізації державної влади в Україні, зокрема, на територіальному (регіональному) рівні, шляхом запровадження об'єднаних територіальних громад. Окреслено шляхи та напрями можливого перспективного розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. Визначено їх основні риси та перешкоди ефективному формуванню та функціонуванню. Проблеми розвитку ОТГ нині обумовлені, передусім, війною України з фашистською росією, що гальмує їх прогресивний розвиток. Методологічною основою статті є системний підхід, принцип об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до літературної та джерельної бази.

Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування формально-юридичного методу, який дає можливість виявити витоки і оцінити шляхи розвитку нормативно-правової бази щодо формування об'єднаних територіальних громад та логіко-аналітичного методу, який дозволяє прогнозувати можливі перспективні напрями розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні.

Ключові слова: децентралізація, об'єднані територіальні громади, регіональний розвиток, нормативно-правова база, реформування.

Постановка проблеми. Адміністративно-територіальна реформа в Україні на сучасному етапі передбачає нові завдання для реалізації потенціалу окремих регіонів з метою ефективного використання їх потенціалу для сталого розвитку на основі єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації в реалізації функцій державної влади. Нині, за умов війни України з росією, зазначені питання загострюються, значна їх частина відтермінована у часі.

Поряд із цим, чітке розуміння децентралізації має теоретичне і прикладне значення, що в свою чергу дозволяє належним чином дослідити теоретичні основи й відповідний практичний досвід цього процесу, визначити напрями і перспективи реалізації постулатів децентралізації в умовах української дійсності та перспектив її розвитку. Особливо, зважаючи на той факт, що наразі, незважаючи на військові дії, триває процес перетворення на рівні інституційних засад, економічні, політичні, соціальні тощо процеси не зупиняються, а тому актуальність утворення та розвитку об'єднаних територіальних громад є обґрунтованою. Тобто, нині очевидно, що потреба в знаннях з децентралізації влади, управління територіями у різних умовах їх функціонування та різного стану місцевого самоврядування залишається актуальною.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняної практики функціонування об'єднаних територіальних громад та виявлення перспектив їх розвитку в Україні здійснюють вчені: Гомоляко О. [1], Мартиненко В. [2], Кочерга О. [3], Пухтинський М. [5], Петренко О. [6] та ін.

Наразі, виникає потреба у дослідженні перспектив розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні з точки зору перспектив використання та забезпечення прав та інтересів суб'єктів таких територіальних об'єднань під час практичної реалізації їх прав та обов'язків.

Мета статті полягає у вивченні перспектив розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що наразі в Україні законодавчо передбачені не лише універсальні принципові підходи до «вертикального» розосередження державної влади, а й спеціальні принципи децентралізації, виокремлені з урахуванням особливостей територіальної організації. Так, спеціальні принципи адресовані розмежуванню повноважень між органами державної влади окремих територіальних одиниць країни [1, с. 69].

Реформа децентралізації є ключовим аспектом трансформації суспільних відносин. Децентралізація влади в Україні виступає основоположним принципом державної політики регіонального розвитку, створює можливість ефективного впровадження інституційних перетворень. Ця реформа має безпосередній вплив на мешканців територіальних громад [2]. Сьогодні питання децентралізації, автономії місцевого самоврядування, довіри до населення територій та ОТГ є вирішальними, оскільки саме це формує довіру у зворотному напрямку. Така довіра вже сформована, вона нині створює потужну основу для єдності регіонів нашої держави перед навалом російських фашистів.

Відповідно до українського законодавства, органи місцевого самоврядування були трансформовані в органи влади територіальних громад, що утворювалися на основі добровільного об'єднання населення – об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ). Отже, основним механізмом формування дієздатних територіальних громад України є їх добровільне об'єднання, процес якого регламентується на законодавчому рівні.

Важливим фактором самої реформи є зміна принципів здійснення влади на місцях, а головним етапом реформи стало об'єднання територіальних громад, що призвело до зміни принципів та підходів до політики регіонального розвитку в Україні.

Створення нових територіальних громад має базуватися на визначених завданнях реформи децентралізації, зокрема: встановлення адміністративно-територіальної структури базового рівня для формування ефективної регіональної влади на новій територіальній основі; визначення адміністративно-територіальної структури субрегіонального (районного) рівня як територіальної основи діяльності Уряду; встановлення принципів адміністративно-територіального устрою України, порядку встановлення, ліквідації, встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів за європейськими стандартами; створення та управління Державним реєстром адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів України [3, с. 247]. Але, поряд із цими завданнями слід визначити й інші, які будуть першочерговими після славетної перемоги нашої країни над російськими фашистами. На нашу думку, до цих завдань слід віднести: послідовність і організаційна обґрунтованість, адміністративних процесів децентралізації; гармонійний розподіл можливостей і ресурсів; взаємна підтримка і допомога при відбудові й становленні ОТГ; цілеспрямованість у досягненні економічного результату та ефективності; пріоритетність людського чинника та соціальних цінностей.

Одним з ключових документів розвитку ОТГ є Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, стратегічною метою якої розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні. Стратегічна мета державної регіональної політики до 2027 року досягається на основі трьох стратегічних цілей:

- 1) формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах;
- 2) підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;
- 3) розбудова ефективного багаторівневого врядування [4].

На даному етапі, коли війна внесла у всі територіальні одиниці свої корективи, здійснюється формування та обговорення нових нормативно-законодавчих актів України, окремі з них стосуються місцевого самоврядування, ОТГ. Так, прийнято зміни до низки законів, які регламентують оподаткування бізнесу, користування надрами, навколишнього природного середовища тощо. Україна формує чотири спецфонди для відбудови країни: фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури України, фонд відновлення та трансформації економіки, фонд обслуговування та погашення державного боргу, фонд підтримки малого та середнього бізнесу [5].

У той же час, не слід забувати про основні положення оновлених законів щодо розвитку ОТГ, які були прийняті у передвоєнний період. Вважаємо, що вони є важливими,

оскільки дозволять прискорити впорядкування окремих процесів розвитку ОТГ. Так, законодавчими новелами передвоєнних законодавчих актів передбачається:

- громадам в обов'язковому порядку необхідно приймати статут, який стане локальним нормативно-правовим актом, що буде встановлювати процедуру реалізації права місцевого самоврядування;

- буде здійснено розподіл власних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування базового рівня;

- надано виключний перелік державних повноважень на місцях – радіаційна безпека, хімічна безпека, охорона кордону;

- поява нового відділу, який буде підпорядкований секретарю ради – Секретаріат ради громади. До основних завдань відділу буде входити організаційна робота діяльності ради та постійних комісій, зараз цим займається секретар ради.

Визначення співвідношення компетенції місцевих і центральних органів влади залежить і від інших складових децентралізації, зокрема, механізму взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Тому визначальною виступає як горизонтальна координація територіального впливу органів державної влади на соціальні процеси, так і введення багаторівневого управління, покликаного синхронізувати дії центральних та місцевих органів влади, місцевого самоврядування щодо соціального розвитку окремих територій.

Вітчизняна практика регіонального розвитку, і це підтримано реаліями військового стану, вимагає, перш за все, більш широкого застосування контрактів/договорів між центральною та регіональною/місцевою владою щодо спільних зобов'язань відносно вирішення соціальних проблем розвитку регіону, впровадження механізму їх реалізації; удосконалення практики функціонування регіональних агентств розвитку; створення спільних багаторівневих груп програмування соціального розвитку територій тощо.

При цьому, ключовими напрямками, які визначають перспективи розвитку ОТГ в Україні можуть стати такі:

- інституціональний (розширення спектру форм підвищення інституційної спроможності територіальних громад, розвитку партнерських відносин місцевої влади та неурядових організацій);

- функціональний (законодавче визначення функцій і повноважень усіх суб'єктів управління на принципах субсидіарності, розвиток механізмів взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування на кожному рівні);

- організаційний (створення нової мережі соціальних установ, здатної забезпечити доступність і якість соціально значущих послуг);

- фінансовий (впровадження нових інструментів фінансового забезпечення соціальної сфери регіонів).

Найважливішими особливостями місцевого самоврядування, у яких повинно бути дотримано при трансформації порядку управління ОТГ, є наступні:

- 1) правові положення, які мають захищати право місцевого населення (територіальної громади чи органу місцевого самоврядування) керувати власними справами;

- 2) місцева територіальна громада бере участь в обов'язковому здійсненні самоврядування на підставі закону – територіальна громада та органи місцевого самоврядування виконують публічні завдання, що стосуються їх компетенції;

- 3) управління відбувається за принципами незалежності (децентралізації) органів влади;

- 4) запровадження форми нагляду у діяльність органів самоврядування можливе лише і виключно у формах, передбачених законом, таким чином, не порушує незалежності у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування.

Також важливою перспективою розвитку ОТГ в Україні є бюджетна децентралізація, яка буде надзвичайно актуальною після перемоги України та повернення до мирного стану, яка залежить від трьох ключових складових:

- 1) децентралізація доходів – закріплення за місцевим самоврядуванням переліку власних доходів та право самостійно встановлювати та регулювати їх розміри;

2) децентралізація витрат – закріплення за місцевим самоврядуванням виконання встановлених для відповідного їх рівня завдань та функцій;

3) процесуальна та організаційна самостійність – право самостійно затверджувати, виконувати фінансові плани, кошториси, бюджети, забезпечувати звітність [6].

Децентралізована бюджетна система, в якій рішення приймаються на різних рівнях, є більш ефективною. У такій системі співвідношення між рівнем оподаткування, а також між якістю та кількістю наданих бюджетних послуг «підлаштовується» під інтереси та переваги населення різних адміністративно-територіальних одиниць, внаслідок чого кожна гривня, яка надходить у вигляді податків, починає приносити суспільству та громадянам велику користь.

Підвищення бюджетної самостійності місцевих бюджетів ОТГ передбачає: самостійне затвердження місцевих бюджетів незалежно від строків ухвалення Державного бюджету; самостійне складання та виконання місцевих бюджетів шляхом скасування індикативного планування, яке здійснюється наразі централізовано. Патріотична єдність населення нашої країни під час війни повною мірою продемонструвала готовність до самостійності, адміністративних одиниць, їх відповідальність та дає упевненість у їх ефективності. Раціональний підхід до витрачання бюджетних коштів сприяє мінімізації бюджетного дефіциту. Тому, вдало проведена бюджетна децентралізація сприятиме нарощуванню фінансового потенціалу території, активізації інвестиційної діяльності, стимулюванню підприємницької активності, що у результаті зміцнить економічний потенціал та забезпечить основу для зростання та розвитку. Децентралізація відкриває перспективи для ОТГ самостійно вирішувати питання на місцевому рівні.

На сьогодні, завдяки змінам бюджетного і податкового законодавства забезпечено передачу органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень, у мирний час відбудеться закріплення стабільних джерел доходів для їх реалізації, буде введено новий механізм бюджетного регулювання, підвищено видаткову автономію місцевих бюджетів, введено нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, збільшено інвестиційні ресурси місцевих бюджетів.

Ще до початку війни було сформовано також правові та фінансові основи для створення ефективних освітніх і медичних просторів на рівні громад шляхом державної фінансової підтримки розвитку та оснащення опорних шкіл, а також впровадження нової моделі фінансування первинної медичної допомоги через систему державного солідарного медичного страхування [7, с. 12].

У перспективі необхідним є формування адекватного механізму фінансування та державного замовлення та надання соціальних послуг, стимулювання розвитку ринку соціальних послуг, зокрема, в частині питання вдосконалення механізмів фінансування і системи соціального обслуговування населення. При цьому, новим форматом фінансового механізму має стати соціальне замовлення послуг в рамках бюджетного фінансування, а також розвиток ринкових і інтегрованих форм фінансового забезпечення та утримання соціальної сфери.

Подальше втілення та завершення реформи децентралізації буде залежати від прийняття нормативно-правових актів після війни, до них варто віднести зміни до Конституції України в частині децентралізації, прийнятті нової редакції Закону України «Про місцеве самоврядування». Напрацюванні закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України», мета якого має полягати в законодавчому визначенні основних засад адміністративно-територіального устрою України, порядку утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та населених пунктів тощо [3, с. 252].

Прийняття цих нормативно-правових актів дозволить зміцнити фінансовий потенціал об'єднаних територіальних громад, сприятиме побудові ефективного місцевого

самоврядування та територіальної організації державної влади для створення і належної підтримки життєвого середовища громадян, становлення інституту народовладдя.

Слід зазначити, що досвід більшості країн, які здійснювали територіальне реформування місцевого самоврядування, свідчить, що подібні реформи пов'язані з низкою політичних, соціальних, управлінських, економічних ризиків; як наслідок – процес реформування не повинен бути перманентним, реформи не повинні проводитися часто, вони повинні бути добре підготовлені (детальне вивчення ситуації, вироблення індивідуальних рішень на підставі об'єктивних передумов, врахування експертних позицій та думки мешканців, пошук балансу інтересів) та грамотно реалізовані (супровід процесу тощо);

Висновки. Наразі для перспективного розвитку ОТГ важливим є створення, обґрунтування програм відбудови зруйнованих громад та гармонійний розвиток інших, які залишаться після завершення війни з російськими окупантами відносно непошкодженими. Наступним етапом варто визначити передачу повноважень і бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування, побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізацію принципів субсидіарності, фінансової самодостатності місцевого самоврядування. Досягнення таких цілей в подальшому має забезпечити інституційна реструктуризація державного управління шляхом перерозподілу влади, ресурсів і відповідальності між інститутами держави та місцевого самоврядування. Тобто, органи місцевого самоврядування, в тому числі територіальні громади, мають стати суб'єктами державного управління в цілому і соціальним розвитком регіонів, зокрема.

Abstract. The study provides information on the nature and features of the reforms to decentralize state power in Ukraine at the territorial (regional) level, through the introduction of united territorial communities. The ways and directions of possible perspective development of united territorial communities in Ukraine are outlined. Their main features and obstacles to effective formation and functioning are identified. The problems of OTG development today are primarily due to the war between Ukraine and fascist Russia, which slows down their progressive development. The methodological basis of the article is a systematic approach, the principle of objectivity, critical and structural-systematic approach to the literature and source base.

The specifics of the research topic involve the use of formal-legal method, which allows to identify the origins and assess the development of legal framework for the formation of united territorial communities and logical-analytical method that predicts possible future directions of development of united territorial communities in Ukraine.

Keywords: decentralization, territorial communities, regional development, regulatory framework, reform.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гомоляко О. В. Інституціональний фактор формування національної моделі публічної політики України. *Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю* (Київ, 24 трав. 2019 р.) : у 5 т. / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білінської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. Т. 1. 172 с.
2. Мартиненко В. Нова парадигма публічного правління – об'єктивний імператив ХХІ століття (теоретико-методологічний аспект). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-3/doc/1/01.pdf> (дата звернення: 20.02.2022).
3. Кочерга О.П. Формування нормативно-правових засад реформи децентралізації в Україні в період з 2014 по 2021 рік: загальний огляд. *Молодий вчений*. 2021 р. № 3 (91). С. 247–253.
4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-p#Text> (дата звернення: 20.02.2022).
5. Матеріали сайту Forbes. URL: <https://forbes.ua/news/zelenskiy-pidpisav-zakon-yakiy-polegshit-vidbudovu-pislya-viyni-21032022-4859> (дата звернення: 24.03.2022)
6. Пухтинський М. О., Боярський В. О. Конституційно-правові аспекти трансформації публічної влади та територіального самоврядування в Україні. *Соціальний Калейдоскоп*, 2020. №1(1). URL: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1-1.2020.07> (дата звернення: 20.02.2022).
7. Петренко О. А. Особливості реалізації концепції децентралізації влади в Україні. Суми : Сумський державний університет, 2021. 43 с.

ВИКОРИСТАННЯ СОЦМЕРЕЖ УКРАЇНСЬКИМИ ЗМІ (на прикладі ресурсу «Громадське»)

Д. Ю. Науменко, К. М. Родигін

Анотація. У даному дослідженні основним завданням було визначити як якість контенту впливає на кількість аудиторії в соціальних мережах Instagram, Facebook, Telegram та YouTube, проаналізувати діяльність медіа «Громадське» на цих платформах. Дослідити ефективність комунікації медіа-ресурсу «Громадське» у соціальних мережах.

Ключові слова: аудиторія, контент, комунікація, медіа, соціальні мережі.

Швидкий та інтенсивний розвиток інтернету та соціальних мереж і стрімке зростання кількості користувачів «Instagram», «Facebook», «Telegram» та «YouTube» в останні роки значно підвищили їхню роль в інформаційно-комунікаційному просторі, а особливо для медіа.

Найважливішим складником якісної комунікації у соціальних мережах є контент, який публікується на сторінках цих платформ. За опитуванням «Internews Україна» [1] 68 % респондентів використовують саме соціальні мережі для отримання новин, це підтверджує факт того, що традиційні медіа видозмінюються. Дані опитування «Research & Branding Group» [2] свідчать про те, що найпопулярнішими соціальними мережами серед українців залишається Facebook (58 % від усіх респондентів), YouTube (41 %), Instagram (28 %) і Telegram (14 %). Варто зазначити, що соціальні мережі стають повноцінним джерелом інформації і за останніми даними мають значний рівень довіри серед аудиторії. Так, за даними проведеного дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», соціальним мережам довіряє 37 % опитаних українців [3].

Соціальні мережі для журналістів – це інструмент і їх використання для медіа є необхідним з ряду причин: соціальні мережі активізують свою інформаційну функцію, випереджаючи всі інші ЗМІ за оперативністю і швидкістю розповсюдження інформації [4]; взаємодія з активними читачами підвищує репутацію ЗМІ, а також допомагає збільшити її аудиторію; публікація новин у соціальних мережах є швидким способом обміну інформації, вони не зобов'язують до великого обсягу, а навпаки транслюють необхідність лаконічного викладу інформації; допомагає покращити оперативність. Ще однією причиною є доступ до великої аудиторії користувачів соцмереж [5], цікаві дописи виводять сторінку в топи, що дозволяє безкоштовно долучати аудиторію для платформи. Тому робота над контентом в соціальних мережах є вкрай необхідною. Правильний підхід передбачає активну роботу з користувачами соціальних мереж та підлаштовування власного стилю і частоти подачі новин під соцмережі [5]: створення унікальних дописів та рубрик, жива комунікація із аудиторією, оцінка інтересів читачів та їх задоволення, залучення різних рейтингів, інфографік та традиційних фото і відео репортажів допоможуть зробити контент на кожній із платформ унікальним та збільшити зацікавленість в контенті на сайті.

Для ЗМІ важливо бути там, де є їхня потенційна аудиторія і в першу чергу орієнтуватися на яку аудиторію розрахована соціальна мережа і який контент туди варто публікувати. Розуміючи ці фактори, підбирати теми публікацій набагато простіше, чітке попадання в свою цільову аудиторію підвищує залучення і взаємодії із дописами, а отже і охоплення сторінки в цілому. Саме тому сучасним, а особливо незалежним медіа, важливо приділяти багато уваги правильній взаємодії зі своїми читачами щоб спонукати їх до поширення інформаційної продукції, адже це не просто залучення нової аудиторії, а й заробіток. Українським медіа необхідно брати до уваги світові тенденції на медіа ринку, зрозуміти як правильно працювати з цими платформами, а головне – усвідомити користь від просування через соціальні мережі. Адже збільшення та розширення аудиторії медіа через соціальні мережі дозволяє інформувати свою аудиторію не лише напряду через онлайн видання чи традиційні варіанти ЗМІ, а робити це швидко та якісно через соціальні мережі.

Після проведеного дослідження серед соціальних мереж Instagram, Facebook, Telegram та YouTube на прикладі медіа «Громадське» вдалося побачити таку тенденцію: найефективнішим серед комунікації та просування є Telegram [6], за рік чисельність підписників у цій соціальній мережі зросла у понад 300 %. Станом на березень 2021 року 32 тисячі підписників, у березні 2022 року – 108 тисяч. Найефективнішим методом комунікації на цій платформі є короткий опис новин – лід із прихованим в ключовому слові репостом на розширену новину на сайті. Це дозволяє швидко отримувати основну інформацію. Журналісти, що працюють із Telegram використовують усі його можливі функції для покращення взаємодії. Завдяки редагуванню і тому як підлаштовуються новини для соціальної мережі вони не виглядають «пустими» перерепостами із сайту, а стають цілісним та унікальним контентом, який легко сприймається.

Другою за ефективністю соціальною мережею є Instagram [7], за рік кількість підписників зросла у 20 %. Станом на березень 2021 року у Instagram «Громадське» було 60,3 тисячі підписників, у березні 2022 року – 72,9 тисячі підписників. На цій платформі публікується відформатовані під цю соціальну мережу пости зі своєю графічною стилістикою, а також редакція використовує інструмент «stories» для просування новин. Редакція, яка працює із цією соціальною мережею вдало проаналізувала аудиторію на яку працює. За допомогою цього вдалося підвищити активність, також доречним буде використовувати просування сторінки, адже контент цікавий для аудиторії Instagram. Унікальність контенту за рік зросла і це допомогло медіа сформувати активну та лояльну аудиторію із читачів сторона онлайн медіа «Громадське».

За рік також збільшилась кількість аудиторії і у YouTube [8] на 8 %, у березні 2021 року 467 тисячі підписників, у березні 2022 року – 504 тисячі. Такий приріст аудиторії характерний для YouTube, хоча при активній публікації контенту як у «Громадське» він має складати 20 %, але через зниження популярності цієї соціальної мережі серед користувачів він може коливатися у межах 10 %. Аналіз соціальної мережі YouTube виявив деякі проблеми які можна легко виправити. Перше, на що варто звернути увагу – контент каналу, який змінився за рік. Відео стали заявлятися не 3–4 рази на тиждень, а щодня та з'явилися прямі ефіри. Теми для відео – актуальні, а головне обговорювані події, що тримають високі числа переглядів.

Найменш ефективною соціальною мережею став Facebook [9], через низьку якість контенту який публікується. Здебільшого це лише репости новин із сайту медіа. Кількість осіб, що стежить за сторінкою зменшилася на 1 тисячу підписників, у березні 2021 року – 860 тисяч, у березні 2022 року – 859. Також зменшилась і кількість уподобань сторінки з 727 тисяч до 723 тисяч. Дослідження показало нам абсолютну неефективність комунікації у Facebook. Проаналізувати переходи з цієї соціальної мережі на онлайн медіа – неможливо без доступу, але те що ми спостерігаємо на цій платформі показує незацікавленість читачів в опублікованих дописах. На цій платформі медіа не правильно працює зі своєю аудиторією, або не вірно її визначає. Можливий також варіант того, що редакція просто не зацікавлена розвитком цієї сторінки, а вона потрібна лише щоб збільшувати трафік на сайт.

Завдяки цьому аналізу ми можемо зрозуміти ефективність роботи медіа «Громадське» та особливості роботи в соціальних мережах Instagram, Facebook, Telegram та YouTube, роботу зі своєю аудиторією й контентним наповненням соціальних мереж, а також побачити цікаву тенденцію переходу аудиторії ЗМІ у месенджер Telegram для отримання швидких та лаконічних новин, й дозволяє проаналізувати аудиторію та їх інтереси задля створення цікавого контенту та зміни формату інформування.

Abstract. In this research, the main task was to determine how the quality of content affects the number of audiences on social networks Instagram, Facebook, Telegram and YouTube, to analyze the activities of the media “Hromadske” on these platforms. Investigate the communication efficiency of the media resource “Hromadske” in social networks.

Keywords: audience, content, communication, media, social networks.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Онлайн медіа та соціальні мережі перехопили лідерство у телебачення за популярністю в Україні – нове опитування USAID-Internews щодо споживання ЗМІ. Internews. (22.10.2019) URL: <https://internews.in.ua/uk/news/online-media-ta-sotsialni-merezhi-perehopyly-liderstvo-u-telebachennya-za-populyarnistyu-v-ukrajini-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/> (дата звернення: 21.04.2021)
2. Ташченко А. Соцмережі як джерело інформації. Research & Branding Group. (26.02.2020). URL: <http://rb.com.ua/blog/socmerezhi-jak-dzherelo-informacii/> (дата звернення: 21.04.2021)
3. Іщенко Н. Скільки новин потрібно для людського щастя. Урядовий кур'єр. (18.01.2018). URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/skilki-novin-potribno-dlya-lyudskogo-shastya/> (дата звернення 21.04.2021)
4. Вишневецька І. Особливості використання інформації соціальних мереж в інформаційно-аналітичній діяльності. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С 521–530. URL: <http://nbuvip.gov.ua/images/konferenciya/2015/Vushnevska.pdf>.
5. Кузнєцова Є. Facebook та ЗМІ: Як українські медіа використовують соцмережу No1, а як Facebook змінює ЗМІ. 2018. URL: <https://voxukraine.org/uk/facebook-ta-zmi-yak-ukrayinski-media-vikoristovuyut-sotsmerezhu-1-a-yak-facebook-zminyuye-zmi/>
6. Hromadske.ua. Telegram. URL: https://t.me/hromadske_ua (дата звернення: 17.03.2022).
7. Hromadske.ua. Instagram. URL: <https://www.instagram.com/hromadske.ua/> (дата звернення: 17.03.2022).
8. Hromadske. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/c/HromadskeTvUkraine> (дата звернення: 17.03.2022).
9. Hromadske.ua. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/hromadskeua> (дата звернення: 17.03.2022).

УДК 821.111.09

ХУДОЖНІЙ ТВІР ЯК ОСЕРЕДОК РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРТЕКСТІВ. АДАПТАЦІЯ ВУЗЬКОЇ МОДЕЛІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У НОВІТНІХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ ВЕРСІЯХ КЛАСИЧНОГО РОМАНУ ДЖЕЙ ОСТІН «ГОРДІСТЬ І УПЕРЕДЖЕННЯ»

А. Д. Поліщук, М. М. Юрковська

Анотація. Стаття присвячена теорії інтертекстуальності, моделям та засобам її реалізації в сучасному лінгвістичному та літературному просторах. Така потреба обумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до багатоаспектного аналізу тексту та потребою з'ясувати й проаналізувати характерні особливості проявів вузької моделі інтертекстуальності у творах художньої літератури. Матеріалами для дослідження стали твори-приймачі «Pride, Prejudice and Zombies» by Seth Grahame-Smith, «Death Comes to Pemberley» by P. D. James, де експліцитними маркерами виступають цитати, ремінісценції, алюзії, стилізації та пародії. Також висвітлюються результати дослідження за допомогою кількісного аналізу. Стаття становить теоретичну та практичну цінність для подальших досліджень в даній сфері.

Ключові слова: інтертекстуальність, вузька модель інтертекстуальності, міжтекстові зв'язки.

Вступні зауваження. Теорія інтертекстуальності, разом з усіма способами її реалізації, знаходиться в центрі уваги сучасної наукової думки та досі викликає дискусії з-поміж провідних лінгвістів та літературознавців. Таке явище стосується будь-якої вербальної конструкції, зокрема провідне місце текстова категорія інтертекстуальності займає у художніх творах, тому саме вони виступають об'єктом даного дослідження. «Художній твір виникає як відгук на інші, як реакція на реакцію, як відповідь на поставлене питання. Художнє слово, у свою чергу, хоче бути почутим і «мати відповідь» [2, с. 4]. Інтертекстуальність, як «текстуальна інтеракція, що відбувається в межах окремого тексту» [3, с. 43], змушує реципієнта вдаватись до асоціативних рядів, посилаючись на введений автором фрагмент, таким чином розпізнаючи запозичені текстові фрагменти або приховані посилання на інші джерела. Це створює мінливість та множинність тексту, що ускладнює його смислове сприйняття, але, в той же час, художній твір має бути зорієнтованим на читача, який, як передбачається, володіє знаннями, частково спільними з адресантом. «Розмежування авторської та читачкої інтертекстуальності зумовлене різницею в компетентності цих

суб'єктів комунікативного процесу, часовою дистанцією між творенням тексту і його рецепцією, свідомим приховуванням автором міжтекстових зв'язків, потенційною множинністю і непередбачуваністю читачьких інтерпретацій тощо» [1, с. 22].

Теоретичні засади. Теорія інтертекстуальності відзначається неоднорідністю і з часу свого виникнення розвивалася у двох традиційних моделях: широкій та вузькій. Згідно з широкою моделлю інтертекстуальності, реципієнт вважається активним інтерпретатором тексту, оскільки він залучає інформацію, отриману з попередньо прочитаних творів, задля розуміння та інтерпретації інших. Складність інтерпретації окремого тексту, який був створений за принципами переважно широкої моделі, часто полягає у завуальованості взаємодії з іншими джерелами, нерідко підсвідомим звертанням автора до того чи іншого джерела, а то й ретельним приховуванням запозичень. На противагу, вузька модель інтертекстуальності виникає завдяки свідомій маркованості тексту, коли легко можна віднайти першоджерело за допомогою експліцитних маркерів міжтекстової взаємодії, а саме: тропів, цитат, запозичень тощо.

Рената Лахманн у своїй праці «Концепти інтертекстуальності» висунула ідею обмежити дослідження інтертекстуальності тим полем явищ, що стосуються виключно свідомого використання міжтекстових взаємодій. Дослідниця також зосереджує свою увагу на такій текстуальній інтеракції, коли ми без зайвих зусиль можемо віднайти «в тому чи іншому тексті такі елементи, які були структуровані ще до його виникнення» [6, с. 391]. Автори творів роблять інтертекстуальність помітною, розпізнаваною для читача. Саме це і становить концептуальну ідею вузької моделі інтертекстуальності. Свідомо маркована інтертекстуальність означає, що читач, як і передбачається адресантом, «сприймає текст у його діалогічній співвіднесеності з іншими» [6, с. 397]. Рената Лахманн пропонує розрізняти онтологічний і дескриптивний аспекти діалогічності, яку вона відповідно розглядає як іманентну характеристику структури тексту, як спосіб побудови вона відповідно розглядає як іманентну характеристику структури тексту, як смислу та як діалог із чужою смисловою позицією [6, с. 396].

Розрізнення широкої та вузької моделей інтертекстуальності дозволяє зосередити увагу на встановленні виключно тих міжтекстових зв'язків, на які вказує сам автор. Розглянуті моделі інтертекстуальності різняться також об'єктом: широка модель включає в себе будь-який спосіб міжтекстового зв'язку, що може здійснюватись за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів, в той час коли вузька модель стосується лише свідомо маркованих автором міжтекстових зв'язків.

Зазвичай вузька модель інтертекстуальності виражається через цитати, епіграфи, відсилання до першоджерел та творів попередників. Також вузьку модель часто називають «текстуально вираженою інтертекстуальністю», оскільки це сукупність засобів вираження міжтекстової діалогічності в тексті-приймачі за допомогою різноманітних сигналів, експліцитних маркерів чи графічних знаків, наприклад, лапок, курсива, тире для цитат при використанні прямої мови тощо.

Викладення основного матеріалу. Послідовники Джейн Остін та її роману «Гордість і упередження» (англ. Jane Austen «Pride and Prejudice»), а саме Грем-Сміт Сет у своєму романі-мешапі «Гордість, упередження і зомбі» (англ. «Pride, Prejudice and Zombies» by Seth Grahame-Smith) і Філіс Джеймс у романі-детективі «Смерть приходить в Пемберлі» (англ. «Death Comes to Pemberley» by P. D. James) надають перевагу саме вузькій моделі інтертекстуальності. Насамперед це пов'язано зі світовою тенденцією використання вузької моделі серед сучасних письменників, рушійною силою якої став протест епосі постмодернізму, в період якої, будь-які помітні прояви інтертекстуальності підпадали під звинувачення у плагіаті, а тому автори того часу були змушені ретельно приховувати такі, керуючись принципами широкої моделі проти власної волі. До їхнього числа входила й сама Джейн Остін, а тому у її творах важко розпізнати посилання на інші джерела, стилі її сучасників або інші дубльовані мотиви, хоча й уникнути їх було неможливо. Саме тому сучасні автори активно створюють інтертексти в межах своїх художніх творів, оскільки

вважають, що інтертекстуальні засоби служать не показником втрати авторської індивідуальності, а інструментом для побудови міжкультурного діалогу, під час якого створюються нова художня дійсність.

На думку наших сучасників, навмисне використання певних елементів з текстів інших авторів без приховування їх у вихідному тексті допомагає реципієнту легко виокремити інтертекст, порівняти з іншими творами і зрозуміти підтекст висловленого. «Таке сприйняття можливе, звичайно, завдяки тому, що в пам'яті реципієнта зберігаються сліди раніше прочитаних творів, моделі можливих переосмислень. Іноді ці моделі відбивають особливості словотвірних процесів, що допомагають розпізнати попередника» [2, с. 88].

Оскільки автори нових творів мають на меті швидке розпізнання адресатом прецедентного твору, вони частіше посилаються на твори, що вважаються культурною спадщиною і давно набули всесвітньої слави, а тому відомі переважній більшості людей. Зазвичай такими творами є здобутки класичної літератури, серед яких і роман Джейн Остін «Гордість і упередження» (*Pride and Prejudice*), опублікований у 1813 році. Саме з цієї причини, роман забезпечив собі вічне життя у творах нащадків. Яскравими прикладами цього є роман-фанфік Грема-Сміта Сета «Гордість, упередження і зомбі» (*Pride, Prejudice and Zombies by Seth Grahame-Smith*) і роман-детектив Філіса Джеймса «Смерть приходить в Пемберлі» (*Death Comes to Pemberley by P. D. James*). Також, зазначені автори змогли позбавити своїх читачів складнощів пошуку відповідного прецедентного тексту, оскільки навіть назви романів містять інтертекст, який встановить будь-яка людина, знайома з твором Джейн Остін.

Отже, інтертекст назви твору Грема-Сміта Сета становить повністю скопійована назва прецедентного твору: «Гордість і упередження» (*Pride and Prejudice*), але з додатком «...і зомбі» (*... and Zombies*), що вказує на першоджерело, який став фундаментом для нового твору. У свою чергу, Філіс Джеймс у назві свого роману використовує назву помістя – Пемберлі (*Pemberley*) – що, за мотивами роману Джейн Остін, належить містеру Дарсі – головному герою роману «Гордість і упередження» і такого посилання достатньо для миттєвого встановлення реципієнтом відповідного міжетекстового зв'язку.

За результатами проведених досліджень, переважна більшість серед інтертекстуальних засобів, використаних у даних творах, складають ремінісценції – 39,4 % (див. діаграму 1). Ремінісценція відтворює фрагмент твору-оригіналу не дослівно, а лише його відгомін, тому задля її виявлення необхідно врахувати біографічні, психологічні та ідіостильові чинники. Як правило, передаються окремі елементи чи стилістичні особливості відомого читачу твору, які він має розпізнати, хоч і без цього текст може бути досить зрозумілим [2, с. 96]. Прикладами ремінісценцій у творах-приймачах можуть виступати наступні уривки: як наприклад:

«Not all that Mrs. Bennet, however, with the assistance of her five daughters, could ask on the subject, was sufficient to draw from her husband any satisfactory description of Mr. Bingley; they were at last obliged to accept the second-hand intelligence of their neighbour Lady Lucas» [8, с. 24];

«It was generally evident whenever they met, that Mr. Bingley did admire her and to her it was equally evident that Jane was in a way to be very much in love» [8, с. 57];

«It is doubtful whether Mrs Bennet missed the company of her second daughter, but her husband certainly did. Elizabeth had always been his favourite child» [7, с. 96] та інші.

Результати дослідження даних творів-приймачів також вказують на те, що вони містять значну кількість пародій — це комічного або сатиричного наслідування іншого художнього твору [9]. Пародійними елементами, які, за даними нашого дослідження становлять — 30,3 % від загальної кількості інтертекстуальних елементів у творах, можуть вважатися такі фрагменти творів, як: «*Mr. Bennet replied that he had not and went about his morning business of dagger sharpening and musket polishing — for attacks by the unmentionables had grown alarmingly frequent in recent weeks*» [8, с. 4], в оригіналі інтерпретації даний уривок звучить так: «*Mr. Bennet replied that he had not*» [5, с. 5]; «*I would much prefer their minds be engaged in the deadly arts than clouded with dreams of marriage and fortune, as your own so clearly is! Go and see this Bingley if you must, though I warn you that none of our girls has much to recommend them; they are all silly and ignorant like their mother, the exception being Lizzy, who has something more of the killer instinct than her sisters*» [8, с. 6], що в оригіналі виглядає наступним чином: «*Only think what an establishment it would be for one of them. Sir William and Lady Lucas are determined to go, merely on that account, for in general, you know, they visit no newcomers. Indeed you must go, for it will be impossible for US to visit him if you do not.*» [5, с. 7] та багато інших.

Серед засобів реалізації інтертекстуальних елементів у творах, що є об'єктами нашого дослідження, переважна меншість припадає на алюзії — 21,2 % та цитати — 9,1 % (див. діаграму).

Алюзія запозичує не ціле висловлювання, а його окремих елементів або певний символ, що зберігає зв'язок із попереднім текстом і робить натяк на певну думку чи подію. Алюзія містить лише підказку, щоб реципієнт уже в процесі сприймання відновив із пам'яті її початковий смисл. Чим більш відомий текст залучає автор, тим легше його розпізнати, тим легшим буде прочитання його смислу реципієнтом [4, с. 58].

Яскравим прикладом алюзії, тобто натяком на творчість Джейн Остін, є слово одруження (англ. «marriage»), яке у творі-оригіналі є центральним символом та займає очільне місце у сюжетній лінії, легко відшукати також у уривках творів-приймачів, як наприклад:

«*How can you be so tiresome! You must know that I am thinking of his marrying one of them*» [8, с. 11];

«*Marriage? In times such as these? Surely this Bingley has no such designs*» [8, с. 38];

«*Happiness in marriage is entirely a matter of chance, and it is better to know as little as possible of the defects of the person with whom you are to pass your life*» [8, с. 71].

Що ж до цитат — дослівного використання висловів Джейн Остін, їх у творах-приймачах найменше, згідно з результатами нашого дослідження, проте прикладами їх використання можуть слугувати наступні уривки:

«*The business of her life was to get her daughters married; his solace was visiting and news*» [8, с. 4];

«*...a highly intelligent girl who had been given a glimpse of a different and more exciting life, but undoubtedly the best had been done for her child and probably for her*» [7, с. 9].

Висновки. Отже, інтертекстуальність — молоде явище лінгвістики, що викликає великий інтерес у сучасних лінгвістів та літературознавців і потребує подальшої розробки та дослідження, метою яких є вивчення інтертексту на різних рівнях. Здебільшого, осередком реалізації засобів вираження інтертекстуальних зв'язків є художній твір. Відомо про дві моделі актуалізації теорії інтертекстуальності: широку та вузьку. У своєму дослідженні більше уваги приділяється вузькій моделі, оскільки керуючись саме цією моделлю, сучасні автори використовують незауважовані посилення на першоджерела, які легко може розпізнати адресат, володіючи інформацією про ці першоджерела. Для більшої доступності та орієнтування на загальні знання середньостатистичних читачів, автори нових творів, посилаються на всесвітньовідому культурні надбання, літературні твори класиків, чия творчість відома переважній більшості людей.

Таким чином, адаптація вузької моделі інтертекстуальності здійснилась у новітніх інтерпретаційних версіях класичного роману Джейн Остін *Pride and Prejudice*, а саме у романах Грема-Сміта Сета *Pride, Prejudice and Zombies* і Філіса Джеймса *Death Comes to Pemberley*. Реалізація текстової категорії інтертекстуальності в даних творах здійснюється за допомогою таких міжтекстових зв'язків, як: ремінісценція, пародія, алюзія та цитата.

За результатами наших досліджень, серед розпізнаних інтертекстуальних одиниць (33), які застосовують автори творів переважно більшість складають ремінісценції – 39,4 % та пародії – 30,3 %, а отже ці засоби можна вважати превалюючими у розглянутих вихідних текстах, другорядними за своєю кількістю засобами є алюзія – 21,2 % та цитата – 9,1 % (див. діаграму).

Abstract. The article is devoted to the theory of intertextuality, models and means of its implementation within modern linguistic and literary spaces. The growth of interest to the current issue is justified by the general tendency of modern linguistic research to multifaceted text analysis and the need to clarify and analyze the characteristics of the implementation of intertextual narrow model into fiction literature. The materials for such study include the recipient texts "Pride, Prejudice and Zombies" by Seth Grahame-Smith and "Death Comes to Pemberley" by P.D. James where explicit markers such as quotes, reminiscences, allusions, stylization, parody etc. are widely revealed. The results of the study are also covered by quantitative analysis. The article is of theoretical and practical value for further research in this field.

Key words: intertextuality, narrow model of intertextuality, intertextual links.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кузьмина Н. А. Интертекст: тема с вариациями. Феномены языка и культуры в интертекстуальной интерпретации. М. : Изд. Книжный дом «ЛИБРОКОМ». Изд. 2, 2012. С. 22.
2. Просалова В. А. Интертекстуальный анализ: теория и практика. Навчальний посібник. Вінниця, 2019. 206 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля. К. : 2014. 844 с.
4. Irwin W. What is an allusion? The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 2001. № 3. P. 59–73.
5. Jane Austen. Pride and Prejudice. London : Wordsworth Editions, 2014. 329p.
6. Lachmann R. Concepts of Intertextuality. Issues in Slavic Literary and Cultural Theory. Bochum: Universitätsverlag Dr. Norbert Brockmeyer, 1989. P. 391–400.
7. P. D. James. Death Comes to Pemberley. London : World Heritage Encyclopedia, 2011. 298 p.
8. Seth Grahame-Smith. Pride, Prejudice and Zombies. N.Y. : Quirk Books, 2013. 312 p.
9. Parody in Literature. URL : <http://www.britannica.com/> (дата звернення: 18.02.2022)

УДК 614.8.014

КРЕМЛІВСЬКА ПРОПАГАНДА ПІД ЧАС ВІЙНИ (на прикладі російських телеграм-каналів)

В. В. Поліщук

Анотація. У роботі досліджено науково-теоретичні аспекти пропаганди та сформовано власну типологію виявлення пропаганди на основі наукових досліджень. Проаналізовано матеріали двох телеграм-каналів на наявність інструментів пропаганди. Усі результати сформовано у загальну таблицю та зроблено висновки.

Ключові слова: пропаганда, війна, Telegram

Війни у 21 столітті зазнали великих трансформацій, у порівнянні з минулим століттям. Так, існує мінімум два інструменти для перемоги – зброя та інформація.

До 2014 року українські ЗМІ не були готові до війни, на відміну від російських, які протягом усього свого існування висвітлювали воєнні події, в яких брала участь їхня країна. Важливим є те, що за російськими ЗМІ стоїть влада Кремля, яка чітко диктує свої наративи [1]. Російські ЗМІ використовують різні методи маніпулювання людською

свідомістю, викривлюють картину світу у потрібному їм руслі, чим загрожують національній безпеці України [2].

24 лютого 2022 року, Російська Федерація почала повномасштабне вторгнення на українські території. У ході цих подій російські ЗМІ та соціальні мережі почали посилювати пропаганду, націлену на знищення української ідентичності та суверенітету. У цьому дослідженні ми вирішили дослідити російські телеграм-канали на наявність пропаганди та проаналізувати методи, якими керуються автори під час висвітлювання своїх новин.

Телеграм-канали обиралися за кількістю підписників та наявністю верифікації від месенджера. Канали, які ми обрали: Комсомольская правда:KP.RU – 129 800 підписників [3] та Sputnik Ближнее Зарубежье – 143 900 підписників [4]

На основі робіт Ігоря Куляса «Як розпізнати пропаганду у ЗМІ» [5], матеріалу від TEXTY.ORG.UA [6] та статті від Інституту Масової Інформації «Методи впливу пропаганди та протидія їм» [7] ми сформуваємо власну типологію виявлення пропаганди:

- ярлики – надання поняттю негативного сенсу;
- підміна понять – прийняття бажаного за дійсне;
- повтор меседжу – постійний повтор однієї і тієї ж думки;
- інсинуація – навмисне повідомлення негативних та неправдивих фактів;
- виражена емоційність – наявність в матеріалі суб'єктивних емоцій автора;
- перекручування фактів – викривлення чинних фактів на формування хибних уявлень;
- чітке оцінювання – незбалансоване та неаргументоване подання новини.

Ми проаналізували дописи телеграм-каналів від 14.03.2022 до 17.03.2022, в яких наявні найбільш поширені пропагандистські прийоми. Загалом було досліджено 894 повідомлення (627 – Комсомольская правда:KP.RU та 267 – Sputnik Ближнее Зарубежье). У текстах були виявлені наступні прийоми:

Прийом «виражена емоційність», телеграм-канал Комсомольская правда:KP.RU:

«После съёмок на Украине Шон Пенн вернулся в США с коронавирусом и промытыми мозгами. Звезда фильмов “Харви Милк”, “Я – Сэм” и других Шон Пенн в настоящий момент занят съёмками очередного фильма. Шон ездил снимать украинских военных в Приазовье, Мариуполь, долго находился в Киеве, где посещал “памятные места” майдана, но до Донбасса так и не доехал. Артист находился под опекой государственной охраны, фотографировался в офисе президента Украины. В начале марта, набрав достаточное количество материала, Пенн отправился домой пешком. Перейдя границу Украины с Польшей буквально ногами. А теперь голливудская звезда вещает на весь мир про то, как правильно надо воспринимать ситуацию на Украине и “снабжать самолетами украинских летчиков”. В любом случае уже сейчас понятно, какое кино снимет голливудский артист» [3]

У цій новині ми бачимо виражену емоційність у фразах «вернулся с промытыми мозгами», «звезда вещает на весь мир про то, как правильно надо воспринимать ситуацию на Украине». Тут автор показує своє негативне ставлення до людини, яка виражає свою думку. Така оповістка не відповідає журналістському стандарту об'єктивності.

Прийом «інсинуація» та «чітке оцінювання», телеграм-канал Комсомольская правда:KP.RU:

«Мирные украинцы о наших военных под Киевом: “По телеку что нам только не вещали про российскую армию, а хлопцы пайками делятся”. Спецкор “КП” Александр Коц передает из пригородов столицы Украины. Люди сейчас потихоньку вылезают из своих подвалов поборов страх. Пока свет был, по телеку что нам только не вещали про российскую армию – насильники, мародеры, убийцы, – признается один такой местных жителей. – А сейчас смотришь – хлопцы как хлопцы. Пайками делятся. Из-за неработающих магазинов местное население уже наладило с российскими военными натуральный обмен. За сигареты сельчане привозят бойцам картошку и морковь, на

тушенку можно выменять законсервированные овощи. Местные признают, что эта эволюция может им дорого обойтись, если сюда вернутся украинские военные. В минувшие выходные на блокпост выехала машина с двумя мужиками – попытались сыграть под россиян, но были изобличены, завязался бой, в котором погибли оба. При себе – документы полковников ВСУ, а в машине обнаружили взрывчатку С4» [4].

У цьому повідомленні використані такі прийоми пропаганди як інсинуація та чітке оцінювання. У тексті відсутня аргументація, ні українські ресурси, ні самі кияни не повідомляли про постачання російською армією гуманітарної допомоги. Також фейком є те, що люди негативно ставляться до української армії.

Прийом «інсинуація» та «виражена емоційність»:

«После съёмок на Украине Шон Пенн вернулся в США с коронавирусом и промытыми мозгами.

Звезда фильмов “Харви Милк”, “Я – Сэм” и других Шон Пенн в настоящий момент занят съёмками очередного фильма. Шон ездил снимать украинских военных в Приазовье, Мариуполь, долго находился в Киеве, где посещал “памятные места” майдана, но до Донбасса так и не доехал. Артист находился под опекой государственной охраны, фотографировался в офисе президента Украины.

В начале марта, набрав достаточное количество материала, Пенн отправился домой пешком. Перейдя границу Украины с Польшей буквально ногами. А теперь голливудская звезда вещает на весь мир про то, как правильно надо воспринимать ситуацию на Украине и “снабжать самолетами украинских летчиков”.

В любом случае уже сейчас понятно, какое кино снимет голливудский артист».

Прийом «викривлення фактів» та «інсинуація», телеграм-канал Sputnik Ближние Зарубежье:

«В отдельных городах Украины гуманитарная ситуация достигла катастрофических масштабов – Минобороны России. Число людей, желающих эвакуироваться из Украины в Россию, превышает 2,6 млн, сообщили в ведомстве» [4].

У цій новині наявні такі інструменти пропаганди як інсинуація та викривлення фактів. Інсинуація проявляється у фразі «число людей, желающих эвакуироваться из Украины в Россию превышает 2,6 млн», адже за офіційною інформацією, в Україні немає такої кількості людей, які б хотіли евакуюватися до Росії. Перекручування фактів проявляється у числі «2,6 млн», ця цифра дійсно була в українських ЗМІ, але така кількість людей на той момент евакуювалися на Захід.

Прийом «виражена емоційність» та «чітке оцінювання»

«Германия будет вооружать киевский режим “по-тихому”. В правительстве ФРГ заявили, что “из соображений безопасности” перестанут публично информировать о деталях поставок вооружений на Украину» [4]

У заголовку до цієї новини автори використали маніпуляцію у фразі «по-тихому», аби надати інформації негативного сенсу.

Прийом «перекручування фактів» та «вираження емоційності»

«Киев обнаружил “неправильных” украинцев в Узбекистане. И отказал им в праве считать себя украинцами. Посольство Украины в Узбекистане разорвало отношения с местным центром соотечественников “Славутич”, потому что руководство центра “занимает антиукраинскую позицию”. По данным посольства, председатель центра неоднократно поддерживал позицию РФ по вопросу Крыма. А в этом году он совершил страшное — принял участие в праздновании Масленицы совместно с сотрудниками российского посольства. Представители Киева объявили, что этот центр теперь не имеет никакого отношения к Украине и украинскому народу».

Аби зрозуміти, які інструменти пропаганди використовувалися найчастіше, ми згрупували усі результати у таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кількість повідомлень, в яких знайдені інструменти пропаганди

Інструменти	Кількість повідомлень	
	<i>Комсомольская правда: KP.RU</i>	<i>Sputnik Ближнее Зарубежье</i>
Ярлики	39	18
Підміна понять	29	8
Повтор меседжу	47	19
Інсинуація	86	51
Виражена емоційність	37	18
Перекручування фактів	35	6
Чітке оцінювання	41	17

За результатами нашого дослідження можемо зробити висновок, що російські телеграм канали часто використовують такий інструмент пропаганди як інсинуація, вираження емоцій та перекручування фактів. У їх новинах відсутній баланс та аргументація. Джерелами переважно виступають офіційні канали влади Кремля. У повідомленнях, які стосуються стану українців та дій РФ на території України не мають жодних імен, фото або відео доказів. Російський народ довіряє своїм ЗМІ що протягом 8 років кремлівські канали проводили колосальну підготовку для завоювання довіри свого населення.

Abstract. The scientific-theoretical aspects of propaganda are investigated in the work and the own typology of propaganda detection on the basis of scientific researches is formed. The materials of two telegram channels for the availability of propaganda tools were analyzed. All results are formed in the general table and conclusions are made.

Keywords: propaganda, war, Telegram.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Запорожець О. Російська пропаганда під час окупації Криму. С. 3–4.
2. Чуранова О. Пропаганда війни в українських та російських ЗМІ. Комунікаційний діапазон медіадосліджень. С. 169–170.
3. Комсомольская правда: KP.RU. URL: <https://t.me/truekpru>
4. Sputnik Ближнее Зарубежье. URL: <https://t.me/sputniklive>
5. Куляс І. Як розпізнати пропаганду у ЗМІ. Київ, 2018.
6. TEXTY.ORG.UA. Як відрізнати справжні новини від брехні, маніпуляцій і напівправди. Інструкція. 2018. URL: https://texty.org.ua/articles/85998/Jak_vidriznati_spravzhni_novyny_vid_brehni_manipulacij-85998/
7. Голуб О. Методи впливу пропаганди та протидія їм. Інститут Масової Інформації. 2019. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protidiya-nym-i30638>

УДК 81'373(=111:=161.2):004.738.5

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ КІБЕРПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Б. О. Рогожук

Анотація. Дослідження присвячено аналізу структурно-семантичних особливостей лексики кіберпростору в сучасній англійській та українській мовах і здійснено на матеріалі лексикографічних джерел, Інтернет-форумів. Розглянуто місце відповідних одиниць у словниковому складі сучасної української та англійської мов. Специфіка дослідження передбачає застосування описового та зіставного методів, а також методу компонентного аналізу для опису та розкриття основних структурно-семантичних особливостей досліджуваної лексики кіберпростору.

Ключові слова: лексика кіберпростору, лексичні одиниці, кіберпростір.

Вступ

Дослідження присвячено аналізу структурно-семантичних особливостей лексики кіберпростору в сучасній англійській та українській мовах на матеріалі лексикографічних

джерел та Інтернет — форумів. Кінець XX ст. став для всього світу періодом активізації динамічних процесів розвитку, наукових досліджень та відкриттів. Протягом останніх десятиліть, людина вперше в своїй історії постала перед обличчям глобальних криз і проблем, що стосуються всього суспільства в цілому. Запорукою розв'язання цих проблем і подальшого їх розвитку є створення та розширення глобальної міжнародної мережі взаємодії і співпраці. Метою дослідження є виявлення загальних структурних і семантичних характеристик одиниць лексики сучасного кіберпростору в сучасній англійській мові на матеріалі лексикографічних джерел та Інтернет — форумів.

Місце лексичних одиниць на позначення реалій кіберпростору в словниковому складі сучасних англійської та української мов

Системна організація лексики, а також її вивчення, є пріоритетними напрямками сучасного мовознавства. Станом на сьогоднішній день, поділ словника на лексико-семантичні об'єднання та розробка уніфікованих формул тлумачення є надзвичайно актуальними. Здебільшого, це роблять для того щоб сформувати наукову парадигму лексико-семантичних відношень мови, і для впорядкування їхніх класифікацій та комбінацій. Звернувшись до тлумачного словника, стає зрозуміло що лексичний склад мови отримує системний опис, суть якого становить виявлення, а також репрезентація відношень та зв'язків між словами у межах лексико-семантичних груп [1, с. 32].

Дослідження значень слів зазвичай здійснюється в межах окремих об'єднань, лексем зі спільною семантикою, що становлять собою системи які по-різному визначаються сучасними мовознавцями. Згідно з теорією поля в лінгвістиці, існують не лише синтагматичні, функціональні та інші поля, дослідники виокремлюють також і парадигматичні поля, до складу яких входять найрізноманітніші семантичні класи слів, сюди входять й лексико-семантичні групи. В межах таких полів формуються певні семантичні моделі формул тлумачення.

Лексико-семантичні поля — це групи слів, що об'єднані спільною архісемою, тобто мають єдине значення. Лексико-семантичні поля можуть перетинатися, слова що мають декілька значень можуть входити до різних полів. Лексикосемантичні поля в свою чергу розпадаються на семантично ще тісніші об'єднання – лексикосемантичні групи, у межах цих груп виокремлюють об'єднання, що побудовані на відношеннях конверсії, гіпогіперонімії, а також синонімії та антонімії. До складу лексико-семантичних груп приєднуються слова лише однієї частини мови на основі узагальненої та єдиної семантичної ознаки, що міститься у значеннях таких слів. Наявність такої узагальненої ознаки виражається у семантичній спорідненості всіх елементів лексико-семантичної групи.

Аналізуючи системність лексики, часто використовують поняття «мова» і «мовлення», які не завжди розмежовують, замінюючи іноді одне одним. Говорячи про мову та мовлення, зазначимо, при вивченні мовної діяльності сам процес розмежовують на дві частини: перша частина, головна, має своїм предметом мову, тобто дещо соціальне за сутністю і незалежне від індивіда; інша — другорядна, предметом якої є індивідуальна сторона мовної діяльності, тобто мовлення, у тому числі говоріння [2, с. 42].

Вивчення системності лексики на рівні мови за словниками — одночасно доступний, але вкрай клопіткий та трудомісткий спосіб: фактично це вилучення та опис словникових одиниць, що упорядковані залежно від призначення словника. Основний матеріал для організації і дослідження парадигматичних угруповань дослідники можуть почерпнути зі словників, які перебувають в ієрархічній залежності, тобто відображають послідовне введення слів нижчого рівня у вищий, що передбачає виділення декількох ступенів ієрархії в їхньому смисловому зв'язку.

Методологія дослідження структурно-семантичного аспекту лексичних одиниць.

Проте варто зазначити, що лексику кіберпростору досліджувати важче ніж іншу лексику. Вона динамічно змінюється, носії лексики кіберпростору щодня її розширюють, додають нові слова.

Одним з актуальних питань мовознавства як науки в усі періоди його існування було питання про те, якими засобами користується носій мови для називання елементів

навколишнього світу, що сам по собі є динамічною системою в стані постійного розвитку та безперервно створює нові елементи, що потребують на своє позначення нових слів, і про те, яким чином мова допомагає людині членувати матеріальний світ та суспільно-історичний досвід її носіїв [3, с. 498].

Поява нових напрямів сучасної лінгвістики створює потребу запровадити та використовувати нові, сучасні методи для роботи з мовним матеріалом.

Інструментарій та алгоритми лінгвістичних досліджень залежать не тільки від загальних характеристик об'єкта й мети самого дослідження, але й від мовознавчої парадигми, яка визначає відповідну для цього дослідження систему методологічних координат.

Найбільш поширеними методами аналізу синтагматичних відносин можна вважати: метод дистрибутивного аналізу, який застосовується для того, щоб виявити певні особливості відтворення лексичних синонімів у тексті. Цей метод опирається на поняття дистрибуції. В дистрибутивному аналізі широко використовують буквені символи, із яких утворюються так звані дистрибутивні формули, які в свою чергу служать для впорядкування опису, а також вони відображають граматичну спорідненість слів. Метод дистрибутивного аналізу застосовується для дослідження лексичної синонімії і виявлення особливостей семантичних відмінностей між синонімами в тексті.

Когнітивний підхід до явищ мови є спрямованим на виявлення відомостей про когнітивні структури людського розуму та інтелекту. При такому підході мовні одиниці розглядаються як вияв когнітивних процесів та їх результатів. Серед різноманітних розробок когнітивних моделей лише фрейм підходить для когнітивного аналізу синонімічних лексичних одиниць [4, с. 60].

Аспект дослідження семантики слова є одним з основних напрямів аналізу плану змісту лексичних одиниць в сучасному мовознавстві. Доволі часто мовознавці використовують кількісну характеристику лексичного та граматичного складу висловлювань, що має на увазі підрахунок частоти поєднуваності самостійних та службових частин мови при описі окремого предмету, явища чи події. Досить розповсюдженими є і методи що забезпечують якісну характеристику семантичних зв'язків. Такі методи визначають відносини, способи поєднання та характеризують взаємодію компонентів семантичного поля на фонологічному, словотворчому, лексичному морфологічному, та синтаксичному рівнях і представлені зв'язками парадигматичного та синтагматичного типів.

В цілому вибір методів залежить від поставлених перед дослідником цілей та завдань. При цьому є великий вибір методів аналізу. Описовий метод – є одним з найбільш широко поширених в науковій практиці, з його допомогою вивчають факти, предмети і явища мовного оточення людини. Описовий метод служить підставою для подальшого застосування в дослідженнях інших методів, бо, перш ніж застосувати їх, треба описати основні властивості розглянутого предмета. Іншим традиційним методом наукового дослідження, що важливий для всіх індуктивних наук, є зіставний метод. Зіставлення фактів є одним з найбільш ефективних прийомів наукового дослідження, що використовується як універсальний засіб розкриття властивостей та якостей предмета дослідження. Зіставний метод застосовується не лише для вивчення однорідних фактів мови, але й у дослідженні різних аспектів одного й того самого явища. Компонентний аналіз – це набір процедур, у результаті яких слово зіставляється з його визначенням, що являє собою набір семантичних, структурованих у той чи інший спосіб компонентів, що задають умови застосовності певного слова.

Поняття кіберпростору

Насамперед, необхідно звернутись до самого поняття кіберпростору. Кіберпростір – середовище, створене організованою сукупністю інформаційних процесів на підставі об'єднаних загальними принципами та правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і управління ними [5, с. 315].

До кіберпростору належить не тільки матеріальна складова, така як, наприклад засоби обчислювальної техніки, засоби зв'язку(мобільні телефони), матеріальні складові

телекомунікаційних мереж, написання алгоритмів і кодів та інше, але також і нематеріальна – інформація, процеси зчитування кодів, процеси передачі інформації між користувачами та інше. Говорячи це дуже важливо зауважити, що під словом матеріальність, у даному випадку, розуміються не абстрактні речі, тобто все до чого можна доторкнутися, побачити, або відчуті. Кіберпростір, в цілому, неможливо побачити, відчуті чи почуті. Кіберпростір і процеси, що протікають в ньому, сприймаються людиною як щось абстрактне, несправжнє чи нематеріальне. Але потрібні були додаткові спонукальні мотиви для того щоб кіберпростір міг розвиватися.

Спонукальними мотивами для розвитку та формування кіберпростору стали діяльність людини та суспільства, людське бажання удосконалити і упростити своє особисте, а також громадське життя, особистий та суспільний розвиток, удосконалити і спростити способи обміну інформацією та ін. Таким чином, кіберпростір є створеним людиною, сформований для себе та під себе для задоволення людських потреб.

Висновки. Поява в мові нових слів є реакцією мовної системи на необхідність дати назву новому предмету чи явищу, тобто новий знак формується у відповідь на формування нового значення. Одночасно з формуванням і становленням свого основного лексичного значення в системі мови, неологізми слугують також засобом реалізації тих чи інших мовленнєвих смислів, що актуалізуються в певному контексті, певній мовленнєвій ситуації, і є наслідком індивідуального пошуку лексичних засобів для виконання комунікативного завдання. Таким чином у неологізмів до системного значення, що формується, можуть приєднуватися конотативні елементи. Структурно-семантичний аналіз неологізмів, поряд із словотвірним, є необхідним у вивченні процесів утворення нових лексичних одиниць та дії факторів, що впливають на ці процеси.

Основними методами дослідження семантики в цьому дослідженні є: описовий метод – один з найбільш широко поширених в науковій практиці, що вивчають факти, предмети і явища мовного оточення людини. Зіставний метод. Зіставлення фактів є одним з найбільш ефективних прийомів наукового дослідження, використовуваних як універсальний засіб розкриття неявних властивостей та якостей предмета дослідження. Компонентний аналіз – опис мовних явищ за допомогою набору ознак, що входять до їхнього плану змісту.

Abstract. The research is devoted to the analysis of structural and semantic features of cyberspace vocabulary in modern English and Ukrainian and is based on lexicographical sources, Internet forums. The place of the corresponding units in the vocabulary of modern Ukrainian and English languages is considered. The specifics of the study involves the use of descriptive and comparative methods, as well as the method of component analysis to describe and reveal the main structural and semantic features of the studied vocabulary of cyberspace.

Key words: vocabulary of cyberspace, lexical units, cyberspace.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Широков В. А. Комп'ютерна лексикографія. К. : Наук. думка, 2011 . 347 с.
2. Слюсарева Н. А. История языкознания. М.: Наука, 1984. 146 с.
3. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр [пер. с франц. яз. под ред. А. А. Холодовича]. М. : Прогресс, 1977. 696 с.
4. Гончарук С., Єфремова Н. Когнітивні особливості англійських дієслів-синонімів. *Актуальні питання іноземної філології*. 2014. № 1. С. 59–63.
5. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія. Київ : НІСД, 2014. 328 с.
6. Гончаров К. С. Загальні особливості комп'ютерного сленгу в англійській та українській мовах. Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень». Одеса: ПО, 2016. С. 73–76.
7. Мовчан Д. В. Особливості методики дослідження антонімів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 9. С. 112–115.
8. Дзюбіна О. І. Особливості утворення та функціонування семантичних неологізмів англійської мови в сфері інтернет-комунікації. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2(33).
9. Байтерякова Н. Ю., Печерський Є. В. Інтерлінгвальне поширення кіберспортивної лексики через запозичення. *Соціально-гуманітарні дослідження та інноваційна освітня діяльність*. Матеріали II Міжнародної наукової конференції. 26–27 червня 2020 р., м. Дніпро. Дніпро: СПД «Охотнік», 2020. С. 153–154.
10. Вдовиченко С. С. Речевой портрет языковой личности игрока в Dota2. *Научный диалог*. 2016. № 2 (50). С. 9–20.

СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі видання «National Geographic»)

І. Савчук, Н. В. Стрюк

Анотація. У статті розглядаються заголовки у лінгвістичній площині на базі англomовного видання «National Geographic», де робиться спроба аналізу структурно-граматичних особливостей заголовків. Описовим методом осмислені теоретичні засади у вивченні заголовків в англійськомовному публіцистичному дискурсі для комплексної презентації результатів дослідження; на основі кількісного аналізу виявлена наявність частотності певних структурних типів заголовків; за допомогою структурного аналізу систематизовані та класифіковані аналізовані заголовки та інтерпретовані їхні структурні особливості.

Ключові слова: заголовок, структура, прості заголовки, складні заголовки, заголовки-парцеляти.

1. Вступ

Дослідження заголовків в публіцистичному дискурсі є актуальним з наукової точки зору, особливо в межах комунікативно-прагматичного підходу, адже успіх публікації, як слушно помітила С. А. Суворова, багато в чому залежить від того, наскільки точно та вичерпно названа стаття [1, с. 166].

Слід зазначити, що прагматично орієнтоване мовознавство інтенсивно розвивається останні десятиліття у зв'язку з інтересом до проблем функціонування мови в різних сферах комунікативної діяльності людини [2, с. 58]. Текст у цьому випадку розглядається як одиниця дискурсу, організована з певними намірами та цілями. Намір автора тексту реалізується лінгвістичними та екстралінгвістичними засобами, отже є важливим аналіз ключових лінгвістичних ознак того чи іншого виду наукового тексту із прагматичних позицій [3, с. 23–25].

В умовах сучасного інформаційного простору прагматична роль заголовка статті помітно зростає. Будучи мінімальною одиницею мовної діяльності, заголовок є цілеспрямованою мовленнєвою дією автора. Перше, із чим стикається читач при знайомстві з публікаціями – це їх заголовки, що є сигналом, який спонукає до прочитання/не прочитання матеріалу. Заголовки не тільки несуть інформацію про зміст статті, порушують читачський інтерес, а й залучають чи не залучають увагу [4, с. 5].

З огляду на всезростаючий обсяг інформації, читач часто обмежується лише переглядом назв, отже, орієнтується в потоці матеріалів багато в чому завдяки заголовкам. Це значною мірою пояснює **актуальність** досліджень заголовків у сучасній науці.

Мета роботи полягає у з'ясуванні структурно-граматичних особливостей заголовків в англійськомовному публіцистичному дискурсі на матеріалі видання «National Geographic». Досягнення мети стає можливим за умови вирішення таких **завдань**: дослідити сучасні підходи до потрактування публіцистичного дискурсу та проаналізувати структуру заголовків журналу «National Geographic».

Об'єктом дослідження виступають заголовки зафіксовані у виданні «National Geographic». **Предметом дослідження** є структурно-граматичні особливості заголовків видання «National Geographic».

Мета та завдання, окреслені в роботі, а також специфіка об'єкта дослідження зумовили використання таких **методів** та **прийомів** лінгвістичного аналізу: описовий метод; метод кількісного аналізу; метод структурно-граматичного аналізу.

Матеріалом дослідження виступають заголовки видання «National Geographic» за 2019–2021 роки [5], загальна кількість яких становить 300 одиниць.

2. Теоретичні засади дослідження

Основу аналітичних підходів до дослідження дискурсу становить положення структуралістської та постструктуралістської філософії лінгвістики: реальність

сприймається нами за допомогою мови, і саме за допомогою мови ми створюємо уявлення про реальність, яка не просто відображає, а й конструює її [6, с. 55].

Феномен «дискурс» завжди відіграв найголовнішу роль серед мовознавчих напрямів. У сучасній лінгвістиці дискурс потрактовується як складне комунікативне явище та відображає залежність мовного твору від багатьох екстралінгвістичних обставин [7, с. 35].

Публіцистичний дискурс розглядаємо в якості окремого типу дискурсу як корелят публіцистичного стилю. Тлумачення дискурсів за «стилем спілкування» виходить із процесуально-результативного розуміння самого стилю як комплексу «когнітивних процедур обробки знань, що знаходить відповідну вербальну реалізацію. Являючи собою певну техніку організації актів спілкування у відповідності з конкретною прагматикою мовця, стиль виступає феноменом функціонального порядку» [8, с. 24].

Газетна публіцистика, як вид масової комунікації, є складним явищем. З одного боку, ставиться безліч неоднорідних задач, з іншого боку, її екстралінгвістична основа має низку особливостей [9, с. 96]. Мовні жанри цього функціонального стилю, на думку М. П. Брандес, виражають комунікативну модель тексту, яка охоплює прагматичну функцію переконання та конструктивну будову тексту, що визначає загальну синтаксичну схему його оформлення [9, с. 152].

3. Результати дослідження

Грамотичні особливості чітко відображаються в структурі заголовка. Таким чином, відповідно до класифікації А. М. Коваленка [10, с. 7] на структурному рівні заголовки видання «National Geographic» можна поділити на три групи: прості, складні та заголовки-парцеляти.

Проведене дослідження надало можливість визначити структурні особливості заголовків журналу «National Geographic». Було з'ясовано, що більше половини складають прості заголовки – 65 % (169 од.); майже чверть – це складні заголовки 24 % (64 од.); парцельовані заголовки представляють лише 11 % (28 од.). Розглянемо їх детальніше.

3.1 Прості заголовки. До простих заголовків ми відносимо ті заголовки, які складаються лише з одного простого речення, наприклад:

(1) *Australia's beloved kangaroos are now controversial pests.*

Слід зазначити, що прості заголовки представлені двома типами речень: двоскладними та односкладними. За кількісним показником двоскладні прості заголовки виражають більше половини емпіричного матеріалу 65 % (169 од.) від усіх простих заголовків, наприклад:

(2) *This bird's drumming on his body lures the ladies.*

На відміну від двоскладних, односкладні не поширені на сторінках «National Geographic», на що вказує їх невелика кількість, а саме 35 од., що становить 21% серед простих заголовків. В цій розвідці встановлено два види простих односкладних заголовків: прості дієслівні та прості іменні заголовки. Односкладні прості дієслівні заголовки складають більшість серед цієї групи, а саме 74 % (26 од.), наприклад:

(3) *Go underwater into the overlooked world of freshwater animals.* Відповідно, односкладні прості іменні заголовки складають лише 26 % (9 од.), наприклад:

(4) *Our three favorite scientific breakthroughs this month.*

3.2 Складні заголовки. До складних заголовків ми відносимо ті заголовки, які складаються з двох та більше речень. В залежності від зв'язку, такі заголовки представлені двома типами складених речень – складносурядними та складнопідрядними. За кількісним показником, майже у двічі переважають складносурядні речення – 63 % (40 од.), в той час як складнопідрядних лише 37 % (24 од.). Розглянемо кожний тип детальніше.

3.2.1 Серед складносурядних заголовків можна виділити три групи відповідно до типу з'єднання речень: безсполучникові, складносурядні з єднальним та протиставним сполучниками.

Безсполучникові складносурядні заголовки, які переважають за кількістю, а саме 62 % (15 од.). Безсполучниковий тип зв'язку можливий за допомогою коми, двокрапки або тире, наприклад:

(5) *How we're covering migration, one of this century's critical stories.*

Сполучникові складносурядні заголовки з єднальним сполучником *and* складають 33 % (8 од.) серед складносурядних речень, наприклад:

(6) *What happens to brain in space, and more breakthroughs.*

Сполучникові складносурядні заголовки з протиставним сполучником *but* складають 5 % (1 од.) серед складносурядних речень, наприклад:

(7) *It's like the apocalypse, but smaller.*

3.2.2 Складнопідрядні заголовки. В залежності від функцій, які виконують підрядні речення, встановлено чотири види: з підрядним присудковим, з підрядним додатковим, з підрядним означальним та з підрядним обставинним.

Складнопідрядні з підрядним присудковим складають 20 % (8 од.) серед усіх складнопідрядних речень, наприклад:

(8) *Here's why women may be the best for spaceflight.*

Складнопідрядні з підрядним додатковим складають 38 % (15 од.) серед усіх складнопідрядних речень, наприклад:

(9) *The five maps reveal how transit and geography can shape a city.*

Складнопідрядні з підрядним означальним складають 22 % (9 од.) серед усіх складнопідрядних речень. Серед аналізованих заголовків зафіксовано усі три типи складнопідрядних з підрядним означальним з однаковим показником.

Складнопідрядне з підрядним обмежувальним означальним представляють 33,3 % (3 од.), наприклад:

(10) *Can you match these tools to the movie sound effects they make?*

Складнопідрядне з підрядним описовим означальним представляють 33,3 % (3 од.), наприклад:

(11) *He created an app that put China's worst polluters on watch.*

Складнопідрядне з підрядним класифікуючим означальним представляють 33,3 % (3 од.), наприклад:

(12) *12 innovations that will revolutionize the future of medicine.*

Складнопідрядні з підрядним обставини складають 20 % (8 од.) серед усіх складнопідрядних речень. Серед аналізованих заголовків зафіксовано два типи складнопідрядних з підрядним місця та часу.

Складнопідрядні з підрядним обставини часу складають 88 % (7 од.), наприклад:

(13) *As wolverines battle to survive, warming poses a new threat.*

Складнопідрядні з підрядним обставини місця зафіксовано лише один приклад, що складає 12 %:

(14) *Memories of D-day come alive on the beaches where it happened.*

3.3. Заголовки-парцеляти. До заголовків-парцелятів відносяться ті заголовки, які складаються з двох та більше окремих речень. В емпіричному дослідженні встановлено 28 заголовків-парцелятів, які складають 11 %. Усі встановлені приклади мають наступну схему: S₁ MAIN + S₂ SUBORDINATE, де S₁ – це перше речення (the first sentence); S₂ – це друге речення (the second sentence). В усіх прикладах друге речення залежить від першого, якщо перше прибрати, то головна ідея втрачається, наприклад:

(15) *What's in your medicine cabinet? These people opened theirs.*

У результаті лінгвістичного аналізу встановлено один тип зв'язку – сурядний, який у свою чергу ділиться на:

Безсполучникові складносурядні заголовки-парцеляти, які складають абсолютну більшість парцельованих заголовків, а саме 89 % (25 од.), наприклад:

(16) *Arctic permafrost is thawing fast. That affects us all.*

Сполучникові складносурядні заголовки-парцеляти з протиставним сполучником *but*, які складають меншість парцельованих заголовків, а саме 11 % (3 од.), наприклад:

(17) *Digital cadavers are replacing real ones. But should they?*

4. Висновки

4.1 Таким чином, заголовок публіцистичного твору – це його невід’ємна частина, яка знаходиться в сильній для сприйняття всього тексту позиції, закладаючи та структуруючи подальше сприйняття всього твору. Під час проведеного дослідження було проаналізовано структурно-граматичні особливості, які сприяють досягненню основної мети публіцистичного дискурсу, у співвіднесеності з основними тенденціями мовного розвитку на сучасному етапі. Заголовок – це не просто яскрава та нестандартна назва журналістського матеріалу, як і будь-який елемент публікації, він грає свою роль і виконує різні функції.

4.2 На підставі проведеного огляду характеристик публіцистичного дискурсу можна зробити висновок, що досліджуваний дискурс має визначальні ознаки як на лексичному, так і на граматичному рівнях мовної системи. Сукупність цих особливостей дозволяє виданню найбільш ефективно виконувати властиві йому функції, а в дослідному аспекті дозволяє правомірно виділяти цей дискурс. Специфіка публікацій як продукту суспільної діяльності, а також особливості масової комунікації та засобів масової інформації об’єктивно призводять до необхідності визнання публіцистичного стилю як одного з функціональних стилів.

4.3 На структурному рівні заголовки видання «National Geographic» було поділено на три групи: прості, складні та заголовки-парцеляти. Проаналізувавши три великі структурні групи заголовків, було з’ясовано, що прості виражають більше половини емпіричного матеріалу; складні заголовки становлять майже чверть, і найменший відсоток зафіксовано заголовків-парцелятив. Кожний структурний тип заголовків має свою розгалужену систему.

4.4 Перспективою подальшого дослідження вбачається у продовженні вивченні заголовків на базі інших відомих сучасних видань для контрастного аналізу.

Abstract. The article considers the headlines in the linguistic framework on the basis of the English-language magazine «National Geographic», where an attempt is made to analyze the structural-grammatical features of the headlines. The descriptive method was used to comprehend the theoretical principles in the study of headlines in the English journalistic discourse for the comprehensive presentation of research results; on the basis of the quantitative analysis the frequency of certain structural and semantic types of the headlines is revealed; with the help of the structural analysis the headlines under study are systematized and classified and their structural features are interpreted.

Key words: headline, structure, simple headlines, complex headlines, parcelling headlines.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Яров С. В. Пролетарий как политик: Политическая психология рабочих Петрограда в 1917–1923 гг. СПб. : Дмитрий Буланин, 1999. 226 с.
2. Kornilov G. E. Migration Policy and Nation-State Building in the Urals in 1920–1930. Forced Migration: Causes, Consequences, Responses. Bath, 2002. P. 92–100.
3. Криштопа А. А. Поняття прагматики в сучасній лінгвістиці. *Підсумкова науково-практична конференція курсантів, слухачів і студентів*. 31 березня 2021 р., м. Харків. 2021. С. 23–25.
4. Рянская Э. М., Алексеева Л. В. Прагматический компонент заголовков научных текстов (на примере англо- и русскоязычных публикаций по истории): монография. Нижневартовск: Нижневартовский государственный университет, 2020. 99 с.
5. National Geographic. URL : <https://www.nationalgeographic.com/> (дата звернення 15.03.2022)
6. Владиченко К. М. Структура дискурсу: підходи до трактування. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації: Збірник студентських наукових робіт* / За заг. ред. В.О.Папіжук, Ю.О. Лісової, Ю.Ю. Климович. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2020. С. 55–59.
7. Гончар О. С. Публіцистичний дискурс та його функції. *Новітня філологія*. 2010. №16 (36). С. 35–41.
8. Приходько А. Н. Таксономические параметры дискурса. *Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК*. 2009. Вып. 7. С. 22–30.
9. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков). Учебник. Москва: Высшая школа, 1990. 271 с.
10. Коваленко А. М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення: структура, семантика, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04.К., 2002. 7 с.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ФОРМУВАННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО СВІТОВИХ ЗМІ

К. Є. Шинкарьова, Н. О. Стеблина

Анотація. У роботі досліджено вплив російсько-української війни на формування порядку денного світових ЗМІ. Проаналізовано три впливові видання з різних країн за кількістю матеріалів на тему війни в Україні, визначено пріоритетність теми. Застосовано методи аналізу та порівняння.

Ключові слова: порядок денний, війна, вплив, Україна, пріоритетність.

Протягом останніх восьми років Україна знаходилась у стані збройного конфлікту з сусідньою країною – російською федерацією, яка у 2014 році посприяла створенню квазідержав на тимчасово окупованих територіях луганської та донецької областей України – Луганської та Донецької Народних Республік. 21 лютого 2022 року президент російської федерації володимир путін підписав укази, що визнали незалежність самопроголошених республік. З того моменту Україна та весь світ чекали на наступні дії російської влади.

24 лютого о п'ятій годині ранку російські окупанти незаконно перетнули державні кордони України та розпочали війну проти українського народу, назвавши її «спецоперацією з демілітаризації». З того моменту весь світ об'єднався разом з Україною, перші шпальти великих ЗМІ були присвячені підтримці нашого народу та висвітленню подій російсько-української війни, журнали публікувались у кольорах українського прапора, сотні тисяч людей виходили на площі своїх міст на підтримку України, а світ ніби замайорив блакитним та жовтим кольорами.

Мета статті проаналізувати, як тема війни росії з Україною вплинула на формування порядку денного у світових ЗМІ та відстежити специфіку подачі цієї теми протягом перших трьох тижнів війни.

Вплив однієї конкретної теми на формування порядку денного світових ЗМІ майже зовсім досліджувалось в історії журналістикознавства. Зокрема, останні події в Україні рідко ставали основою досліджень впливу на всесвітні медіа. Недостатня обізнаність у цій темі визначає **актуальність** даної статті.

Для аналізу обрано 3 онлайн-видання з різних країн: США – «The New York Times» [1]; Велика Британія – «BBC» [2]; Польща – «Wyborcza» [3]. Хронологічні рамки аналізу – 21 день, починаючи з першого дня повномасштабного вторгнення рф 24 лютого до 17 березня включно.

Вищеперераховані видання проаналізовані за наступними критеріями: *кількість матеріалів за темою російсько-української війни; пріоритетність матеріалів у новинній стрічці*. Аналіз здійснено за перший (24 лютого), сьомий (3 березня), чотирнадцятий (10 березня) та двадцять перший день (17 березня) в хронологічних рамках.

Аналіз проведено, опираючись на теорію порядку денного, розробленої Максвелом МакКомбсом та Дональдом Шоу у 1968 році. За визначенням журналістикознавців, *теорія порядку денного – це соціокомунікаційна теорія, згідно з якою мас-медії, структуруючи новини та проблеми, акцентують увагу аудиторії на певних із них (не завжди насправді актуальних) і таким чином встановлюють порядок денний – пріоритетну проблематику, яка здобуває в суспільстві обговорення* [4].

На основі теорії порядку денного проведено багато медіадосліджень, зокрема Х.-Б. Бросіус та Х. М. Кепплінгер визначили, що за певний час транслявання однієї теми в новинах змінюється загальний настрій аудиторії, проте медіа не можуть вплинути на визнання цієї теми як значущою для кожного окремого індивіда [5]. А німецький вчений В. Р. Нейман дослідив, що для отримання потрібного ефекту та досягти значного впливу на громадську думку населення, потрібно транслювати тему тривалий час. Чим більша

кількість повідомлень транслюється на ту чи іншу тему, тим менше стає поріг сприйняття інформації аудиторією [6].

Першим для аналізу обрано онлайн-ресурс всесвітньовідомого видання «The New York Times». На першій сторінці видання розмішуються 4 головних новини дня, в дні, що обрані для аналізу, 3 новини присвячені темі війни в Україні. Отже в цьому виданні тема російсько-української війни домінує серед інших, зокрема новин національного рівня.

Проаналізувавши матеріали американського видання за 24 лютого, 3, 10 та 17 березня, отримано результат щодо кількості матеріалів, де розкривається тема війни. Результати подані на рисунку 1.

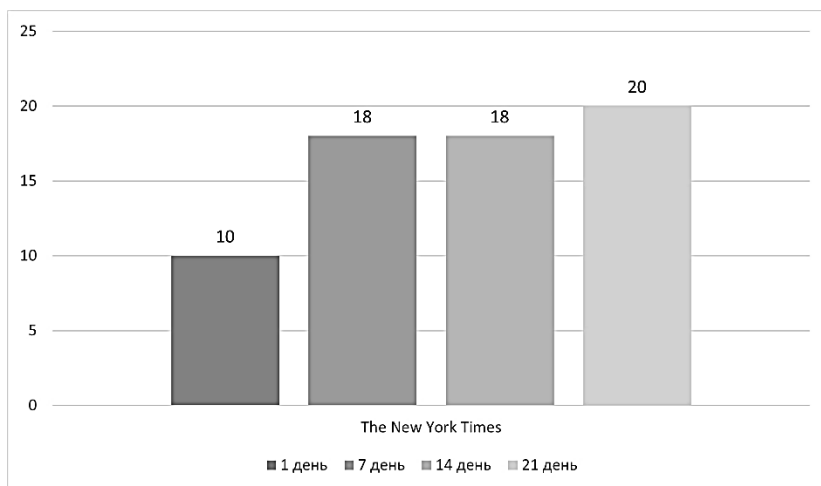

Рис. 1. Кількість матеріалів за темою російсько-української війни в онлайн-ресурсі «The New York Times»

За отриманими даними можна зробити висновок, що тема війни в Україні має великий вплив на формування порядку денного в американському виданні «The New York Times». При цьому з кожним днем кількість матеріалів тільки зростає. Причиною цього, вочевидь, є вплив війни на світову економіку, яка перебуває в не стабільному стані через чисельні санкції накладені на рф, що була найбільшим експортером газу, нафти та багатьох інших важливих товарів.

Аналіз онлайн-ресурсу британського ВВС виконано за таким же принципом, як із попереднім виданням. Результати представлені на рисунку 2.

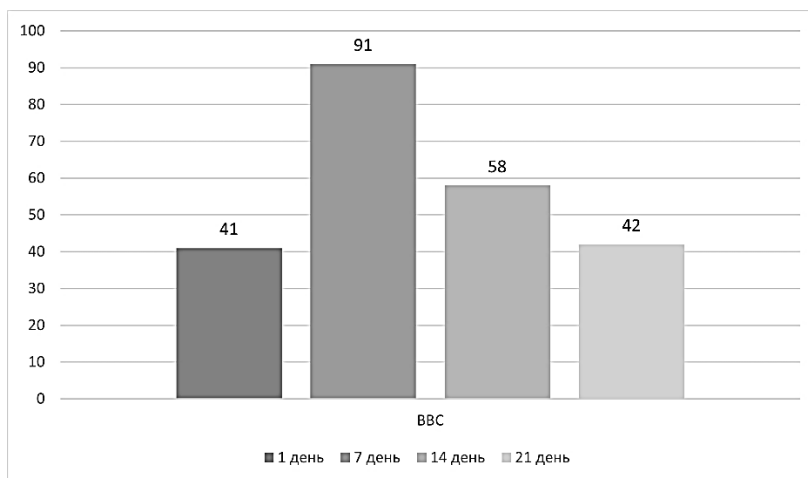

Рис. 2. Кількість матеріалів за темою російсько-української війни в онлайн-ресурсі «ВВС»

З огляду на більшу кількість матеріалів, що публікуються на британському онлайн-ресурсі «ВВС», кількість матеріалів за темою російсько-української війни значно більше за

попередній ресурс. Кількість матеріалів за темою війни в Україні починаються від 40 новин на день, хоча на 21 перший день війни їх значно менше ніж за 7. Причиною таких коливань у кількості матеріалів є певні події, зокрема на 7 день війни з території України виїхали майже 1 мільйон українців, тривав безжалісний обстріл Харкова та області, почалися обстріли Маріуполя, які згодом стали початком облоги та смертей тисяч маріупольців.

Проаналізувавши сайт британського видання, можна зробити висновок, що війна в Україні є пріоритетною темою для британців, зокрема на онлайн-ресурсі створено окремий розділ «Війна в Україні», де можна переглянути усі новини за темою.

Польща – сусідня держава України, тому на неї вторгнення рф вплинуло, можливо, більше, ніж на інші країни, для неї надважливо зберегти незалежність Україна. Для аналізу польського видання було обрано онлайн-ресурс газети «Wyborcza». Отримані дані подані в таблиці 3.

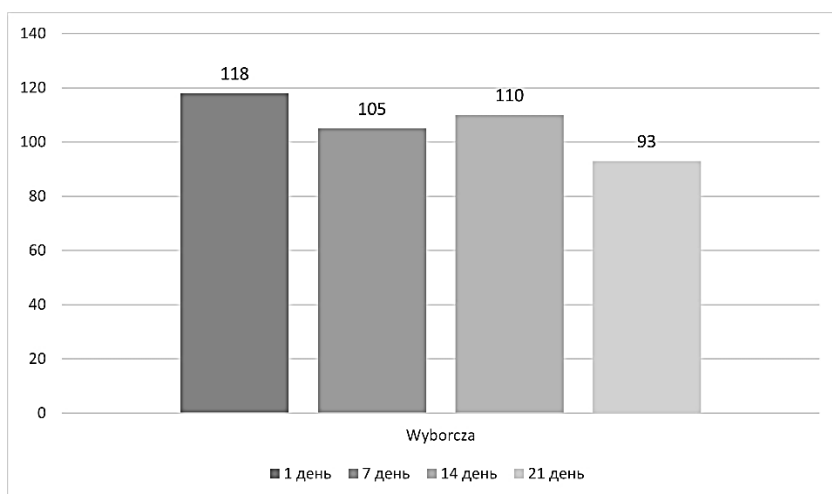

Рис. 3. Кількість матеріалів за темою російсько-української війни в онлайн-ресурсі «Wyborcza»

Порівнюючи з іншими ресурсами, що обрані для аналізу, видання «Wyborcza» є рекордсменом за кількістю матеріалів на тему війни в Україні. Кількість коливається від 98 до 118 матеріал за добу, кожна друга новина на ресурсі пов'язана з цією темою. Таку велику кількість матеріалів на тему російсько-української війни можна пов'язати, у першу чергу, з сусідством Польщі з Україною, в яку у перші тижні війни виїхало мільйон українців, яким країна надала притулок.

На сайті польського видання «Wyborcza» також створили окремий розділ «Війна в Україні», де можна переглянути усі матеріали за темою. На головній сторінці пріоритетними матеріалами є новина на тему російсько-української війни.

Проаналізувавши три видання з різних країн можна зробити висновок, що тема російсько-української війни має великий вплив на формування порядку денного світових ЗМІ. Зокрема через те, що війна в Україні та санкції проти росії торкнулись кожної країни світу та стали причиною нестабільності світової економіки.

З проаналізованих видань найбільша кількість матеріалів публікувалась на польському онлайн-ресурсі газети «Wyborcza», на другому місці – британське видання «BBC», на третьому – американський онлайн-ресурс «The New York Times». На думку автора, причиною такої різної кількості матеріалів є відстань від України, де ведуться бойові дії. Адже чим ближче країна, тим більша небезпека, таким чином Польща, що найближча до України та має спільний кордон білоруссю, має більшу загрозу від країни-агресора рф, ніж Велика Британія, а, тим більше, Сполучені Штати Америки.

Abstract. The article examines the impact of the Russian-Ukrainian war on the formation of the world media agenda. Three influential publications from different countries were analyzed according to the amount of materials on

the topic of the war in Ukraine, the priority of the topic was determined. Methods of analysis and comparison are applied.

Keywords: agenda, war, influence, Ukraine, priority.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Американська газета «The New York Times». Онлайн-ресурс. URL: <https://wyborcza.pl/0,0.html>
2. Британський медіаресурс «BBC». Онлайн-ресурс. URL: <https://www.bbc.com/>
3. Польська газета «Wyborcza». Онлайн-ресурс. URL: <https://www.nytimes.com/>
4. McCombs M. E., Shaw D. L. The agenda setting function of mass media // *Public Opinion Quarterly*. 1972. Vol. 36. P. 176–187.
5. Brosius H.-B., Kepplinger H. M. The Agenda-Setting Function of Television News. *Communication Research*. 1990. Vol. 17. P. 183–211.
6. Neuman W.R. The Threshold of Public Attention. *Public Opinion Quarterly*. 1990. Vol. 54. P. 159–176.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ ПРИВАБЛИВОСТІ КРАЇН СВІТУ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ

А. А. Вінніченко, А. В. Таранич

Анотація. У даній статті було досліджено проблеми ідентифікації середнього класу, що спотворюють об'єктивну оцінку класового поділу як на міжнародній арені, так і на національному рівні України. Розглянуто зарубіжні підходи та методи ідентифікації середнього класу в контексті міжнародного маркетингу. Проведено аналіз поточного стану класової структури в Україні. Результатом дослідження є визначення проблемної моделі ідентифікації середнього класу на прикладі України з урахуванням недоліків, що використовуються в міжнародному маркетингу. Визначено фактори, що визначають розмиття меж між у соціальній стратифікації суспільства за географічними ознаками, купівельною спроможністю та «тенізацією» доходів зайнятої частини населення.

Ключові слова: середній клас, класова структура, стратифікація суспільства, ідентифікація середнього класу, міжнародний маркетинг.

Вступ. В умовах значного рівня соціальної диференціації в суспільстві та між країнами в світі, індикатором рівня розвитку країн є середній клас, який виступає «маркетинговим магнітом»: привабливим зрізом цільової аудиторії платоспроможних споживачів. На сьогодні не існує універсальних методів кількісної ідентифікації відносної частки середнього класу, однак у розвинених країнах Америки та Європі є рекомендаційні підходи для визначення цього показника. Використання деяких підходів оцінки середнього класу викликають протиріччя, що робить ці підходи не об'єктивними, а їх використання не відображає реальну картину класової структури. Відповідно, для підприємств при формуванні політики та стратегії міжнародного маркетингу необхідно враховувати таку розбіжність, особливо для країн з доіндустріальною та перехідною економікою, де існує значний вплив корупції, тінізації доходів населення.

Мета статті полягає у визначенні проблем ідентифікації середнього класу в системі міжнародного маркетингу, а також визначення шляхів для удосконалення підходу для ідентифікації середнього класу з урахуванням українських реалій, з урахуванням факторів розмитих меж між у соціальній стратифікації суспільства за географічними ознаками, купівельною спроможністю та «тенізацією» доходів зайнятої частини населення.

Виклад основного матеріалу. Середній клас є соціальною основою суспільства, який створює стимули для виробництва та споживання, підвищує продуктивність праці, створює передумови для процвітання економіки, збільшує національне багатство тощо [1].

В теорії середнім класом називають прошарок суспільства, який займається кваліфікованою нефізичною працею та виконує економічні, політичні, соціальні та культурно-освітні функції [2]. В економічній науці середній клас ідентифікується через наступні класичні критерії [3]:

- Рівень доходу – полягає у забезпеченні гідних умов життєдіяльності, можливості робити заощадження, купувати об'єкти нерухомості та товари тривалого використання.

- Наявність матеріальних та нематеріальних активів – проявляється у наявності права володіння на об'єкти рухомого та нерухомого майна, іншими об'єктами, що мажуть продукувати додатковий дохід.

- Освітній рівень – проявляється у науково-практичних навичках, формальній та неформальній освіті.

- Статус на ринку праці – полягає у освоєнні престижних соціально значущих професій.

- Споживча поведінка – проявляється у купівельній спроможності купувати не лише товари першої та базової необхідності, а й витратити кошти на особистісний та професійний розвиток, забезпечувати витрати на охорону здоров'я та відпочинок.

У країнах Західної Європи чисельність представників середнього класу є найбільшою у світі. За даними Pew Research Center, у 2010 році показник частки середнього класу за країнами становив: Норвегія та Данія – 80 %; Люксембург та Фінляндія – 75 %; Німеччина – 72 %; Італія – 67 %; Іспанія – 64 %. В США середня чисельність середнього класу становить 52 %, але коливається в різних штатах [11].

Видання «Економіка24 / economy.24tv.ua» зазначає, що у 2016 в Україні було 14,2 % представників середнього класу та ще 34,8 % – периферія середнього класу, тобто трохи нижче [так само].

Усталеної методики ідентифікації середнього класу на сьогодні не існує, проте деякі країни використовують власні спеціальні методики визначення відносної частки середнього класу на національному рівні. У розвинених країнах його визначають за рівнем доходів, достатнім для задоволення широкого кола матеріальних і соціальних потреб.

У табл. 1. наведено порівняльну характеристику методів визначення мешканців країн за ознакою належності до середнього класу в США (Pew Research Center і Світовий Банк) та ЄС (Рада ОБСЕ) за сукупним зваженим рівнем доходів домогосподарств

Таблиця 1

**Кількісні методи ідентифікації середнього класу
за рівнем доходу у 2020 році в США й ЄС**

Організація	Характеристика методу	Рівень доходу, дол. США / рік	Рівень доходу, грн / рік*
Pew Research Center (США)	2/3 від подвоєного середнього доходу домогосподарств	48 500 – 145 500	1 371 318 – 4 113 954
World Bank Group (США)	Від 60% до 200% від середнього медіанного доходу на особу	25 320 – 84 400	715 913 – 2 386 376
OECD (Європа)	Від 75% до 200% від середнього медіанного доходу на особу (17 127–45 672 євро /рік)	21 043 – 56 115	594 985 – 1 586 627

* Курс НБУ на 01.01.2021 р. 28,2746 грн / долл. США, 34,7396 грн / євро

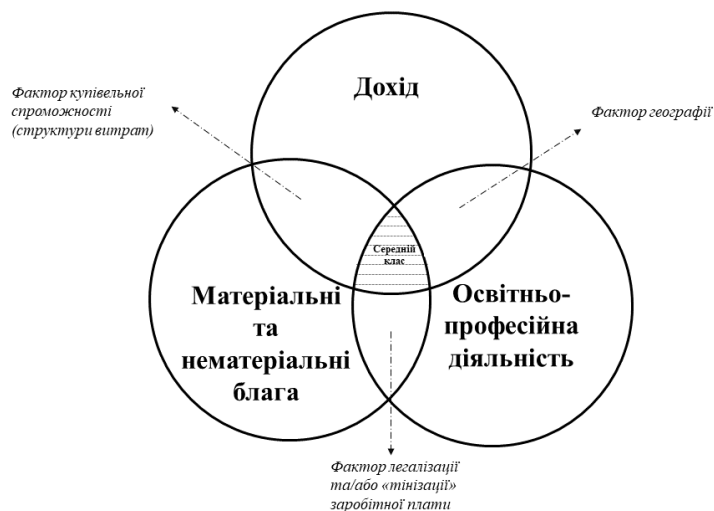
Джерело: зведено автором за [4–7]

Підсумовуючи результати проведеного огляду за релевантністю методів кількісної оцінки середнього класу за рівнем доходу, можна зазначити, що в США, де рівень тіньового сектору економіки складає 8,6 %, ймовірність похибки дуже мала, тому ідентифікація середнього класу за рівнем доходу в США є результативною. Однак, рівень тіньової економіки в Україні становить близько 31 %, що стає перешкодою для ідентифікації реального середнього класу за рівнем доходу [8].

В Україні немає чіткої методики визначення середнього класу, окрім як проведення вибірових соціологічних опитувань з метою самооцінювання класової приналежності домогосподарств. Відповідно до звіту Державної служби статистики України, оприлюдненої у серпні 2020 року, до представників середнього класу себе відносять 1 % українців; до категорії небідних, але ще не представників середнього класу – 31,9 %; до бідних – 67,1 % [9]. Дана статистика дозволяє оцінити суб'єктивний середній клас, який не можна вважати реальним середнім класом, оскільки самооцінка респондентів свого стану практично завжди є вищою за реальний соціальний стан. Разом з тим, соціологічне опитування не наводить жодних даних щодо багатого класу, що робить статистичну вибірку не релевантною.

У зв'язку із ігноруванням певних факторів оцінки середнього класу, існує проблема розмитих меж між бідним і середнім класом та між середнім та багатим класом. «Класичні» критерії ідентифікації середнього класу, такі як наявність матеріальних та нематеріальних благ, освітній рівень, статус на ринку праці та споживча поведінка, створюють пастки для об'єктивної оцінки частки середнього класу на національному рівні.

При ідентифікації середнього класу недостатньо враховувати лише один критерій, оскільки розглянуті методи кількісної оцінки частки середнього класу за рівнем доходу є необ'єктивними. Визначення класової приналежності шляхом врахування одних критеріїв й ігнорування інших призводить до парадоксальних економічних явищ, певних дискусійних явищ, що розмивають межі класової структури та створюють хибне уявлення щодо класової стратифікації та визначення певних меж між ними (рис. 1).

Рис. 1. Комплексна модель ідентифікації середнього класу
Джерело: створено та розроблено автором

Перший дискусійний момент виникає при перетині «Дохід – освітньо-професійна діяльність». Теоретично, чим вищим є освітньо-професійний рівень людини, тим більший у неї дохід, але така закономірність не завжди спостерігається на практиці, оскільки наявність освіти чи кваліфікованої роботи не гарантує відповідний рівень доходу. Разом з тим, між критерієм доходу та освітньо-професійного рівня слід врахувати ще фактор географії, оскільки складова доходів відрізняється в мегаполісах, обласних центрах, середніх і малих містах, селах, внаслідок чого порівнювати працівників кваліфікованої нефізичної праці в різних населених пунктах є недоречним.

Наприклад, вчителі сільської школи не можна віднести до середнього класу за критерієм доходу, як і не можна віднести до середнього класу прибиральницю в столичному готелі за критерієм професії. Також варто зазначити, що в Україні рівень середньої заробітної плати досі розраховується за методом середньозваженого арифметичного значення, який дозволяє маніпулювати статистичним результатом, оскільки за даною методикою при зростанні заробітної плати однієї категорії працівників не зміниться заробітна плата іншої категорії працівників, однак цієї мінімальної зміни буде достатньо для створення ілюзорної видимості зростання середньої заробітної плати. Розвинені країни Америки та Європи використовують медіанний метод розрахунку заробітної плати, який ділить лінію фонду оплати праці на дві категорії і, відповідно, реальний темп зростання середньої заробітної плати буде змінюватися лише за умови зміни оплати праці значної кількості працівників [10]. Оцінювати середній клас за рівнем доходу в Україні є недоцільним, допоки не зміниться методологія розрахунку середньої заробітної плати з середньоарифметичного на медіанний метод.

Другий дискусійний момент виникає при перетині «Освітньо-професійна діяльність – матеріальні і нематеріальні блага». Розглядаючи критерій освітньо-професійної діяльності та матеріальних і нематеріальних благ, слід врахувати також наявність тіньового сектору економіки. Учасники економічних відносин, які співпрацюють в умовах тіньової економіки, витрачають більше, ніж офіційно заробляють. Таким чином, виникає інший парадокс, оскільки люди можуть забезпечити себе матеріальними та нематеріальними благами,

що дозволяє віднести їх до середнього класу, однак їх освітньо-професійна діяльність не відповідає критеріям середнього класу. Наприклад, працівник кваліфікованої нефізичної праці наймається на роботу за змішаною системою оплати праці – офіційна мінімальна заробітна плата та «доплата в конверті», тому такого працівника юридично будуть відносити до бідного класу, однак фактично він належить до середнього класу.

Третій дискусійний момент виникає при перетині «Матеріальні і нематеріальні блага – дохід». Розглядаючи критерій доходу та матеріальних і нематеріальних благ, слід врахувати також купівельну спроможність людини. Сьогодні людина може задовольнити свої матеріальні та нематеріальні потреби не лише шляхом власних фінансових ресурсів, а й за рахунок кредитних коштів, оскільки внаслідок інфляційних процесів в державі втрачається купівельна спроможність представника середнього класу, внаслідок чого представник середнього класу вимушений звернутися до кредитних коштів задля задоволення своїх потреб. Наприклад, представник середнього класу має бажання поїхати у відпустку закордон, але його рівня доходу не вистачає на покриття туристичних витрат і він використовує кредитні кошти. Таким чином, середній клас може задовольнити свої матеріальні та нематеріальні блага, але не за рахунок власного доходу.

Висновки. Отже, середній клас – це двигун розвитку суспільства, який забезпечує її економічне зростання. Від рівня розвитку та частки середнього класу визначається рівень розвитку держави: чим менший прошарок середнього класу, тим менший рівень розвитку суспільства в державі. Проведене дослідження засвідчило, що зарубіжні країни визначають середній клас за критерієм доходів, ігноруючи при цьому критерії культури та освіти.

В сучасних реаліях класичні критерії оцінювання не відображають реальний стан класової структури, оскільки середній клас передбачає не лише задоволення власних потреб за пірамідою Маслоу – враховується також ступінь впливу на суспільство за рахунок результатів роботи середнього класу.

Ідентифікація середнього класу вимагає комплексного підходу, який передбачає взаємодію всіх основних критеріїв (дохід, матеріальні та нематеріальні блага, освітньо-професійний рівень) визначення частки середнього класу, а також врахування факторів відхилення (фактор купівельної спроможності, фактор легалізації чи тінізації, фактор географії).

Abstract. This article examines the problems of identification of the middle class, which distorts the objective assessment of class division both in the international arena and at the national level of Ukraine. Foreign approaches and methods of middle class identification in the context of international marketing are considered. The analysis of the current state of the class structure in Ukraine is carried out. The result of the study is to determine the problem model of middle class identification on the example of Ukraine, taking into account the shortcomings used in international marketing. The factors that determine the blurring of the boundaries between the social stratification of society by geographical features, purchasing power and “shadowing” of incomes of the employed population are identified.

Key words: middle class, class structure, stratification of society, identification of middle class, international marketing.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клименко В. В., Лозова Г. М. Середній клас: досвід США та українські реалії. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/2702/visnyk2015-63-68_0.pdf (дата звернення: 13.02.2022).
2. BROOKLINS: Richard V. Reeves, Katherine Guyot, and Eleanor Krause. Defining the middle class: Cash, credentials, or culture? URL: <https://www.brookings.edu/research/defining-the-middle-class-cash-credentials-or-culture/> (Дата звернення: 13.02.2022).
3. The Carnegii Papers: A new index in search of the global middle class. URL: https://carnegieendowment.org/files/middle_class-edited.pdf (Дата звернення: 15.02.2022).
4. Pew Research Center: Are you in the American middle class? Find out with our income calculator. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/07/23/are-you-in-the-american-middle-class/> (Дата звернення: 15.02.2022).
5. Правда Тут Львів: Рівень життя в Україні: що таке середній клас і чому лише 1 % українців відносить себе до нього? 16 вересня 2021 рік. URL: <https://pravdatutnews.com/lifestyle/2021/09/16/8283-riven-zhyttya-v-ukrayini-shcho-take-seredniy-klas-i-chomu-lyshe-1> (Дата звернення: 19.02.2022).

6. OECD: Under Pressure: The Squeezed Middle Class. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/49359f57-en/index.html?itemId=/content/component/49359f57-en> (Дата звернення: 19.02.2022).
7. Міністерство фінансів України: Середня заробітна плата в різних країнах. URL: <https://index.minfin.com.ua/labour/salary/world/>
8. Економічна правда: Тіньовий сектор в Україні сягає 31 % ВВП за неповний 2021 рік. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/02/10/682262/> (Дата звернення: 20.02.2022).
9. Державна служба статистики України: Самооцінка домогосподарствами України рівня своїх доходів. 2020 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_sdrd_zb.htm (Дата звернення: 20.02.2022)
10. Вінніченко А. А., Бей Г. В. Удосконалення методики розрахунку середньої заробітної плати в Україні. *Праці XIX Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці»*. 2019 рік. Том 1. С. 6–8.
11. Поскробок Ю. Середній клас «по-українськи»: чи існує він та хто до нього належить (8 вересня 2020) URL: https://economy.24tv.ua/seredniy-klas-ukrayini-2020-hto-nalezhit-novini-ekonomiki-ukrayini_n1410016

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ БІБЛІОТЕК

К. М. Амаріцей, Г. П. Лукаш

Анотація. Стаття присвячена виставковій діяльності бібліотек як формі її культурологічної роботи та ефективному засобу розкриття інформаційних ресурсів книгозбірні, що яскраво відображає стиль бібліотеки і творчі можливості її персоналу. Відзначено, що виставки завжди були поширеною формою популяризації літератури. Проте упровадження інформаційних та телекомунікаційних технологій потребує теоретичного осмислення та практичного використання у виставковій діяльності нових можливостей, в тому числі й мультимедійних. Підкреслено, що види і форми виставок сьогодні різноманітні. Досить новим явищем серед них на українському ринку бібліотечних та інформаційних послуг є віртуальні книжкові виставки.

Ключові слова: виставкова діяльність бібліотек, культурологічна робота, віртуальна виставка.

Рівень культури та освіти кожного громадянина є одним із ключових показників успішного національного розвитку, конкурентоспроможності держави на світовому ринку. Читання завжди було і залишається тим засобом, за допомогою якого цей рівень встановлюється, оскільки воно як головне джерело знань відкриває шлях до отримання інформації. Сучасна бібліотека здатна якісно змінювати традиційні підходи до інформаційно-бібліотечного обслуговування, використовуючи наявні інформаційні ресурси і бази даних, формуючи нове електронне інформаційне середовище шляхом створення колекцій електронних ресурсів, відцифрування рідкісних видань наукової та навчальної літератури, надаючи доступ до репозитаріїв та світових інформаційних ресурсів [1, с. 78].

Унаслідок розвитку суспільства бібліотека стала універсальним центром культурної роботи. Бібліотека як центр виховання громадянськості і залучення до культури допомагає особистості взаємодіяти із суспільством. Якщо ж розглядати бібліотеку як соціокультурний інститут, то в цьому значенні бібліотека служить збереженню та впорядкуванню культурної спадщини суспільства.

Проблеми виставкової діяльності та її значення висвітлені в науковій літературі досить фрагментарно, хоча роль виставок як форми культурологічної роботи в Україні динамічно зростає. Теоретичні аспекти виставкової діяльності бібліотек у контексті її проектування і моделювання розглядаються у працях Н. Захарової, Н. Збаровської, Т. Наместнікової, О. Постельжук, Н. Солонської, А. Тарашенко, Є. Татарінової та ін. [2]. Як маркетинговий інструмент виставку розглядають Т. Гайворонська, Л. Кудря, Н. Александрова [3].

Вивчаючи бібліотеку як соціокультурний інститут, спостерігаємо, що своїм історичним корінням вона тісно переплітається із просвітництвом та поширенням знань. Нині соціокультурна діяльність бібліотек виражається у системі певних заходів, в основі яких лежить сприяння вдосконалення інтелектуального, матеріального, естетичного та духовного стану суспільства [4]. Ці заходи у процесі розвитку стали досить різноманітними та прийняли різні форми та види. Серед видів культурної діяльності бібліотек виділяють: дискусії, презентації книг, читацькі конференції, зустрічі з відомими людьми, бібліотечні виставки та інші.

Отже, одним із видів культурної діяльності бібліотек є бібліотечні виставки.

Виставкова діяльність як напрям бібліотечної роботи виникла в середині XIX ст. у найбільш економічно розвинених країнах – Німеччині, Великій Британії, Франції, США і на той час була пов'язана з помітним зростанням обсягів книгодрукування та книгорозповсюдження. В умовах швидкого наповнення бібліотечних фондів виникла потреба в їх популяризації, у т. ч. шляхом демонстрування накопичених книжкових скарбів, насамперед найцінніших, рідкісних видань, а також отриманих як дарунки. У кінці XIX ст.

окремі бібліотеки почали практикувати пересувні виїзні виставки, виставкові заходи спільно з музеями, культурно-освітніми закладами, філантропічними товариствами, окремими книговидавничими, промисловими фірмами тощо [2].

На початку XX ст., з будівництвом у багатьох великих містах громадським коштом і за участю земств, товариств і комітетів грамотності, піклування про народну тверезість народних домів (зокрема, у Києві – Троїцького і Лук'янівського) та заснуванням інших осередків просвіти і культури, набула популярності комплексна пересувна просвітницька форма виставкової діяльності, т. зв. народна виставка, яка поєднувала в собі музей, лекторій та експозицію бібліотечних книжок.

На сьогоднішній день виставки є розвинутим видом діяльності бібліотек за рахунок чого існує велика кількість видів, які можуть бути поєднані за різними ознаками. Бібліотечна виставка становить собою синтетичний продукт на основі різноманітної інформації і створює нові знання [3].

За останні роки виставки змінилися за змістом і стилем оформлення. На сьогодні це поєднання різних видів та типів творів друку та інших носіїв інформації за певним принципом відбору, рекомендованих користувачам бібліотек для огляду та ознайомлення. Тому разом із терміном «книжкова виставка» дедалі частіше почали використовувати таке поняття, як «бібліотечна виставка», оскільки, крім друкованих документів, часто експонуються електронні, аудіо-, відеодокументи, влаштовуються виставки живопису, світлин, рукоділля, архівних документів, етнографічних, музейних, колекційних матеріалів тощо. Зазвичай бібліотечні виставки мають комбінований характер, коли в одній експозиції поєднуються різні носії інформації та інші матеріали [4].

Виставкова діяльність бібліотек часто має комплексний характер, тому в організації заходів одночасно беруть участь кілька структурних підрозділів бібліотеки (відділи соціокультурної діяльності, мистецтв, рідкісних і цінних видань, зберігання документних ресурсів тощо) у взаємодії з іншими установами – музеями, картинними галереями, заповідниками, архівами, інформаційними центрами, осередками творчих спілок, центрами народної творчості, із залученням ЗМІ. Добре організована виставкова робота є важливим інструментом комерційного і некомерційного маркетингу, оскільки відображає становище як у ринковому сегменті читачьких потреб, так і на ринку продукції для поповнення фонду (включаючи програмне забезпечення) [5].

Процес реалізації виставкової діяльності пов'язаний із завданнями ефективного використання документних ресурсів, формуванням культури читання, просуванням іміджевих позицій бібліотеки як соціокультурного осередку з метою залучення ширшого кола користувачів, інформування громадськості про визначні події, ювілейні дати, актуальні кампанії комунікаційного характеру, новинки літератури тощо.

В організації виставкової діяльності бібліотек на противагу окремим видам виставок, головним насамперед є не наповнення і оформлення конкретних експозицій, а конструювання і моделювання цього напрямку соціокультурної роботи в цілому, з використанням проєктних технологій, що передбачають: вироблення креативної ідеї (концепції); продумування засобів її реалізації; розроблення та втілення проєкту.

Необхідними умовами підвищення якості виставкової діяльності є: формулювання концепцій окремих виставок, що мають містити виклад трьох складників – тематики, адресного призначення, форми експонування матеріалів; методів аналізування ефективності бібліотечних виставок; шляхів творчої реалізації новітніх тенденцій та перспективних напрямів виставкової діяльності, насамперед тематичної [3].

Сьогодні створюється нова модель наукової бібліотеки, яка передбачає оптимізацію доступу користувачів до бібліотечних зібрань. Прикладом цього є віртуальні виставки-презентації, завдяки яким читачі дізнаються про нові надходження, про наявність наукової, навчальної та періодичної літератури, присвяченої конкретній історичній події чи історичній постаті. Під цим поняттям різні фахівці розуміють і презентацію книг в електронному форматі PowerPoint, і електронну виставку повністю оцифрованих видань, і

повні цифрові авторські колекції творів. Термін «віртуальна книжкова виставка» найчастіше використовується тоді, коли говорять про виставку, розміщену на веб-сайті бібліотеки. Її безумовною перевагою є те, що це – умовно не обмежений у часі та просторі захід, який реалізується за рахунок інтернет-ресурсів, у межах якого бібліотека має можливість розмістити текстову інформацію, графічне, аудіо- або відеозображення експонатів, що розкривають зміст виставки. Крім того, використання нових технологій дозволяє досягти не лише високої якості зображення, але й своєрідного «ефекту присутності», що надзвичайно впливає на емоційне сприйняття і створює відчуття справжності подій [5]. Бібліотечні виставки становлять собою особливу форму обслуговування користувачів, забезпечують привернення уваги до фонду бібліотеки та зацікавлення користувача бібліотеки до прочитання певної літератури. У зв'язку з цим були сформувані ряд вимог до бібліотечної виставки, а саме:

Комфортність. Правильне освітлення, зручне розташування книг на виставці, місце для ознайомлення та читання книг. Ці умови необхідні для сприятливої роботи з літературою;

Доступність. Можливість ознайомитись та прочитати повні тексти документів, які представлені на виставці;

Оперативність. Актуальність теми бібліотечної виставки, показ нової літератури [3].

До цих вимог можна додати такі: виставка не має бути перевантаженою, виставкам має бути зосередженого на певну цільову аудиторію, правильно підібрані кольори, доречний підбір аксесуарів.

Як було зазначено, видів бібліотечних виставок існує досить велика кількість і з часом їх стає все більше. Основними та найбільш популярними з них можна вважати такі: виставка-дискусія, виставка до знаменитих та пам'ятних дат, виставка-діалог, виставка з актуальних проблем, виставка нових надходжень, виставка однієї книги та один з найсучасніших видів – віртуальна виставка [2]. Звичайно, все це потребує докладання великих зусиль, також ретельної підготовки, оскільки необхідно зібрати текстову інформацію, фотографії, ілюстрації, зробити звуковий коментар відео-сюжетів, анімацій, але результат виправдає всі зусилля як бібліотекарів, так і користувачів.

Багато виставкових заходів за участю бібліотек в останні роки набули значного суспільного резонансу і користувалися помітною популярністю. Зокрема, виставки стародруків з бібліотечних фондів у музеях, українських плакатів з фондів з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в культурно-мистецькому та музейному комплексі «Мистецький арсенал», інноваційних бібліотечних продуктів у міжгалузевих виставках інновацій та інформаційних технологій в «Українському домі» та ін. [5].

Підкреслимо, що у виборі тієї чи іншої форми оформлення виставок проявляється духовний та професійний потенціал бібліотекарів, їх винахідливість, творчий підхід, можливість показати своє світосприйняття, проявити естетичний смак, здатність задовольнити читацькі уподобання, індивідуальні якості як фахівця, так і особистості.

Також у зазначеному аспекті доречно згадати про краєзнавчу діяльність бібліотек. Вона відіграє важливу роль у культурологічній роботі бібліотек. Краєзнавча робота бібліотек має ряд основних напрямів, таких як: надання інформаційних, краєзнавчих ресурсів та їх популяризація, пропаганда краєзнавчих знань, формування культурної та історичної свідомості та інше [4].

Використання бібліотекою сучасних веб-технологій дозволило багатоаспектніше розкрити творчість Т. Г. Шевченка. Зокрема, основою віртуальної виставки «Шевченкіана в рідкісних фондах наукової бібліотеки» у багатьох бібліотеках стали рідкісні книги наукової бібліотеки, представлені у мультимедійному комп'ютерному просторі. Віртуальна виставка була змодельована з окремих фрагментів оцифрованих книжкових джерел, бібліографічних описів, анотацій, цитат видатних письменників, повних текстів творів Тараса Шевченка.

Спеціально до Шевченківських читань бібліотеки часто готують буктрейлери, наприклад, на популярну книгу «Художник» авторів-сценаристів К. Тур-Коновалова,

Д. Замрія. Жанр обрано не випадково, оскільки буктрейлер – сучасна інноваційна форма популяризації видання, у нашому випадку про творчий шлях Т. Шевченка як художника. За допомогою елементів мультимедіатехнологій кліпу та відеоролика, музичних та звукових ефектів, які використовувалися при моделюванні буктрейлера, зручно, на наш погляд, досягнути концептуальної мети – розкрити основний зміст книги, а також зацікавити читача, спонукаючи його ознайомитися з твором.

Важливо нам згадати виставку «Берегиня. Живуть ремесла давні українські», яка була підготовлена в Іванівській сільській бібліотеці на Вінниччині бібліотекаркою Л. П. Бунецькою і до організації якої ми долучилися під час проходження практики у січні поточного року. На виставці були презентовані книги бібліотечного фонду, а саме краєзнавча література, в яких містяться твори місцевих авторів, твори про Поділля та український народ в цілому. Крім книг, на виставці були представлені предмети побуту минулщини: праска, прялка, посуд, горщики та ін. Часто подібні виставки урізноманітнюють також тогочасним одягом. Зазвичай це вишиванки, шаровари, фартух, жупан тощо. Варто додати, що ця виставка є постійною, тобто її не згортають. Кожен новий відвідувач бібліотеки може ознайомитись із культурою цього краю історичними відомостями, доторкнутись до творів місцевих авторів. Через певний час виставка оновлюється. Сюди можуть додаватись нові твори друку, нові артефакти.

Викликає зацікавленість користувачів бібліотеки постійно діюча віртуальна виставка-презентація художніх книг із фонду сучасних українських письменників «Що читати: 10 сучасних українських книжок»

Загалом, ознайомлюючись із виставками та фондом бібліотеки, користувач детальніше дізнається про культуру певного часу, про історичну спадщину. Це дає чітке розуміння того, як жили люди в певний відрізок часу, які в них були цінності тощо. На основі цього у відвідувачів бібліотеки формується бачення світу певного народу, в результаті чого переймається досвід інших поколінь. Це все є важливими елементами для формування особистості.

Отже, бібліотека на сьогодні відіграє важливу роль у формуванні національних та громадських цінностей в користувачів бібліотеки, оскільки слугує центром виховання громадянськості, соціокультурним інститутом. Зокрема бібліотечна виставка, постійно розвиваючись у своїх нових формах, набуває особливого значення в культурологічному житті бібліотеки, дає користувачу зацікавленість в певних інформаційних ресурсах за рахунок зібрання певних необхідних творів друку в одному місці та цікавому представленні їх. Щоб не бути статичним предметом інтер'єру, щоб працювати і бути корисною, виставка на наш погляд, повинна виглядати сучасною, вабити, притягувати формою і змістом.

Безумовно, необхідно надати перевагу презентаційним, інтерактивним, мультимедійним формам інформаційно-просвітницького та культурнодозвілєвого спрямування. Очевидно, що використання сучасних технологій, демонстрація нових можливостей сприятимуть підвищенню іміджу бібліотеки, яка перебуває в постійному пошуку ефективних форм роботи з користувачем, активно впроваджує інноваційні технології, прагнучи відповідати вимогам часу.

Ефективність виставкової діяльності бібліотек досягається чіткою читацькою адресністю (відповідністю інтересам користувачів бібліотеки), актуальністю тематики, неординарністю підходів у визначенні проблематики виставкових заходів, їх ретельним плануванням, координацією з іншими співучасниками, а також ретельним добором документів чи матеріалів для експонування.

Abstract. The article is devoted to the exhibition activities of libraries as a form of its cultural work and an effective means of disclosing information resources of the book collection, which clearly reflects the style of the library and the creative potential of its staff. It is noted that exhibitions have always been a common form of popularization of literature. However, the introduction of information and telecommunication technologies requires theoretical understanding and practical use of new opportunities in exhibition activities, including multimedia. It is

emphasized that the types and forms of exhibitions today are diverse. Among them, virtual book exhibitions are a fairly new phenomenon in the Ukrainian market of library and information services.

Key words: exhibition activity of libraries, culturological work, virtual exhibition.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України: монографія / О. М. Анісімова, Л. А. Ковальська, Г. П. Лукаш, О. В. Пригунов, О. С. Щербіна, Т. М. Яворська; відпов. за вип. Т. М. Яворська. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 185 с.
2. Виставкова діяльність бібліотек. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article>. Виставкова%20діяльність%20бібліотек.
3. Книжкова виставка: сучасні тенденції. URL: <http://old.zounb.zp.ua/node/620> (Дата звернення: 19.03.2022)
4. Від традицій до інновацій: сучасні моделі книжкових виставок: метод. рекомендації / Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. Хмельницький, 2013. 24 с.
5. Краєзнавча діяльність бібліотеки URL: <http://www.marlibrary.com.ua/index.php?menu=kray> (дата звернення 19.03.2022)
6. Толочко С. Є. Культурно-просвітницька робота бібліотеки КНУКіМ. *Бібліотека університету на новому етапі розвитку соціальних комунікацій* Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, НТБ ДНУЗТ, 1–2 грудня 2016 р. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/9160/1/Tolochko.pdf>

УДК 517.946

МЕТОД СТАМПАК'Я ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ РОЗВ'ЯЗКІВ РІВНЯНЬ В ЧАСТИННИХ ПОХІДНИХ

А. О. Белік, К. О. Буряченко

Анотація. У даному дослідженні розглядається варіаційна нерівність, введена Г. Стампак'я. Розв'язок задач з використанням варіацій та теорії нелінійних диференціальних рівнянь в часткових похідних.

Ключові слова: метод Стампак'я, рівняння пористого середовища, задача Коші.

Вступ

В основі роботи лежить доведення основної лема Стампак'я (див. Лема 1) для монотонної незростаючої функції, а також формулювання її розширення, представлене у Лемі 2, які в подальшому будуть застосовуватися для дослідження якісних властивостей розв'язків лінійних та нелінійних рівнянь: будуть встановлено існування слабкого розв'язку задачі Коші для рівняння пористого середовища:

$$\begin{cases} u_t = \Delta u^m \text{ в } Q_T, \\ u = 0 \text{ на } \partial\Omega \times (0, T), \\ u(x, 0) = u_0(x) \text{ в } \Omega, \end{cases}$$

де $m > 1$, $T > 0$, $Q_T = \Omega \times (0, T)$.

Також буде представлено застосування методу Стампак'я в розв'язанні лінійного еліптичного рівняння, поданого у дивергентному вигляді:

$$-\sum_{i,j=1}^n (a_{ij}(x)u_{x_i} + d_j(x)u)_{x_j} + \sum_{i=1}^n b_i(x)u_{x_i} + c(x)u = 0 \text{ в } \Omega,$$

де $\Omega \subset R^n (n \geq 2)$ – обмежена область з достатньо гладкою межею, $a_{ij}(x) = a_{ji}(x)$ вимірні функції. Буде встановлено принцип максимуму для слабких розв'язків (див. Теорема 1).

1. Метод Стампак'я.

У цьому розділі буде доведена Лема 1, яка лежить у основі методу Стампак'я для невід'ємної та неспадної функції, а також сформульовано розширену Лему 2, з додатковим множником.

Лема 1

Нехай $f(x)$ – невід’ємна та незростаюча на $[x_0, +\infty)$ функція, що задовольняє умові:

$$f(y) = \frac{C}{(y-x)^\alpha} f^\beta(x), \quad x_0 \leq x < y, \quad (1.1)$$

де C, α, β – додатні сталі. Тоді:

- (i) Якщо $\beta > 1$: $f(y) = 0$ для всіх $y \geq x_0 + d$, $d^\alpha = C f^{\beta-1}(x_0) 2^{\frac{\alpha\beta}{\beta-1}}$;
- (ii) Якщо $\beta = 1$: $f(y) = e^{1-\xi(y-x_0)} f(x_0)$ для всіх $y \geq x_0$, $\xi = (eC)^{-\frac{1}{\alpha}}$;
- (iii) Якщо $\beta < 1$: $f(y) \leq [C^{\frac{1}{1-\beta}} + (2x_0)^\mu f(x_0)] y^{-\mu}$ для всіх $y \geq x_0 > 0$, $\mu = \frac{\alpha}{1-\beta}$

□ (i) для $\beta > 1$: взявши $g(y) = (\frac{f(y)}{f(x_0)})^{\frac{1}{\alpha}}$, виразивши $f(y)$: $f(y) = g^\alpha(y) f(x_0)$

підставляючи в формулу (1.1) отримаємо оцінку:

$$g(y) = (\frac{C}{(y-x)^\alpha} \cdot \frac{f^\beta(x)}{f(x_0)})^{\frac{1}{\alpha}}$$

Так як функція незростаюча, оцінимо $\frac{f^\beta(x)}{f(x_0)} \leq f^{\beta-1}(x_0)$.

Як результат, отримаємо:

$$g(y) \leq \frac{A}{y-x} g^\beta(x), \quad \text{при } g(x_0) = 1, \quad A = (C f^{\beta-1}(x_0))^{\frac{1}{\alpha}} \quad (1.2)$$

Зафіксувавши $d > x_0$ і взявши $x_n = x_0 + d(1 - \frac{1}{2^n})$, $n = 0, 1, 2, \dots$

Приходимо, що $x_{n+1} - x_n = \frac{d}{2^{n+1}} \rightarrow 0$, при $n \rightarrow +\infty$ ($2^{n+1} \rightarrow +\infty$), з цього слідує, що $x_n \rightarrow y$, тобто $x \rightarrow x_0 + d$.

Взявши $y = x_{n+1}$, $x = x_n$ і підставивши у (1.2)

$$y - x = \frac{d}{2^{n+1}}$$

Ми отримаємо оцінку:

$$g(x_{n+1}) \leq \frac{A}{d} 2^{n+1} g^\beta(x_n)$$

Виходячи з того, що $g(x_0) = 1$ і застосувавши метод математичної індукції:

$$\begin{aligned} g(x_1) &\leq \frac{A}{d} 2 g^\beta(x_0) = \frac{A}{d} 2 \\ g(x_2) &\leq \frac{A}{d} 2^2 g^\beta(x_1) = \frac{A}{d} \left(\frac{A}{d}\right)^\beta 2^2 2^\beta = \left(\frac{A}{d}\right)^{1+\beta} 2^{2+\beta} \\ g(x_3) &\leq \frac{A}{d} 2^3 g^\beta(x_2) = \left(\frac{A}{d}\right)^{1+\beta+\beta^2} 2^{3+2\beta+\beta^2} \\ g(x_4) &\leq \frac{A}{d} 2^4 g^\beta(x_3) = \left(\frac{A}{d}\right)^{1+\beta+\beta^2+\beta^3} 2^{4+3\beta+2\beta^2+\beta^3} \\ &\dots \\ g(x_n) &\leq \frac{A}{d} 2^n g^\beta(x_{n-1}) = \left(\frac{A}{d}\right)^{1+\dots+\beta^{n-1}} 2^{S_n}, \text{ де} \\ S_n &= \sum_{k=0}^{n-1} (n-k)\beta^k = \sum_{k=0}^{n-1} n\beta^k - \sum_{k=0}^{n-1} k\beta^k = n \sum_{k=0}^{n-1} \beta^k - \sum_{k=0}^{n-1} k\beta^k = n \frac{\beta^n - 1}{\beta - 1} - \beta \sum_{k=1}^{n-1} k\beta^{k-1} \\ &= n \frac{\beta^n - 1}{\beta - 1} - \beta \sum_{k=1}^{n-1} (\beta^k)' = \frac{\beta^{n+1} - (n+1)\beta + n}{(\beta - 1)^2} \end{aligned}$$

Маємо такий результат:

$$g(x_n) \leq \left(\frac{A}{d}\right)^{\frac{\beta^{n-1}}{\beta-1}} 2^{S_n}, \text{ де} \\ S_n = \sum_{k=0}^{n-1} (n-k)\beta^k, n = 1, 2, 3, \dots \quad (1.3)$$

Робиться заміна, таким чином, щоб $\frac{A}{d} = 2^{-k}$, де $k > 0$:

$$g(x_n) \leq (2^{-k})^{\frac{\beta^{n-1}}{\beta-1}} \cdot 2^{\frac{\beta^{n+1} - (n+1)\beta + n}{(\beta-1)^2}} = 2^{\frac{(\beta^{n-1})(\beta - k(\beta-1)) - n(\beta-1)}{(\beta-1)^2}}$$

Вибираючи k з $\beta - k(\beta - 1) = 0$, отримуємо оцінку для $g(x)$:

$$g(x) \leq 2^{-\frac{n}{\beta-1}}$$

Звідси маємо:

$$0 \leq g(d) \leq g(x) \leq 2^{-\frac{n}{\beta-1}}, \\ d = A 2^{\frac{n}{\beta-1}} \left(\frac{A}{d} = 2^{-k} = 2^{-\frac{n}{\beta-1}}\right)$$

При $n \rightarrow +\infty$ маємо, $2^{-\frac{n}{\beta-1}} \rightarrow 0$, що означає $0 \leq g(d) \leq 0$, тому $g(d) = 0$, а отже $f(d) = 0$ при $d^\alpha = C f^{\beta-1}(x_0) 2^{\frac{\alpha\beta}{\beta-1}}$.

(ii) для $\beta = 1$: підставивши в (1.1) наше припущення, отримуємо:

$$f(y) = \frac{C}{(y-x)^\alpha} f(x), y \geq x \geq x_0 \quad (1.4)$$

Беручи A - вільний додатній параметр і підставляючи $x_n = x_0 + nA$, тобто

$x_{n+1} - x_n = A$ (тобто A – різниця алгебраїчної прогресії), де $y = x_{n+1}$, $x = x_n$ в (1.4), будемо мати:

$$f(x_{n+1}) \leq \frac{C}{A^\alpha} f(x_n)$$

Застосувавши метод математичної індукції, отримаємо:

$$f(x_1) \leq \frac{C}{A^\alpha} f(x_0) \\ f(x_2) \leq \frac{C}{A^\alpha} f(x_1) \leq \left(\frac{C}{A^\alpha}\right)^2 f(x_0) \\ f(x_3) \leq \frac{C}{A^\alpha} f(x_1) \leq \left(\frac{C}{A^\alpha}\right)^3 f(x_0) \\ \dots \\ f(x_n) \leq \frac{C}{A^\alpha} f(x_{n-1}) \leq \left(\frac{C}{A^\alpha}\right)^n f(x_0)$$

Вибираємо A так, щоб $\frac{C}{A^\alpha} = \frac{1}{e}$. Тоді $f(x_n) \leq \frac{1}{e^n}$.

Нехай y – довільне число більше x_0 , а n – додатнє ціле число, щоб виконувалося: $x_n \leq y \leq x_{n+1}$.

Так як $f(x)$ – невід’ємна та незростаюча на $[x_0, +\infty)$ функція за умовою:

$$f(y) \leq f(x_n) \leq e^{-n} f(x_0) = e^{1-(n+1)} f(x_0) = e^{1-\frac{x_{n+1}-x_0}{A}} f(x_0) \leq e^{1-\frac{y-x_0}{A}} f(x_0).$$

Як результат, ми отримуємо (ii), при $\xi = A^{-1} = (Ce)^{-\frac{1}{\alpha}}$.

(iii) для $\beta < 1$: взявши $f(y) = \frac{C^{\frac{1}{1-\beta}}}{y^\mu} g(y)$, $\mu > 0$ і підставляючи в (1) виразивши $g(y)$:

$$g(y) \leq \frac{y^\mu}{x^{\mu\beta}(y-x)^\alpha} g^\beta(x) = \left(\frac{y}{x^\beta(y-x)^{\alpha/\mu}}\right)^\mu g^\beta(x)$$

Вибираємо μ , так, щоб $\frac{\alpha}{\mu} = 1 - \beta$. Тоді

$$g(y) \leq \left(\frac{y}{x^\beta (y-x)^{1-\beta}} \right)^\mu g^\beta(x) \quad (1.5)$$

Взявши $y = 2x$, та підставивши в (5) матимемо:

$$g(2x) \leq 2^\mu g^\beta(x)$$

Методом математичної індукції отримаємо:

$$\begin{aligned} g(2x) &\leq 2^\mu g^\beta(x) \\ g(2^2x) &\leq 2^\mu g^\beta(2x) \leq 2^{\mu(1+\beta)} g^{\beta^2}(x) \\ g(2^3x) &\leq 2^\mu g^\beta(2^2x) \leq 2^{\mu(1+\beta+\beta^2)} g^{\beta^3}(x) \\ &\dots \\ g(2^n x) &\leq 2^\mu g^\beta(2^{n-1}x) \leq 2^{\mu \sum_{k=0}^{n-1} \beta^k} g^{\beta^n}(x) \end{aligned}$$

Так як $\beta < 1$: $0 < \beta^n < 1$, тоді

$$\sum_{k=0}^{n-1} \beta^k \leq \sum_{k=0}^{\infty} \beta^k = \frac{1}{1-\beta}$$

Отже, враховуючи, що $g(y) = f(y)y^\mu C^{\frac{1}{\beta-1}}$, маємо:

$$\begin{aligned} g(2^n x) &\leq 2^{\frac{\mu}{1-\beta}} \left(\max_{x_0 \leq x \leq 2x_0} g(x) + 1 \right) = 2^{\frac{\mu}{1-\beta}} \left(1 + C^{\frac{1}{\beta-1}} \max_{x_0 \leq x \leq 2x_0} x^\mu f(x) \right) \\ &\leq 2^{\frac{\mu}{1-\beta}} \left(1 + C^{\frac{1}{\beta-1}} (2x_0)^\mu f(x_0) \right) \end{aligned}$$

Дійсно, так як за умовою функція f – незростаюча, тому її максимум у точці x_0 .
Отже,

$$f(y) \leq 2^{\frac{\mu}{1-\beta}} (C^{\frac{1}{1-\beta}} + (2x_0)^\mu) y^{-\mu}, \text{ для всіх } y \geq x_0 > 0.$$

■

Лема 2

Припустимо, дано невід'ємну та незростаючу функцію $f: (0, d) \rightarrow R^1$, що задовольняє умові:

$$f(y) \leq \frac{C}{(y-x)^\alpha} (f(x) + (d-x)^\sigma)^\beta, \text{ для } 0 \leq x < y \leq d, \quad (1.6)$$

де C, α, β, σ – додатні сталі, такі, що $\beta > 1$ і $\sigma \geq \frac{\alpha}{\beta-1}$.

Далі, нехай:

$$d^\alpha \geq C 2^{\frac{\alpha\beta}{\beta-1}} (1 + 2^{\frac{\alpha}{\beta-1}-\sigma})^\beta (f(0) + d^\sigma)^{\beta-1} \quad (1.7)$$

Тоді $f(d) = 0$.

Зауваження

Якщо член $(d-x)^\sigma$ відсутній в (1.6), тоді ця лема зводиться до Лема 1.

2. Застосування методу Стампак'я

У цьому розділі розглядатиметься застосування методу Стампак'я для дослідження властивостей розв'язків лінійних еліптичних рівнянь (принцип максимуму для слабких розв'язків) та нелінійного рівняння пористого середовища (терема єдиності слабого розв'язку задачі Коші).

Задача 1

Розглянемо лінійне диференціальне рівняння другого роду вигляду:

$$-\sum_{i,j=1}^n (a_{ij}(x)u_{x_i} + d_j(x)u)_{x_j} + \sum_{i=1}^n b_i(x)u_{x_i} + c(x)u = 0 \text{ в } \Omega, \quad (2.1)$$

де $\Omega \subset R^n (n \geq 2)$ – обмежена область з достатньо гладкою межею, $a_{ij}(x) = a_{ji}(x)$ вимірні функції.

Маємо умову рівномірної еліптичності:

$$\exists \nu > 0: \sum_{i,j=1}^n a_{ij}(x)\xi_i\xi_j \geq \nu|\xi|^2 \quad \forall x \in \Omega, \xi \in R^n \quad (2.2)$$

$$|a_{ij}(x)| \leq M, \quad b_i(x), d_i(x) \in L^n(\Omega), c(x) \in L^{n/2}(\Omega) \quad (2.3)$$

$$c(x) - \sum_{i=1}^n (d_i(x))_{x_i} \geq c_0 > -\infty \text{ в слабкому сенсі} \quad (2.4)$$

$$\max_{x \in \partial\Omega} |u(x)| \leq \Phi < +\infty \quad (2.5)$$

За допомогою методу Стампак'я можна встановити принцип максимуму для слабого розв'язку.

Теорема 1

Припустимо, що виконані умови (2.2) – (2.5), а функція $u(x) \in H^1(\Omega)$ – слабкий розв'язок рівняння (2.1). Тоді існує така стала, що

$$\max_{x \in \Omega} |u(x)| \leq K_0.$$

Задача 2

Розглянемо задачу Коші для рівняння пористого середовища:

$$\begin{cases} u_t = \Delta u^m \text{ в } Q_T, \\ u = 0 \text{ на } \partial\Omega \times (0, T), \\ u(x, 0) = u_0(x) \text{ в } \Omega, \end{cases} \quad (*)$$

де $m > 1, T > 0, Q_T = \Omega \times (0, T)$.

Означення 1

Слабким розв'язком задачі Коші (*) називають таку вимірну функцію u , визначену в Q_T , якщо виконуються такі умови:

$$(i) \quad u \in L^1(Q_T) \quad \text{і} \quad u^m \in L^1(0, T; \overset{\circ}{W}_1^1(\Omega));$$

(ii) u задовольняє тотожність:

$$\iint_{Q_T} (\nabla u^m \nabla \eta - u \eta_t) dx dt = \int_{\Omega} u_0(x) \eta(x, 0) dx \quad (2.6)$$

Для довільної функції $\eta \in C^1(\overline{Q_T})$: $\eta = 0$ на $\partial\Omega \times (0, T)$, $\eta(x, T) = 0$.

Лема 3 (єдиність)

За припущення, що $u^m \in L^2(0, T; H_0^1(\Omega))$ і $u \in L^2(Q_T)$, задача (*) має єдиний слабкий розв'язок.

Зауваження

Розв'язок, що приведено у Лемі 3 також називаються слабкоенергетичними.

Висновки

Таким чином, нами доведена основна лема Стампак'я (Лема 1) для монотонної незростаючої функції, а також сформульовано її розширення (Лема 2).

Вище зазначені результати в подальшому будуть застосовуватися для дослідження якісних властивостей розв'язків диференціальних рівнянь в частинних похідних.

Abstract. This study considers the variational inequality introduced by G. Stampacchia. Solving problems using variations and the theory of nonlinear differential equations in partial derivatives.

Keywords: Stampacchia method, porous medium equation, Cauchy problem.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буряченко К. О., Таранець Р. М., Шань М. О. Nonlinear analysis of processes in anisotropic and non-uniform media (Нелінійний аналіз процесів в анізотропних та неоднорідних середовищах, на англ. мові: навчальний посібник. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, Слов'янськ: ІПММ НАНУ, 2021. 99 с.
2. Stampacchia G. Equations elliptiques du second ordre à coefficients discontinus, S'eminare Jean Leray, no. 3, 1–77, 1963–1964.
3. Vazquez J. L. , The Porous Medium Equation: Mathematical Theory, Oxford University Press, 624 pages, 2007.
4. Я. В. Зельдович, А. С. Компанеєтс, Towards a theory of heat conduction with thermal conductivity depending on the temperature, Collection of papers dedicated to 70th Anniversary of A. F. Ioffe, Izd. Akad. Nauk SSSR, Moscow, 1950. Pp. 61–71.

УДК 007:304:004.77

АКТИВІЗАЦІЯ БЛОГУ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

С. В. Вакуленко, Л. А. Ковальська

Анотація. Блогерство і формування блогосфери як медійного засобу нового типу в інформаційному просторі, супроводжує процеси соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Особливості функціонування блогу як вагової складової розвитку інформаційної діяльності в мережі Інтернет приваблюють сьогодні дослідників теоретиків та практиків. Значення блогу та блогосфери в Україні полягає в тому, що за допомогою блогу можна формувати бачення конкретної організації, впливати на враження про продукти і послуги, тим самим просуваючи їх. Методологічною основою роботи є застосування методу аналізу і принципів розвитку ведення електронних щоденників. В роботі, через використання порівняльного методу, виявлено схожі та відмінні риси між блогом та традиційними ЗМІ, конкретизовано переваги та недоліки електронних щоденників над ЗМІ.

Ключові слова: блог, блогосфера, ЗМІ, інформаційна діяльність.

В останні десятиріччя в Україні започатковано та набуває розвитку новий напрям в інформаційній сфері – блогінг, який став частиною сучасного медійного простору, частиною життя молодого покоління, частиною інформаційної діяльності. Одночасно в медійному просторі з'явилися нові терміни такі як блог, блогосфера, блогер, блогінг.

У часи бурхливого розвитку мережі Інтернет якраз електронні видання стають все більш популярними і затребуваними, що сприяє появі нових форм і методів спілкування і праці, обміну інформацією, розвитку суспільства. Навіть не виходячи з дому, можна прочитати про те, що відбувається в світі, дізнатися думку експерта, або стати автором публікації, долучитися до будь-яких заходів, організувати власну справу і стати затребуваним фахівцем в інформаційному середовищі. Отримання інформації в Інтернеті може заощадити час і гроші, а сама інформація одночасно виступає як ресурсом так і засобом діяльності сучасного інформаційного середовища. Це явище на сьогодні активно розвивається і досліджується, особливо багато уваги приділяють феномену блогерства та блогінгу як сучасному механізму самореалізації та свободи. Зокрема, цю тему розкривають з різних підходів дослідники. Так, J. Kiss приділяє увагу вивченню неформальної журналістики [2], а Екхард Л. В. намагається показати різносторонність блогінга як громадянської журналістики чи чуток [3].

Звідси, метою статті стало дослідження розвитку і становлення блогу як різновиду інформаційної діяльності в мережі Інтернет.

Блоги як засіб масової комунікації. Особливим видом електронних видань в інформаційному середовищі є блоги. Сьогодні вони стали модою, джерелом інформації, субкультурою, соціальною мережею, платформою для тестування PR-технологій, незалежною пресою, маркетинговим простором і величезною фокус-групою. Важливість блогів також підтверджує той факт, що починаючи з 2005 року дата 31 серпня відзначається як День блогу.

Щодо визначення терміну блог, можна сказати що поки немає єдності та чіткого формулювання специфіки такої діяльності. Для прикладу, блог (англ. blog, від «web – павутина», «log – журнал») – це вебсайт, головний зміст якого складають записи, зображення чи мультимедіа, що регулярно додаються [1].

Блоги виступають продуктом інтернет-комунікативного майданчика, оскільки безпосереднє середовище їх функціонування віртуальна сфера.

Деяких блогерів можна порівняти з громадянськими журналістами – особами, які збирають, аналізують і публікують інформацію, не маючи належної професійної журналістської підготовки. Наприклад, канал «Geek Journal» Олексія (він же Тайлер Андерсон) спеціалізується на розповідях про актуальні новини зі всього світу, оглядах українських і світових фільмів. По суті, відеоролики на YouTube-каналі чи короткі тези в блозі, які описують будь-яку подію, можуть замінити новини або статтю. Сьогодні межа між блогосферою та ЗМІ стирається. Блогери стають представниками преси, а їхні огляди поточних подій стають популярнішими за новинний сюжет.

Блогерство має величезний вплив на сучасне суспільство, і передбачити траєкторію його подальшого розвитку дуже важко.

У вивченні даного феномену варто брати до уваги те, що електронні щоденники є суспільними (вони є прямим продуктом виробництва самого соціуму) та більш ніж соціальними (оскільки піднімають / розкривають теми близькі та важливі для різних суспільних груп). Медійна картина блогосфери стає сприятливою для сприйняття, розуміння та осмислення її інформаційних ресурсів. Фактор доступності впливає на оцінки, поведінки, а відтак і картину світу юзерів, що корелює загальну поведінку електронного суспільства, дає можливість стати безпосереднім учасником створення медійної картини електронної сфери.

Блоги як довільна, неформальна, неупереджена інформація через соціальні мережі, інтернет-ЗМІ, інтернет-версії традиційних медіа називають популярною, громадянською, альтернативною журналістикою. Широкі інформаційні ресурси блогосфери є досить інформативними, хоча з дещо специфічним характером розміщених там матеріалів, що принципово відрізняються від традиційних засобів масової інформації, але це не означає, що слід зменшувати масштаб їх значимості для суспільства.

Основну інформаційну «вагу» такі ресурси становлять саме для аудиторії мережі, а вона вважається незліченною. Наповнити аудиторію необхідними для неї матеріалами та втамувати інформаційний голод блогосфера також спроможна, оскільки містить в собі величезну кількість матеріалів, і подає «суб'єктивні новини» у довільній для блогера формі.

Можливості вільного висловлення, які надає мережа Інтернет, є набагато потужнішими, ніж ті, які може надати журналістові навіть найбільш незалежне ЗМІ. Монополія на «четверту владу» – владу через керування інформаційними потоками – завдяки можливостям Інтернету нині вислизає з рук держав, корпорацій і навіть медіа-магнатів. Цю тенденцію зазначила Хіларі Клінтон: «Коли ти в Інтернеті, тобі не треба бути олігархом чи рокзіркою, щоб мати великий вплив на суспільство» [3].

Активність у блогосфері, принаймні уможливно, надає доступ до «четвертої влади» кожному, хто бажає бути там представленим і бути активним її учасником. Власний блог може відкрити і розвивати у мережі будь-який користувач, не вкладаючи жодних коштів і навіть не повідомляючи власне ім'я, тобто анонімно. Лише від його ініціативи та таланту буде залежати, чи приверне він увагу аудиторії та чи вплине на неї. Це пояснює, чому блогосферу називають «віртуальною громадською ареною початку ХХІ ст.» [3, с. 14]. У блогах ми бачимо прояви відвертості, які не можуть собі дозволити транслювати традиційні медійні засоби. Для блогосфери характерна інтонація, нестандартна, щира, сповідальна.

В Україні блогер має таку саму свободу доступу до інформації, як і всі громадяни. З точки зору свободи доступу до ЗМІ, перевагу над журналістами мають блогери, які мають власні блоги як засіб масової інформації. Журналіст не визначає, коли буде транслювати та чи взагалі транслюватимуть його матеріал, оскільки повністю залежить від головного редактора, керівника, начальника відділу.

Блог подібний до журналу, періодичний і регулярний, тому його публікація є різновидом журналістики. На сьогодні така інформаційна діяльність і журналістика здебільшого альтернативна чи особиста. Однак, якщо придивитися до цього явища, то невідомо, як довго традиційна журналістика зможе залишатися традиційною та протистояти конкуренції з боку блогерів. Якщо врахувати всі складові такого способу поширення інформації, онлайн-журнал швидше доносить новини, він доступніший, і головне, набагато дешевший у виготовленні. Цей факт приваблює читачів електронних щоденників, дає свободу і можливості аналітичного пошуку в інформаційному просторі.

Можна також сказати, що блоги є корисними у повсякденному житті, вони мають вплив на світогляд користувачів / читачів / підписників, виконують комунікативну функцію та в певній мірі спонукають до дій та вчинків.

Популярність електронних щоденників як засобів масової комунікації нового покоління не викликає сумнівів, адже кількість блогерів, як і кількість користувачів всесвітньої мережі постійно зростає у геометричній прогресії. Блоги, як інструмент, входять в систему масової інформації, а вона має свої характерні особливості, як тематична універсальність, актуальність, оперативність, аналітичність, емоційність, безперервність, наступність і систематичність при передачі соціальної інформації.

Блоги торкаються таких тем, яких традиційні ЗМІ з тих чи інших причин уникають. Творці щоденників подають нецензуровану інформацію про події, свідками яких вони стають. Наприклад, сучасні події в Україні найбільше уваги привертають світової спільноти і зумовлюють запит на інформацію. Це в свою чергу збільшує пропозицію інформаційних продуктів. Бачимо навіть від перших осіб інформаційні повідомлення, роздуми, аналітику, які цитують і коментують на просторах інформаційного середовища. Подібні записи стають документованими щоденниками очевидців і учасників подій, без прикрас а лише спираючись на власне бачення та емоції сьогодення. Вони матимуть вирішальне значення і для наступних поколінь як джерело інформації, автокомунікативні записи, щоденники. Так само, під час другого конфлікту в Іраку блогерам вдалося привернути увагу світової спільноти та надати альтернативну картину бойових дій. Один із них, Салам Пекс, навіть опублікував свої щоденникові записи у вигляді книги. Американські військові, які служили в Іраку, також повідомляли про події у так званих військових блогах.

Блогерство руйнує загальні жанрові стандарти, оскільки поєднує в собі довідку, коментар, рецензію, листування, репортаж і бесіду, не претендуючи ні на що жанрово, але створює передумови для активної деканонізації жанрів. У блогах ми бачимо прояви відвертості, які не можуть собі дозволити транслювати традиційні медійні засоби. Вони сьогодні є живими свідченнями, живою інформацією, нагадуванням і пам'яттю.

Тенденції сучасної блогосфери. Активне поширення блогів обумовило формування нового інформаційного простору в мережі Інтернет – блогосфери. Блогосфера – глобальна база всіх блогів мережі, призначених для пошуку та обміну інформацією, формування та висловлювання своїх думок; це соціальна мережа, що динамічно розвивається, вузлами якої виступають блоги, а сполучними нитками – взаємини між блогерами (авторами блогів) та їх web-аудиторією [5]. В Україні активна фаза розвитку блогосфери припадає на період від 2005–2006 рр.

Теми блогів та їх зовнішнє оформлення, як правило, необмежені; немає стандартів і в написанні коментарів. Повна свобода слова та відсутність просторово-часових координат – основні риси блогу.

Можливості миттєвого реагування – безсумнівна перевага блогосфери у галузі інформування: у цьому пункті на сьогодні ЗМІ не можуть конкурувати з блогосферою. Причина у відносній повільності роботи будь-якого ЗМІ, де перш ніж бути оприлюдненою,

інформація проходить етапи перевірки, редагування тощо. Електронних ЗМІ це стосується меншою мірою, проте, поряд з блогосферою, відстають і вони. Тому повідомлення термінового значення, щойно фіксовані, бувають отримувані саме завдяки блогінгу. Одночасно вони несуть в собі загрозу інформаційної безпеки суспільства та держави, що потребує особливої уваги з боку органів лади в напрямі підтримки інформаційної безпеки, а не згортання такого виду інформаційної діяльності. Незважаючи на хаос, що проявляється сьогодні в соціальному мережевому просторі, вона несе в собі цілісність і актуальність, чітко реагуючи на події в житті світової спільноти.

Можна говорити про те, що блогосфера в інтернет-журналістиці і документальній інформаційній діяльності виступає як особливий інформаційний і соціокультурний простір з певними технічними соціальними та іншими характеристиками. Активну роль в такій діяльності приймає аудиторія, шляхом створення і поширення інформації, яка на їх розсуд є важливою. Із зазначеного простежується, що блогосфера містить в собі два засадничі для ЗМІ елементи:

1) інформація, інтенсивність проходження якої через блоги не поступається інтенсивності проходження інформації в ЗМІ;

2) аудиторія, оскільки спілкування в рамках блогу передбачає широкий тематичний спектр; дискусія можлива не тільки з приводу опублікованих матеріалів, чи інших тем; носить зазвичай регулярний характер; коментаторами в блогах виступають постійні читачі, які визначають життєдіяльність блогу за кількістю відвідувань та коментарів.

Таким чином блогосфера виконує багато функцій, серед яких варто виділити:

- інформаційна – є основоположною, оскільки поширення інформації є першочерговою метою створення блогів, які й формують блогосферу;
- комунікативна – формування здібностей до спілкування в мережі, висловлювання власних позицій та думок, обмін досвідом тощо;
- освітня – залежно від тематики блогів, інформація може сприяти набуттю нових знань, навичок;
- охоронна – інформація може сприяти підвищенню правової обізнаності читачів блогу, стосуватись правових аспектів реалізації та захисту прав громадян, захисту від неправомірних дій фізичних, юридичних осіб, бездіяльності органів державної влади тощо;
- функція соціалізації та громадського контролю – відкритість для широкого загалу та можливість залучення до дискусій сприяє активізації користувачів блогів щодо висловлення власного бачення того чи іншого питання, формування громадської позиції, швидкого реагування на неправомірні дії;
- оціночна – розкриває ставлення суспільства до окремих подій, явищ.

Таким чином, блог як інформаційний ресурс не лише акумулює інформацію, знання, досвід, а й виступає джерелом інформації, засобом реалізації інформаційного продукту, джерелом прибутку для його автора. В умовах сьогодення блоги є одним із найпоширеніших джерел інформації, документованою і закріпленою у часі та просторі, який дозволяє не лише отримувати таку інформацію, а й висловлювати власні позиції та думки кожному бажаючому. На відміну від засобів масової інформації, які орієнтовані на поширення різних інформаційних об'єктів, блоги є більш відкритими до залучення користувачів до дискусії, обміну думками, досвідом.

Інтернет виступає майданчиком і засобом діяльності, головним інформаційним джерелом, в чому його перевага над іншими видами ЗМІ. Саме Інтернет викликає справжній інтерес аудиторії, яка постійно розширюється як кількісно, так і якісно через розширення кола читачів.

Висновок. Блог – це своєрідний мережевий щоденник, основною особливістю якого є доступність / відкритість іншим користувачам мережі. На сьогоднішній день, блоги є новим комунікативним середовищем, новим жанром, новим інформаційним полем, актуальним та мобільним джерелом новин, як засіб вираження громадської думки. Одночасно блоги виступають в якості інструменту, що дозволяє формувати мережеві спільноти, які є окремим видом комунікації, але функціонують за тими ж принципами. Блоги

задовольняють потреби людей у спілкуванні і співучасті, так як їх форма дає можливість фіксувати події та думки, коментувати, стаючи частиною віртуального співтовариства.

Використання блогосфери як джерело інформації внесло суттєві зміни в робочий процес сучасних медійників і документознавців, а ведення блогів відкрило нові горизонти професійного зростання, розширило поле інформаційної діяльності, відкрило нові можливості реалізації та самовдосконалення.

Блогінг став невід'ємним елементом сучасного медійного простору у виробництві інформаційного контенту самими користувачами мережі. Новий напрям в інформаційній діяльності дає підстави зрозуміти суть і головні функції блогера / медійника / документознавця. Розвиток блогосфери розширює уявлення про інформаційну сферу і її можливості для окремої діяльності. Активну роль в ній відіграє аудиторія, через яку і для якої створюють, аналізують і поширюють інформацію.

Блогери створюють нові медійні напрями, що визначають подальше функціонування блогів та інформаційний простір. Блогосфера сьогодні використовується не тільки для самовираження автора, а й в професійних цілях. Одна з них – саморозвиток. Завдяки своїй інтерактивності та відкритого діалогу з аудиторією, блогосфера особливо впливає на читачів, маніпулює, вчить, виховує, активізує.

Abstract. Blogging and the formation of the blogosphere as a new type of media in the information space accompanies the processes of socio-cultural transformation of modern Ukrainian society. Features of the functioning of the blog as an important component of the development of information activities on the Internet today attract researchers, theorists and practitioners. The significance of the blog and the blogosphere in Ukraine lies in the fact that with the help of a blog one can form the vision of a particular organization, influence impressions about products and services, thereby promoting them. The methodological basis of the work is the application of the method of analysis and principles for the development of electronic diaries. In the work, using a comparative method, similar and distinctive features between the blog and traditional media are identified, the advantages and disadvantages of electronic diaries over the media are specified.

Keywords: blog, blogosphere, mass media, information activity.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Блог. URL: <https://uk.m.wikipedia.org>
2. Кісса Ю. Блоги – це неформальна журналістика. URL: <http://www.personal-trening.com/blog>
3. Екгард Л. В. Блогерство – громадянська журналістика чи чутки. *Вестник Воронежского государственного университета*. Серія: Филология. № 2. 2010. С. 220–223.
4. Самые легковверные СМИ Украины. URL: <http://kurush1.livejournal.com/317239.html>
5. Блогосфера. URL: <https://ru.m.wikipedia.org>

УДК 004.056.53:159.922]:623.618

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА ЛЮДЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

М. М. Діденко, О. В. Зелінська

Анотація. В даній публікації розглядається актуальна проблема для населення України – проблема інформаційно-психологічного впливу інформації (як правдивої, так і фейків) на людей. Особливо цей вплив сильний під час воєнних дій на теренах власної оселі та держави. Було детально розглянуто що таке інформаційно-психологічний вплив, як саме він впливає на свідомість людини і як може вплинути на державу, розглядався алгоритм впливу та навіювання, його характеристики. Також було наведені певні правила поведінки у соціальних мережах та під час пошуку інформації, для того щоб не потрапити в «лапи» даного впливу і вберегти свій моральний стан та стан близьких людей і не піддатись зміні власних думок та поглядів.

Ключові слова: інформація, вплив, війна, психологічний стан, фейк, новина.

Кожен із нас зараз живе у страшних реаліях – реаліях, де люди не бачать війну у кіно чи відеоіграх, не читають про неї книги чи слухають від прабабусь і прадідів страшні історії про давні часи, а бачать її власними очима, за власним вікном, чують звуки вибухів, які

лунають в декількох кілометрах від власної оселі... Кожного дня, кожен із нас прокидається з думкою «Коли це все закінчиться? Коли закінчиться це кровопролиття? Коли ми побачимо / почуємо «хороші новини». Наразі, усі ми живемо новинами: оновлюємо сторінки в соціальних мережах, не вимикаємо радіо та телебачення, відкриваємо мільйони сторінок у браузері, щоб віднайти новину, яку почув від знайомого чи близької людини. Але, мабуть, лише одиниці задумувались над тим, чи та стаття, чи відео, чи новина, яку почув від іншої людини є дійсно правдою, несе достовірну інформацію, яка є реальною. Кожен громадянин нашої держави має розуміти, що окрім кровопроливної війни, яку ми зараз маємо, паралельно йде ще інформаційна війна, метою якої є вивести людину з стану «рівноваги», стану «холодного розуму», шляхом неправдивої інформації. Саме через це потрібно вміти розрізняти якісну і правдиву інформацію від фейків.

Інформацію на дану тему і розгляд її більш детально можна знайти у розгорнутому вигляді лише в українських джерелах, від українських авторів. Це пов'язано з тим, що Україна краще всіх дізналась що таке інформаційно-психологічний вплив під час дій 2014 року і до теперішніх днів. Тому наші психологи та дослідники змогли детально вивчити та пізнати всі тонкощі цієї теми.

Інформаційно-психологічний вплив (ІПВ) – вплив на свідомість особи і населення з метою внесення змін у їх поведінку та (або) світогляд. Базовими методами ІПВ є переконання і навіювання.

Переконання звернене до власного критичного сприйняття дійсності [3]. Воно має власні алгоритми впливу:

- логіка переконання повинна бути доступною інтелекту об'єкта впливу;
- переконання необхідно здійснювати, спираючись на факти, відомі об'єкту;
- переконуюча інформація повинна містити узагальнюючі пропозиції;
- переконання має складатися з логічно несуперечливих тез;
- факти, що повідомляються, повинні бути відповідним чином емоційно забарвлені.

Навіювання навпаки спрямовано на суб'єктів, що некритично сприймають інформацію. Його особливостями є:

- цілеспрямованість і плановість застосування;
- конкретність визначення об'єкта навіювання (селективний вплив на визначені групи населення, що враховує основні соціально-психологічні, національні й інші особливості цих груп);
- некритичне сприйняття інформації об'єктом навіювання (навіювання засновано на ефекті сприйняття переданої інформації як інструкції до дії без її логічного аналізу);
- визначеність, конкретність поведінки, що ініціюється (об'єкту необхідно дати інструкцію щодо здійснення конкретних його реакцій і вчинків, що відповідають меті впливу).

Об'єктом інформаційно-психологічних впливів є перш за все людська свідомість. Тому засоби впливу будуються на основі психології та соціальної інженерії. Розвиток цих наук підсилюється застосуванням інформаційних технологій у сфері комунікацій, які надають можливість охоплювати чисельну аудиторію. Інформаційно-психологічні впливи можуть проявлятися не одразу, а через деякий час. Практика міжнародних конфліктів 1990-х років показала, що домінування досягається не шляхом повної перемоги над ворогом, а шляхом його повної деморалізації та / або контролю над його інформаційним простором [2]. Саме на цьому побудована концепція Effects-Based Operations (скорочено – ЕВО), де розрізняються ефекти першого, другого, третього і далі порядків. Людська свідомість налаштована сприймати тільки найближчі наслідки, а вони можуть бути і віддаленими в часі. Можливі випадки, коли те, що здається позитивом, як наслідок першого порядку, може розвиватися як негатив у подальшому і призводить до здійснення поставленої деструктивної мети із найменшими затратами. Суть концепції ЕВО викладена у послідовності – «механізм», «дія», «ефект». Тобто завершальною стадією є саме ефект, який буде створений певним інформаційно-психологічним впливом, і результат відображення встановленого ефекту на психологічний стан ворогуючої сторони інформаційного конфлікту [1].

За допомогою інформаційно-психологічних впливів через засоби масової інформації здійснюється селективний відбір аудиторії, яка найбільш вразлива до здійснюваних дій із сторони агресора. Таким чином формується категорія людей, з якими в подальшому проводяться більш активні дії щодо створення потрібного психологічного стану.

Теперішній етап розвитку інформаційної війни вже характеризується як друге покоління, і саме в його основу вкладені інформаційно-психологічні впливи. Таким чином здійснюються наступні дії:

- створення атмосфери бездуховності й аморальності, негативного відношення до культурної спадщини противника;
- маніпулювання суспільною свідомістю соціальних груп населення країни з метою створення політичної напруженості;
- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями й рухами з метою провокації конфліктів, розпалення недовіри, підозрілості, загострення політичної боротьби, провокування репресій проти опозиції і навіть громадянської війни;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади й управління, інспірація помилкових управлінських рішень; дезінформація населення про роботу державних органів, підрив їхнього авторитету, дискредитація органів управління;
- підрив міжнародного авторитету держави, його співробітництва з іншими країнами;
- нанесення збитку життєво-важливим інтересам держави в політичній, економічній, оборонній та інших сферах.

Як і традиційна війна, інформаційна теж має свої наслідки, які можуть своїми масштабами прирівнюватися до справжніх бойових дій. Наслідками інформаційної війни можуть стати:

- окупація певних територій агресором внаслідок дестабілізації ситуації в державі, або в окремих її областях (яскравим прикладом інформаційного протистояння стала окупація Криму та контролювання східних регіонів України проросійськими сепаратистськими угрупованнями);
- посилення різних заходів, спрямованих проти владних структур міжнародними організаціями;
- міжнародна ізоляція держави, в результаті чого держава, проти якої спрямована інформаційна війна, не зможе впливати будь-яким чином на міжнародній арені;
- поява недовіри суспільства до правлячої верхівки та масова еміграція у пошуках кращого майбутнього;
- розкол населення як національного та культурного середовища, що призведе до його зникнення або пристосування до традицій і мови агресора [4].

Саме завдяки таким діям, ворогу стає значно простіше вести бойові дії на території іншої держави, оскільки де є масове розповсюдження фейкової інформації люди максимально деморалізовані. Враховуючи те, що зараз у нас іде війна без правил, наш ворог може бути готовий до найжорстокішої психологічної давки за допомогою неправдивої інформації. І через це, кожен із нас повинен знати, як вберегти себе від неправдивої інформації і не дати уразити свій психологічно-моральний стан. Задля цього потрібно слідувати декільком основним правилам:

1. Не потрібно довіряти невідомим сайтам. Якщо у сайту відсутня репутація, або підозріло схожий дизайн чи помилки в тексті, велика кількість реклами, багато «яскравих оголошень», то це свідчить, що ресурс не є надійним і може містити недостовірну інформацію.
2. Шукайте цю ж новину в інших виданнях. Коли ви знайшли якусь новину, намагайтесь знайти її ще на декількох сайтах. Якщо ж такої інформації більше немає на інших ресурсах – велика ймовірність того, що вона не є правдивою.
3. Не створюйте інформаційного шуму. Якщо ви не впевнені в достовірності інформації – ні в якому разі не потрібно поширювати її в соціальних мережах та розповідати всьому оточенню.
4. Перевіряйте новини у закордонних ЗМІ. Якщо у вас в державі одна новина, а всі інші країни заперечують цю інформацію, то ймовірність того, що інформація, яку надають вам – брехня.

5. Читайте далі заголовка. Оскільки зараз всі всюди поспішають, через це люди читають лише заголовки статті, а все інше – пропускають. Але в самій статі може геть близько не бути того, що є в заголовку, тому слід читати усе.

6. Перевіряйте автора новини, оскільки зараз є багато фейкових профілів у мережі.

7. Уникайте заголовків типу: «Неймовірна новина!!», «Сенсація», «Жах» і т. д., оскільки такі заголовки роблять саме для того, щоб привернути увагу людини.

8. Не репостіть новини бездумно. Якщо ви не впевнені в достовірності інформації, не потрібно поширювати її, щоб не наводити серед інших людей паніку і самому не стати «ворогом» для свого оточення.

9. Звертайте увагу на дату публікацію. У Google можна за кошти просувати сайти на вищі позиції. Там може бути інформація різної давності, і дуже часто на це люди не звертають увагу.

10. Віднайдіть перевірені джерела інформації та перевіряйте її там.

Завдяки вищерозглянутому матеріалі, кожен із нас буде більш краще розуміти, сенс інформаційної війни та як вона діє на жителів нашої держави, так і держави-агресора. Це розуміння допоможе кожному з нас вміти захистити себе від паніки та тривоги, зберегти спокій у навколишньому середовищі, яка була викликана недостовірною інформацією. Усі ми повинні дотримуватись правил перерахованих вище і вміти фільтрувати інформацію задля власної безпеки.

Abstract. This publication considers a topical issue for the population of Ukraine - the problem of information and psychological impact of information (both true and fake) on people. This influence is especially strong during hostilities on the territory of one's own home and state. It was considered in detail what is the information-psychological influence, how it affects the human consciousness and how it can affect the state, the algorithm of influence and suggestion, its characteristics were considered. There were also certain rules of conduct on social networks and when searching for information, so as not to fall into the "paws" of this influence and protect their morale and the condition of loved ones and not to change their own opinions and views.

Keywords: information, influence, war, psychological state, fake, news.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобільник Б. Ю., Гізур А. І. Роль інформаційно-психологічних впливів у інформаційній війні. *Актуальні задачі та досягнення у галузі кібербезпеки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Кропивницький, 23–25 листопада 2016 року). Кропивницький, 2016. С. 28–29.
2. Каліченко Б. М. Явище інформаційної війни в українських засобах масової інформації. *Науковий журнал «Політикус»*. Черкаси, 2016. С. 88–93.
3. Інформаційно-психологічний вплив. URL: <http://surl.li/bpiat> (Дата звернення : 23.03)
4. Мудра І., Сінькова Є. Інструменти інформаційної війни проти України в інтернет-ЗМІ.

УДК 004:654

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

К. Р. Котов, Л. А. Ковальська

Анотація. Процес переходу до інформаційної економіки і управління та рівень конкурентоспроможності організацій загалом залежить від рівня розвиненості сектору інформаційно-комунікаційних технологій. У довгостроковій перспективі інформаційно-комунікаційні технології є вирішальним чинником ефективного управління організацією. Важливою складовою у розвитку сучасної організації є впровадження оптимальної інформаційно-комунікаційної технології. Використання сучасних технологій відіграє вагомую роль у забезпеченні ефективного управління організацією і безпеки інформації.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, управлінська діяльність, інформаційна діяльність, організація.

На сьогодні переважна більшість організацій мають у своєму розпорядженні інтелектуальні та управлінські технології, глобалізацію та соціалізацію. Факти підтверджують, що існуюча система управління вітчизняними організаціями дещо

застаріла та неефективна в умовах сучасної деформації бізнес-середовища. Багато чинників, які раніше вважалися незначними та неврахованими, сьогодні починають суттєво впливати на роботу організацій. Глобалізація організації партнерської мережі та виробничих зв'язків, популяризація інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) стають вирішальними факторами трансформації моделей управління організацією, і ці чинники ще недостатньо досліджені та впровадженні в систему розвитку і діяльності організації. У вітчизняних наукових публікаціях велику увагу приділяється ролі та впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на моделі, схеми, технології управління організацій, здебільшого з прикладного їх застосування [1–7].

Виходячи з актуальності впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства, метою даної статті є простежити сучасні можливості інформаційно-комунікаційних технологій та перспективи їх реалізації в системі управління організацією.

Епоха новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, демократизації управління та соціалізації супроводжує становлення інформаційного суспільства. Впровадження комп'ютерної техніки та використання можливостей роботи в мережі у повсякденні процеси організацій обумовлено поширенням масової інформації та необхідністю її обробки в найкоротші терміни та миттєвої передачі на великі відстані. Ці нововведення змінили сучасний спосіб ведення бізнесу, переформатували структуру управління та організаційний дизайн організацій, створивши при цьому унікальні конкурентні переваги для них [1].

Основною особливістю сучасних інформаційно-комунікаційних технологій є невідчутність кінцевого продукту – нова і достовірна інформація якості, яка надходить у певний період часу, у певний час і простір; вимога користувачів підвищити надійність та терміновість такої інформації. Аналіз його використання підтверджує зростання ролі ІКТ у глобальному розвитку організацій [1].

Для підтвердження цих тенденцій можна розглянути наступні дані. У 2014 році в середньому по всьому світу 96,4 людини на 100 осіб користувалися послугами мобільного стільникового зв'язку, а 43,6 осіб на 100 людей – інтернет-послугами у всьому світі. Україна посідала 71 місце у світовому рейтингу використання технологій. Якщо у 2000 році доступ до інтернету мали трохи більше шести відсотків населення світу, то в 2015 році ця кількість становила понад 43 відсотки (за даними ООН). У результаті 3,2 мільярда людей вже підключені до глобальної мережі контенту та додатків. В 2020 році 70 відсотків населення планети мають стільникові пристрої, а 90 відсотків мобільних широкосмугових мереж доступні жителям планети [2].

Сьогодні бездротові мережі отримала розвиток тому, що керівникам організацій потрібен доступ до інтернету в будь-який час і в будь-якому місці (*концепція доступу в будь-який час і будь-де*). Зараз ми спостерігаємо появу Інтернету речей (Internet of Things, IoT) – екосистеми з мільярдів (і трильйонів) автономних пристроїв, які взаємодіють один з одним: датчики, контролери, роботи, прилади, автомобілі, машини тощо. У недалекій перспективі проглядається те, що називається 5G – набір органічно інтегрованих технологій радіодоступу. Ці технології несуть з собою хвилю неймовірної революції, яка назавжди і докорінно змінить світ, комунікацію, інформацію та її сприйняття. У цьому новому світі кожен управлінець, кожен пристрій, де б вони не були, обмінюватимуться інформацією в режимі реального часу. Наступні десятиліття в управлінні та бізнес-технологіях принесуть набагато більше змін, ніж мали місце за останні сто років. Інтернет речей (IoT) змінить спосіб і механізми роботи організацій і змусить їх переосмислити свої основні функції управління. Економіка попиту стане новою, орієнтованою на клієнта і популярною моделлю взаємодії бізнес-споживач.

Розвиток сучасних ІКТ є одним із найважливіших факторів, що визначають темпи та успіх організацій сьогодні. ІКТ зумовили суттєві зміни у бізнес-середовищі. Якщо

розглядати активне впровадження ІКТ у бізнес-середовище, то першими активно використовують такі технології у власній діяльності МСП (малі та середні підприємства). Сучасною тенденцією є поява та стрімкий розвиток e-commerce (бізнес, що ведеться через електронні мережі), e-торгівлі та інших явищ. Трансакції тепер відбуваються не тільки в автономному режимі, а й через Інтернет (онлайн) [5].

Сьогодні кількісне зростання користувачів Інтернету поступово набуває принципових нових якісних характеристик, які позитивно впливають на соціально-економічний розвиток організацій за допомогою різноманітних мережевих інформаційних і комунікаційних технологій. Пристрої автоматизації починають успішно інтегруватися в Інтернет [6].

Виходячи з сучасних тенденцій, можна передбачити, що незабаром автономних інтернет-сенсорів буде більше, ніж людей / користувачів з мобільними телефонами. Очікується, що до 2025 року загальна кількість веб-з'єднань пристроїв до IoT досягне 26 мільярдів, з яких близько 15 мільярдів будуть мобільними телефонами, планшетами, ноутбуками та настільними комп'ютерами. Заразом поява інтернет-сенсорів призвела до поширення сенсорів навколишнього середовища і неодмінної умови їх впровадження у систему організації діяльності [2].

Вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на управління організацією величезний, оскільки він безпосередньо пов'язаний з підвищенням ефективності роботи кожного окремого керівника та організації в цілому. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій зазвичай вимагає від організацій значних витрат на розробку, впровадження та подальше обслуговування та розвиток, тому багато підприємств бояться впроваджувати їх. З економічної точки зору ІКТ можна розглядати як засіб виробництва, який може вільно замінювати персонал організації [3].

Крім позитивних економічних тенденцій мають місце і негативні соціальні зміни. Так ІКТ можуть призвести до скорочення кількості керівників середньої ланки та працівників. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології зменшують витрати на виробництво за рахунок зниження експлуатаційних витрат. При цьому вони автоматично змінюють організаційну структуру та рівень прийняття рішень управління організацією, знижують витрати на отримання інформації, розширюють можливості використання інформації.

З одного боку, зростає взаємозалежність між бізнес-стратегіями, правилами та процедурами та програмним забезпеченням, апаратним забезпеченням, базами даних та передачею даних інформаційної системи. Зміни одного з компонентів часто призводять до змін інших компонентів. Цей зв'язок стає критичним при формулюванні майбутніх стратегічних планів. Збільшення частки ринку, підвищення якості обслуговування або зниження вартості послуг при одночасному підвищенні продуктивності працівників все більше залежить від типу та якості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в організації [3].

Отже, якщо відбуваються зміни в інформаційних технологіях, ці зміни можуть вплинути на інші компоненти діяльності організації. Зокрема можуть відбутися кадрові зміни, зміни стилів роботи та організаційні перетворення. Інформаційно-комунікаційні технології можуть стати потужним інструментом для створення більш конкурентоспроможної та ефективної моделі управління в організації.

Рівень розвитку інформаційних продуктів і послуг інформатизації організацій можна використовувати як один із найнадійніших показників для вимірювання рівня розвитку різних сфер його діяльності. Для забезпечення економічного успіху та вибору вільного напрямку розвитку організації необхідно лише вміле використання переваг ІКТ, оскільки це нове бачення інформації, комунікаційних процесів, стилів, методів, процедур управління.

На сьогоднішній день суттєво урізноманітнено форми мережевої організації зовнішнього зв'язку організацій. З розвитком Інтернету зростає також розширення та інтенсивність процесу обміну інформацією. Будь-яка організація чи керівник може організувати в ньому роботу, торгівлю або просто підтримувати обмін комерційними

ідеями. Сучасні мережі принципово відрізняються за своєю глобальною природою, що дає можливість пов'язувати різні суб'єкти господарювання через глобальне електронне середовище [7].

Насправді сучасні інформаційно-комунікаційні технології максимально змінили методи управління – місце роботи, вид діяльності, інтереси, коло партнерів. Доцільно розрізнити наступні етапи широкомасштабного впровадження нових ІКТ та якісних змін в управлінні організаціями: мейнфрейми; персональні комп'ютери; Інтернет, виділена глобальна мережа; багатофункціональна глобальна соціальна мережа; хмарні обчислення та інтернет-сенсори. На кожному етапі високоякісний технічний і майстерний рівень мережі значно розширює можливості управління [4].

Інноваційні ІКТ вважаються вагомим елементом розвитку організацій. Новітні ІКТ істотно впливають на ефективність організацій. А більшість організацій цілком усвідомлюють величезні переваги розвитку, впровадження і поширення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Одним з найбільш перспективних ІКТ бізнес-інструментів сьогодні є хостинг і «хмарні» технології. Ці нововведення економлять гроші за рахунок зменшення капітальних вкладень. Це особливо актуально в наших умовах, коли все більше організацій намагаються мінімізувати свої інвестиції в інфраструктуру. І хоча «хмарними» технологіями досі користуються лише 25 відсотків керівників вітчизняних організацій, багато з них планують перейти на технологію або вивчити її переваги.

Попит на ERP-системи (планування ресурсів підприємства) на українському ринку стабільний. За оцінками SAP, частини великих організацій лише на 30 відсотків насичені цими технологіями. Проте з кожним роком продажі ERP-систем збільшуються, оскільки частка ERP-рішень зараз наближається до 13 відсотків загального українського ринку програмного забезпечення та ІТ-послуг [2].

Ще одна важлива сучасна інформаційна технологія HANA (High Performance Analytical Appliance), яка може обробляти та аналізувати великі обсяги інформації, вважається дуже популярною у вітчизняному бізнесі. Відповідальні бізнес-рішення, засновані на таких технологіях, стають все більш перспективними і вагомими.

Як згадувалося раніше, бізнес-світ зараз намагається запровадити 5G, мобільну мережу п'ятого покоління. Хоча 5G буде імітувати 4G і 3G, менеджери покладають більше надії на мережу. Вони очікують, що буде інакше – принципово інакше, адже 5G інтернет – це не просто шалені швидкості передачі даних, а значне відновлення і розвиток економіки, інвестиції в країну, створення робочих місць, наповнення держбюджетів та нові можливості для організацій. 5G впливає на економіку, змінюючи звичні методи управління та трансформуючи усталені бізнес-моделі.

Основні драйвери розвитку 5G можна розділити на чотири частини: нові моделі довіри, нові моделі послуг доставки, розширені списки загроз та підвищена конфіденційність. Загрози, які несе з собою 5G: системи доступу до точок доступу незручні в сільській місцевості, 5G вимагає значних інвестицій, 5G вимагає широкого діапазону частот, а розгортання 5G потребуватиме модернізації всіх економічних та управлінських сфер організацій.

Як наслідок, мережі п'ятого покоління потребуватимуть абсолютно нової парадигми інформаційної безпеки, оскільки вони матимуть значно розширені можливості. Вони розроблені для задоволення потреб не лише окремих людей та суспільства, а й потреб галузей (наприклад, заводи, фабрики, розумні системи, системи електронного здоров'я тощо), які виходять далеко за межі 4G і відіграватимуть вагомую роль у створенні абсолютно нового е-бізнесу. Заразом, комплексна система безпеки інформації, конфіденційності та стійкості стане проблемою, яка охоплює не лише технологію 5G, а й усе майбутнє «електронного» бізнесу. Зростання масштабів використання організаціями різноманітних сучасних ІКТ матиме ефект підключення або помноження, стимулюючи інноваційний розвиток організацій та посилюючи з появою нових запитів споживачів [4].

У цьому контексті автономні інтернет-сенсори стають все більш корисними, оскільки вони забезпечують значну якісну зміну при переході від фізичного рівня Інтернету до рівня веб-додатків. У майбутньому рекомендується очікувати збільшення частки різноманітних спеціалізованих інтерфейсних додатків, що використовуються для підтримки професійного спілкування в Інтернеті. Хоча парні взаємодії все ще відіграють важливу роль, вони замінюються груповими, коли медіа, комп'ютерні мережі, сучасні комунікації та транспорт можуть швидко залучити десятки менеджерів до управління процесами організації. Оскільки комунікація якісно змінилася, багато керівників, які не готові до такого рівня активної комунікації на ринку, або залишають його, або вчаться вживати управлінських заходів за відсутності невизначеності та відсутності економічних знань і практичного досвіду.

Статистика підтверджує важливість розвитку мережових інформаційних комунікацій для організацій, та демонструє нагальну необхідність побудови структурованої бізнес-оболонки організацій в новітніх умовах інформаційно-комунікаційного середовища.

Висновок. Сьогодні, щоб вижити та адаптуватися до динамічно мінливих умов життя організацій, керівникам доводиться постійно модернізувати модель і технології управління організаціями, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології для покращення організації бізнес-ланцюга та успішної реалізації стратегії в конкурентному середовищі. Очевидно, що фокус трансформації перемістився з кількісної матеріальної реалізації сучасних ІКТ до нематеріальної трансформації систем управління. Розробка контенту на найвищому інтелектуальному рівні стає ключовою конкурентною перевагою для організацій і, таким чином, метою трансформації управління організацією. Нове інформаційно-комунікаційне середовище управління організаціями має такі характеристики: зміцнення та диверсифікація відносин між організаціями, партнерами та споживачами; глобальний характер організаційної комунікації; невідчутність інформаційної частини, хоча і все більш важливої. Крім того, розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій значно розширив горизонти та якість прийняття ефективних управлінських рішень.

Abstract. The process of transition to an information economy and management and the competitiveness of organizations as a whole depends on the level of development of the information and communication technology sector. In the long term, information and communication technologies are a decisive factor for the effective management of an organization. An important component in the development of a modern organization is the introduction of optimal information and communication technology. The use of modern technologies plays an important role in ensuring the effective management of the organization and the security of information.

Keywords: information and communication technologies, management activity, information activity, organization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Фоміних Н. Ю. Сутність поняття «інформаційно-комунікаційні технології» та їх значення на сучасному етапі модернізації освіти. URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9084/1/ped905_77.pdf (дата звернення: 23.03.2022)
2. Журнал «Інтернет в цифрах». URL: <http://in-numbers> (дата звернення: 23.03.2022).
3. Гутгарц Р. Д. Использование новых информационных технологий в управлении. URL: <http://www.mevriz.ru/articles/2003/1/1648.htm> (дата звернення: 23.03.2022).
4. Куценко Т. М. Значення і особливості застосування сучасних інформаційних систем в управлінні підприємством. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. Київ, 2016. №55. С. 97–102.
5. Гудзь О. Є. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в управлінні підприємств. URL: https://dut.edu.ua/uploads/p_1010_70172914.pdf
6. Ковальська Л. А. Комунікативні особливості функціонування документально-інформаційного ресурсу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ, 2021. № 1. С. 27–34.
7. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України. Анісімова О. М., Ковальська Л. А., Лукаш Г. П., Прігунов О. В., Щербіна О. С., Яворська Т. М. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 176 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕТАДАНИХ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Ю. О. Мазур, Н. А. Потапова

Анотація. У даній статті розкривається значення метаданих у сучасному світі. Методологічною основою роботи є емпіричний підхід. Специфікою даної теми є аналіз інформації, що зберігається на фото та розгляд online-сервісів, що дозволяють отримати або змінити метадані. Розглядається історія виникнення та вказуються стандарти, що займаються вивченням та специфікацією метаданих. Розкривається важливість захисту інформації, що зберігається на електронних та цифрових пристроях. Метою даної статті є те, що не завжди фото, що викладаються у соціальну мережу несуть тільки розважальний контекст. Важливо проінформувати, що фото та відео матеріали, що виставляють у соціальні мережі під-час війни можуть загрожувати безпеці життя громадян України.

Ключові слова: метадані, фото, безпека, online-сервіси.

Вперше про метадані заговорили ще у 1990-х роках. Саме у ті роки вперше було піднято проблему опису мережевих ресурсів у доповіді Б. Тіллета, тоді і з'явився такий термін як метадані. Щоправда у 1990-х роках трактування визначення метаданих було наступним. Метадані – це інформація, що формується видавцями електронних ресурсів як обов'язковий мінімум відомостей, що дає каталогізатору можливість використати їх при систематизації у чітко регламентованому середовищі електронного каталогу з відповідними правилами і стандартами [1]. У сучасності метадані використовуються у різних напрямках. Наприклад, вони використовують описові властивості, можуть містити дані про статус авторського права, включають у себе технічні властивості. До речі, технічні метадані використовуються для управління цифровими об'єктами, також вони використовуються у навігації [2].

Вивченням метаданих займаються і до тепер. Наприклад, існує стандарт DCMI (Dublin Core Metadata Initiative), що присвячений розробці сумісних стандартів метаданих на базі ініціатив W3C щодо впровадження стандартів RDF та XML [3]. NISO (Національна організація по інформаційним стандартам) надає класифікацію метаданих, яку можна використовувати для всіх типів даних або репозиторіїв даних [4]. На сьогоднішній час, майже всі компанії, що займаються розробкою сайтів, програмного забезпечення і т. д. використовують поняття метадані та їх властивості, аби забезпечити суспільству доступ до “бібліотечної інформації”.

Історія фотоіндустрії розпочалась у 1826 році, адже тоді Нісефором Ньепсом була зроблена перша вдала фотографія. Саме з того часу люди почали зафіксувати моменти свого життя на папері, а у сучасній реальності на своїх мобільних або цифрових пристроях. Щоправда, у 1826 році навіть близько не могли подумати про те, що за допомогою фото можна буде отримати цілий перелік інформації. Так, що ж саме може приховувати звичайне фото зроблене на телефон? За статистикою щороку людина робить близько 150 фотографій. Кожне фото містить певну інформацію, яка називається метаданими. Метадані – це дані про дані [5]. Кажучи простою мовою, це ті дані, з-за допомогою яких ми можемо отримати інформацію про місце, час, дату коли було зроблено фото. Зображення може мати різні формати та схеми метаданих. Найпоширеніші формати це [6]:

- EXIF – стандарт зберігання метаданих у зображенні, що використовується цифровими камерами для зберігання інформації про витримку, діафрагму та інші параметри зйомки. Метадані у форматі EXIF можуть зберігатися у файлах форматів JPEG, TIFF та RIFF WAV.
- IPTC – це скоріше назва організації, що розробила даний стандарт, Міжнародна Рада з питань преси та телекомунікації. Назва самого стандарту – ІМ. На відміну від EXIF, який спрямований на технічну інформацію, ІМ дозволяє зберігати різну детальну інформацію. У метаданих даного стандарту можуть зберігатися такі описові поля, як ObjectName (заголовок), Keywords (ключові слова), Caption (опис, існує декілька варіацій тега).

Існує чимало способів визначення метаданих. Це різні online-сервіси, застосунки або ваш смартфон. Так, так, навіть за допомогою звичайного смартфона ви можете отримати наступну інформацію: тип, розмір, коли створено, змінено, відкривається, де зберігається, розміри, роздільність, колірний профіль, бренд пристрою, модель пристрою, модель об'єктива, значення апертури, час експозиції, програма експозиції, фокусна відстань, ISO-чутливість, спалах, червоне око, число діафрагми, режим експометру, баланс білого, чим створений, довгота та широта. Коли людина робить фото, то навіть не задумується про те, що у цей час її телефон зберігає таку кількість інформації про звичайне фото, на якому може бути зображений котик. Для визначення метаданих найчастіше використовують online-сервіси, приведені нижче.

1. Jeffrey's Exif Viewer. Даний online-сервіс допомагає розрити метадані зображення. Варто наголосити, що цей інструмент безкоштовний та у нього ми можемо завантажувати не тільки файл зображення, а й посилання на фото. Отримати метадані на даному сайті дуже просто, потрібно лише завантажити файл, підтвердити, що ви не робот та натиснути на “View image Data”. У результаті ви зможете отримати основну інформацію про зображення, EXIF дані, MakerNotes, ExifTool, JFIF, основну інформацію про файл, композитивний блок та ICC Profile.

Рис. 1. Вигляд online-інструменту Jeffrey's Image Metadata Viewer [7]

2. Pic2Map. Даний online-сервіс допомагає знаходити та переглядати фото з-за допомогою карти. Тобто сервіс аналізує дані EXIF та вказує координати та місцезнаходження, де було зроблено фото. Даний інструмент безкоштовний. Також існує пропозиція зробити наше фото приватним, аби крім вас більше не було до нього доступу у інших людей. Отримати місцезнаходження дуже просто, достатньо лише клікнути на “Виберіть файл” та загрузити його. У результаті ви отримаєте EXIF дані фото, інформація про цифровий пристрій (телефон чи камера), інформація про файл, дата та час

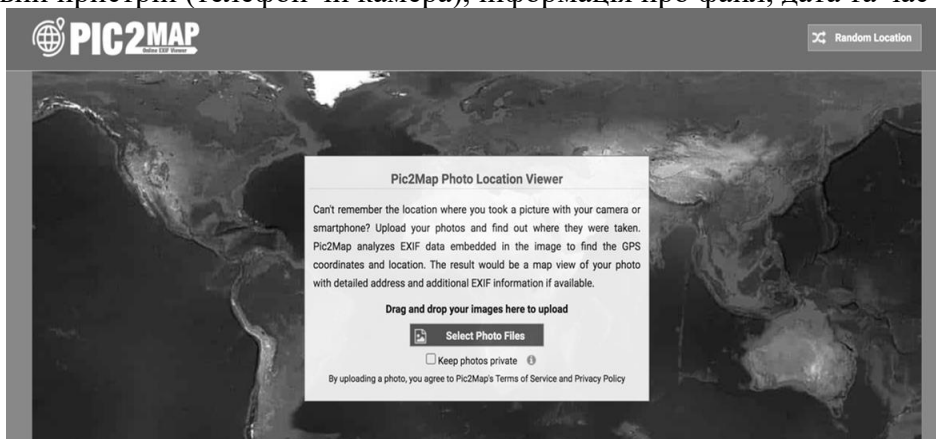

Рис. 2. Вигляд online-інструменту Pic2Map. [8]

Також варто зазначити, що існують застосунки, які дозволяють змінити метадані.

1. MetaCleaner – online-інструмент, що дозволяє видаляти метадані з фото. Це безкоштовний застосунок, працює надто просто достатньо тільки завантажити файл, а потім зберегти новий (без метаданих).

Рис. 3. Вигляд online-інструменту MetaCleaner [9]

2. MetaClean – online-інструмент що дозволяє спочатку отримати метадані, а потім видалити їх. Це безкоштовний застосунок. Працює наступним чином: спочатку потрібно завантажити файл, система автоматично покаже метадані, а далі з-за допомогою кнопки “get my file clean” очистити метадані. Все що залишиться зробити, це зберегти новий файл.

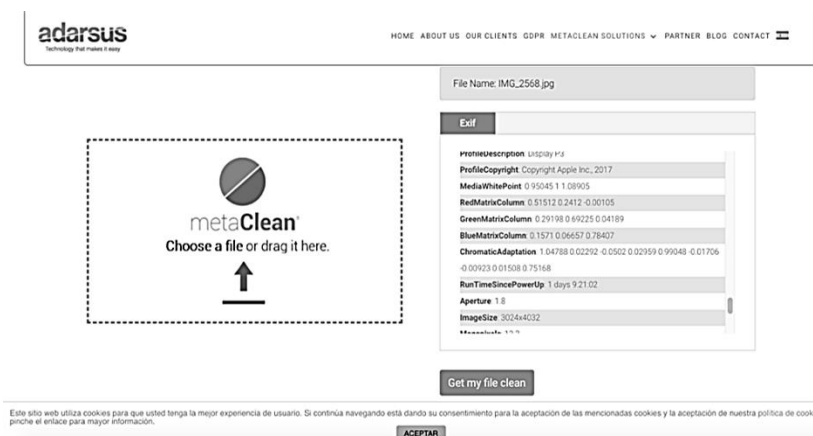

Рис. 4. Вигляд online-інструменту MetaClean [10]

На сьогоднішній час метадані здебільшого використовуються для завдання шкоди, адже у час коли потрібно зберігати у секреті пересування техніки та людей, громадяни нашої країни не розуміють усієї загрози та публікують фото і відео у соціальних мережах. Будь-яке розміщення фото та відео у соцмережах несе за собою певним чином загрозу для вас особисто та інших людей. Адже виставляючи у соцмережі фото з відпочинку, ви надаєте злодіям інформацію про те, що ваша квартира порожня; розміщуючи відео пересування техніки, ви наражаєте на небезпеку інших людей та себе у тому числі. Вивчаючи ці питання, може виникнути питання та певне обурення. Що ж тоді робити, аби не наражати себе та інших на небезпеку? Відповідь дуже проста, користуйтеся застосунками, які допомагають приховувати метадані, або викладайте фото, наприклад тоді, коли ви вже повернулись з відпочинку. Та саме головне, не забувайте про кібергігієну, адже таким чином ви будете впевнені, що зробили все можливе, аби не завдати шкоди ні собі, ні іншим людям.

Отже, метадані стосуються описової інформації, вбудованої всередину зображення або файлу іншого типу [11]. Не варто говорити про те, що метадані наносять тільки шкоду. У більшості вони зберігають інформацію про так звану «подорож життя». За допомогою них, ви можете відстежувати де побували впродовж року, можливо навіть відображають ваші враження та емоції, залишають у пам'яті телефону прекрасні моменти вашого життя.

Abstract. This article reveals the importance of metadata in the modern world. The methodological basis of the work is an empirical approach. The specifics of this topic are the analysis of information stored in the photo and consideration of online services that allow you to obtain or change metadata. The history of origin is considered and the standards dealing with the study and specification of metadata are indicated. The importance of protecting information stored on electronic and digital devices is revealed. The purpose of this article is that the photos posted on the social network do not always have only an entertaining context. It is important to inform that photos and videos posted on social networks during the war can threaten the safety of life of Ukrainian citizens.

Keywords: metadata, photos, security, online services.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шаховська Н. Б., Пасічник В. В. Сховища та простори даних. Львів, 2009. 230 с.
2. Як: Що таке метадані? (Визначення та використання)-2022. URL: <http://surl.li/bpolz> (Дата звернення: 25.03.2022 р.).
3. Дублінське ядро. URL: <http://surl.li/bpoml> (Дата звернення: 25.03.2022 р.).
4. Часть I. Что такое метаданные? URL: <http://surl.li/bptoml> (Дата звернення: 25.03.2022 р.).
5. Що таке метадані? URL: http://surl.li/bpgpq_ (Дата звернення: 23.03.2022 р.).
6. О. Захарова. Класифікація метаданих великих даних. Експертні та інтелектуальні інформаційні системи. Інститут програмних систем НАН України. Київ, 17 жовтня 2019 р. С. 53–74.
7. Jeffrey's Image Metadata Viewer. URL: <http://exif.regex.info/exif.cgi> (Дата звернення 23.03.2022 р.).
8. Pic2Map. URL: <https://www.pic2map.com/> (Дата звернення: 23.03.2022 р.).
9. MetaCleaner. URL: <https://www.metacleaner.com/#home> (Дата звернення: 23.03.2022 р.).
10. MetaClean. URL: <https://www.adarsus.com/en/remove-metadata-online-document-image-video/#mcwsresults1> (Дата звернення: 23.03.2022 р.).
11. Що таке метадані на фото? URL: http://surl.li/bpidv_ (Дата звернення: 23.03.2022 р.).

УДК 002:004.1(477)

ЦИФРОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОКУМЕНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: WEB-ПОРТАЛИ І МОБІЛЬНІ ЗАСТОСУНКИ

Т. Л. Мазуркевич, Л. А. Ковальська

Анотація. Інформаційна діяльність органів влади має враховувати технологічний розвиток комунікаційних зв'язків у суспільстві. Масштабне запровадження мережових технологій Інтернет має стимулювати органи влади до їх використання у здійсненні владних й адміністративних функцій. Встановлення ефективної документної та інформаційної комунікації потребує використання інструментарію web-портал та мобільний застосунок для смартфона. Технології web-портал та мобільний застосунок виступають інтерактивним інструментом, за допомогою якого користувач адміністративних послуг зможе знайти сервіси центральних органів влади й отримати офіційну документну інформацію.

Ключові слова: документна комунікація, web-портал, мобільний застосунок, цифровізація.

Вступ. Інтенсивне розповсюдження цифрових моделей соціальної інтеграції та появи нових видів комунікації спричинило зміни у структурі інформаційного споживання людини. Поряд із формами соціокультурної комунікації у людини виникає потреба стійкої комунікації в мережевому форматі, таким чином створюючи вже «мережеві спільноти» об'єднані за принципами локальних громад, соціальних потреб, політичних поглядів тощо. Мережа Інтернет дає можливість кожному громадянину отримати широкий набір інструментів соціальної комунікації. Отримавши технічні засоби користувач Інтернет

відразу ж набуває можливість навігації по сайтах, надсилати та отримувати електронні повідомлення, формувати і брати участь у функціонуванні спільнот тощо.

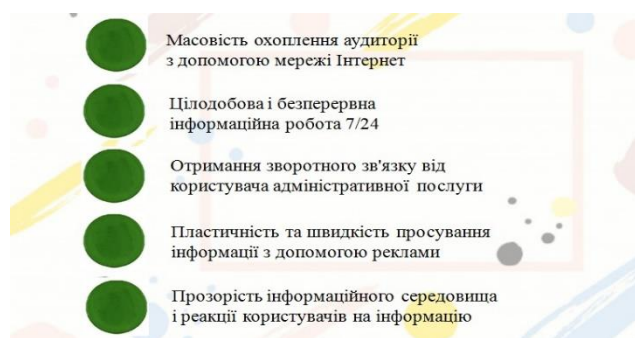
Дослідженням проблем документної комунікації займаються українські вчені [3, С. 7–11]. Але важливе місце в науковому доробку з теми роботи є праці викладачів кафедри інформаційних систем управління ДонНУ імені Василя Стуса. Зокрема, О. М. Анісімова, Л. А. Ковальська, Г. П. Лукаш, О. В. Прігунов, О. С. Щербіна, Т. М. Яворська [3–5; 11]. Джерельною базою дослідження виступає українське законодавство і регуляторні нормативно-правові акти органів влади в інформаційній сфері [8–10].

Метою статті є дослідження потенційних можливостей web-порталів і мобільних застосунків як цифрового інструменту документної комунікації районного органу влади (на прикладі Могилів-Подільська РДА).

Основний розділ. Отримати власне представництво в інформаційному просторі може кожна установа комерційного або адміністративного характеру. І кожна з них матиме чим зацікавити широке коло громадян. За наявності власного сайту зростає ефективність інформаційної взаємодії установи з громадою. Так вона може містити локальну інформацію про географічні особливості територіальної громади, економічний потенціал, туристичні принади регіону, соціально-демографічні характеристики місцевості, архівні документи тощо [4, с. 241]. Також web-портал дає можливість отримати зворотній зв'язок та інформацію про поведінку відвідувачів, що допомагає провести корекцію контенту відповідно до запитів користувача.

Створення власного web-портал надає установі низку комунікативних можливостей. А швидке просування інформаційних технологій робить створення більш доступним і функціональним з точки зору подачі контенту. Офіційний сайт державної установи є важливою складовою системи інформаційного маркетингу у наданні адміністративних послуг за допомогою мережі Інтернет. Тому коректна робота web-порталу потребує максимальної уваги органів влади, як для формування власного іміджевого образу, так і для маркетингу адміністративних послуг установи.

З погляду маркетингу web-сайт містить набір інформаційних інструментів для взаємодії з різними сегментами цільової аудиторії. Яка інформація буде представлена, які інструменти будуть задіяні, як вони будуть взаємодіяти між собою залежить результативність встановлення комунікації, реалізація короткострокових та довгострокових завдань, а також від типу сегментів цільової аудиторії та можливості контактувати з нею тим чи іншим способом [4, с. 239].

Рис. 1. Технологічні можливості web-порталу органу влади

Офіційні сторінки органів влади є унікальним інструментом інформування громадян про події громади, діяльність представників органів влади. На відміну від традиційних засобів комунікації з цільовою аудиторією web-портали дають можливість швидкої інформаційної реакції на обставину, моделювання необхідних ситуацій, формування позитивного / негативного образу конкретної людини / службовця, установи, інстанції [5, с. 28]. Варто згадати й про політичну складову комунікації засобами офіційних сайтів органів влади, які є обов'язковими для моніторингу засобами масової інформації.

Можливість надання необхідних конотацій контенту web-порталів органів влади дає поштовх для боротьби за контроль даного інструменту масового впливу.

До потенцій web-порталу органу влади можна віднести:

- надання вичерпної інформації про захід, установу, людину;
- постійне оновлення новою і швидке редагування вже існуючої на офіційному сайті інформації;
- варіативність форматів подачі контенту у вигляді тексту, фотографії, відео, анімації, та жанрового стилю – інтерв'ю, репортаж, огляд тощо.

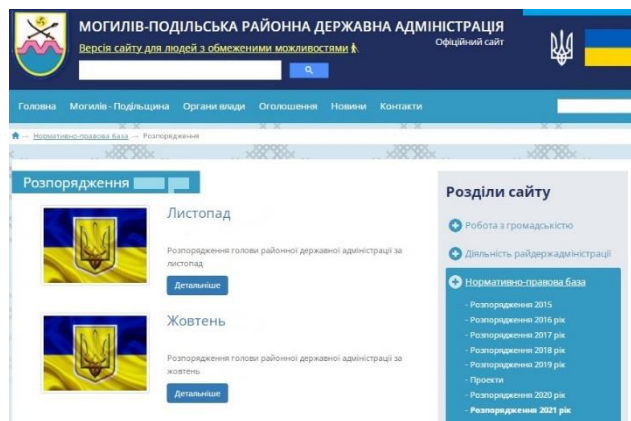

Рис. 2. Документно-інформаційні можливості web-порталу Могилів-Подільської районної державної адміністрації [7]

З точки зору масової документно-інформаційної комунікації web-портали мають широкі можливості для інформування громадян про офіційні рішення надаючи для широкого або камерального використання електронних документів (рис. 2). Крім власної документно-інформаційної бази державної установи web-портал надає можливість використання інформації законодавства і центральних органів влади. Зокрема, для користувача представлені розділи «Нормативно-правова база», «Звернення громадян», «Очищення влади», «Регуляторна діяльність», «Архів» де подається інформація правового характеру в документному форматі [7].

Окрім наведених розділів адміністраторами web-порталу надано можливість за допомогою банерів перейти на офіційні сайти обласних і центральних органів влади, фондів допомоги різним верствам громадян, правова допомога. Інтерактивність офіційного сайту районної державної адміністрації допомагає користувачу віднайти необхідні документні ресурси з подальшим оформлення запиту на отримання інформації опосередкованої документом. Зокрема web-портали «Дія. Гід з державних послуг» і «Єдиний державний портал адміністративних послуг» [1; 12].

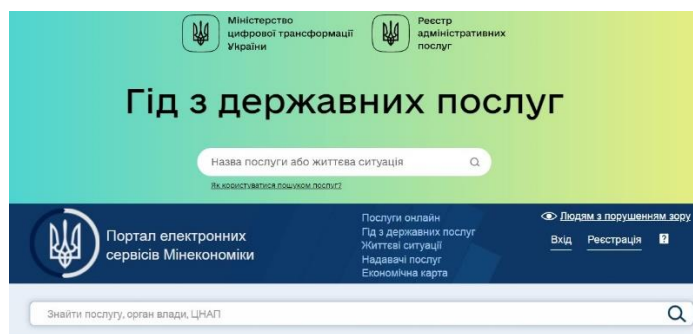

Рис. 3. Документно-інформаційні можливості web-порталів «Дія. Гід з державних послуг» і «Єдиний державний портал адміністративних послуг» [1; 12]

До адміністративних послуг наведених web-порталів належать питання громадянства і міграції, соціального захисту, транспорту, архітектурно-будівельної діяльності і нерухомого майна, сільського господарства, безпеки життєдіяльності, інтелектуальної власності, земельних відносин та екології, питання освіти, спорту, туризму, культури та релігії, інформатизації, електронних довірчих послуг, фінансів та сплати податків, діяльність бізнесу і громадських формувань, професійна діяльність, виробництво та обіг окремих видів продукції, а також адміністративні послуги які стосуються окремих життєвих ситуацій громадян [1; 12].

Поступовий перехід користувачів мережі Інтернет від отримання інформації з персонального комп'ютера до їх використання і комунікації потрібно активізувати роботу органів влади і самоврядування до використання мобільних застосунків у встановленні документно-інформаційної комунікації як окремого каналу надання адміністративних послуг. Використання мобільних пристроїв для комунікації світова тенденція. Так, на 2021 рік смартфонів в світі налічується більше ніж населення Землі [11, с. 118]. Це пояснюється тим, що деякі люди мають по два гаджети і більше. За даними дослідників НІСД у державі швидкими темпами зростає кількість користувачів Інтернет через смартфон. Це пов'язано із введенням в дію мобільними операторами нового формату передачі даних – 4G, який набагато покращив якість доступу до мобільного Інтернету. На підході впровадження нового мобільного формату 5G. Попри те, що рівень покриття мережею 4G потребує покращення, всі ці зміни дозволили активізувати використання мобільних гаджетів [2].

Активна робота Міністерства цифрової трансформації України активізувала потенціал державної політики «мобільного уряду» в Україні [6]. Звичною практикою стає СМС повідомлення з передачею соціально важливої інформації про надзвичайні ситуації, інформація про вакцинацію, дані посольств і консульств України, погіршення погодних умов і ДСНС тощо. Хоча технологічний потенціал такого виду комунікації досить великий, він не використовується органами влади на достатньому рівні. Тим більше нині актуалізується передача соціально важливої інформації за допомогою месенджерів в мережі Інтернет, а в умовах війни в Україні стає важливим засобом сповіщення населення і інформаційної співпраці.

Загалом програма «мобільний уряд» за допомогою мобільного пристрою (мобільний телефон, смартфон тощо) передбачає запровадження з використанням таких технологій як повідомлення, інформаційні повідомлення в месенджерах, мобільні застосунки, web-портали (перегляд через браузер), чат-боти і інше. Використання цих технологічних рішень для смартфона дозволяє встановити стійку інформаційну комунікацію, отримувати зворотній зв'язок з користувачами, надавати документно-інформаційні послуги, можливість записатися на консультацію, отримати бланки документів, поточну інформацію про стан розгляду справи і багато іншого.

До переваг застосування мобільних гаджетів і використання мобільного Інтернету відносимо масове покриття населення України таким видом зв'язку. Це відкриває значний потенціал для впровадження такого каналу інформаційної комунікації не тільки як додаткового, в перспективі можливо й як основного каналу отримання документної інформації. Оскільки він матиме абсолютне покриття цільової аудиторії незалежно від локалізації і часу доби. Крім того, деперсоніфікованість, зручність і простота у використанні таких технологічних рішень допомагає у залученні більшої кількості користувачів. Нехай і в обмеженій версії в порівнянні з web-порталами розрахованих на персональний комп'ютер.

Використання технологій «мобільного уряду» в Україні запровадило Міністерство цифрової трансформації. Воно пішло шляхом централізації всіх баз даних локалізуювши їх у єдиному застосунку для смартфон під назвою «Дія». Використання застосунку доволі просте, для залогінування необхідно пройти ідентифікацію з допомогою технології BankID чи інші варіанти [1]. Застосунок «Дія» пропонує шукати документи в підключених базах даних міграційної служби, податкової служби, страхових компаній, поліцейських дозволів

тощо. Нині застосунок вже отримав ефективний інструментарій необмеженої у часі і просторі документно-інформаційної комунікації громадянина з державою.

Тепер у своїй діяльності Мінцифри зосередилася на соціальній сфері. Активно розробляються механізми автоматизації документної комунікації з надання послуг обчислення субсидій. Так само впроваджується облік пенсійних виплат користувачам Пенсійного фонду України. Головним завданням для міністерства є застосування такої моделі комунікації, яка буде доступною для усіх верств і категорій громадян. Зокрема людям з особливими потребами, старшого віку, окремих соціальних груп. Спрощення функціональних характеристик дозволяє вилучити з процесу надання адміністративних послуг бюрократичну складову, що значно прискорює рух документу [1; 6].

У зв'язку з концентрацією особистих даних у застосунку виникає логічне питання безпеки, оскільки отримання зловмисником доступу до застосунку приводить до повного контролю документної інформації громадянина. На це в міністерстві дають пояснення особливостей роботи «Дії» у смартфоні. Виявляється застосунок не зберігає документної інформації персональних даних на носії пам'яті телефону. Вона лише висвітлює дані людини наявні у державних реєстрах [1].

Станом на кінець 2021 р. застосунок «Дія» подолав десятимільйонну позначку у залученні користувачів, що вдалося досягти за два роки існування проєкту [6]. Це рекордні показники популярності для програмного продукту. Приріст користувачів наближається до 1 мільйона громадян в місяць. Такий рейтинг спричинила поява у застосунку базових документів і актуальних сертифікатів про одужання й вакцинацію від COVID-19.

Висновки. Сучасні різновиди комунікації використовують мережу Інтернет як універсальне інформаційно-комунікаційне середовище. Офіційний web-портал установи і мобільний застосунок для смартфона виступають сучасним інструментом документної комунікації органів влади і громадянина. Це стосується законодавчої і нормативно-правової бази, а також документів місцевих органів влади і самоврядування. Вказані цифрові інструменти виступають інтерактивним інструментом, за допомогою якого користувач адміністративних послуг зможе знайти сервіси центральних органів влади й отримати офіційну інформацію опосередковану документом. Головний ефект від позиціонування web-порталу чи мобільного застосунку органу влади в глобальній мережі полягає не тільки в довідковому використанні інформаційні офіційного сайту, але й в організації його інтерактивної роботи та налагодження зворотного зв'язку задля встановлення ефективної комунікації. Використання моделі «мобільного уряду» матиме позитивний вплив у популяризації електронних адміністративних послуг і заохотить до документно-інформаційної комунікації більше коло користувачів електронних сервісів.

Abstract. The information activities of the authorities should take into account the technological development of communication links in society. Large-scale introduction of network technologies on the Internet should encourage the authorities to use them in the exercise of governmental and administrative functions. Establishing effective document and information communication requires the use of web-portal tools and a mobile application for a smartphone. The web-portal and mobile application technologies are an interactive tool through which the user of administrative services will be able to find the services of central authorities and obtain official documentary information.

Keywords: document communication, web-portal, mobile application, digitization.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дія: державні послуги онлайн. Офіційний сайт. URL: <https://diia.gov.ua/>
2. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості. Аналітична доповідь / Дубов Д. В., Ожеван М. А., Гнатюк С. Л. К., НІСД, 2010. 29 с.
3. Ковальська Л. А. Джерелознавчий дискурс історії радянського Руху Опору. Донецьк-Вінниця: 2015. 462 с.
4. Ковальська Л. А. Документна комунікація користувачів архівної інформації. *Intercultural Communication*. 2019. 1 (6). С. 231–248
5. Ковальська Л. А. Комунікативні особливості функціонування документально-інформаційного ресурсу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ, 2021. № 1. С. 27–34.

6. Міністерство цифрової трансформації України. Офіційний сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/>
7. Могилів-Подільська районна державна адміністрація. Офіційний сайт. URL: <http://rda-m-p.gov.ua/>
8. Про доступ до публічної інформації. Законі України. Відомості Верховної Ради України, 2011, № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17#Text>
9. Про електронні документи та електронний документообіг. Законі України. Відомості Верховної Ради України, 2003, № 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
10. Про інформацію. Законі України. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
11. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України / Анісімова О. М., Ковальська Л. А., Лукаш Г. П., Прігунов О. В., Щербіна О. С., Яворська Т. М. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 176 с.
12. Урядовий портал: електронні послуги. URL: <https://www.kmu.gov.ua/servicesfilter>

УДК 593.192:598.261.8:616-092.9

ЕЙМЕРІОЗ ІНДИКІВ: ПОШИРЕННЯ, ПАТОГЕНЕЗ ТА ЗАХОДИ БОРОТЬБИ

Т. І. Малова, І. В. Березовський

Анотація. Статтю присвячено вивченню питання еймеріозу індиків. Збудник локалізується в епітеліальних клітинах слизової оболонки кишечника птиці, а також в епітелії жовчних проходів печінки. Смертність хворих в середньому у дорослих особин досягає 79 %, молодняка – 87 %. Незважаючи на поширення еймеріозу індиків є питання, які в неповній мірі ще з'ясовані. Так, наприклад, клінічні ознаки підгострого та гострого спонтанного перебігу інвазії, морфологічні і біохімічні показники крові, патолого-анатомічні та гістоморфологічні зміни в індиків. Саме тому це спонукає дослідників до вивчення патогенезу та пошуку нових, більш ефективних, науково та економічно обґрунтованих методів діагностики, лікування і профілактики еймеріозу.

Ключові слова: еймеріоз, індики, поширення, патогенез, діагностика, лікування.

Птахівництво є одною з найбільш прибуткових галузей сільського господарства і одним із перспективних напрямків якого є розведення індиків. Інвазійні хвороби займають значну частку серед інших захворювань і завдають значних збитків птахівництву. Гельмінтози зумовлюють затримку в рості та розвитку молодняка, що згубно відображається на продуктивності птиці та на якості продукції птахівництва та нерідко є причиною її загибелі.

Індиківництво є однією з найбільш інтенсивних і динамічних галузей птахівництва. Розведення індиків – це вигідний і надійний резерв збільшення виробництва пташиного м'яса. Ця галузь дає можливість виробляти інтенсивним методом і в короткий термін значну кількість цінного м'яса з мінімальними витратами праці та засобів на одиницю продукції. Індики є одними з найбільших домашніх птахів з досить коротким терміном відгодівлі [1, с. 346].

Мета дослідження. Вивчити поширення еймеріозу індиків, встановити вплив збудників на їх організм та розробити науково обґрунтовані заходи боротьби при інвазії.

Еймеріози індиків – це інвазійне захворювання, яке спричиняється великою кількістю видів одноклітинних організмів, що належать до типу *Protozoa*, класу *Sporozoa*, виду *Coccidia*, роду *Eimeria*. Нині відомо більше дев'яти видів збудників еймеріозу індиків, сім з них належить до роду *Eimeria*, один вид належить до роду *Cryptosporidium* та один до роду *Isospora* [2, с. 25].

В господарствах України максимальну патогенність проявляють два види – *Eimeria meleagridis* і *Eimeria adenoides*.

Еймеріози супроводжуються запаленням кишечника, діареєю, дегідратацією, виснаженням, відставанням у рості, погіршенням засвоюваності корму, зниженням імунітету до інфекційних та інвазійних захворювань, високою смертністю серед молодняка.

Ключовим у патогенезі еймеріозу є те, що паразит розмножується на ендogenousній стадії розвитку та руйнує епітеліальні клітини кишечника птиці. Ооцисти, які виходять назовні з послідом хворої птиці, за сприятливих умов діляться на чотири споробласти, які перетворюються на спороцисти, в кожній з них формується по два спорозоїти. По завершенні їх дозрівання спороцисти стають інвазійними. Птиця заражається ними при заковтуванні (аліментарно) з кормом або водою [2, с. 25].

Еймеріоз має два періоди. Перший період називається препатентним. Він починається від моменту інвазування птиці до утворення та виділення у навколишнє середовище перших ооцист. Другий період називається патентним. Другий період починається від появи перших ооцист до моменту їх повного зникнення, тобто до закінчення виділення ооцист з послідом птиці [2, с. 25].

Важлива роль в поширенні еймеріозу належить гризунам, які не заражаються еймеріями, однак, харчуючись кормовими рештками, заковтують ооцисти, які проходять через шлунково-кишковий тракт гризунів транзитом і під час дефекації виділяють у навколишнє середовище збудник, як результат – інвазують клітки, корм, воду, інвентар.

Еймеріоз може протікати в гострій, хронічній та латентній формах [3, с. 39].

При гострій формі хвороби спостерігається пригнічення, зниження апетиту, анемічність слизових оболонок, рідкі, мимовільні випорожнення містять домішки крові й слизу. Температура тіла підвищується. У гострий період перебігу еймеріозу за добу в зовнішнє середовище одна особина виділяє понад 60 млн ооцист, а в одному грамі фекалій вміст ооцист доходить до 300 тис. [3, с. 39].

При хронічному перебігу хвороби апетит у тварин збережений, але вони худнуть, відстають у рості та розвитку.

Латентний перебіг еймеріозу в основному спостерігається у дорослих тварин. Ця форма хвороби протікає без клінічних ознак. Патогенетичний механізм еймеріозу – це пошкодження епітелію в кишечнику та жовчних протоків печінки. Під час ендogenousної стадії розвитку руйнуються клітини тканин, в яких паразитує збудник та утворюються дефекти слизової оболонки кишечника, внаслідок чого оголюються капіляри та виникають кровотечі [3, с. 39]. В уражені ділянки проникає патогенна мікрофлора, яка загострює перебіг інвазії, спричиняє некроз слизової оболонки кишечника та провокує розвиток проносів.

Під час діареї рідина, що знаходиться в хімусі, не встигає всмоктатись. У результаті в організмі виникає негативний водний баланс. Втрата води організмом більше 10–15 % може призвести до загибелі хворих тварин [3, с. 39].

Дегідратація збільшує в'язкість крові, кількість еритроцитів і гемоглобіну збільшується, що створює труднощі для роботи серцево-судинної системи, а збільшення кількості серцевих скорочень проявляється тахікардією.

Щодня в організмі птиці гине понад 500 млн епітеліальних клітин кишечника. Уражені ділянки кишечника перестають приймати участь в перетравленні корму, що призводить до порушення метаболічних процесів в цілому в організмі та прояву патологічних змін [3, с. 40]. Цей процес призводить до виснаження організму птиці, застійних явищ та набряків у різних органах і тканинах.

Частіше птиця хворіє в теплі і вологі періоди року. Пояснюється це тим, що підвищена вологість і тепло створюють сприйнятливі умови для дозрівання і збереження у навколишньому середовищі ооцист еймерій.

У боротьбі з еймеріозом важливе значення має профілактика хвороби й дотримання зоогігієнічних правил утримання тварин. Потрібно звернути увагу на покращення санітарно-гігієнічних умов утримання: щодня чистити клітки, годівниці, інвентар. Дотримуватись параметрів мікроклімату в клітках, слід установити сітчасту підлогу через яку будуть вільно видалятися продукти життєдіяльності тварин. Молодняк потрібно ізолювати від дорослих тварин [3, с. 45–46].

Сільське господарство повинно працювати в режимі підприємства закритого типу. Вхід і вихід дозволяється тільки через санпропускники. Всі роботи проводяться тільки в

спецодязі й спецвзутті, тому що ооцисти в приміщення потрапляють також на взутті обслуговуючого персоналу. В'їзд і виїзд автотранспорту здійснюється через дезбар'єр (глибина ванни 40 см, ширина 250 см, довжина 800 см). Ванну наповнюють водою (взимку – 15–20 % розчином хлориду натрію), в яку додають необхідну кількість дезінфікуючої речовини (гідроокис натрію, гіпохлорит натрію, глутаровий альдегід тощо) [3, с. 46].

Трупи тварин розтинають у спеціально відведеному приміщенні при ветеринарному пункті, а потім знешкоджують спалюванням. Клітки після видалення хворої тварини обов'язково дезінфікують [3, с. 46].

Після покупки та завезення на ферму тварин карантинують протягом 30 діб. Перед висадкою тварин у карантинне приміщення їх ретельно клінічно оглядають. У період карантинування індиків з профілактичною метою обробляють проти еймеріозу. За карантинним відділенням закріплюють спеціально виділених робітників, яких забезпечують окремим інвентарем і спецодягом [3, с. 46].

Територію слід постійно утримувати в чистоті й систематично дезінфікувати. Перед дезінфекцією обов'язково проводити ретельне механічне очищення приміщень, кліток, годівниць, інвентарю. Перед проведенням механічного очищення приміщення зрошують водою для запобігання розсіювання збудників із пилом [3, с. 46].

У боротьбі з еймеріозом тварин світовими фармацевтичними компаніями було розроблено та впроваджено у виробництво велику кількість препаратів антикокцидійної дії, які рекомендується застосовувати безперервно впродовж усього періоду вирощування індиків. Проте, важливою проблемою за довготривалої хіміопротекції еймеріозів індиків є ризик розвитку у збудників резистентності до кокцидіостатиків. Це хімотерапевтичні препарати, які в профілактичних дозах затримують розвиток еймерій у травному каналі, а в лікувальних дозах спричиняють загибель еймерій на стадіях біологічного розвитку. Кокцидіостатики дають індикум щоденно протягом усього періоду вирощування. Саме тому ці препарати повинні відповідати певним вимогам:

- згубно діяти на більшість видів еймерій, що паразитують у кишечнику;
- не змінювати свої властивості під впливом інгредієнтів корму;
- не підвищувати конверсію корму;
- добре змішуватись з кормом, не зменшувати його поживну цінність;
- не впливати на продуктивність і санітарну якість продукції;
- не перешкоджати виробленню природного імунітету проти еймерій [4, с. 392].

Саме тому, проблема пошуку нових, вискоєфективних антикокцидійних препаратів та проведення їх своєчасної ротації з метою хіміопротекції еймеріозу індиків на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною.

Abstract. The article is devoted to the study of eimeriosis of turkeys. The pathogen is localized in the epithelial cells of the yellow cell in the intestines of birds, as well as in the epithelium of the bile ducts in birds. The average mortality rate in adults is 79 % and in juveniles 87 %. Without the spread of turkey eimeriosis, there are issues that are still poorly understood. For example, clinical signs of subacute and acute spontaneous invasion, morphological and biochemical parameters of blood, pathological and anatomical and histomorphological changes in turkeys. That is why it encourages researchers to study the pathogenesis and search for new, more effective, scientifically and economically sound methods of diagnosis, treatment and prevention of eimeriosis.

Keywords: eimeriosis, turkeys, spreading, pathogenesis, experimental infecting.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богач М. В., Богач Д. М. Кишкові інвазії індиків та їх асоціації у господарствах Півдня України. *Ветеринарна медицина*. 2016. Вип. 102. С. 346–348.
2. Мазур І.Я. Еймеріоз індиків (поширення, патогенез та заходи боротьби): дисертація на здобуття наук. ступ. кан. вет. н. Львів, 2018. С. 148.
3. Довгій Ю. Ю., Рудік О. В. Одноклітинні організми роду *Eimeria* та їх вплив на організм птиці і хутрових звірів URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-024-7-3> (дата звернення: 20.03.2021).
4. Мазур І. Я. Вплив препарату «Робенкок» на біохімічні показники крові індиків за експериментального еймеріозу. *Ветеринарна медицина*. 2017. Вип. 103. С. 392–396.

ПОРІВНЯННЯ НАЙВІДОМІШИХ АЛГОРИТМІВ ПОШУКУ

Р. Д. Матвійчук, О. М. Данильчук

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про відомі алгоритми пошуку, їхню реалізацію, значення в різних сферах та порівняння ефективності цих алгоритмів. Методологічною основою роботи є наукова теорія пізнання основ поняття та аналізу властивостей алгоритму пошуку. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування прикладних знань в сфері інформаційних технологій та знання мов програмування для перевірки ефективності поданих у роботі алгоритмів пошуку.

Ключові слова: пошук, алгоритм, масив, функція, програма.

Навіть у звичайному житті іноді потрібно знайти конкретний елемент серед величезної кількості даних. Кожного дня ми шукаємо потрібну інформацію в глобальній мережі Інтернет. Цей процес займає лічені хвилини чи навіть секунди, але яким же чином ми так швидко знаходимо необхідні дані? Саме за допомогою алгоритмів пошуку, які постійно розвиваються та удосконалюються. Без них нам довелося би переглядати кожний елемент, кожний номер телефону чи адресу компанії. У великому наборі даних це займало би багато часу, тому розвиток алгоритмів пошуку дуже спрощує щоденне життя звичайних людей, а для фахівців, які працюють з базами даних гігантських масштабів, алгоритми є незамінними помічниками. Особливо важливу роль вони відіграють в ІТ сфері, оскільки допомагають розробникам програмного забезпечення створювати ефективні програми без помилок. Будь-яка програма чи програмне забезпечення зберігає величезну кількість даних. Щоб отримати доступ до них комп'ютеру потрібно для початку знайти їх, але, якщо програма містить величезну кількість даних, то лінійний пошук може зайняти багато часу, тому використовують альтернативні алгоритми пошуку. Найважливіше, що потрібно пам'ятати про них, це те, що для однієї і тієї ж задачі може бути багато різних алгоритмів, але деякі з них можуть бути ефективнішими за інші.

Найпростіший алгоритм для пошуку інформації – це лінійний (послідовний) алгоритм. Він полягає в тому, що ви переглядаєте весь список послідовно і намагаєтесь знайти відповідність для заданого елемента. Якщо знаходите, то програма повертає адресу відповідного елемента, якщо ні, то повертається нульове значення (NULL). Реалізацію даного алгоритму можна продемонструвати за допомогою мови програмування C++. Нехай задано рядок «Beautiful world», в якому потрібно знайти елемент 'd'. Для пошуку використаємо програму (рис. 1).

```
#include <iostream> //для виводу на екран
#include <string.h> //функція strlen
using namespace std; //використовуємо простір імен std

void FindPos(int pos) //оголошена функція обробки входження з параметром позиції
{
    cout << "Find position: " << pos << endl; //вивід позиції шуканого елемента
}

void SearchAlgorithm(char* str, //масив даних у якому відбуватиметься пошук
char c, /*шуканий елемент масиву*/ void (*FindPos)(int) /*функція обробки входження*/){
    int N = strlen(str); //дізнаємося довжину масиву
    for (int i = 0; i < N; ++i) //цикл пошуку
    {
        if (str[i] == c) //перевірка елемента
        {
            FindPos(i); //якщо справджується умова - виконати обробку
        }
    }
}

const char* phrase = "Beautiful world"; //створений і заповнений масив

int main(int argc, char** argv) //головна функція програми
{
    char* str = (char*)phrase;
    char c = 'd'; //перевірка елемента

    SearchAlgorithm(str, c, &FindPos); //передаємо управління функції пошуку

    return 0; //вихід з програми
}
```

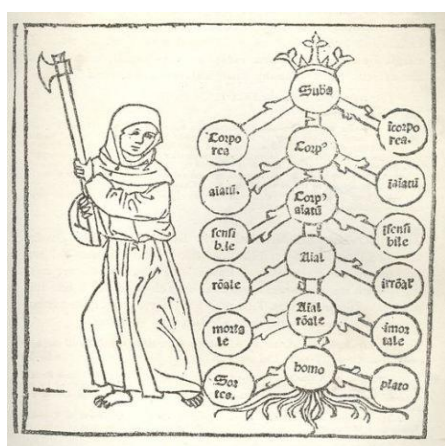
Рис. 1. Реалізація лінійного пошуку на мові C++

Find position: 14

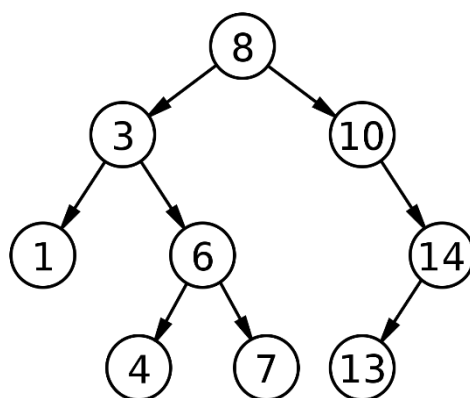
Рис. 2. Результат виконання програми

Програма послідовно проходиться по рядку, порівнюючи кожний елемент з шуканим. Для знаходження заданої літери програмі знадобилося 14 ітерацій, адже вона була останньою (рис. 2). Зрозуміло, чому найгірший випадок продуктивності алгоритму $O(n)$, адже для знаходження елементу потрібно стільки ітерацій, який порядковий номер елементу у масиві, а, як наприклад в нашому випадку, цей елемент може бути останнім. Найшвидший варіант – $O(1)$, коли шуканий елемент є першим, а в середньому для знаходження елементу потрібно $(n + 1)/2$ ітерацій. Лінійний пошук доволі простий у реалізації, але тоді, коли масив містить лише декілька елементів, або коли масив є невпорядкований. Як результат, хоча теоретично інші алгоритми пошуку можуть бути швидшими, ніж лінійний пошук, наприклад бінарний, на практиці навіть на масивах середнього розміру (близько 100 елементів або менше) може бути неможливим використовувати щось інше. У більших масивах має сенс використовувати швидші методи пошуку лише, якщо дані досить великі, оскільки початковий час підготовки (сортування) даних порівняно більший.

Попередній варіант пошуку часто порівнюють з бінарним пошуком. Бінарний (двійковий) пошук – це алгоритм пошуку, який використовується в відсортованому масиві шляхом багаторазового ділення інтервалу навпіл. Його суть полягає в тому, щоб використовувати інформацію про те, що масив є відсортованим та зменшити складність алгоритму (в порівнянні з лінійним). Вперше він згадується Джоном Моклі в 1946 році в його праці «Теорія та методика проектування електронних цифрових комп'ютерів». Його робота можливо була першим опублікованим обговоренням методів нечисельного програмування. Хоча не можна достовірно знати, коли алгоритми пошуку були винайдені, адже навіть у роботах Платона та Аристотеля можна знайти побудови класифікацій, які були засновані на бінарних дихотоміях (розбиття цілого (чи множини) на дві частини (підмножини)), що пізніше були зображені як бінарні порфірові дерева (рис. 3а) і перевтіленні в інформатиці у відсортовані бінарні дерева (рис. 3б), які використовуються для бінарного пошуку.

а

б

Рис. 3: а) Порфірове дерево, б) Бінарне дерево

Реалізацію даного алгоритму також можна продемонструвати за допомогою мови програмування C++. Нехай маємо відсортований масив цілих чисел, в якому потрібно знайти число 15. Для пошуку використаємо програму (рис. 4).


```

#include <iostream>
#include <string.h>
using namespace std;

int main(int argc, char** argv)
{
    //відсортований масив даних
    int M[] = { 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15 };

    int N = sizeof(M) / sizeof(int); //визначаємо розмір масиву
    int L = 0; // ліва межа
    int R = N - 1; // права межа - обрахунок починається з нуля
    int m = 0; // змінна збереження середини відрізка
    int x = 15; // шуканий елемент
    int counter = 0; // позиція елементу

    do //цикл
    {
        m = R - ((R - L) / 2); //визначаємо середину відрізка

        if (M[m] < x)
        {
            L = m + 1;
        } //посуваємо праву межу вліво від елементу масиву
        else
        {
            R = m - 1;
        } //посуваємо ліву межу вправо від елементу масиву

        counter++; // переходимо на наступну позицію
    } while ((L <= R) && (M[m] != x));

    // виводимо кількість ітерацій, яка знадобилася для знаходження елементу
    cout << "Count of iterations:" << counter << endl;

    // виводимо позицію, на якій знаходиться шуканий елемент
    cout << "Find position " << m << endl;
    return 0;
}

```

Рис. 4. Реалізація бінарного пошуку на мові C++

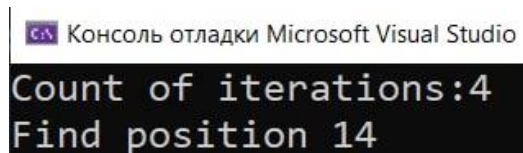

Рис. 5. Результат виконання програми

Схожа ситуація, як із задачею для лінійного пошуку, шуканий елемент є останнім, але у випадку з бінарним пошуком нам знадобилося лише 4 кроки (рис. 5) для того, щоб знайти його. Складність алгоритму – $O(\log_2 n)$. Для порівняння при десяти елементів масиву, щоб знайти потрібний елемент за допомогою лінійного пошуку, знадобиться найбільше – це 10 ітерацій, а за допомогою бінарного пошуку близько 3–4 ітерацій.

Бінарний пошук знайшов застосування в математиці та інформатиці. Але його можна застосовувати лише у тому випадку, якщо елементи масиву впорядковано (відсортовано), тому цей алгоритм пошуку не використовується для знаходження максимального або мінімального елементу, так як у відсортованому масиві ці елементи містяться на початку та в кінці масиву відповідно, залежно від того, як відсортований масив, за зростанням чи спаданням. Тому хоча бінарний пошук ефективніше лінійного, але його не завжди можна застосувати.

Пошук за допомогою золотого перерізу – це покращення реалізації потрібного пошуку, що служить для знаходження мінімуму та максимуму функції. При простому потрібному пошуку кожної ітерації функція обчислюється у двох точках (рис. 6). Метод золотого перерізу вимагає обчислення лише в одній точці (за винятком першої ітерації). Метод був продемонстрований у 1953 році Джеком Кіфером.

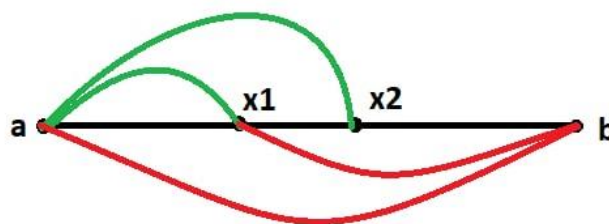

Рис. 6. Схема алгоритму методу золотого перерізу

В теорії метод виглядає так: нехай маємо функцію $f(x)$ та відрізок $[a; b]$, на якому потрібно знайти максимальне значення. Відрізок ділиться в двох напрямках точками x_1 та x_2 у відношенні золотого перерізу. Тобто $\frac{b-a}{b-x_1} = \frac{b-a}{x_2-a} = \varphi$, де φ – це пропорція золотого перерізу. Отже, координати x_1 та x_2 можемо знайти за формулами $x_1 = b - \frac{b-a}{\varphi}$, $x_2 = a + \frac{b-a}{\varphi}$.

Застосування методу золотого перетину досить широке, адже воно зустрічається в різних сферах. Його застосовують в фотографії, в живописі, в веб-розробці, в архітектурі, а також в програмуванні. Але метод має свої недоліки, наприклад обов'язковим є те, що функція має бути унімодальною (дійсна функція $f(x)$, якщо існує єдина точка мінімуму x^* , і що $f(x)$ строго спадає для $x \leq x^*$ і строго зростає для $x \geq x^*$) в межах заданого інтервалу невизначеності. Адже, якщо функція не унімодальна, а мультимодальна (функція більш ніж з однією «моду» або оптимумом), тоді існує кілька максимумів, а локальні максимуми та мінімуми знаходяться в межах інтервалу невизначеності, і потрібно зменшити заданий інтервал для використання методу. Після зменшення ми можемо застосовувати метод золотого перетину для отримання оптимального рішення чи то знаходження локального максимуму, чи мінімуму, а потім вже отримати глобальне рішення, виходячи з локальних даних.

Метод золотого перерізу схожий ще на один відомий метод – метод Фібоначчі – метод пошуку відсортованого масиву за допомогою алгоритму «розділай та владаруй», який звужує можливі місця за допомогою чисел Фібоначчі. Його використовують не часто, адже для нього потрібно завчасно задати число обчислень значень функцій. І метод золотого перерізу, і метод Фібоначчі найбільше підходять для вирішення одновимірних унімодальних задач для оптимізації. Але метод Фібоначчі вважається досить повільним, адже в ньому виникають проблеми пов'язані з рекурсією, тому деякі обчислення повторюються по декілька разів. Навіть для невеликих чисел, таких як 100, рекурсивний алгоритм не дасть швидкий результат. Пояснення такої повільної роботи представлено на діаграмі (рис. 7).

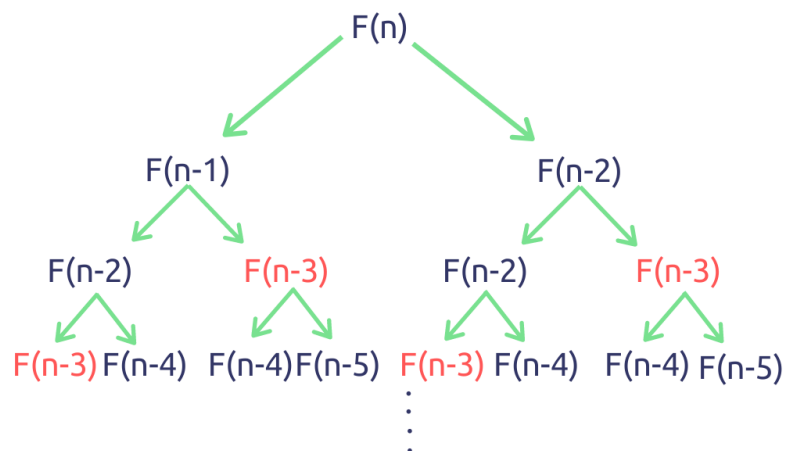

Рис. 7. Схема методу Фібоначчі

Якщо порівнювати згадані вище методи, то при зіставленні бінарного пошуку з алгоритмом пошуку Фібоначчі можемо бачити, що в першому методі відсортований масив ділиться на дві однакові за розміром частини, одна з яких розглядається далі, а в другому – алгоритм ділить масив на дві частини, розмірами яких є числа Фібоначчі. Така різниця у цих методах в середньому дає на 4 % більшу кількість порівнянь у методі Фібоначчі, але його перевага в тому, що для обчислення індексів елементів масиву потрібно лише дії додавання та віднімання. В той же час бінарний пошук, хоча і не потребує такої кількості порівнянь, але метод потребує бітового зсуву, ділення або множення. Ряд Фібоначчі має таку властивість, що кожне його число є сумою двох попередників, тому його можна легко обчислити шляхом повторного додавання. Якщо обчислити співвідношення двох його послідовних чисел, то помітимо, що значення близьке до «золотого перетину» близько 1.618... Як було згадано вище, бінарний пошук ділить масив навпіл, тобто у відношенні 1:1,

а пошук Фібоначчі може розділити 1:1.618, використовуючи простіші операції. Пошук Фібоначчі може мати перевагу перед бінарним пошуком, дещо зменшивши середній час, необхідний для доступу до місця зберігання. Також варто зазначити, що даний пошук має середню та найвищу складність $O(\log_2 n)$.

На сьогоднішній день алгоритми застосовуються в багатьох сферах, адже їх розвиток досягнув величезних масштабів. Не можна точно сказати, що один алгоритм буде ефективніше іншого, поки перед нами не стоїть умова задачі, яку потрібно вирішити. Для різних типів прикладних задач, для різних масивів та сфер даних підходять різні алгоритми пошуку. Найважливіше вміти грамотно використовувати знання про них.

Abstract. In this study presents the information about famous searching algorithms, their implementation, meanings in different spaces and comparison of efficiency. The methodological basis of the work is the scientific theory of cognition of the basics of the concept and the analysis of the properties of the search algorithm. Specificity of research topic envisages using of applied knowledge in IT sector and knowledge of programming languages for assesses the effectiveness of searching algorithms.

Keywords: searching, algorithm, array, function, program.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kagan E. and Ben-Gal I. A Group-Testing Algorithm with Online Informational Learning. 2014. 46:2. P. 164–184.
2. Ali Yalcin, Autar Kaw. Textbook notes for the golden search method. 2021.
3. URL: <http://numericalmethods.eng.usf.edu>
4. Chang, Shi-Kuo. Data structures and algorithms. *Software Engineering and Knowledge Engineering*. Vol. 13. Singapore: World Scientific. 2003.
5. URL: <https://www.geeksforgeeks.org/binary-search/>

УДК 378.015.31:174.7.

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

А. В. Недипіч, В. Ю. Василенко

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про світові тенденції дотримання академічної доброчесності у таких країнах, як: Франція, Сполучені Штати Америки (США), Польща, Швеція. Визначено, що окрім фундаментальних нормативних документів зарубіжні заклади вищої освіти (ЗВО) поширюють та популяризують культуру академічної доброчесності, зокрема, за допомогою консультацій, діалогів, вебінарів, курсів, окремих навчальних компонентів в освітніх програмах здобувачів. Основними методами, які були використані у процесі дослідження, стали: теоретичний аналіз наукової та методичної літератури, порівняння, пояснювальний, методи пізнання та узагальнення.

Ключові слова: зарубіжний досвід, академічна доброчесність, плагіат.

Вступ. Дотримання принципів академічної доброчесності в освітньо-науковому середовищі є вкрай важливим та актуальним питанням сьогодення. Заклади, які реалізують освітню діяльність, знаходяться у постійному пошуку та реалізації механізмів та можливих способів протидії порушенням академічної доброчесності. У зв'язку з цим при організації досліджень у сфері академічної доброчесності в Україні доречно спиратися на доробок інших країн світу.

Основний розділ. Особливості реалізації академічної доброчесності у Франції.

Особливості розвитку академічної доброчесності в університетах Франції можна згрупувати за ознаками:

- на законодавчому рівні – університети Європи враховують академічну доброчесність як складову якості освітнього процесу, що регламентується в Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі та різними міжнародними проектами;

- як зміст підготовки майбутніх фахівців – світоглядні дисципліни, актуалізація статистичних даних. Враховуючи багаторічну історію боротьби з нечесністю, цілком закономірно, що університети Європи розглядають нечесність як серйозну загрозу їхній безпеці;

- на рівні університету – нормативне регулювання та створення системи покарань, санкцій.

До загальних тенденцій розвитку академічної чесності майбутніх фахівців відносять (характерно для університетів Європи): глобалізацію, запровадження професійної етики, деонтології у навчальний процес, інформатизація [1].

До конкретних тенденцій, віднесено (характерно лише для університетів Франції, лише певні ідеї): домінацію, дотримання стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості освітнього процесу у вищих навчальних закладах; розроблення акредитаційною комісією механізми оцінювання політики вищих навчальних закладів у сфері академічної доброчесності;

Головна причина академічної недобросовісності здобувачів вищої освіти університетів Франції зумовлена мотивацією перебування у закладі вищої освіти. Саме «перебування», оскільки лише третина з опитуваних дійсно хочуть вчитись, щоб отримати професійні навички.

«Здорова академічна культура є чинником успішного розвитку суспільства» [1].

Особливості реалізації академічної доброчесності у **США**.

В освітньому процесі США до принципів академічної доброчесності звертаються на усіх рівнях. Здобувачі зобов'язані добросовісно виконувати усі завдання, статті, наукові та кваліфікаційні роботи. Писати їх самостійно, а якщо якусь інформацію і використовувати, то обов'язково оформлювати, як цитати. Якщо інформація взята з інтернету без посилання, буде висунуто звинувачення у плагіаті, тобто у спробі видати чужу працю за свою – це розцінюється як крадіжка. В результаті викриття плагіату будуть покарання – від незадовільної оцінки на іспиті до відрахування. Прикладом суворого покарання є відрахування 8 000 китайських студентів (четверта частина усіх відрахованих), що було висвітлено в статті SCMP [2].

В українських школах та ЗВО не так часто говорять про доброчесність на противагу американським, де поширена практика інформування студентів про важливість дотримання академічної доброчесності.

Культура академічної доброчесності поширюється за допомогою таких інструментів:

- сайти: більшість університетів розміщують пам'ятки з академічної доброчесності. Так, наприклад, на сайті університету Чикаго є сторінка «Honest Work and Academic Integrity: Plagiarism», на якій наводяться приклади плагіату та інструкція правильного цитування. Брошуру і відео про те, чим некорисний плагіат, можна знайти на сайті бібліотеки Університету штату Каліфорнія в Нортріджі. Там вказується, що пагубність такої справи не лише у покараннях за інтелектуальні крадіжки, а й у формуванні особистості у студента. Адже плагіатор не вчиться проводити дослідження самостійно. А це погано позначається на його професійних навичках та вмінні шукати потрібну інформацію [3].

Питання плагіату також висвітлюється у довідниках для іноземних студентів. Часто професори навіть додають цю інформацію у описи своїх предметів.

«Більшість викладачів розповідають про академічну доброчесність у рамках свого курсу, а деякі діляться посиланнями на корисні ресурси вузу, де здобувачів зможуть проконсультувати з правильного написання робіт». — повідомляє Вільям Уоткінс, проректор у справах студентів Університету штату Каліфорнія в Нортріджі [3].

- Курси та семінари: вступивши до американського університету, студенти можуть взяти участь у спеціальних курсах, присвячених академічній доброчесності. Іноді ці курси є обов'язковими.

«Навчання іноземних студентів академічній доброчесності є найвищим пріоритетом для міжнародних студентських відділів американських коледжів». – каже Лорен Сміт, керівник міжнародної студентської служби в Університеті Південної Кароліни. Вона

повідомляє, що у вищих навчальних закладах є обов'язковий онлайн-предмет з академічної доброчесності. Кожен здобувач повинен пройти його, щоб зареєструватись на основні заняття. Схожа система діє і в Університеті Стівенсона в Меріленді.

Деякі вузи, наприклад, Університет Західного Кентуккі та Університет Південної Кароліни, розповідають про основи академічної доброчесності ще під час ознайомчих заходів для першокурсників.

У багатьох американських коледжах існують спеціальні центри, де студенти можуть зустрітись із спеціалістом та попросити консультацію. Персонал вузу та ментори дають відгук на роботу учня та допомагають вирішити суперечливі моменти.

Експерти та працівники освітніх закладів кажуть, що розуміння академічної доброчесності та вміння працювати з джерелами інформації – важлива частина підготовки до навчання у США. Кевін Пітт, керівник управління з питань поведінки студентів в Університеті штату Нью-Джерсі, вважає, що «академічна доброчесність - це не лише дотримання політики університету. Це ще й ідеали, які набагато важливіші за одержання диплома або просто досягнення успіху. Адже, як нам здається, успіх нерозривно пов'язаний із чесністю» [3].

Особливості реалізації академічної доброчесності у **Польщі**.

У польській практиці у боротьбі із академічними порушеннями є обговорення таких проблем, як на студентських форумах так і на шпальтах великих періодичних видань, що дає змогу боротися із плагіатом серед здобувачів освіти.

Варто згадати одного із активних учасників у боротьбі із науковою недоброчесністю – Марек Вронський. На шпальтах видання «Академічний форум» і на сайті Racjonalista.pl він також описує найгучніші справи різних академічних порушень не лише в польській, але й у світовій науці. Він вважає, що плагіат згубно впливає на імідж факультету, тому деканам варто прискіпливіше звертати увагу на такі інциденти та намагатися пояснювати здобувачам усю пагубність академічної недоброчесності у формуванні особистості.

Марек Вронський пише: «Відсутність дій і кількатижневе відтягування з винесенням офіційного рішення дискваліфікує декана щодо функцій, які він виконує, руйнуючи думку про його порядність і демонструючи, що йому бракує характеру та рішучості дій.»

Для ефективного вирішення проблеми на факультетському рівні декан повинен зробити три конкретні кроки:

1. Створення комісії, у склад якої мають увійти лише обрані професори та наукові працівники. Протягом 14 днів члени комісії повинні розглянути справу і скласти протокол, у якому має бути вказано розмір і відсоткове відношення запозичення. Отримавши формальний протокол, що доводить плагіат, декан повідомляє ректора, який після цього бере відповідальність за розгляд справи та дисциплінарне покарання плагіатора на себе.

2. Сповіщення ради факультету, про встановлення факту плагіату комісією. Цей крок має спонукати наукове товариство засудити спіяманого на шахрайстві студента чи науковця, а також перешкодити «тихому» залагодженню справи, коли вони просто покидають університет.

3. Сповіщення про плагіат редакції часописів, науковій редакції збірників, видавництва, де було опубліковано статтю чи книжку, в якій виявлено запозичення, і їх вилучили з наукового обігу.

Автор зазначає, що такий принцип «трьох кроків», слід використовувати тоді, коли плагіат є очевидним, якщо ж виникають сумніви, справу слід передати до ректора, чиї дії в таких випадках визначає Закон «Про вищу освіту» [4].

Не менш цікавим методом запобігання плагіату при виконанні дипломної роботи є зобов'язання студентів підписання підтвердження того, що їхня дипломна робота є оригінальною та самостійною. Зрештою, подання не своєї роботи чи неправдивої інформації служить у випадку виявлення шахрайства підставою покарати порушника [4].

Особливості реалізації академічної доброчесності у **Швеції**.

У закладах вищої освіти Швеції є практика наявності в багатьох освітніх програмах на рівні бакалаврату та магістратури навчальної компоненти з академічної доброчесності.

Також в країні існує національна система збору статистичних даних щодо виявлення випадків академічної доброчесності в закладах вищої освіти, після чого на основі цих даних формуються щорічні звіти.

Окрім цього, як і в багатьох країнах в французьких університетах затверджено на національному рівні можливість створення та скликання спеціальної комісії щодо врегулювання порушень на чолі з віце-канцлером університету.

Досліджуючи різні механізми дотримання академічної доброчесності зарубіжних країн варто розглянути ще організацію ENRIO, діяльність якої покликана на вирішення усіх питань в сфері академічної доброчесності.

За останній десяток ENRIO перетворилася з невеликої групи провідних професіоналів на одного з ключових діячів, які просувають сумлінність досліджень у Європі. Мережа успішно побудувала місію, членство та діяльність, які можна порівняти з деякими іншими ключовими дослідницькими асоціаціями в Європі. З моменту створення мережі 2008 року ENRIO швидко розширила своє членство.

На сьогоднішній день мережа налічує 31 учасника із 23 країн. Цей розвиток членства збільшив вплив та вплив мережі. У 2020 році ENRIO стала офіційно зареєстрованою асоціацією, що дозволило їй розробити ефективну довгострокову стратегію для майбутнього мережі та просування чесності досліджень у Європі [5].

Місією організації ENRIO є:

- Сприяння обміну інформацією та досвідом між членам;
- Обмін інформацією та передовими практиками підвищення обізнаності;
- Обмін знаннями щодо розгляду звинувачень у неправомірних дослідженнях;
- Сприяння навчанню та освіті щодо доброчесності дослідження;
- Підтримка та консультування країн, які не мають національної структури;
- Налагодження стосунків з іншими організаціями, які мають європейські чи глобальні інтереси щодо цілісності дослідження;

Ще варто згадати діяльність Європейської мережі академічної доброчесності (ENAI) – платформа для сприяння академічної доброчесності, обміну досвідом та найкращими практиками, розробки матеріалів та співпраці у вирішенні етичних проблем в академічних колах.

Їхні цілі полягають у сприянні доброчесності в усіх академічних колах (тобто в освіті, дослідженнях та інших аспектах академічного сектору), зокрема:

- співпрацювати з дослідженнями та просуванням академічної доброчесності (АД);
- забезпечити платформу для науковців усіх секторів для дослідження, обміну, розвитку, співпраці та доступу до ресурсів у сфері академічної доброчесності,
- запропонувати можливості для дослідників, викладачів і практиків взяти на себе лідерську роль у сфері АД;
- представити найкращі практики в управлінні АД;
- зробити доступним центральну точку відліку, де питання академічної доброчесності можна обговорювати, досліджувати, розвивати та ділитися з більшою академічною спільнотою;
- організовувати конференції, семінари та інші заходи;
- працювати в мережі та співпрацювати з окремими особами та організаціями, які активно проводять відповідні дослідження;
- співпрацювати з дослідженнями;
- цінувати індивідуальні та інституційні зусилля щодо академічної доброчесності, пропонуючи нагороди [6].

Щоб до кінця зрозуміти усю значущість такої організації достатньо лише згадати Словник з академічної доброчесності (Glossary for Academic Integrity, 2018 року) [7], проєкт розроблений членами спільноти «Європейська мережа академічної доброчесності» (European Network for Academic Integrity, ENAI) разом з Erasmus. Словник покликаний для подальшого спільного розуміння академічної доброчесності через вивчення нових термінів і повторне відкриття старих термінів у новому контекст [7].

Висновки. Проаналізувавши особливості реалізації академічної доброчесності в аспекті досвіду зарубіжних країн слід зауважити, що успішним маркером, на який

необхідно спиратись українській науковій спільноті, є активне впровадження академічної чесності на культурному рівні.

Для популяризації та поширення культури академічної доброчесності ЗВО проводять: консультації, діалоги, вебінари, курси, окремі навчальні компоненти в освітніх програмах здобувачів. Усі ці інструменти дають змогу змінити спершу ставлення до академічної доброчесності, а вже потім, як результат це дає можливість уникнути в подальшому академічних порушень.

Також важливим аспектом є здатність здобувачів та науковців розуміти, що порушення академічної доброчесності неабияк впливають на формування особистості. Адже, використання чужої роботи забирає можливість у людини використовувати вже напрацьовані як професійні так і індивідуальні навички.

Представлена робота не вичерпує досліджень, пов'язаних з визначенням особливості реалізації академічної доброчесності та потребує подальшого аналізу, в тому числі можливостей впровадження позитивних зарубіжних практик в діяльність українських закладів вищої освіти.

Abstract. This study provides information on global trends in academic integrity in countries such as France, the United States of America (USA), Poland, Sweden. It is determined that in addition to fundamental regulatory documents, foreign institutions disseminate and popularize the culture of academic integrity through consultations, dialogues, webinars, courses, individual educational components in the educational programs of students. The main methods that were used in the research process were: theoretical analysis of scientific and methodological literature, comparison, explanatory, methods of cognition and generalization.

Keywords: foreign experience, academic integrity, plagiarism.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Батечко Н. Академічна доброчесність в контексті європейських практик: досвід Франції URL: <file:///F:/Downloads/183447-Article%20Text-407903-1-10-20191113.pdf>
2. Recent Findings on Plagiarism in Education. URL: <https://unicheck.com/blog/plagiarism-stats-in-education>
3. Что нужно знать об академической честности в США https://www.unipage.net/ru/academic_integrity
4. Шевчук Д. Чатування на плагіат: польський досвід. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/3752/1/Shevchuk.pdf>
5. About ENRIO. URL: <http://www.enrio.eu/about-enrio/>
6. European Network for Academic Integrity. URL: <https://www.academicintegrity.eu/wp/objectives/>
7. Glossary for Academic Integrity. URL: https://www.academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2018/02/GLOSSARY_final.pdf

УДК 027.54(73)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК США

Ю. В. Погоріла, Т. М. Яворська

Анотація. Стаття присвячена дослідженню окремих сторінок становлення та розвитку бібліотек США, їх модернізації шляхом впровадження в діяльність інформаційно-комунікаційних технологій. На підставі вивчення фахових публікацій, матеріалів ЗМІ, офіційних вебсайтів бібліотек, та установ США було виявлено, що становлення та розвиток бібліотек США, на відміну від багатоміліардного розвитку бібліотек світу, припадає на XIX століття. У статті виокремлено академічні та публічні бібліотеки США, еволюційні тенденції їх розвитку; дано стислу характеристику сутності оцифровування фондів сучасних бібліотек США; досліджено моделі придбання електронних видань і забезпечення доступу до них, нові підходи до комплектування, організації фондів та інших традиційних бібліотечних процесів в академічних бібліотеках.

Ключові слова: публічна бібліотека, академічна бібліотека, мобільна бібліотека, електронні книги.

Вступ. За часи еволюції людської цивілізації бібліотека, як соціальний інститут, стала значним фундаментом для розвитку сучасного інформаційного суспільства, зосередженого як на збереженні інформації, так і на наданні доступу до неї. Нині завдання, які ставить перед бібліотечною галуззю цифрова епоха, є актуальними та важливими. «Сучасна бібліотека здатна якісно змінювати традиційні підходи до інформаційно-бібліотечного

обслуговування, використовуючи наявні інформаційні ресурси і бази даних, формуючи нове електронне інформаційне середовище шляхом створення колекцій електронних ресурсів, відцифрування рідкісних видань наукової та навчальної літератури, надаючи доступ до репозитаріїв та світових інформаційних ресурсів» [1]. Корективи в діяльність бібліотечних інституцій внесла пандемія, COVID-2019, що серед іншого, зумовило налагодження оперативного дистанційного обслуговування користувачів у бібліотеках.

Методологія дослідження базується на сукупності загальнонаукових методів аналізу та синтезу, узагальнення та систематизації. Застосування методів порівняльного та змістовного аналізу дало змогу виявити сутнісні ознаки основних напрямів розвитку бібліотечних установ США, їх сучасні завдання та виклики, що диктує сьогодення. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип критичного та структурно-системного підходу до джерельної бази. Матеріали для дослідження було одержано шляхом здійснення тематичного пошуку в електронних бібліотеках України та світу, в електронних архівах відкритого доступу. У ході дослідження було використано джерельну базу офіційних сайтів, наукові матеріали провідних як вітчизняних, так й зарубіжних науковців.

Ця стаття є спробою теоретичного осмислення найбільш загальних особливостей формування та розвитку академічних та публічних бібліотек США, сучасних викликів, що ставить що ставить перед ними цифрова епоха.

Теоретичні передумови. Теоретичні передумови дослідження були закладені в ряді наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних фахівців. Проблемам історії, функціонування й розвитку бібліотек зарубіжжя присвячено роботи: Л. Дем'янюк, Є. Іванової, О. Олійник, Л. Філіпової, В. Пашкової, Н. Каліберди, Т. Ярошенко, Т. Гранчак та ін. Іноземний досвід описано у роботах: Т. Лесьняк, А. Жабін, О. Воскобойнікової-Гузєєвої. Сучасний зарубіжний досвід представлення інтернет-представництва в інформаційно-комунікаційному просторі на прикладі Бібліотеки Конгресу США узагальнено в дослідженні Г. Балахової. Проблеми інформаційно-бібліотечної роботи в США описали: О. Башун, Е. Сукіасян, Л. Філіпова, Д. Бігл, Р. Ханс, М. Оукліф, К. Сабраманіам та ін.

Результати дослідження. Становлення та розвиток бібліотек США на відміну від багатовікового розвитку бібліотек світу припадає на XIX століття.

У XIX столітті ідея публічної бібліотеки, яка б фінансувалася за рахунок громадських фондів та була доступною для всіх користувачів, була досить сміливим нововведенням.

О. Олійник, досліджуючи основні тенденції розвитку американських бібліотек кінця XIX століття, виділяє три фактори, що значно вплинули на інтенсивний розвиток бібліотек, зокрема публічних: створення Американської бібліотечної асоціації, що забезпечила бібліотекарів конче необхідною організаційною структурою; публікація вже класичної «Доповіді про публічні бібліотеки в Америці» (1876) і заснування «Бібліотечного журналу» (1876), що стали своєрідною відповіддю на проблему дефіциту професійної літератури; масова філантропія найбільшого добродійника в історії американських бібліотек Ендрю Карнегі. Окрім Карнегі, на бібліотеки звернули свою увагу й інші меценати, чий імена й донині зафіксовані на численних бібліотечних будівлях [2].

Як бачимо, характерними ознаками розвитку публічних американських книгозбірень того періоду стали їхня доступність та відкритість для читачів, набуття статусу професійних, благодійна фінансова підтримка.

Окремою сторінкою еволюції бібліотечних установ США є функціонування мобільних бібліотек, що в своєму розвитку пройшли шлях від книжкових екіпажів (1905 р.) до сучасних інфобусів. Так, на початку XXI століття розвивається нова модель, як-то інфобус – комп'ютеризований автобус з доступом до Інтернету та до баз даних бібліотечної системи Публічної бібліотеки округу Шелбі (м. Мемфіс, штат Теннессі, США, 1999 р.), що спеціалізувався на обслуговуванні іншомовних мешканців Мемфісу.

У цьому контексті доцільно ще згадати наступне покоління букмобілів, що представлено в США цифровим букмобілем («Bookmobile Digital»). Такий бібліобус був створений на базі high-tech-трактора-трейлера, оснащений широкосмуговим доступом до

Інтернету, комп'ютерами, звуковими системами, що дозволяло завантажувати та читати електронні книги, аудіокниги, музику та відео, проводити інтерактивні навчальні заходи у різних містах США.

Загалом, кожна з бібліотек країни пройшла окремий шлях щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Зауважимо, що ідея інформатизації бібліотечної справи належить ще Мелвілу Дьюї, який запатентував серед іншого: розташування книг у книгосховищі, каталогізацію, нумерацію видань, яка б полегшувала пошук тощо, першим подав ідею відкритості бібліотек на довгий час, що стало початком розробки оцифрованої бібліотеки – незалежної від місця та часу [3].

Сьогодні в США понад 9 тис. публічних бібліотек (16 тис. – разом із філіями), що по всій країні пропонують вільний доступ до книг, комп'ютерів, інтернету, освітніх заходів тощо.

У своїй діяльності сучасні публічні бібліотеки США активно впроваджують інформаційно-комунікаційних технологій, надають допомогу у формуванні цифрової грамотності користувачів. Бібліотеки зосереджені на поєднанні інтернету та на традиційних документальних архівів, що збільшує попит на бібліотечні послуги. Така тенденція нині досить затребувана. Як зазначалось, діяльність сучасні публічні бібліотеки США будують на впровадженні інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій та формуванні цифрової грамотності користувачів. Важливим є перетворення інформації у цифровий формат. Мова йде про використання е-книг, перевагами яких є: можливість повнотекстового пошуку та швидкість доступу до нових видань [4].

Відтак, сучасним бібліотекам США належить провідна роль в опануванні нових інформаційно-комунікаційних технологій. Головними еволюційними тенденціями сучасного розвитку американських бібліотек вважаються: міжнародна та внутрішньоамериканська корпоративна діяльність на базі телекомунікаційних мереж Інтернету; переведення бібліотечних фондів з традиційних паперових на електронні носії з метою економії місця для книг у фондосховищах; організацію онлайн-бібліотечних каталогів та інших пошукових засобів; становлення і підвищення кваліфікації фахівців, які можуть працювати в умовах комп'ютеризації бібліотек, а також організація навчання користувачів інтернет-грамотності.

Упродовж усієї історії існування бібліотеки США практично безупинно підтримували інноваційний процес, під впливом різних факторів паралельно відбувалося формування і становлення різних типів бібліотек, серед яких особливе місце посідають бібліотеки університетів і коледжів.

Термін «академічна бібліотека» (academic library) в бібліотечна науці та практиці США трактується як бібліотека, що формується як підрозділ коледжів, університетів або інших академічних інститутів, здійснює освіту вище шкільної, та призначена задовольняти інформаційні потреби переважно студентів, професорсько-викладацького складу інститутів [5].

Особливим періодом розвитку академічних бібліотек є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Розглянемо основні тенденції впровадження ІКТ в академічних бібліотеках. Академічні бібліотеки США почали комплектувати фонди електронними виданнями ще наприкінці 1990-х років [6]. Статистика останніх років показує стійке зростання кількості електронних колекцій [7].

Опитування, проведене американським журналом Library Journal у 2016 році, продемонструвало тенденцію значного зростання кількості електронних колекцій та показало, що саме в університетських бібліотеках спостерігається найбільше зростання кількості найменувань е-книг [8].

Опитування, проведене компанією Elsevier у 2017 р. серед 140 бібліотек, у тому числі академічних, підтверджує зростання інтересу до електронних видань. Відповідно до результатів опитування, головними чинниками стійкого інтересу є необхідність віддаленого доступу у будь-який час, можливість одночасного доступу кількох користувачів (58 %), необхідність використання приміщень книжкових сховищ в інших цілях (40 %). Але головна причина — це переваги та потреби користувачів.

Представлена інфографіка пояснює причини переміщення традиційної паперової колекції у віддалене сховище, де права половина рисунка ілюструє співвідношення між електронними виданнями (світлий) та друкованими (темний). Ліва – використання колекції. За графіком використання традиційної колекції менше 1 %. (див. рис. 1).

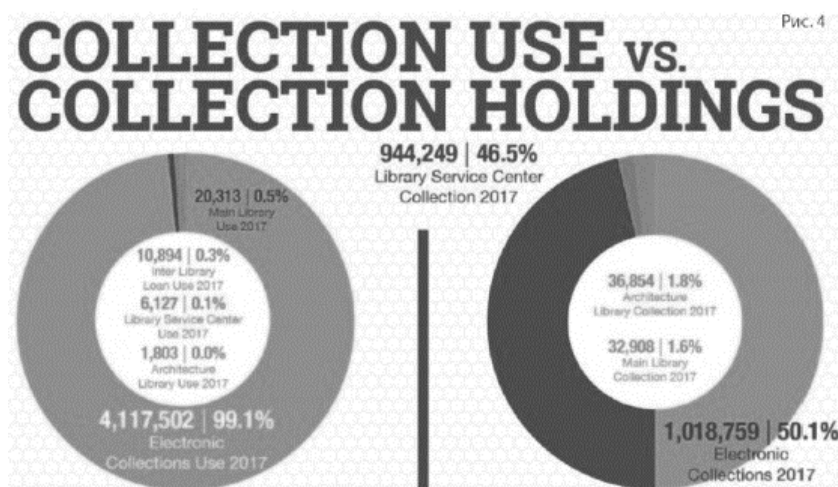

Рис. 1. Використання електронних та друкованих видань

Нині університети витрачають значну частину своїх бюджетів на відцифрування власних бібліотечних архівів, створюють і розширюють віртуальні середовища, що базуються на умовах співпраці книгозбірень бібліотечних асоціацій та бібліотек-партнерів. Загалом бібліотеки США працюють в умовах поєднання «паперової» роботи (класифікація, опис та зберігання матеріалів на паперових носіях інформації) з процесом оцифрування (переведення наявних матеріалів у цифровий формат та їх упорядкування та надання доступу).

Незважаючи на зростання популярності та численні переваги, з використанням електронних книг, як і раніше, пов'язано чимало проблем як для бібліотек, які їх купують, так і для читачів. До недоліків е-книг відноситься розрізненість платформ, видів доступу, моделей комплектування та ліцензування. Серйозним бар'єром до розвитку електронної частини університетських бібліотечних колекцій є ціна академічних е-монографій, а також технологічні та організаційні складнощі під час їх використання у навчальному процесі. За деякими даними, академічна література в електронному форматі в середньому коштує на 10–15 % дорожче, ніж її паперові аналоги. У таких галузях, як бізнес та юриспруденція, різниця в ціні суттєва.

Значна частина видавців накладають серйозні обмеження як на кількість сторінок, що можна завантажити та роздрукувати, так і на кількість користувачів, що користуються виданням одночасно та на використання їх у міжбібліотечному абонементі. Підручники не часто доступні для ліцензування бібліотеками, а якщо й доступні, то за дуже високою ціною та з великими обмеженнями на кількість користувачів, що одночасно використовують видання, роздруківку та збереження на комп'ютері. Дискусія про те, чи мають академічні бібліотеки США здобувати підручники та організовувати до них доступ, триває вже багато років. Перехід до використання електронних видань лише загострив цю дискусію.

Придбання електронних книг та організація доступу до них здійснюється за 2-ма напрямками: купівля та передплата. При чому купівля використовується частіше. Втім, передплати через агрегаторів, як і раніше, залишаються одними із найпоширеніших методів придбання електронних видань. Передплатні колекції, що часто купуються через консорціум, зазвичай включають десятки або навіть сотні тисяч назв у різних академічних дисциплінах і дозволяють одночасний доступ необмеженій кількості користувачів. Наприклад, колекція Ebscohost Academic Search Complete налічує понад 200 тис. матеріалів практично у всіх галузях, опублікованих у таких великих академічних видавництвах, як

Cambridge University Press, De Gruyter, Elsevier, Harvard University Press, John Wiley & Sons, Oxford University Press тощо.

Унікальним проектом з оцифрування бібліотечних фондів США, здійснюваним під керівництвом Бібліотеки Конгресу, є Програма створення Національної електронної бібліотеки (National Digital Library, NDL). Проекту NDL передував п'ятирічний (1990–1994 pp.) пілотний проект під назвою «Пам'ять Америки» (American Memory), який називали також флагманським проектом Національної цифрової бібліотеки. Цей проект проводив експериментальне оцифрування деяких зібрань історичних документів, аудіо- і відеозаписів, фотографій та інших матеріалів з фондів бібліотеки Конгресу США. «Істотне доповнення NDL до свого 200-річного ювілею Бібліотека Конгресу розглядала як «подарунок нації» (до 2000 р. було оцифровано понад 5 млн назв з фондів БК і її партнерів). Серед них найрізноманітніші матеріали: особисті документи президентів США, фотографії часів Громадянської війни, матеріали рухів на захист виборчих прав жінок та цивільних прав тощо.

Проекти з оцифрування видань розвивають за фінансової підтримки як державних так і приватних партнерів та у співпраці з інститутами, фондами і компаніями, які роблять різноманітний внесок, що надає можливість відкритого доступу у багатомовному форматі до численних найцінніших та цікавих документів як американської історії й культури так і до матеріалів, що представляють культури різних країн світу. Особливістю бібліотеки є зручний і вільний доступ до ресурсів завдяки її мультимовності: бібліотека працює на семи мовах (англійська, французька, російська тощо), але віртуальні експонати в ній представлені сорока мовами світу. Абсолютну більшість становлять оцифровані рукописні та друковані книги, журнали, архівні документи, фотографії, аудіозаписи, кінохроніки тощо. Наприклад, вже досить давно у Сполучених Штатах користуються попитом електронні фахові бібліотечні видання, такі як: «Children and Libraries», «Library Resources & Technical Services», «Library Technology Reports», «Reference & User Services Quarterly» та багато інших [9].

Сьогодні бібліотека Конгресу США є серед лідерів з надання користувачам актуальних ресурсів, де велику увагу приділяють довідковому та інформаційному обслуговуванню віддалених користувачів через Інтернет, консультуванню з питань використання сучасних технологій та пошуку інформації, експертизі якості та достовірності електронних документів, представлених у мережі.

Об'єктивною потребою функціонування й розвитку бібліотек, як динамічних центрів освіти, читання, інформаційної грамотності, у сучасному суспільстві знань є важливість формування відповідної нормативно-правової бази бібліотек. Основні напрями і пріоритети розвитку бібліотек в США визначені у законодавстві країни. У цьому контексті зазначимо, що з початку 2021 року американська громадськість обговорює законопроект Build America's Libraries Act, що був внесений до Сенату 28.01.2021 року сенатором Джеком Рідом (D-RI), а в Палаті представників 03.03.2021 представниками Енді Левіна, Доном Янгом та співавторами. Закон прочитаний двічі і переданий на розгляд Комітету з питань охорони здоров'я, освіти, праці та пенсійного забезпечення. Документ має забезпечити ремонт, модернізацію та будівництво бібліотечних приміщень у слабо обслуговуваних громадах, фінансуватиме оновлення національної бібліотечної інфраструктури для вирішення таких проблем, як стихійні лиха, COVID-19, пропускна здатність широкосмугового зв'язку, екологічні небезпеки та бар'єри доступності [10].

Метою цього Закону є підтримка довгострокового вдосконалення бібліотечного обслуговування (включаючи задоволення потреб, які виникли через COVID-19), населення, що потерпає від проблем, малозабезпечені та сільські райони, а також людей з інвалідністю та вразливих користувачів бібліотек, включаючи дітей та літніх людей. Закон передбачає подолати недостатнє інвестування федерального бюджету, надаючи кошти на ремонт і будівництво сучасних бібліотечних приміщень. Для виконання цього Закону дозволено виділити 5 млрд доларів США на період з 2022 по 2024 фінансові роки, які залишатимуться доступними до вичерпання.

Як зазначив президент Американської бібліотечної асоціації Джуліус С. Джефферсон-молодший: «Оскільки ми рухаємося до кращого відновлення

після руйнівних наслідків глобальної пандемії та пов'язаних з ними економічних та освітніх втрат, осучаснення публічних бібліотек в наших найбільш страждених громадах необхідне стати частиною відновлення нашої нації» [11].

Висновки. Отже, бібліотеки США пройшли складний шлях свого розвитку, і сьогодні є хранителями неоціненних скарбів не лише американської культури, але і культурних здобутків усього світу. Сучасним бібліотекам США належить провідна роль в опануванні та впровадженні в діяльність нових інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Протягом останніх десятиліть бібліотеки США є в авангарді світової бібліотечної автоматизації та комп'ютеризації.

Публічні бібліотеки, що існують на місцеві, федеральні податки та податки окремого штату, зобов'язані задовольняти потреби своєї спільноти, і робити це доводиться в умовах зростаючих нових викликів. Свою діяльність сучасні публічні бібліотеки США будують на впровадженні інформаційно-комунікаційних, цифрових технологій, на розширенні послуг та новітніх сервісів для громадян.

Академічні бібліотеки США активно вирішують проблеми автоматизації бібліотечних процесів та впровадження нових інформаційних технологій в свою діяльність. Сьогодні це сучасні установи, що відцифровують власні бібліотечні архіви, створюють і розширюють віртуальні середовища з електронним каталогом, БД і значною кількістю електронних колекцій та доступом до ресурсів мережі Інтернет. Формують фонди та організовують до них доступ шляхом придбання електронних видань та передплати.

Лідером оцифрування бібліотечних колекцій є Бібліотека Конгресу США, яка очолює та курує виконання робіт сучасних цифрових проектів і програм загальнонаціонального та світового значення.

Для того, щоб подолати сучасні виклики бібліотечним установам необхідне законодавче унормування їх діяльності. Законопроект Build America's Libraries Act передбачає підтримку довгострокового вдосконалення бібліотечного обслуговування (включаючи задоволення потреб, які виникли через COVID-19), населення, що потерпає від проблем, малозабезпечені та сільські райони, а також людей з інвалідністю та вразливих користувачів бібліотек, включаючи дітей та літніх людей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України: монографія / О. М. Анісімова, Л. А. Ковальська, Г. П. Лукаш, О. В. Пригунов, О. С. Щербіна, Т. М. Яворська. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 130.
2. Олійник О. Основні тенденції розвитку інформатизації американських бібліотек. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 2, С. 48–51.
3. Рибачок О. Мультикультурні цифрові ресурси США, Канади та Австралії. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 274–291. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nbnbumviv_2017_46_19 (дата звернення: 15.03.2022).
4. World Digital Library. URL: <http://www.wdl.org> (access date: 15.03.2022).
5. ALA Glossary of Library and Information Science / Heartsill Young, Editor. Chicago: American Library Association, 2013. P. 245.
6. Blummer B., Kenton J. M. A Systematic Review of E-Books in Academic Libraries: Access, Advantages, and Usage. *New Review of Academic Librarianship*. 2020. Vol. 26, iss. 1. P. 79–109.
7. Scardilli Brandi. The State of Ebooks in Academic Libraries. NewsBreaks. 2019. Jan. 8. Access mode: <http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/The-State-of-Ebooks-in-Academic-Libraries-129248.asp> (дата звернення: 15.03.2022).
8. Ebook Usage Reports: Academic Libraries // *Library Journal*. 2017. Access mode: <https://www.libraryjournal.com/?detailStory=research> (дата звернення: 15.03.2022).
9. American Library Association Journals. URL: <https://journals.ala.org/> (дата звернення: 15.03.2022).
10. S.127 – Build America's Libraries Act. URL: <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/127/text?r=3&s=1> (дата звернення: 15.03.2022).
11. Build America's Libraries Act: Advocate for Critical Infrastructure. 2021. URL: <http://publiclibrariesonline.org/2021/03/build-americas-libraries-act-advocate-for-critical-infrastructure/> (дата звернення: 15.03.2022)

ВИКОРИСТАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО КЛАСИФІКАТОРА - НОМЕНКЛАТУРИ СПРАВ АДМІНІСТРАТОРОМ В ОРГАНІЗАЦІЇ

В. В. Покотилук, О. М. Анісімова

Анотація. У даному дослідженні подана інформація про документи, які використовує в своїй роботі адміністратор-ресепшюніст. Висвітлюються обов'язки адміністратора – ресепшюніста в роботі з документами, проаналізовано їх види, безпосередньо створення та заповнення. Робота містить огляд нормативних документів, які формують номенклатуру справ адміністративного відділу. Розроблено номенклатуру справ структурного підрозділу адміністративного відділу з урахуванням останніх змін у законодавстві України (ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно – розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», Наказ №1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», Постанова № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності».

Ключові слова: номенклатура справ, адміністратор-ресепшюніст, клініка, документи

Постановка проблеми. В 21 столітті все більше набуває актуальності компетентності, які отримують випускники спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, освітньої програми «Документознавство та інформаційна діяльність», яка спрямована на застосування інформаційних технологій в документознавчій діяльності; створення і підтримку життєвого циклу інформації, інтегрованих систем документаційного забезпечення управління та архівного зберігання документів в організації. Починають виходити з ринку праці традиційні професії, що спрямовані працювати з великими об'ємами інформації, виключно на матеріальному носії. Але натомість з'являються нові, сучасні професії, які працюють як з матеріальними носіями так і з інформацією в електронному вигляді, серед них: ІТ-фахівці, SMM-фахівці, рекрутери, кадровики, офіс-менеджери. Тобто, це може бути: спеціаліст бек-офісу, коуч, менеджер по роботі з персоналом, рекрутер, хедхантер, адміністративний директор, адміністратор в організації, асистент відділу, керівник секретаріату, оператор ПК, офіс-менеджер, помічник керівника, секретар, секретар на ресепшю тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Анісімова О. М., Лукаш Г. П., Вишинська І. П. розглядали місце та роль ДСТУ 4163:2020. Загорецька О. розглядала організацію діловодства та архівного зберігання документів, і строки зберігання документів, що стосуються кадрових питань. Матвієнко О. В., Цивін М. Н. розглядали основи організації електронного документообігу. Існують також документи в яких прописані вимоги до складання номенклатури справ та безпосередньо про документообіг на підприємстві – Наказ Мін'юст України № 1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», Постанова № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» тощо. Але в жодному Наказі, чи Постанові не прописані документи які використовує в своїй роботі адміністратор ресепшюніст.

Мета дослідження – сформувати вдосконалену номенклатуру справ стоматологічної клініки з урахуванням останніх змін у законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Прикладом застосування нових професій в робочому процесі, є адміністратор в стоматологічній клініці, який використовує у своїй діяльності електронну номенклатуру справ. Функціональними обов'язками працівника медичного закладу є, не тільки зустріч відвідувачів, інформування щодо послуг закладу, привітно відповідати на дзвінки та створювати атмосферу спокою і гармонії, але й грамотно вести

документацію клініки. Наскільки адміністратор-ресепшійоніст буде сумлінно і старанно виконувати свою роботу – залежить престиж клініки та загальне враження від обслуговування, а отже і прихильність постійних клієнтів. Згідно посадової інструкції, яку розробляє та погоджує менеджер з адміністративної діяльності, адміністратор-ресепшійоніст, буде працювати. Затверджує посадову інструкцію керівник медичного закладу. Посадова інструкція оформляється на чистих аркушах паперу формату А4 або на загальному бланку медичного закладу або на бланку структурного підрозділу.

Обов'язки адміністратора-ресепшійоніста в документальній сфері, складаються з підготовки, заповнення, та обробки, різних за видом документів.

Рис. 1. Структура обов'язків адміністратора-ресепшійоніста в роботі з документами

Кожен медичний заклад, а в даному випадку стоматологічна клініка, має розробити власну номенклатуру справ. Номенклатура справ необхідна для: швидкого пошуку документів за їх видами; розподілу виконаних документів по справах; встановлення термінів зберігання; створення довідкової картотеки виконаних документів. Номенклатура справ поділяється на: зведену номенклатуру та номенклатуру справ структурного підрозділу. В номенклатуру справ структурного підрозділу вноситься вся документація з якою працює адміністратор-ресепшійоніст. А в зведену номенклатуру справ даної організації, окрім документації, з якою працює безпосередньо адміністратор-ресепшійоніст, вносяться і документи з якими працюють різні відділи організації. Розроблена номенклатура справ структурного підрозділу, виглядає наступним чином.

Щоденні бланки відіграють важливу роль в організації. В листі лікаря прописуються: час прийому, ім'я та прізвище пацієнта, діагноз, процедури які були виконані пацієнту, та загальна сума виконаних процедур. Лист асистента це дещо схожий лист, але він має свою відмінність, в ньому може прописуватись 1–2 процедури, так як асистенти більше спеціалізуються на знімках зубів. Лист з собівартістю в «щоденних бланках» має важливе місце, так як в нього переносяться суми з бланків асистента та лікаря, які в подальшому будуть йти в зарплату працівникам.

Таблиця 1

**Приклад сформованої номенклатура справ структурного підрозділу
стоматологічної клініки**

Індекс справи	Заголовок справи (тому, частини)	Кількість справ (томів, частин) ¹	Строк зберігання справи (тому, частини) і № статей	Примітка
1	2	3	4	5
03 – Адміністрування				
03–01	База пацієнтів		75 років ¹	[12] стаття 528
03–02	Листок щоденного обліку роботи лікаря стоматолога (стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету)		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [1] пункт 22
03–03	Листок щоденного обліку роботи лікаря-стоматолога-ортопеда		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [5] пункт 18
03–04	Листок щоденного обліку роботи лікаря стоматолога-ортодонта		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [7] пункт 19
03–05	Щоденник обліку роботи лікаря стоматолога (стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету), лікаря ортопеда		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [8] пункт 82
03–06	Щоденник обліку роботи лікаря-стоматолога-ортодонта (стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету)		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [6] пункт 18
03–07	Медична карта пацієнта		5 років ¹	¹ після 5 років здається в архів, [9] пункт 20
03–08	Лист з собівартістю		75 років	¹ [12] стаття 678
03–09	Річний план роботи стоматологічного відділення		1 рік ¹	¹ [2] пункт 3
03–10	Річний звіт про роботу стоматологічного відділення		1 рік	¹ [2] пункт 3
03–11	Журнал обліку продажу засобів гігієни		5 років	¹ [12] стаття 356
03–12	Відомість щоденної каси		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [10]
03–13	Відомість щоденної статистики		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [10]
03–14	Відомості щоденної накладної		1 рік ¹	¹ Після звітного періоду, [10]
03-15	Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення і на присутність або участь учасників		5 років	після 5 років здається в архів, [10]

Згідно з інструкцією щодо заповнення форми первинної облікової документації «Листок щоденного обліку роботи лікаря-стоматолога (стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету)», заповнюється форма № 037/о. Форма містить 14 граф. У графі 1

¹ Формується наприкінці календарного року, кількість томів визначається за принципом: 1 том – 250 сторінок, але не більше 40 мм

зазначається порядковий номер пацієнта, який звернувся за стоматологічною допомогою, або здорового пацієнта, який звернувся проконсультуватись. Дані цієї графі використовуються для обліку загального числа прийнятих пацієнтів за день. У графі 2 записується час прийому (години і хвилини), на який призначено відвідування лікаря пацієнтом, або час прийому пацієнта, направленого з реєстратури чи оглядового кабінету. Дані графі використовуються для планування часу роботи лікаря, для розподілу навантаження з обліком об'єму здійснюваних лікувально-профілактичних заходів. У графі 3 вказуються прізвище, ім'я та по батькові пацієнта. У графі 4 визначається кількість повних років. У графі 5 вказується порядковий номер відвідування лікаря даним пацієнтом (може бути первинне, або вторинне). У графі 6 вказується номер медичної карти даного пацієнта. У графі 7 зазначається місце проживання пацієнта (житель міста, села). У графі 8 вказуються групи населення, які зазначаються відповідними символами: декретована група – ДГ (діти віком 0–14 років та 15–17 років включно, інваліди, пенсіонери, учасники бойових дій, інваліди війни, учасники війни, особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи); школярі – Ш; студенти – С; вагітні – В; робітники промислових підприємств – Р; особи допризовного віку – ДПК. У графі 9 вказується діагноз, з приводу якого пацієнт звернувся до лікаря. Допускається запис зі скороченнями. У графі 10 зазначаються відомості про проведення комплексного лікування чи його етап. У графі 11 зазначається вид знеболювання: у чисельнику – місцеве, у знаменнику – загальне. У графі 12 вказується кількість санованих пацієнтів – всього у порядку планової роботи та за зверненнями. У графі 13 зазначається кількість санованих пацієнтів при плановій санації. У графі 14 зазначається кількість відпрацьованих УОП (згідно з галузевим медико-економічним стандартом, класифікатором процедур). Форма № 037/о зберігається рік після звітного періоду.

Формування медичної картки пацієнта є відповідальним процесом, в якому потрібно уважно і вірно заповнити дані титульного листка: номер медичної картки, прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, стать, місце проживання, номер телефону, електронну адресу, місце роботи або навчання. Після цього в картку містяться: згода пацієнта на лікування, особові ознаки пацієнта, щоденник лікаря, план лікування та лист з даними первинного пацієнта, який він заповнює самостійно при первинному візиті.

Акт це також є важливий документ, який закріплений печаткою, в ньому прописуються: прізвище пацієнта, дата візиту, процедури які були виконані та загальна сума. Акти створюються в двох екземплярах, один віддається клієнту(пацієнту), а інший залишається в клініці. Виступає даний акт, як гарантія.

Щоденні звіти – документи які формуються впродовж дня, і відіграють не менш важливу роль від інших. В звіті «щоденна каса» рахується кількість грошей які заробила клініка, та працівники. В звіті «щоденна накладна» чітко прописуються товари, які надійшли в клініку. В звіті «продаж засобів особистої гігієни» уважно прописуються товари, які були продані пацієнтам та на яку суму. В звіті «щоденна статистика» прораховується, яка загальна кількість людей була на процедурах (в залежності скільки людей було на одній процедурі), підраховується загальна кількість часу, на основі того, які були години в кожній процедурі (в залежності скільки людей було на одній процедурі) та загальна сума прораховується відповідно. Звіт «база пацієнтів» – перелік пацієнтів, який поповнюється з кожним днем і також входить в статистику. База пацієнтів являє собою систематизований перелік пацієнтів в клініці. В ній вказується номер медичної карти, прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, номер телефону, та дата коли пацієнт вперше прийшов в клініку і залишився на лікування. Всі документи які адміністратор-ресепшійніст заповнює, дублюють в електронному варіанті, тобто присутня автоматизація в організації, що облегшує роботу в аналізі даних та пошуку, тощо.

Висновки. Отже, при складанні номенклатури справ структурного підрозділу стоматологічної клініки недостатньо користуватись загальним наказом про організацію діловодства та архівного зберігання документів. Обов'язково потрібно враховувати: спеціалізовані, галузеві накази, особливості підприємства, поточні документні справи, які виконуються у відділі. Слідкувати регулярно за змінами в Законодавстві. Ця робота є постійною та планомірною і потребує досить багато часу, аби довести все до досконалості.

Abstract. This study provides information about the documents used in his work by the receptionist. The responsibilities of the administrator-receptionist in working with documents, their types of analysis, direct creation and completion are highlighted. The work contains an overview of normative documents that form the nomenclature of cases of the administrative department. The nomenclature of cases of the structural subdivision of the administrative department was developed taking into account the latest changes in the legislation of Ukraine (DSTU 4163: 2020 "Unified system of organizational and administrative documentation. Requirements for documents", Order 0001000/5 "On approval of the Rules of organization of records bodies, local governments, enterprises, institutions and organizations", Resolution № 55 "Some issues of documenting management activities").

Keywords: nomenclature of cases, receptionist, clinic, patient base

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 № 110 «Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 037/о "Листок щоденного обліку роботи лікаря-стоматолога (стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету)»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0661-12#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
2. Наказ Мін'юст України від 18.06.2015 р. № 1000/5 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0736-15#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
3. Постанова КМУ від 17 січня 2018 р. № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-p#Text> (дата звернення: 23.03.2022).
4. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Київ, 2018 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> (дата звернення: 23.03.2022).
5. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 №110 «Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 037-1/о "Листок щоденного обліку роботи лікаря-стоматолога-ортопеда"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0673-12#n2> (дата звернення: 23.03.2022).
6. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 № 110 «Інструкція щодо заповнення форми облікової документації № 039-3/о "Щоденник обліку роботи лікаря-стоматолога-ортодонта (стоматологічної поліклініки, відділення, кабінету)»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0676-12#n2> (дата звернення: 23.03.2022).
7. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 № 110 «Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 037-2/о "Листок щоденного обліку роботи лікаря-стоматолога-ортодонта"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0674-12#n2> (дата звернення: 23.03.2022).
8. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 № 110 «Інструкція щодо заповнення форми облікової медичної документації № 039-4/о "Щоденник обліку роботи лікаря-стоматолога-ортопеда"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0677-12#n2> (дата звернення: 23.03.2022).
9. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 № 110 «Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 043/о "Медична карта стоматологічного хворого №__"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0678-12#n2> (дата звернення: 23.03.2022).
10. Наказ МОЗУ від 14.02.2012 №110 «Про затвердження форм первинної облікової документації та Інструкцій щодо їх заповнення, що використовуються у закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0661-12#n24> (дата звернення: 23.03.2022).
11. Анісімова О. М., Лукаш Г. П., Вишинська І. П. Місце та роль ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» у системі чинних документів із справочинства. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2021. № 4. С. 5–14. (дата звернення: 23.03.2022).
12. Загорецька О. «Строки зберігання документів, що стосуються кадрових питань». Довідник кадровика. 2014. № 03 (21). С. 48–70.

СПЕЦИФІКА КАРТОГРАФІЧНОГО ДОКУМЕНТА

О. А. Поспехова, Г. П. Лукаш

Анотація. У статті розглянуто специфіку картографічного документа як особливого способу зберігання та передачі просторової інформації. Відзначено, що за своїми характеристиками та класифікацією картографічні документи дуже різноманітні, вони виділяються з масиву документів за формою умовних інформаційних знаків, якими закріплюється інформація. Визначено специфічні характеристики картографічних документів: цілеспрямоване моделювання знакових систем, математично визначена побудова, використання специфічних знаків-символів, відбір та узагальнення зображуваних явищ, системне зображення дійсності тощо. Наведена поширена класифікація нетекстових документів, в якій виділено документи ідеографічні та іконографічні.

Ключові слова: картографічний документ, карта, просторова інформація, нетекстові документи, ідеографічні та іконографічні.

Карта – не просто найважливіше джерело географічних знань, а особливий засіб інформації, її не можна замінити ні текстом, ні живим словом. Вважають, що карта виникла раніше писемності. Як окремий різновид документа карта становила предмет зацікавлення для багатьох українських дослідників. Пожвавлення нових наукових публікацій, створення бібліографічних покажчиків, проведення аналізу періодизації карт і картографічного матеріалу, тобто узагальнення теоретичного і науково-практичного досвіду, особливо часто відбувалося у знаменні для історії події. Наприклад, активно досліджувалася роль карт під час світових воєн (Л. Рибченко, М. Майоров, В. Іващенко).

Першим українським істориком картографії був В. Г. Ляскорівський. Його працю продовжили В. О. Кордт, Я. Ф. Головацький, М. С. Грушевський. Серед сучасних вчених – це А. П. Божок та Р. І. Сосса. Праці В. В. Бездрабко [1;2], Г. В. Боряка, Я. Р. Дашкевича, Я. І. Жупанського, М. П. Крикуна, О. А. Купчинського, Т. Ю. Лютої, Ф.П. Шевченка та інших дослідників стали важливим внеском у розвиток основних напрямів вивчення карт й атласів як документа та історичних джерел, еволюції історичної картографії та джерелознавства.

Наукові дослідження дають плідний матеріал для виконання теоретичних студій та поглиблення інформаційного потенціалу у формуванні видових ознак. Карта як окремий різновид документа зацікавила В. В. Бездрабко. Відома дослідниця протягом останніх років у кількох дослідженнях зверталася до згаданого виду документа, звернувши увагу на проблеми картографічного джерелознавства, загальну теорію контексту карти в контексті історії культури [1; 2].

Класифікацію картографічних документів як документів нетекстових здійснив український документознавець Ю. І. Палеха (рис. 1) [3].

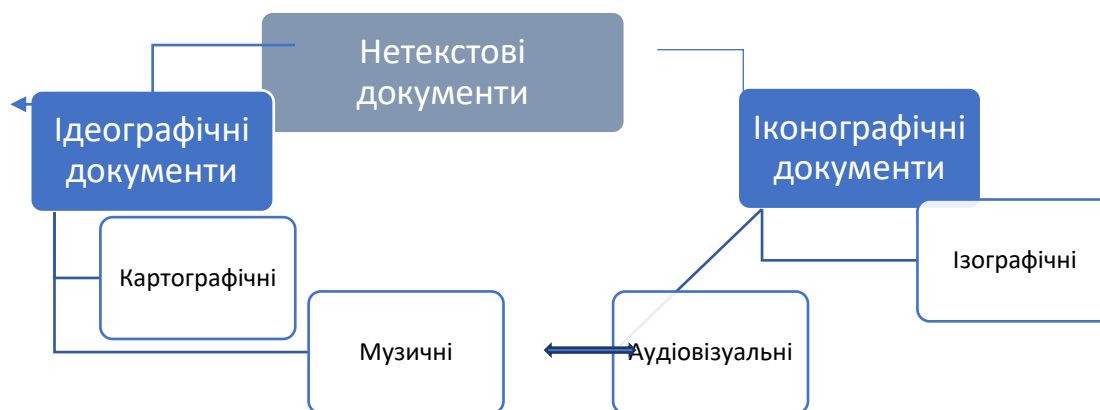

Рис. 1. Класифікація нетекстових документів (за: Ю. І. Палехою)

Карта (за Держстандартом України) – це математично визначене, зменшене, генералізоване зображення поверхні Землі, іншого небесного тіла або космічного простору, що показує розташовані або спроектовані на них об'єкти в прийнятій системі умовних знаків [4]. Елементи карти – це її складові частини, що включають картографічне зображення, легенду, математичну основу, допоміжне оснащення і додаткові дані. Головним елементом будь-якої географічної карти є картографічне зображення – сукупність відомостей про природні чи соціально-економічні об'єкти та явища, їх розміщення, властивості, зв'язки, розвиток тощо. У тематичних картах картографічне зображення поділяють на географічну основу і тематичний зміст [там само].

Карти – дуже ефективний засіб зберігання та передачі просторової інформації. Вони допускають одноразовий огляд простору в будь-яких межах – від невеликої ділянки місцевості до Землі загалом. Географічні карти є найважливішим засобом вивчення земної поверхні, дозволяючи одночасно оглядати територію будь-яких розмірів. Географічні карти застосовуються в різних галузях народного господарства та науки. Вони потрібні для виробництва різних досліджень і проєктування (як основи), для організації землеустрою та адміністративно-господарського управління, для навчання та наукових досліджень. Від кожної карти потрібно, щоб вона була достовірною, точною, досить повною, оглядовою та наочною.

Картографічний документ – це вид ідеографічного документа, що містить картографічні зображення – рисунки земної поверхні, які відображають уявлення людей про оточуючий простір свого існування [4]. Державні термінологічні стандарти України (ДТСУ) регламентують терміни й основні поняття, що застосовуються в науці, техніці та виробництві і відповідають сучасному розвитку. Стандарт України «Картографія. Терміни та визначення» (ДСТУ 2757- 94) містить 248 понять картографії, які поділені на п'ять тематичних розділів.

1. Загальні поняття (11 термінів і визначень).
2. Картографічні твори (59 термінів і визначень).
3. Властивості карти, її складові, способи картографічного зображення (58 термінів і визначень).
4. Математична картографія (77 термінів і визначень).
5. Методика і технологія виготовлення карт (43 терміни і визначення) .

Згідно з вимогами стандартизації для кожного поняття встановлений один стандартизований термін, а для деяких з них наводиться їхня коротка форма (у круглих дужках). Недозволені до вживання терміни-синоніми подаються в круглих дужках після стандартизованого терміна з позначкою «Нд». Терміни, регламентовані в цьому стандарті, обов'язкові для виконання в усіх видах нормативної документації, науково-технічній, навчальній і довідковій літературі та в комп'ютерних інформаційних системах.

Дослідженням і розробкою картографічних документів, вивченням їх сутності, різновидів, систем, форми, окремих елементів, символів, особливостей оформлення і створення, виробництвом і використанням займається картографія – спеціальна галузь науки, техніки і виробництва [5].

Створюються картографічні документи у процесі картографічного виробництва. Під цим поняттям розуміють таке виробництво, головним завданням якого є вироблення в картографічній проєкції зображення – зменшеного та частково узагальненого зображення поверхні Землі, астрономічних небесних тіл чи небесного простору за умови визначення їх в окремій системі умовних знаків чи знакових систем.

Специфічні характеристики картографічних документів (рис. 2) полягають в тому, що об'єкти та явища, що відображає картографічний документ, мають важливу ознаку – географічну точність. Виявляється вона в зменшенні того місця, що розташоване в дійсності, зі збереженням пропорційності розмірів та відношень до різних об'єктів просторового розміщення. Для цього використовують ті чи інші математичні зображення, що отримали назву картографічних проєкцій.

Рис. 2. Специфічні характеристики картографічних документів

Саме ці математичні способи й закріплюють достеменну функціональну залежність між географічним розташуванням і прямокутниками координат цих точок на площині (карті). Оскільки всі об'єкти неможливо показати на обмеженій площі карти, виникає необхідність їх відбору. Відбір та узагальнення в картографічному документі зображуваних об'єктів, виокремлення їх головних типових рис та характерних особливостей називається картографічною генералізацією [4]. Генералізованість – важлива ознака будь-якого картографічного документа. Навіть на найбільш широкомасштабній карті зображення генералізоване, оскільки неможливо показати об'єкти зі всіма подробицями та деталями. Генералізація визначається кількома факторами: масштабом картографічного документа; призначенням, тематикою та особливостями зображуваної території [5].

У сучасних умовах пріоритетний розвиток набули картографічні видання як вид документа. Вони розраховані на широке коло користувачів: карти й атласи автомобільних шляхів, атласи та плани міст, туристичні карти й атласи тощо. Масовими стали видання з рекламними матеріалами. Для забезпечення освітніх потреб збільшується кількість друкованих карт і атласів з історії й географії, контурних карт тощо. Нині до випуску картографічних видань масового попиту залучаються приватні підприємства відповідного профілю, що створює певну конкуренцію в сегменті їхнього виготовлення і поширення. Та, незважаючи на це, кількість картографічних видань на території України зберігається за такими відомими та авторитетними картовидавничими підприємствами, як ДНВП «Картографія», Київська військово-картографічна фабрика, «Мапа», Укргеодезкартографія, Державна картографічна фабрика, Державна геологічна служба, НПФ «Гео'с», ТОВ «Миклухо-Маклай», ЗАТ «Інститут передових технологій» тощо [6].

Найбільша кількість картографічних видань України випускається в Києві, де зосереджено потужні картоскладальні та картовидавничі підприємства. Отже, підсумовуючи вищезазначене, ми можемо стверджувати, що картографічні документи – найавторитетніше джерело інформації про особливості просторового розміщення об'єктів, явищ природи та суспільних процесів, вони відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку держав. Їх використовують під час розроблення сучасних регіональних економічних програм, складання довгострокових тематичних прогнозів, схем розміщення виробництва на окремих територіях, з метою розвитку туризму тощо. Без цих документів сьогодні неможливе вирішення наявних у суспільстві проблем: економічних, екологічних, транспортних, енергетичних, а також раціонального використання природних ресурсів, розвідки родовищ корисних копалин [6].

Комп'ютерні технології значно спростили виготовлення видавничих оригіналів, у яких зображення подане пошарове (за змістом, геометрією, кольоровим оформленням). Електронні лазерні кольоророзподільчі системи повністю виключають ручну підготовку

видавничих оригіналів і дозволяють в автоматичному режимі швидко й надійно одержувати фотоформи з кольорових карт досить великого формату. Така технологія включає три послідовних процеси: 1 – фоторепродукування – перетворення зображення оригіналу карти у фотоформи; 2 – виготовлення друкованих форм на основі фотоформ; 3 – друкування (тиражування) – отримання потрібної кількості відбитків із друкарських форм [6].

Для зберігання отримане зображення може бути записаним на електронних носіях. Для тиражування картографічних творів у разі необхідності виготовлення незначної кількості примірників досить ефективним є електростатичний друк. Він здійснюється шляхом виведення електронного зображення на плотири чи принтери – пристрої, за допомогою яких зображення фіксується на папері, пластику, фоточутливих матеріалах та інших носіях. При цьому забезпечується сучасний дизайн, якісне багатокольорове відображення картографічного твору. Цей спосіб є особливо актуальним для оперативного друку [5].

Найновітнішим і найперспективнішим є цифровий друк, що поступово витісняє інші способи друку [6]. Сучасні кольоророзподільчі системи проводять кольороподіл за кількістю фарб (на основі обраної кольорової моделі), а результат передають на спеціальні друкарські машини, які почергово наносять кожен фарбу на матеріал друку. При цьому способі друку відсутні фотоформи і, відповідно, друкарські форми.

Шлях картографування з глибокої давнини до наших днів – це шлях від образних схематичних ескізів, що з'явилися ще до зародження писемності, й до сучасної картографії. За своїми характеристиками та класифікації картографічні документи дуже різноманітні, вони виділяються з масиву документів за формою умовних інформаційних знаків, якими закріплюється інформація. Картографічний документ – це дуже ефективний та інформативний спосіб зберігання, представлення і передачі географічної (що має просторову прив'язку) інформації.

Abstract. The article considers the specifics of the cartographic document as a special way of storing and transmitting spatial information. It is noted that the cartographic documents are very diverse in their characteristics and classification, they are distinguished from the array of documents in the form of conditional information signs, which fix the information. Specific characteristics of cartographic documents are determined: purposeful modeling of sign systems, mathematically determined construction, use of specific signs-symbols, selection and generalization of depicted phenomena, system image of reality, etc. A common classification of non-text documents is given, in which ideographic and iconographic documents are distinguished.

Keywords: cartographic document, map, spatial information, non-text documents, ideographic and iconographic.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бездрабко В. В. До історії вивчення картографічного документа в Україні. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/5081/2/Bezdrabko_V_V.pdf
2. Бездрабко В. В. Сучасні історичні студіювання документа: En bloc et en détail. URL: <http://histans.com/JournALL/journal/2009/3/13.pdf>
3. Палеха Ю. І. Загальне документознавство. Характеристика та класифікація картографічних документів. URL: <https://ukrtxtbook.com/zagalne-dokumentoznavstvo-palexa-yu-i/zagalne-dokumentoznavstvo-palexa-yu-i-xarakteristika-ta-klasifikaciya-kartografichnix-dokumentiv.html>
4. ДСТУ 2757-94 «Картографія. Терміни та визначення». Київ, 1994. Чинний від 01.01.1996 р. Офіційне видання. 97 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/3067588/>
5. Карпінський Ю. О., Лазоренко-Гевель Н. Ю. Архітектура державної топографічної карти. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Картографічне моделювання та географічні інформаційні системи»* (3–5 жовтня 2019 року). Львів. нац. ун-т «Львівська політехніка». С. 11–14.
6. Остроух В. І. Упровадження комп'ютерних технологій у процес підготовки карт для поліграфічного видання. *Вісник геодезії та картографії*. 2000. № 4 (19). 162. С. 30–33.
7. Рабчун І. В. Еволюція карти як різновиду документа: від витоків до нового часу: матер. конф. «Теорія та історія соціальних комунікацій» (м. Київ, 11–12 квітня 2014 р.). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/conf/soc/archive/25/>
8. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України: монографія / О. М. Анісімова, Л. А. Ковальська, Г. П. Лукаш, О. В. Пригунов, О. С. Щербіна, Т. М. Яворська; відпов. за вип. Т. М. Яворська. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 185 с.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРЕМИ ЛІУВІЛЛЯ

І. Д. Прокопець, О. Д. Трофименко

Анотація. В даній роботі представлена теорема Ліувілля і її доведення, як важливий елемент в дослідженні цілих функцій. Також наведено інтерпретацію даної теореми через функцію Бесселя.

Ключові слова: теорема Ліувілля, ряд Тейлора, ряд Лорана, обмежена функція, ціла функція.

Вступ. Перші докази нерозв'язності деяких рівнянь в квадратурах і в елементарних функціях були отримані в першій половині XIX ст. Жозефом Ліувіллем. Пізніше П. Л. Чебишев, Д. Д. Мордухай-Болотовський, А. Островський, Дж. Рітт, Дж. Давенпорт, М. Розенліхт, М. Зінгер та багато інших розвинули результати Ж. Ліувілля. Теорія Ліувілля дає відповіді на наступні питання: 1) за яких умов невизначений інтеграл від елементарної функції є елементарною функцією? 2) за яких умов можливо представити рішення лінійного диференціального рівняння, коефіцієнти якого – раціональні функції?

В 1833 р. Ж. Ліувіль вивів перші приклади елементарних функцій, інтеграли від яких не являється елементарними, і довів теорему, за допомогою якої можна створювати інші приклади подібних функцій. Розв'язати дану задачу вдалося, в основному, завдяки вдало сформульованому поняттю елементарної функції, а також завдяки можливості виразити тригонометричні функції через експоненту та логарифм.

Проілюструємо доведення теореми Ліувілля про обмежені цілі аналітичні функції.

Означення. Функція $f(z)$, регулярна на всій множині комплексних чисел називається цілою. Розкладемо цілу функцію $f(z)$ в ряд Тейлора

$$f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

Цей ряд збіжний при всіх z і, відповідно, являється рядом Лорана для функції в околі нескінченно віддалено точки.

Якщо ціла функція $f(z)$ є регулярною в точці $z \rightarrow \infty$, тоді $f(z)$ є аналітичною. Таким чином, єдиний клас аналітичних функцій, які не мають особливих точок в розширеній площині комплексних чисел - це константи.

Для доведення знадобиться нерівність Коші для коефіцієнтів ряду Лорана.

Теорема. Нехай функція $f(z)$ регулярна в кільці $D: \rho_0 < |z - a| < R_0$. Тоді коефіцієнти ряду Лорана

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z - a)^n$$

для функції $f(z)$ в кільці D задовольняють нерівності

$$|c_n| \leq \frac{M}{R^n}, n \in \mathbb{Z},$$

де $M = \max_{z \in \gamma_R} f(z)$, $\gamma_R: |z - a| = R$, $\rho_0 < R < R_0$.

Дана нерівність називається нерівністю Коші для коефіцієнту ряду Лорана.

Доведення. Функція $f(z)$, регулярна в кільці $D: \rho < |z - a| < R$, може бути представлена в цьому кільці збіжним рядом Лорана

$$f(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} c_n (z-a)^n$$

$$c_n = \frac{1}{2\pi i} \int_{|\xi-a|=R_1} \frac{f(\xi)}{(\xi-a)^{n+1}} d\xi$$

де $\rho < R_1 < R$, $n \in \mathbb{Z}$ звідси маємо:

$$|c_n| \leq \frac{1}{2\pi} \int_{|\xi-a|=R_1} \frac{|f(\xi)|}{|\xi-a|^{n+1}} d\xi \leq \frac{M}{2\pi R_1^{n+1}} \int_{|\xi-a|=R_1} 1 d\xi = \frac{M}{R_1^n}$$

Теорема (Ліувілля). Нехай ціла функція

$$f(z) = \sum_{j \leq k} c_j z^j$$

задовольняє в області $|z| < R$ наступні нерівності

$$|f(z)| \leq c|z|^k,$$

де $|z| \rightarrow \infty$, $c > 0$, $k \in \mathbb{Z}_+$

Тоді $f(z)$ - поліном ступеня не вище k .

Доведення. Розглянемо ряд

$$f = \sum_{n=0}^{\infty} c_n z^n$$

для якого

$$c_n = a_n + ib_n, \quad z = R e^{i\varphi}, \quad R = |z|, \quad \varphi = \arg z.$$

Представимо n -тий елемент ряду:

$$(a_n + ib_n)(R e^{i\varphi})^n = (a_n + ib_n)R^n(\cos n\varphi + i \sin n\varphi) =$$

$$= (a_n R^n \cos n\varphi - b_n R^n \sin n\varphi) + i(b_n R^n \cos n\varphi + a_n R^n \sin n\varphi)$$

Звідси маємо

$$Re f = \sum_{n=0}^{\infty} R^n (a_n \cos n\varphi - b_n \sin n\varphi)$$

$$Im f = \sum_{n=0}^{\infty} R^n (b_n \cos n\varphi + a_n \sin n\varphi)$$

Необхідно довести, що $a_n = b_n = 0$, при $n > k$, $n > 0$.

Розглянемо:

$$R^n a_n = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} [(Re f)(R e^{i\varphi}) \cos n\varphi] d\varphi$$

$$R^n a_n \leq \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} |(Re f)(R e^{i\varphi})| d\varphi = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} [(Re f)(R e^{i\varphi}) + (Re f)(R e^{i\varphi})] d\varphi -$$

$$- \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} (Re f)(R e^{i\varphi}) d\varphi$$

Оскільки

$$- \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} (Re f)(R e^{i\varphi}) d\varphi = - \frac{1}{\pi} \sum_{n=0}^{\infty} \int_{-\pi}^{\pi} R^n (a_n \cos n\varphi - b_n \sin n\varphi) d\varphi = \begin{cases} -2a_0, & n = 0 \\ 0, & n \neq 0 \end{cases}$$

тоді можна стверджувати, що

$$\begin{aligned} R^n a_n &\leq \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} [|(\operatorname{Re} f)(R e^{i\varphi})| + (\operatorname{Re} f)(R e^{i\varphi})] d\varphi \leq \frac{2}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} (\operatorname{Re} f)(R e^{i\varphi}) d\varphi \leq \\ &\leq \frac{1}{\pi} M R^k \int_{-\pi}^{\pi} 1 d\varphi = 4 M R^k \end{aligned}$$

Звідси маємо, що

$$|a_n| \leq 4 M R^{k-n}$$

Аналогічно для $|b_n|$.

Оскільки $n > k$ і R можна спрямувати на нескінченність, отримаємо $a_n = b_n = 0$ та $a_n + i b_n = c_n = 0$

Отже, $c_{k+1} = c_{k+2} = \dots = 0$, тобто $f(z)$ - поліном степеню не вище k .

Наслідок. Якщо ціла функція $f(z)$ обмежена у всій комплексній площині, то вона є сталою: $f(z) \equiv \text{const}$.

Означення. Нехай $J_v(z)$ – функція Бесселя першого роду порядку v

$$J_v(z) = \sum_{m=0}^{\infty} \frac{(-1)^m}{m! \Gamma(m+v+1)} \left(\frac{z}{2}\right)^{2m+v}$$

де Γ – гама-функція.

Для $\frac{J_v(z)}{z^v}$ ряд збіжний абсолютно і рівномірно при зміні z і v в довільній обмеженій області. Розглядаємо випадок, коли індекс v - ціле число та незалежна змінна - $z > 0$.

Теорема. Нехай v - ціле число, $\{\lambda\}_{n=1}^{\infty}$ - послідовність попарно різних додатних чисел, що прямують до нескінченності.

Також нехай

$$f(x) = \sum_{n=1}^{\infty} c_n J_n(\lambda_n x), \quad x > 0, c_n \in \mathbb{C}$$

де

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{|c_n|}{\sqrt{\lambda_n}} < \infty$$

Тоді, якщо

$$\lim_{x \rightarrow +\infty} \sqrt{x} f(x) = 0,$$

то

$$f(x) \equiv 0.$$

Висновки. Таким чином, у роботі розглянуто два паралельні підходи для доведення узагальненої теореми Ліувілля із акцентом на оцінці коефіцієнту ряду Лорана. Особливу увагу приділено нерівності Коші для ряду Лорана розкладання функції. Подібний підхід поклав початок іншим напрямкам: з розділів геометрії, топології, фізики, а питання властивості Ліувілля для аналітичних функцій цікаво розглядати для різних розкладів відповідної функції.

Abstract. The Liouville's theorem and its proof as an important element in the study of entire functions are present in this paper. An interpretation of this theorem through the Bessel function is also given.

Keywords: Liouville's theorem, Taylor series, Laurent series, bounded function, entire function.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Maxwell Rosenlicht The American Mathematical Monthly, Vol. 79, No. 9. (Nov., 1972), pp. 963–972.
2. Кадець В. М. Курс функціонального аналізу та теорії міри. Львів: Серія «Університетська бібліотека», 2012. 590 с.
3. Trofymenko O. Convolution equations and mean value theorems for solutions of linear elliptic equations with constant coefficients in the complex plane. 2018. *Journal of Mathematical Sciences*. 2018. ol. 229, № 1. P. 96–107.
4. Гольберг А. А., Шеремета М. М., Заболоцький М. В., Скасків О. Б. Комплексний аналіз. Львів, 2020. 204 с.
5. Heyer H. The Liouville property for harmonic functions on groups and hypergroups. *Methods of Functional Analysis and Topology*. 2017. Vol. 23. N 1. P. 3–25.
6. Maxwell Alexander. Rosenlicht Liouville's theorem on functions with elementary integrals. 1968. Vol. 24, No. 1. P.153–161.

УДК [007:629.331]

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА ДТЕК ЛАДИЖИНСЬКА ТЕС

М. А. Скрильова, О. М. Анісімова

Анотація. У статті розглянуто актуальні проблеми використання комунікаційних технологій автотранспортного підприємства ДТЕК Ладжинська ТЕС. Запропоновані заходи щодо вдосконалення комунікаційного механізму ДТЕК Ладжинської ТЕС мають позитивно вплинути на роботу керівників та працівників, покращити мікроклімат на підприємстві.

Ключові слова: комунікаційний процес, автотранспортне підприємство, комунікаційні технології, оцінка, ефективність.

Постановка проблеми. Важливим аспектом діяльності підприємств не залежно від його розміру є організація комунікаційного процесу для забезпечення передачі і розуміння інформації. У автомобільній сфері останнім часом виникає велика проблема щодо організації якісного спілкування. Донесення інформації повинне бути послідовним, здійснюватися згідно існуючим механізмом та системою комунікації на підприємстві. Також невід'ємним елементом є організація системи зворотнього зв'язку, саме тоді комунікацію можна вважати ефективною. Мінімізація шумів дозволить усім співробітникам отримувати інформацію, оперативно реагувати та мати змогу приймати відповідні управлінські рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження комунікацій на рівні потенціалу організації представлені у працях: Ж. Л. Крисько [2], Н. Л. Гавкалова [6], В. Я. Горфинкель., В. В. Гришина та інших. Питанням оптимізації комунікаційного процесу присвячено роботи О. М. Лозовського, Д. М. Колісник [1]. Теоретичні аспекти комунікацій були розглянуто у роботах В. І. Борщ [4], Н. В. Валькова [5], О. М. Анісімової, Л. А. Ковальської, Г. П. Лукаш, О. В. Прігунова, О. С. Щербіни, Т. М. Яворської [7].

Невирішені складові загальної проблеми. Не зважаючи на підвищення комунікаційних процесів, більшість досліджень є вузькоспеціалізованими та описують його лише в теоретичному аспекті. Особливості використання комунікаційних процесів саме на автоколоні є малодослідженими. У зв'язку з інформатизацією суспільства, підвищенням ролі Інтернету в діяльності підприємств, використання інноваційного інструменту – комунікація є актуальною у всіх сферах діяльності.

Формування цілей статті. Цілями даної статті є визначення комунікаційних процесів, аналіз типових ситуацій на автоколоні, розподілення на міжособові і особисті комунікації також визначення ієрархії комунікаційного процесу на досліджуваному мною підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Використання комунікації як інструменту впливу на внутрішнє та зовнішнє середовище ДТЕК Ладжинської ТЕС є одним із засобів удосконалення механізму управління підприємством для забезпечення його ефективної діяльності в умовах ринкової економіки. Проте розглядання комунікаційної політики як допоміжної діяльності, використання одних засобів комунікації тощо призводить до зниження сприйняття маркетингової комунікації, ускладнює її інтеграцію з системою управління ДТЕК Ладжинської ТЕС, а отже – неефективною діяльністю. При цьому якість обміну інформацією всередині підприємства безпосередньо впливає на ступінь формулювання та реалізації організаційних цілей. Тому без єдиного підходу до управління комунікаційним комплексом ДТЕК Ладжинської ТЕС неможливо ефективно функціонувати в сучасних ринкових умовах, які характеризуються гострою конкуренцією, стрімким розвитком, швидкою зміною структури та факторів (а інколи й баз).

Система зовнішньої комунікації формується на основі процесу внутрішньої комунікації, а ефективність останнього значною мірою залежить від формулювання, реалізації та ефективності цілей зовнішньої комунікації. На основі внутрішньої комунікації формується імідж ДТЕК Ладжинської ТЕС як надійного партнера, постачальника, виробника, роботодавця та стабільного гравця ринку.

Правильне управління внутрішніми комунікаціями дозволить ДТЕК Ладжинська ТЕС акумулювати, формалізувати, узагальнювати та нарощувати знання та досвід кожного співробітника в рамках єдиного інформаційного середовища, забезпечуючи вільний потік інформації зверху вниз і знизу вгору, покращуючи тим самим загальну ефективність підприємства. По суті, неможливо звернутися до ефективної форми довгострокового партнерства гравців ринку, підвищити їх конкурентоспроможність тощо, не враховуючи маркетингові комунікації, їх складність, роль і положення в організації підприємства.

Суть комунікаційного менеджменту полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на співробітників для забезпечення своєчасного отримання, обробки, накопичення та передачі інформації, яка не була спотворена, у відповідне керівництво (пункт відповідальності) [2].

Проте забезпечити ці процеси важко, оскільки на процес спілкування впливає багато факторів, у тому числі зовнішнє та внутрішнє середовище. Тому на кожному з його етапів можуть виникати певні викривлення процесу комунікації, які негативно впливають на загальну ефективність обміну інформацією та в свою чергу знижують ефективність управління всією діяльністю ДТЕК Ладжинської ТЕС.

Багато дослідників виявляли різні причини неефективного спілкування [1–6]. У той же час самі засоби комунікації (особливо їх недоліки) можуть призвести до неефективності комунікаційного процесу, в тому числі всередині підприємства.

Однак наявність численних переваг того чи іншого типу комунікаційного засобу не гарантує досягнення в процесі спілкування бажаного результату. У цьому випадку важливу роль відіграє їх вмiле використання. Крім того, загальним недоліком усіх цих груп є те, що більшість із них є дорогавартісними, що ускладнює їх спільне використання, поєднуючи з найбільш оптимізованими інструментами та опціями, оскільки керівники ДТЕК Ладжинської ТЕС неохоче виділяють кошти на цей захід.

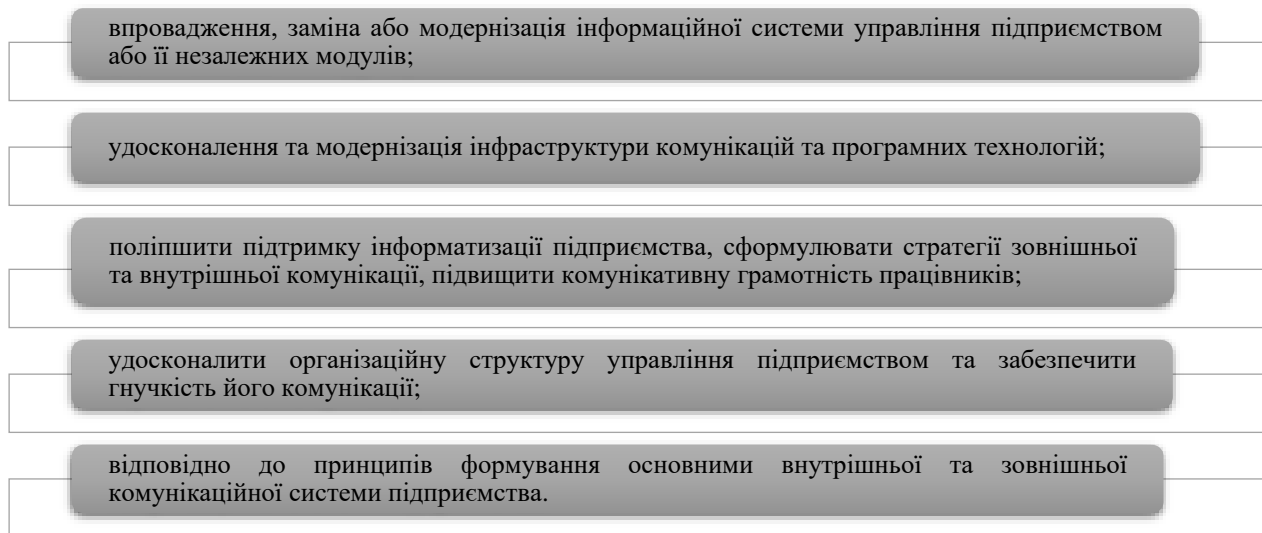
Тому запропоновано ДТЕК Ладжинська ТЕС план заходів, які усунуть існуючі бар'єри для реалізації комунікаційного процесу (табл. 1).

**Пропоновані заходи щодо удосконалення комунікаційного
механізму ДТЕК Ладизинська ТЕС**

<i>Недоліки комунікаційного механізму управління підприємством</i>	<i>Пропоновані заходи для усунення недоліків</i>
слабкість горизонтальної комунікації, нерівномірний розподіл влади, перевантаженість менеджерів; неоднозначне формулювання повідомлення; проблеми, пов'язані з повідомленням;	підвищення кваліфікації та навчання персоналу (особливо тренування комунікаційних навичок персоналу, особливо менеджменту), оптимізація управління інформаційними потоками підприємства; ввести посаду спеціаліста з інформаційного менеджменту відділу маркетингу
інформація за замовчуванням; нерозуміння інформації, неконтрольоване неформальне спілкування, недовіра до автора повідомлення; упереджена оцінка інформації, підвищений рівень конфліктності, емоційне збудження співробітників. незалежність від особливостей особистості, емоційного стану, рівня знань; неповага до думки учасників спілкування, неухважність і відсутність бажання спілкуватися.	враховується підбір персоналу та психологічні типи претендентів на роботу; заходи щодо зміцнення командної роботи.
перевантаженість каналів зв'язку та недосконалість програмного забезпечення. рівень технічної оснащеності підприємства недостатній; невідповідність обладнання; погане технічне обслуговування; слабкість внутрішньої локальної мережі, низький рівень технічної освіти персоналу.	підвищити технічну освіту персоналу; оновлення програмного забезпечення, оновлення або заміна апаратного забезпечення, модернізація інформаційних систем управління підприємством.
неоднозначність даних, інформація є недостовірною; непослідовні методи передачі даних для цілей зв'язку; інформація неузгоджена між відділами; використовується застаріла інформація, а інформація нечітка; зайва інформація; недосконалість системи кодування інформації; конкуренція між повідомленнями.	створити основну систему контролю інформації; впроваджувати заходи захисту інформації та методи контролю захисту інформації.

Варто зазначити, що більшість рішень наведених в табл. 1, передбачає зміну суттєвого характеру, що супроводжується значними витратами часу та грошей. Щоб їх уникнути, насамперед необхідно створити механізм оцінки негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на процес комунікації, зосередившись на аналізі передумов та ймовірності виникнення комунікаційних бар'єрів. Рекомендуються також заходи для запобігання або мінімізації рівня ризику перешкод зв'язку. Тому на рис. 1 запропоновано заходи для мінімізації впливу або подолання цих бар'єрів.

Дослідження довели що доцільно виділити процес інформатизації системи управління документообігом та автоматизації ДТЕК Ладизинської ТЕС. На тлі постійного підвищення рівня соціальної інформатизації, глобалізації глобальної комунікаційної системи, стрімкого розвитку інформаційних технологій, загострення ринкової конкуренції в країні та за кордоном першочерговим завданням керівників підприємства є формування інформаційних систем управління на принципах економічної ефективності та функціональної відповідності потребам користувачів [7].

Рис. 1. Заходи для мінімізації впливу або подолання бар'єрів

Модернізація інформаційної системи управління ДТЕК Ладжинської ТЕС для забезпечення взаємодії підрозділів та зовнішнього зв'язку суттєво підвищить ефективність зовнішньої та внутрішньої комунікації, зробить підприємство більш гнучким у реагуванні на зміни зовнішнього середовища. Ці технології також відіграють важливу роль у процесі прийняття рішень, керівники отримають своєчасну достовірну та об'єктивну інформацію про роботу всього підприємства, а керівники середньої ланки зможуть контролювати виконання планових завдань і коригувати свою роботу. Відділи уникнуть помилок при виконанні різних операцій.

Крім того, інформаційні технології дозволять ДТЕК Ладжинської ТЕС розподіляти робочий час так, щоб працівники могли якісно виконувати свої обов'язки, не витрачаючи час на аналіз, обробку та систематизацію великих обсягів даних за рахунок впровадження інформаційних систем, що підвищують продуктивність людей та ефективність підприємства в цілому.

Основними завданнями інформаційної системи, яку забезпечуватиме ДТЕК Ладжинська ТЕС, є: виявлення, збір, реєстрація, аналіз та публікація інформації, характерної для корпоративної діяльності, забезпечити виконання аналізу інформації з використанням заздалегідь визначених параметрів: ефективності, вартості та часу, забезпечувати, планувати та стандартизувати рух та обробку інформації, її документування та контроль.

Під час модернізації інформаційної системи ДТЕК Ладжинської ТЕС на етапі проєктування необхідно визначити, які процеси керівник має намір забезпечити за допомогою інформаційних технологій.

Автоматизація функцій у відділі кадрів, електронне подання кадрових даних, зв'язок з платіжними системами кредитних карток під час відряджень, облік заходів з навчання співробітників – усе це віднімає частину роботи працівника і знову забезпечує оперативну роботу співробітника та передачу інформацію в інші підрозділи.

Автоматизована система управління дозволить керівництву ДТЕК Ладжинської ТЕС забезпечити необхідний захист інформації шляхом регулювання потоків інформації та обмеження доступу до інформації за допомогою програмних функцій системи.

Застосування цих заходів має бути комплексним, з урахуванням особливостей усіх учасників цього комунікаційного процесу, насамперед на принципах зворотного зв'язку (особливо в подоланні особистісних бар'єрів). Тільки так сформовані основні цілі можуть досягти здорової корпоративної культури за рахунок підвищення лояльності та мотивації співробітників, підтримуючи стратегію розвитку та сприяючи досягненню корпоративних

цілей. Інакше, щоб не підвищувати ефективність, а підтримувати нинішній рівень розвитку підприємства, потрібно приймати окреме рішення.

Для розвитку спілкування всередині та за межами ДТЕК Ладжинської ТЕС необхідно також підтримувати культуру спілкування, для чого необхідно розвивати такі психосоціальні навички (рис. 2).

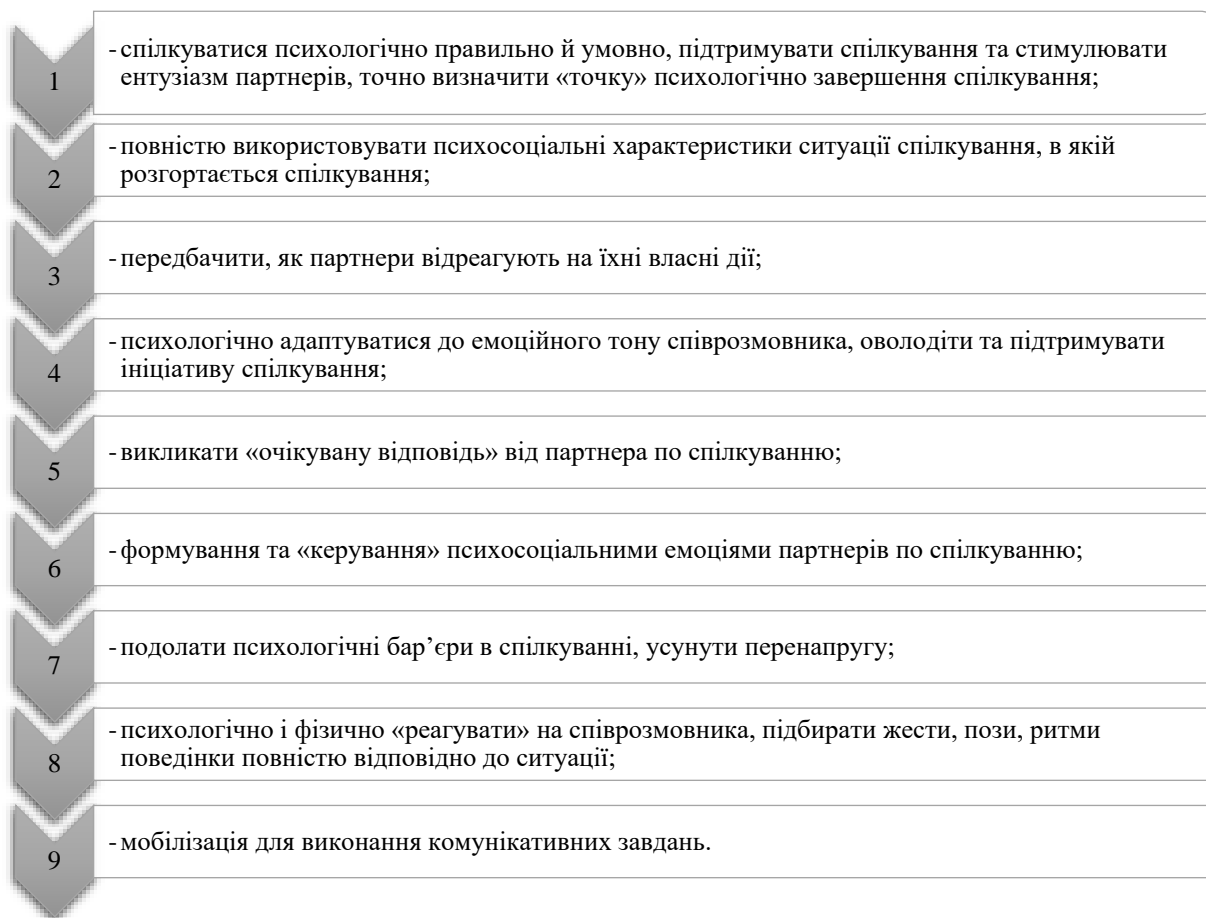

Рис. 2. Психологічні навички для підтримки культури спілкування

Для виконання комунікативних завдань керівники повинні чітко розподілити функції та обов'язки між виконавцями, вжити організаційних заходів для забезпечення виконання рішень. Організаційну діяльність на підприємстві можна розділити між двома завданнями:

Перше – керівники повинні чітко розуміти глобальні цілі та пов'язані з ними конкретні та приватні цілі серед усіх учасників процесу прийняття рішень, таким чином визначаючи, де кожен відділ і співробітник вписуються в загальний процес. Дуже важливо, щоб усі виконавці розуміли зв'язки, необхідні для процесу, і брали участь у пошуку найкращої структури для цих зв'язків.

Друге – організаційна діяльність надає кожному виконавцю інформацію про нові знання чи навички, необхідні йому особисто для ефективної участі у виконанні рішення.

Для вирішення першого завдання може бути використана нарада, де необхідно чітко сформулювати характер рішення та можливі шляхи його досягнення. Особливу увагу слід звернути на гіпотетичні проблеми, труднощі та шляхи їх подолання. Необхідно забезпечити обмін думками для визначення рівня оволодіння завданням, а також для виявлення можливих перешкод і труднощів, які не були враховані при постановці завдання. Наприклад, учасники зустрічі можуть запропонувати, щоб деякі дії виконувались паралельно, а не послідовно, що зменшить час і витрати. Можуть виникати психологічні невідповідності, які заважають спільній роботі. Врахування всього вищесказаного та

багатьох інших може позитивно вплинути на його ефективність, перш ніж прийняти рішення про його впровадження.

Враховуючи можливість неправдивої інформації, рекомендується проводити ці збори акціонерів під головуванням голови або членів Правління ДТЕК Ладизинської ТЕС, які наділені повноваженнями приймати відповідальні рішення для вирішення питань, що виникають під час зборів, на місці.

Друге завдання починається з першого, але натомість має вирішуватися в мікрокоманді (відділі) або навіть окремо. Співбесіди слід проводити з окремими виконавцями, особливо з тими, хто має запитання щодо майбутньої роботи або має виконувати для них нові функції. Метою діалогу є переконатися, що виконавець правильно зрозумів завдання, не наголошується на необхідності виконання завдання, пояснює те, що неправильно зрозуміли, і заохочує, коли виконавець сумнівається у своїх здібностях і силах.

Для налагодження зв'язку в рамках ДТЕК Ладизинської ТЕС необхідно врахувати професійні та соціальні групи працівників та середню тривалість робочого часу працівників підприємства.

Для розвитку внутрішньої комунікації пропонується більше уваги приділяти спочатку емоційній складовій, а не обмежуватися планом «місія-стратегія – ціль – тактика – оцінка результативності». Люди виконують завдання, виконуючи накази своїх керівників, але якщо менеджери мають талант мотивувати співробітників, вони можуть очікувати зовсім інших результатів. Також важливо розуміти, що стоїть за обраною стратегією та які її передумови. Тому комунікація всередині організації має відбуватися різними способами такими як, спілкування з співробітниками особисто, надсилання повідомлень та використання електронних каналів зв'язку для поширення інформації.

Для створення позитивного іміджу та донесення ключових повідомлень до співробітників слід використовувати такі форми комунікації як спілкування, щоквартальні, річні звіти співробітників (імітаційні звіти по всій організації), дошка оголошень, веб-сторінки підприємства та нарада персоналу.

Взаємодія інформації зі співробітниками вирішує ключові завдання, такі як розширення прав і можливостей, і сприяє гордості за підприємство.

Висновки. Запропоновано заходи щодо вдосконалення комунікаційного механізму ДТЕК Ладизинської ТЕС мають позитивно вплинути на роботу керівників та працівників, покращити мікроклімат на підприємстві, подолати комунікаційні бар'єри, підвищити продуктивність та ефективність роботи, а також підвищити ефективність зовнішніх комунікаційних зв'язків підприємства.

Для ефективної роботи ДТЕК Ладизинської ТЕС, окрім розробки та впровадження єдиної циркулярної та злагодженої системи внутрішнього зв'язку, коли всі канали доповнюють та підтримують один одного (розвиток структури та функції громадського зв'язку), формування стійкого механізму зворотного зв'язку. Координація та збалансована взаємодія служб комунікації всередині організації повинна забезпечувати координацію внутрішніх і зовнішніх систем комунікації.

Abstract. The article considers topical issues of using communication technologies at motor transport enterprise of DTEK Ladyzhyn TPP. The proposed measures to improve the communication mechanism of DTEK Ladyzhyn TPP should have a positive impact on the work of managers and employees, improve the microclimate at the enterprise.

Keywords: communication process, motor transport enterprise, communication technologies, evaluation, efficiency

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лозовський О. М., Колісник Д. М. Оптимізація комунікаційного процесу в менеджменті підприємства. *Public communication in science: philosophical, cultural, political, economic and IT context: Collection of scientific papers «ЛОГОС» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Vol. 1), May 15, 2020. Houston, USA: European Scientific Platform. С. 80–84. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/2670/2557>

2. Крисько Ж. Л., Скишляк О. А. Важливість неформальних комунікацій в управлінні бізнесом. *Інфраструктура ринку. Електронний науково-практичний журнал*. 2019. Вип. 32. С. 131–136. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/21.pdf.
3. Айнабек К., Жумабекова М. Критериальний підхід к оценке эффективности менеджмента сферы услуг. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 8–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_6_3.
4. Борщ В. І. Формування механізму оцінювання ефективності діяльності управлінського персоналу промислового підприємства / В. І. Борщ. Дисертація канд. екон. наук: 08.00.04, Одес. нац. політехн. ун-т. Одеса, 2014. 240 с.
5. Валькова Н. В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження електронної логістики на промислових підприємствах. *Економіка: реалії часу : електрон. наук. вид.* / Одеський національний політехнічний університет. Одеса. 2013. № 4. С. 155–160.
6. Гавкалова Н. Л., Гришина В. В. Аналіз стану управлінської діяльності персоналу машинобудівних підприємств. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35). С. 165–173.
7. Трансформаційні процеси у суспільній та соціокультурній сферах України: монографія /авт. колектив: Анісімова О. М., Ковальська Л. А., Лукаш Г. П., Прігунов О. В., Щербіна О. С., Яворська Т. М. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 176 с.

Наукове видання

ВІСНИК

**СТУДЕНТСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ДОНЕЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ВИПУСК 14

ТОМ 1

Підписано до друку 15.04.2022 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 15,29
Тираж 100 прим. Зам. № 9

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018 р.